
Di me
Sardi Paolo

TITI LIVII PATAVINI

HISTORIARUM ROMANARUM

TOMUS TERTIUS.

AUGUSTÆ TAURINORUM
MDCCXXXII.

Ex Typographia Fontana.

Cum Privilegio REGIS.

Lectori.

Est & haec pars rerum multitudine, ac varietate nobilis. Foris bellum maxime memorabile Macedonicum: hoc consequuntur Graecum, Syriacum, Aetolicum, Gallograecum. Magni reges populique vincuntur: copiae ingentes fugantur: insignes triumphi aguntur. Domi, post longa certamina, lex Oppia abrogatur. Bacchanalia nefarium sacrum detegitur, multorumque supplicio vindicatur: Clari duces accusantur, vexanturque: Censurae graviter geruntur: aliaque quamplurima, quae studium te tuum in legendo, assiduitatemque intermittere non patiantur.

RE-

REIMPRIMATUR.

Vicarius Generalis S. Officii.

V. non dissentio &c. Bertollinus P. & M. pro D. Abbate Badia Philosophiæ & Artium liberalium Præside.

PERMITTITUR.

Casellette de Graveris pro Excellentissimo D. Marchione De-Zoppi Magno Cancellario.

L. FLORI

DECADIS QVARTÆ

LIBRI PRIMI.

EPITOME.

Belli adversus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti caussæ feruntur hæ. tempore initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt. & in sacrarium Cereris cum aliis pluribus suis inrraverunt: ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti, ad vindicandum illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiēsibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, quum Atheniensium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas patrum, ut sociæ civitati ferri opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatum est. qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus præliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem, acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas continet. Sulpitius COS. adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

T. LIVII PATAVINI

Historiarum ab Urbe condita DECADIS QUARTÆ

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Ingressus ad belli Macedonici Historiam.

1 ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime convenit: tamen quum in mentem venit, tres & LX. annos [tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum] æque multa volumina occupasse mihi, quam occuparint quadringenti LXXXVI. anni a condita Urbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit: jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & crescere pene opus, quod, prima quæque perficiendo, minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum aut virtute ducis, aut militum robore: sed claritate regum antiquorum, vetustæque fama gentis, & magnitudine imperii, quo multa quondam Europæ, majoremque partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius.

CA

CAPUT II.

Caussa renovati cum Philippo belli.

CÆterum cœptum bellum adversus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum erat; quum Ætoli & belli & pacis fuissent caussæ. vacuos deinde pace Punica jam Romanos, & infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum
2. bellum. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nuntiantes Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore.

CAPUT III.

Legati ad Ptolemæum Ægypti regem mittuntur, ut propter conservatam in dubiis rebus fidem, illi gratias agant. C. Oppius profectus jussu P. Ælii Cos. contra Bojos, ab illis circumventus cæditur: quum consul Romam reversus de bello Philippi retulisset, ex decreto senatus Lævinus pro prætore in Macedoniam traiicit.

COnsultatio de Macedonico bello integra a Coss. qui tunc in prælio cum Bojis erant, rejecta est. interim ad Ptolemæum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus, ut & annuntiarent victum Annibalem, Pœnosque, & gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset, & peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Rom. conservaret. Eodem fere tempore P. Aelius Cos. in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus ejus caussa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Bojorum invadere jussit. ipse eodem aperto itinere per medios montes duxit. Oppius ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit: delecto deinde ad castrum Mutilum idoneo loco ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum fru-

mentatoribus est circumventus. inde pavor fugaque etiam armatos capit. ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Oppius præfectus: cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere: qui, nisi quod populatus est Bojorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset,
3. Romam rediit. Quum pri- primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo, sociorumque querellis ageret, relatum extemplo est, decrevitque frequens senatus, ut P. Aelius Cos. quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus pro prætore missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis in Macedoniam transmisit. ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex; & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit.

CAPUT IV.

Veteribus militibus, qui cum Scipione in Africa militaverant, ager Samnis, & Apulus dividitur: Novi Coss. creantur P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta.

EXitu hujus anni, quum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum per fecissent: decreverunt Patres, ut M. Junius, prætor urbanus, si ei videretur, decemviros agro Samniti, Apuloque, quod is publicus populi Romani esset, metiendo, dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Servilii (Geminis ambobus cognomen erat(L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pœtus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio comitia habente, creati COSS. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, 4.

Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani Scenici eo anno magnifice apparateque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & L. Quintio Flaminio, biduum instaurati sunt: frumentique vim ingentem, quod ex Africa Q. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Jovis epulum fuit ludorum caussa.

CAPUT V.

Pro bello Macedonico suscipiendo sacra ex decreto senatus fiunt: quum arma jam summa vi a Philippo parari esset allatum, de bello illi indicendo P. Sulpitius Cos. ad populum refert.

5. U. C. 550. ANNO quingentesimo quinquagesimo ab Urbe condita, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio COSS. bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpitius COS. retulit, senatusque decrevit, uti COSS. majoribus hostiis rem divinam facerent. quibus diis ipsis videretur, cum precatione ea, *Quam rem senatus populusque Rom. de rep. deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti pop. Rom. sociisque, ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret.* secundum rem divinam, precationemque, ut de rep. deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies, opportune irritandis ad bellum animis, & literæ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino pro prætore allatæ: & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret: brevique non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid Romani auxilii foret. Quum pronuntiassent COSS., rem divinam rite perfectam esse, & precationem admisisse deos, aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium victoriamque & triumphum portendi: tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est, ut socii gratiæ agerentur, quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias sortiti essent: atque is COS. cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo, regi Macedonum, indiceretur bellum. P. Sulpitio 6.
provincia Macedonia sorte evenit. isque rogationem promulgavit: vellent juberent Philippo regi Macedo-

nibusque, qui sub regno ejus essent, ob injurias, armaque illata sociis populi Rom. bellum indici. Alteri consuli Aurelio Italia provincia obtigit. Provincias prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fulvius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Bruttios: L. Furius Purpureo Galliam.

CAPUT VI.

Rogationem de bello Macedonico primum populus antiquat: castigatus deinde a consule bellum jubet; cujus pro felici exitu, antequam indicatur, supplicatio decernitur.

Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. id quum fessi diuturnitate & gravitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant: tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi patres: laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiam populi: atque docetet, quanto damno dedecorique dilatio ea
7 belli futura esset. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrum bellum, an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legiones transportetis: an hostem in Italiam accipiatis. hoc quantum intersit, si unquam ante alias, Punico certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin si Saguntinis obsessis, fidemque nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerunt, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos literasque cum Annibale in Italiam trajicere, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, quum hostem Annibalem in Italia haberemus, id nunc pulso Italia Annibale, devictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem. non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis*

ritis

ritis Annibali Philippum, ne Carthaginiensibus Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipsos non vetere fama magis, quam morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumsit, aggressus Pyrrhus tamen concussit, & victor prope ad ipsam urbem Romam venit! nec Tarentini modo, oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis a nobis defecerunt. hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura, aut mansura in fide creditis? manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi quum deerit, ad quem desciscant, a nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajicere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius, quam Italia bellum habeat: hostium urbes agrique ferro atque igni vastentur. experti jam sumus, foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene juvantibus diis: & quæ Patres censuerunt, vos jubete. Hujus vobis sententiæ non consul modo auctor est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti, precantique, ut hoc bellum mihi, senatui, vobisque & sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, læta omnia prosperaque portendere. Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat, bellum jusserunt. 8. Supplicatio inde a COSS. in triduum ex S. C. indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria dii, quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret. consultique feciales ab COSS. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nuntiari juberent, an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eo nuntiari; feciales decreverunt, utrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur ex iis qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

CAPUT VII.

Provinciæ, atque exercitus decernuntur.

Tum de exercitibus consulum prætorumque actum. consules binas legiones scribere jussi, veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, volunta-

tarios quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni, & Q. Minutio Rufo quina millia socium Latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius COS. habuisset, ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia socium ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est, uti pro prætore in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quo res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate, itaque inde tumentibus mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura resp. erat.

CAPUT VIII.

Ptolemæi Ægypti regis in populum Romanum fides.

9· IN ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nuntiarunt, *Athenienses adversus Philippum petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socii sint: tamen nisi ex auctoritate pop. Rom. neq; classem neq; exercitum defendendi aut oppugnandi cujusquam caussa regem in Græciam missurum esse. vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat: vel Romanos quiescere, si malint, passurum; atque ipsum auxilia, quæ facile adversus Philippum tueri Athenas possent, missurum.* Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque tutari socios populo Romano in animo esse.;si qua re ad id bellum opus sit, indicaturos regi, regnique ejus opes scire subsidia firma ac fidelia suæ reip. esse. Munera deinde legatis in singulos quinum millium æris ex S. C. missa.

CAPUT IX.

P. Sulpitius cos., cui Macedonia provincia evenit. ludos, & dona, præeunte pontifice maximo, vovet.

QUum delectum consules haberent, parentque quæ ad bellū opus essent; civitas religiosa, in principiis maxime novorum bellorum, supplicationibus habitis jam, & obsecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Jovi, donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, jussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negavit ex incer-

cer-

certa pecunia vovere debere. *si ea pecunia non posset in bellum usui esse, reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset, votum rite solvi non posse*. Quanquam & res, & auctor movebat: tamen ad collegium pontificum referre consul jussus, si posset recte votum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt.. Vovit in eadem verba Cos. præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos, donaque facturum vovit. toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ii primi de incerta.

CAPUT X.

Galli, duce Amilcare Pœno, post dirutam Placentiam, Cremonam oppugnant: quum ad tutandam provinciam satis præsidii non haberet L. Furius Purpureo, Gallici tumultus opprimendi negotium C. Aurelio cos. datur.

10. OMnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cænomanique, & Boii, excitis Sallyis, Iluatibusque, & cæteris Ligustervii populis, Amilcare Pœno duce, qui in iis locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant; & direpta urbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda: ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur; nuntiosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum provinciæ præerat, cætero ex S.C. exercitu dimisso, præter quinque millia socium ac Latini nominis: cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari: nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia socium XL. millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda objicere velit, & tanta sua clade jam inflatos excidio coloniæ Romanæ augere hostium animos*. His literis recitatis decreverunt, *ut C. Aurelius* 11.
COS. exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse juberet: & aut ipse, si per commodum reipublicæ

posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione.

CAPUT XI.

Legati in Africam mittuntur, qui & Carthaginiensibus nuntient, fœdus ab Amilcare violari, & Massanissæ de regno recuperato gratulantes, auxilia contra Philippum ab eo petant.

L*Egatos item mittendos in Africam* censuerunt, *eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Massanissam. Carthaginem, ut nuntiarent, civem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligurumque exciviss e ad arma contra populum Rom. eum, si pax placeret, revocandum illis, & dedendum populo Rom. esse.* simul nuntiare jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Carthaginienses mandata. Massanissæ gratulari jussi, *quod non patrium modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adjecta etiam auxisset.* Nuntiare præterea jussi, *bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxiliis juvisse, injuriasque inferendo sociis populi Rom. flagrante bello in Italia, coegisset classes exercitusque in Græciam mitti, &, distinendo copias, caussa in primis fuisset serius in Africam trajiciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.* Dona ampla data, quæ ferrent regi: vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica, cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. jussique polliceri, *si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicasset, enixe id populum Rom. merito ejus præstaturum.*

CAPUT XII.

Verminæ Syphacis filio petenti per legatos, ut Rex, & socius ab Senatu appellaretur, hujus nominis honor negatur.

VErminæ quoque, Syphacis filii, legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem, adolescentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. *Et Massanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque annixurum, ne officiis in populum Rom. aut a Massanissa aut ab ullo alio*

vin-

vincatur. petere, ut rex, sociusque, & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est. *& patrem ejus Syphacem sine caussa ex socio & amico hostem repente populi Rom. factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ, bello lacessentem Romanos, posuisse. itaque pacem illi prius petendam a populo Rom. esse, quam ut rex, sociusque, & amicus appelletur, nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Rom. consuesse. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium eis populo Rom. permittente. si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. quinqueremes singulis datæ.

CAPUT XIII.

Pecunia Locris ex Proserpinæ thesauris furto sublata, ex decreto senatus conquisita reponitur; prodigia nuntiata expiantur.

12. LIteræ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutii prætoris, cui Bruttii provincia erat, pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec, ad quos pertineat facinus, vestigia ulla extare. Indigne passus senatus non cessari ab sacrilegiis: & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet, senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuisset. quæ inventa pecunia esset, reponi: si quo minus inventum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut ante pontifices censuissent, fieri, caussa expiandæ violationis ejus templi. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum. Jam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. In Sabinis incertus infans natus, masculus an femina esset alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu invētus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. ante omnia abominati semimares, jussique in mare extemplo deportari: sicut proxime C. Claudio, M. Livio COSS. deportatus similis prodigii fœtus erat. nihilo

minus decemviros adire libros de portento eo jusserunt. decemviris ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt; donumque Junoni reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius COS. ex decemvirorum responso curavit. carmen sicut Patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

CAPUT XIV.

Privatis postulantibus tertiam pecuniæ pensionem, quæ ex pecunia mutuo Reipublicæ data debebatur, quum ærarium solvendo vix sufficeret, agri publici habendi fit copia.

13. EXpiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minutio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauris reposita) quum consules in provincias proficisci vellent, privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negavérant esse unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, *si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti respublica vellet, aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud, quam publicam pro beneficio, tanquam ob noxam, suam pecuniam fore?* Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset: quod medium inter æquum & utile erat, decrevèrunt: *ut quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibimet emtis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. consules agrum æstimaturos, & in jugera asses vectigales, testandi caussa publicum agrum esse, imposituros: ut si quis, quum solvere posset populus pecuniam habere, quam agrum mallet, restitueret agrum populo.* Læti eam conditionem privati accepere. Trientius, Tributiusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat appellatus.

CAPUT XV.

Sulpitio cos. in Macedoniam profecto præsto sunt legati Athenienfium, civitati suæ a Philippo obsessæ auxilium petentes.

TUm P. Sulpitius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundusium venit: & veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibus ex classe con- 14.

ſulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brunduſio ſolvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præſto fuere Athenienſium legati, orantes, ut ſe obſidione eximeret. Miſſus extemplo Athenas eſt C. Claudius Centho cum XX. longis navibus, & militum copiis. neque enim ipſe rex Athenas obſidebat. eo maxime tempore Abydum oppugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio, vires expertus. ſed animos ei faciebat præter ferociam inſitam, fœdus ictum cum Antiocho, Syriæ rege, diviſæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo imminebant.

CAPUT XVI.

Origo belli ab Athenienſibus cum Philippo contracti.

Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienſes haudquaquam digna cauſſa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos ſervant. Acarnanes duo juvenes, per initiorum dies, non initiati templum Cereris, imprudentes religionis, cum cætera turba ingreſſi ſunt. facile eos ſermo prodidit, abſurde quædam percunctantes. deductique ad antiſtites templi, quum palam eſſent per errorem ingreſſi, tanquam ob infandum ſcelus, interfecti ſunt. Id tam fœde atque hoſtiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetravitque ab eo, ut datis Macedonum auxiliis, bellum ſe inferre Athenienſibus pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. & irritatio animorum ea prima fuit. poſtea juſtum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex, Rhodiique ſecuti cedentem in Macedoniam Philippum, cum Æginam veniſſent, rex Piræum renovandæ firmandæque cum Atheniẽſibus ſocietatis cauſſa trajecit. Civitas omnis obviã effuſa cum conjugibus ac liberis, ſacerdotes cum inſignibus ſuis intrantem urbẽ, ac dii prope ipſi exciti ſedibus ſuis exceperunt. In con- 15.
cionem extẽplo populus vocatus: ut rex, quæ vellet, corã ageret. deinde ex dignitate magis viſum, ſcribere eum, de quibus videretur, quam præſentem aut referendis ſuis in civitatem beneficiis erubeſcere, aut ſignificationibus acclamationibusque multitudinis aſſentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ miſſæ in concionem, recitatæque ſunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem ſociam, deinde rerum, quas adverſus Philippum geſſiſſet: ad poſtremum adhortatio capeſſendi bellum,

dum ſe, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent. nequicquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, prætermiſſam occaſionem quæſituros. Rhodii deinde legati auditi ſunt, quorum recens erat beneficium. quod naves longas quatuor Athenienſium captas nuper a Macedonibus, recuperataſque remiſerant. Itaque ingenti conſenſu bellum adverſus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti. tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. & Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergo donatus, civitaſque Rhodiis data; quemadmodum Rhodii prius Athenienſibus dederant.

CAPUT XVII.

Ceſſantibus rege Attalo, & Rhodiis, quos in belli ſocietatem Athenienſes acceperant, Philippus multas Græciæ urbes expugnat: Abydeni ab eo obſeſſi, ad exemplum Saguntinorum, ſuos, ſeque occidunt.

SEcundum hæc res Attalus Aeginam ad claſſem ſe recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per inſulas Rhodum navigarunt: omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præſidiis Macedonum tenebantur, in ſocietatem acceptis. Attalum Æginæ miſſi in Aetoliam nuntii, expectatique inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere. & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque compoſita cum Philippo pace: & ipſe Rhodiique, quum, ſi inſtitiſſent Philippo, egregium liberatæ per ſe Græciæ titulum habere potuiſſent, patiendo rurſus eum in Helleſpontum traiicere, occupantemque Græciæ opportuna loca, vires colligere, bellum aluere: gloriamque ejus geſti perfectique Romanis conceſſerunt Philippus magis regio animo eſt uſus: qui quum Attalum 16. Rhodioſque hoſtes non ſuſtinuiſſet, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis ſuis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros miſſo, claſſe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipſe terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnavit. Aenum inde cum magno labore, poſtremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia caſtella, Cypſela, & Doriſcon, & Serrheum occupat. inde progreſſus ad Cherſoneſum, Elæunta, & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recipit. Callipolis quoque, & Madytos dedita, & caſtel-

ſtella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, quum ad Tenedum ſtâret, miſerunt. eodem poſtea quum jam vix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus quum trajeciſſet: ſpem tantum auxilii ex propinquo oſtendit, neque terra, neque mari adjutis ſociis.

17. Abydeni primo tormentis per muros diſpoſitis, non terra modo adeuntes aditu arcebant: ſed navium quoque ſtationem infeſtam hoſti faciebant. poſtea quum & muri pars ſtrata ruinis, & ad interiorem raptim oppoſitum murum cuniculis jam perventum eſſet: legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miſerunt. Paciſcebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum ſociis navalibus, Attalique præſidium emitti liceret: atque ipſis urbe excedere cum ſingulis veſtimentis, quibus quum Philippus nihil pacati niſi omnia permittentibus reſpondiſſet: adeo renunciata hæc legatio ab indignatione ſimul ac deſperatione iram accendit, ut ad Saguntinam rabiem verſi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos virgineſque, infantes etiam cum ſuis nutricibus in gymnaſium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri: veſtem pretioſam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, conjici: ſacerdotes, victimaſque adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui, ubi cæſam aciem ſuorum pro diruto muro pugnantem vidiſſent, extemplo conjuges liberoſque interficerent: aurum, argentum, veſtemque, quæ in navibus eſſet, in mare dejicerent; tectis publicis privatiſque, quam plurimis locis poſſent, ignes ſubjicerent: & ſe facinus perpetraturos, præeuntibus exeçrabile carmen ſacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem vivum, niſi victorem, acie exceſſurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prælium diremtura eſſet, rex prior territus rabie eorum pugna abſtiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac laſſitudine ſupereſſe prælio cernerent, luce prima ſacerdotes cum inſulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem, 18.
ex tribus legatis Romanis, qui Alexandriam miſſi erant, M. Æmilius, * duorum

* al. trium.

rum consensu, minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui questus Attalo Rhodiisque arma illata, & quod tum maxime Abydum oppugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret, *num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. *Ætas*, inquit, *& forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. ego autem primum velim vos fœderum memores servare mecum pacem. si bello lacessieritis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minus, quam Romanum, nobile bello sentiatis.* Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem occubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes. & sacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent; repente omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum: & *triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit*: quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores. nec, nisi quem vincula, aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus imposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum velut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset: nuntii occurrerunt, consulem jam in Epiro esse. & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

CAPUT XVIII.

Legatis Romanis, qui in Africam missi fuerant, ab Carthaginiensibus, & regibus Massanissa, & Vermina responsum datur.

INter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. perfugas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse. & de ea re missuros legatos Romam; qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad regem profecti legati. dona data Massanissæ: mandataque edita. Equites M. Numidæ, 19.

cum

eum MM. daret, accepti. ipsæ in naves imponendos curavit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones, permisit. omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano. datæ leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

CAPUT XIX.

L. Cornelius Lentulus procos. propter res in Hispania gestas, ovans, quia triumphus negatur, urbem ingreditur.

20 PEr idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem: res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum a majoribus non accepisse, ut qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. pro consule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno pleb. qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. postremo victus consensu Patrum tribunus cessit: & ex S. C. L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta L. militibus ex præda centum XX. asses divisit.

CAPUT XX.

L. Furius Prætor Gallos Insubres, bellum, duce Amilcare Pœno, molientes, acie vincit: eo prælio cum Amilcare supra triginta quinque millia hominum occiduntur.

JAm exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat: & quinque millia sociorum Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris revocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetivere. & postero die in aciem progressi. nec Romanus moram pugnandi fecit. sed

ſed vix ſpatium inſtruendi fuit: eo curſu hoſtes in prælium venerunt. Dextera ala [in alas diviſum ſocialem exercitum habebat] in prima acie locata eſt: in ſubſidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus [legati omnes erant] præpoſiti. Prætor ſecum duos legatos, Cn. Lætorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circumſpicere, & obire, ad omnes hoſtium ſubitos conatus poſſet. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere atque obterere ſeſe dextram alam, quæ prima erat, ſperarunt poſſe. ubi id parum procedebat, circumvenire a cornibus, & amplecti hoſtium aciem,

* al. in multitudine
quod * multitudini adverſus paucos facile videbatur, conati ſunt. Id ubi vidit prætor: ut & ipſe dilataret aciem, duas legiones ex ſubſidiis dextra lævaque, alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat:

* al. Deo
ædeſque * duas Jovi vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet. L. Valerio imperat, ut altera parte duarum legionum equites, altera ſociorum equitatum in cornua hoſtium emittat, nec

* al. circumire.
* circumvenire eos aciem patiatur. ſimul & ipſe, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, ſigna inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. & cornua ab equitibus, & medii a pedite pulſi. ac repente, cum omni parte cæde ingenti ſternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effuſa repetunt caſtra. fugientes perſecutus eques, mox & legiones inſecutæ in caſtra impetum fecerunt. Minus ſex millia hominum inde effugerunt. cæſa & capta ſupra quinque & XXX. millia cum ſignis militaribus LXX. carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna vi- 22
ctoria lætaque Romæ fuit literis allatis: ſupplicatio in triduum decreta eſt. Romanorum ſociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hoſtium illata eſt. Quanquam a prætore prope debellatum erat: conſul quoque C. Aurelius, perfectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit.

CA-

CAPUT XXI.

C. Claudius missus ex Macedonia a Sulpitio COS. in Atheniensium auxilium, desperatis sociorum rebus succurrit: oblata deinde fortuna potiundi Chalcide, eo provectus, occupat: urbi jam captæ superveniens Philippus, ducit exercitũ Athenas: compulsis prælio in urbem Atheniensibus, omnia circa diripit, & incendit.

CONsul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos sociis spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant: & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi cõmittere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: erant Atticæ tres apertæ naves ad tuendos maritimos agros cõparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei for-
23 tuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum injuriis pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquos sit hostium metus, vagari passim: & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quanquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset, ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. primis tenebris movit: & tranquillo provectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam, murumque circa scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursum est, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato,

Sopatro etiam Acarnane
pręfecto pręsidii interfecto,
præda omnis primo in fo-
rum collata, deinde in na-
ves imposita. carcer etiam
ab Rhodiis refractus, e-
missique captivi, quos Phi-
lippus tanquam in tutissi-
mam custodiam condide-
rat. statuis inde regis deje-
ctis truncatisque, signo re-
ceptui dato, conscenderunt
naves: & Piræeum, unde
profecti erant, redierunt.
Quod si tantum militum
Romanorum fuisset, ut &
Chalcis teneri, & non de-
seri præsidium Athenarum
potuisset, magna res prin-
cipio statim belli, Chalcis
& Euripus ademta regi fo-
rent. nam ut terra Ther-
mopylarum angustiæ Græ-
ciam, ita mari fretum Eu-
24 ripi claudit. Demetriade
tum Philippus erat, quo
quum esset nunciata clades
sociæ urbis; quanquam se-
rum auxilium perditis erat;
tamen, quæ proxima auxi-
lio est, ultionem petens,
cum expeditis quinque
millibus peditum, & CCC.
equitibus extemplo profe-
ctus, cursu prope Chalci-
dem contendit, haudqua-
quam dubius opprimi Ro-
manos posse. a qua destitu-
tus spe, nec quicquam a-
liud, quam ad deforme
spectaculum semirutæ ac
fumantis sociæ urbis quum
venisset: paucis vix qui se-
pelirent bello absumtos, re-
lictis, æque raptim ac ve-
nerat, transgressus ponte
Euripum per Bœotiam A-
thenas ducit, pari incœpto
haud disparem eventum
ratus responsurum. & re-
spondidisset, ni specula-
tor (hemerodromos vocant
Græci, ingens die uno cur-
su emetientes spatium)
contemplatus regium ag-
men e specula quadam,
prægressus nocte media A-
thenas pervenisset. idem
ibi somnus eademque ne-
gligentia erat, quæ Chalci-
dem dies ante paucos pro-
diderat. Excitati nuntio
trepido & prætor Athenien-
sium, & Dioxippus præfe-
ctus cohortis mercede mili-
tantium auxiliorum, con-
vocatis in forum militibus,
tuba signum ex arce dari
jubent, ut, hostes adesse,
omnes scirent. ita undique
ad portas, ad muros di-
scurrunt. Paucas post ho-
ras Philippus, aliquanto ta-
men ante lucem appropin-
quans urbi, conspectis lu-
minibus crebris, & fremi-
tu hominum trepidantium
(ut in tali tumultu) exau-
dito sustinuit signa: & con-
sidere ac conquiescere a-
gmen jussit, vi aperta pro-
palam usurus, quando pa-
rum dolus profuerat. ad
Dipylon accessit. Porta ea
velut in ore urbis posita,
major aliquanto patentior-
que, quam cæteræ, est;
& intra eam extraque latæ
sunt viæ, ut & oppidani di-
rigere aciem a foro ad por-
tam possent: & extra limes
mille ferme passus in Aca-

demiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut se intuentes pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset*: concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem, tum pavorem hostibus injecit. plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos, compulsosque in portam consecutus & ipse, cum majorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incœpto tutum tamen receptum habuit, quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conjicerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges [templum Herculis, gymnasiumque & locus erat circumjectus] posuit. sed & Cynosarges, & Lyceum, quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quicquam præ impotenti ira est servatum.

CAPUT XXII.

Philippus, relictis Athenis, Argos ad Achæorum conciliũ proficisciur: conatus gentem bello Romano, nihil illigare proficit.

Postero die quum primo clausæ fuissent portæ, 25
deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo intraverant urbem: castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinem profectus, spe improviso templi castellique, quod & imminet & circundatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire: omisso incœpto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum concilium esse audisset; inopinantibus Achæis concioni ipsi supervenit. consultabant de bello adversus Nabin, tyrannum Lacedæmoniorum: qui translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum: agrosque finitimorum vastabat:

& jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem quum, quantum ex quaque civitatum militum conscriberetur, consultarent: Philippus *demturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret*, pollicitus: *nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconiam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum*. hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur: *ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. itaque si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sint: ut, meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis*. Non fefellit Achæos quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios. *id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem*. & id quidem coarguere Cycliades, prætor Achæorum, nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, *non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent*: decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit.

CAPUT XXIII.

Philippus, frustra cum Philocle præfecto tentata Eleusine, a Piræeo quoque repulsus, Athenas ducit exercitum: inde quoque submotus, agrum devastans, præ impotenti ira templa quoque Deorum, ac simulacra evertit

PEr eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles, præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit: ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit: Philippoque se venienti ex Achaja conjunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio ejus castelli est, 26

sed

ſed naves Romanæ a Piræeo venientes, intromiſſumque præſidium, abſiſtere incœpto coegerunt. Diviſo deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipſe Piræeum pergit: ut, dum Philocles ſubeundo muros, cōminanda oppugnatione contineret urbe Athenienſes, ipſi Piræeum levi cum præſidio relictum expugnandi facultas eſſet. Cæterum nihilo ei Piræei, quam Eleuſinis, facilior, iiſdem fere defendentibus, oppugnatio fuit. a Piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione ſubita peditum equitumque inter anguſtias ſemiruti muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulſus, omiſſa oppugnatione urbis, diviſo cum Philocle rurſus exercitu, ad vaſtandos agros profectus, cum priorem populationem ſepulcris circa urbem diruendis exercuiſſet: ne quid inviolatum relinqueret, templa deûm, quæ pagatim ſacrata habebant, dirui, atque incendi juſſit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domeſtici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modo ipſa templa, ac ſimulacra evertere ſatis habuit: ſed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi juſſit. & poſteaquam non tam ira ſatiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat: agro hoſtium in Bœotiam exceſſit, nec aliud quidquam dignum memoria in Græcia egit.

CAPUT XXIV.

Sulpitius COS. per Apuſtium legatum in finibus Macedoniæ rem bene gerit.

Conſul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apſum flumen habebat caſtra: quo 27 accerſitum L. Apuſtium legatum cum parte copiarum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius extrema Macedoniæ populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgeſſo caſtellis primo impetu captis, ad Antipatriam in faucibus anguſtis ſitam urbem venit. ac primo evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum ſe commiterent, perlicere eſt conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, ſituque urbis freti, dicta aſpernabantur, vi atque armis adortus expugnavit: puberibuſque interfectis, præda omni militibus conceſſa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, ſatis validum & munitum oppidum, ſine certamine ut dederetur Romanis, effecit. præſidio ibi relicto, Ilion [nomen propter alteram in Aſia urbem, quam oppidum, notius] vi capitur. Revertentem legatum ad COS. cum ſatis magna præda, Athenagoras quidam,

dam, regius præfectus, in transitu fluminis a novissimo agmine adortus postremos turbavit. ad quorum clamorem & trepidationem cum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regii. multi ex iis occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad COS. remittitur, inde extemplo ad classem.

CAPUT XXV.

Sulpitius COS., acceptis in societatem regulis, ac principibus, accolis Macedoniæ, singulis partem belli attribuit: Philippus quoque naviter bellum apparans, ad Ætolos, ne fidem mutent, legatos mittit.

28 HAc satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit COS., Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis [nam ii quoque per id tempus venerant] mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat] apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

CAPUT XXVI.

In concilio Ætolorum Macedones primum, deinde Athenienses, postremo Romani gentis societatem petunt.

COncilium Ætolorum statuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab COS. missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui, *nulla novare,* 29

nihil

nihil se novi habere, quod afferrent, dixerunt. *quibus enim de caussis experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel servare eos debere. An imitari*, inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis, qui cum legatis vestris Romæ responderi ita jussissent: quid ad nos venitis Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cũ Philippo fecistis? iidem nunc, ut bellum secum adversus Philippum geratis postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumta adversus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: vectigalemque provinciam securibus & fascibus subjecerunt. Scilicet sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro. sic Siculorum civitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor Romanus conventus agit. eo imperio evocati conveniunt: excelso in suggestu superba jura reddentem, stipatum lictoribus vident. virgæ tergo, secures cervicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: quum Italiæ urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Roma, ejusdem subjectas videant imperio. Capua quidem, sepulcrum ac monumentum Campani populi, elato & exiorri ejecto ipso populo superest urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda, quam si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quam maris terrarumque spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ, qui quum merito vestro vobis infestus esset: & nihil a vobis ultra, quam pacem petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite iis terris legiones externas, & jugum accipite: sero ac nequicquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ caussæ disjungunt, conjunguntque: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque. natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem caussis, hostes sunt. Sed unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace triennio ante decrevistis, iisdem im-*

improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mute-
30. *tis, non video.* Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienses qui fœda passi, justius in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. *Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli jura; quæ ut facere, ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi: misera magis, quam indigna patienti esse.* * *verum enimvero id se queri, quod is, qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit: ut priore populatione cum infernis diis, secunda cum superis bellum nefarium gesserit. omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi. delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra deûm inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulentamque: talem eum, si liceat, Ætoliam Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent. eodem enim scelere urbem colentem hos deos, præsidemque arcis Minervam petitam: eodem Eleusinæ Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque. sed ab eorum non templis modo, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut miserti Atheniensium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent.*

* al. expūgant.

Tum Romanus legatus. *To-* 31.
tam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi, aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultra possim? Eadem Cianos, Abidenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios, hinc ex Achaia existimate queri? graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocen-

cendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit, nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium Pyrrhi bello legio a nobis, Rheginis ipsis, ut mitteremus, orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobavimus ergo id facinus? an non bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas sociis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate, legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quod indignius esset, quum tulissemus opem, & fatigati prope per triennium terra marique urbe munitissima oppugnanda essemus: quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quam capi a nobis mallent: captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse. quin contra hoc & vos, & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus: tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Annibalem, defecerunt: deinde indignati, se obsideri a nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis durius, quam pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciverunt, quam a nobis supplicio affecti sint. ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur: ut qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico, quum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum, ne, nimis facile victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sunt, hæc adversus Philippum, cujus domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos atti-

attinet, Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversum Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos, leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse, & nos, quum alia majora urgerent, depositum a vobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos deûm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quam vincere cum Romanis mavultis.

CAPUT XXVII.

Inclinantibus Ætolis ad Romanos, auctore Damocrito, re suspensa, concilium dimittitur.

32. HÆc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, *rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem*, dixit. *celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atque inutilem sequi: quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita jam nunc statui posse. cum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in* * *panætolico, & pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium: & quod tum referatur, decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in panætolico aut pylaico concilio actū esset.* Dimissis ita suspensa re legatis, *egregie consultum genti* ajebat. *nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos.* Hæc in concilio Ætolorum acta.

* al. panæolico.

CAPUT XXVIII.

P. Sulpitii cos. in Macedoniam contra Philippum expeditio.

33. PHilippus impigre terra marique parabat bellum. navales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum, Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipse terrestres copias comparabat: magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab COS. non parabatur, sed gerebatur jam bellum. per Dassaritiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens, quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. oppida vici-

vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lycum stativa posuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Dassaritiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus, quam partem petisset COS. alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud COS erat. movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset, ignorans. is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaritios essent, tandem in unum iter convenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. itaque prius quam in conspectum venirent, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte & numero & virtute, utpote lecti utrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt: fatigatio ipsorum equorumque incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum quinque & XXX. ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad COS. retulerunt. per transfugas cognitum est: quos levitas ingeniorum adcognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet. Phi- 34.
lippus aliquid & ad caritatem suorum, & ut promtius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ciciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, afferi eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod promtiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit. nam qui hastis sagittisque, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti: postea, quam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscissis, aut tota cervice desecta, divisa a corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt: adversus quæ tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant. ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prælio cum Romanis congressum. itaque revocato filio, præsidioque quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis

suas augeret; Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum XX. millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paullo plus ducentis passibus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit. ac subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis: & negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum COS. & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum. tertio die Romanus omnes copias
35. in aciem eduxit. Rex vero tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Trallas (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses CCC. addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis, quum aberat acies eorũ paullo plus quingentos passus, velites & equitum duæ ferme alæ emissæ, ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, cui assueverant, fore, ut equites invicem insequentes refugientesque nunc telis uterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursiones: & impetus subitos usui esset: Cretenses in invehentem se effuse hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, impetus Romanorum. nam haud secus quam si tota acie dimicarent, & velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant: & equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam: nec pedes concursator & vagus, & prope seminudus genere armorum veliti Romano, parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaque dimicationem, nec alia re, quam velocitate tutantes se, in castra refugerunt.
Uno deinde intermisso die, 36.
cum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat: præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prælio procederet res: uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim, ad insidiarum locum hostem pertraherent. & equita-

tatus quidem ceſſit. duces cetratæ cohortis, non ſatis expectato ſigno, ante tempus, excitatis ſuis, occaſionem bene gerendæ rei amiſere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus a fraude inſidiarum in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die omnibus copiis COS. in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis. quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. ubi latentem intra vallum ſenſit, exprobrans metum, ſucceſſit. Poſtcaquam ne tum quidem poteſtas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis ſtativis parum tuta frumentatio erat, diſperſos milites per agros equitibus extemplo invaſuris, octo ferme inde millia intervallo tutiorem frumentationem habiturus, caſtra ad Octolophum [id eſt loco nomen] movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum ſuos tenuit, ut creſceret ſimul negligentia cum audacia hoſti. ubi effuſos vidit, cum omni equitatu & Cretenſium auxiliaribus, quantum equitem velociſſimi pedites curſu æquare poterant, citato profectus agmine, inter caſtra Romana & frumentatores conſtituit ſigna. inde copiis diviſis, partem ad conſectandos vagos frumentatores emiſit, dato ſigno, ne quem vivum relinquerent, cum parte ipſe ſubſtitit: itineraque, quibus ad caſtra recurſuri videbantur hoſtes, obſedit. jam paſſim cædes ac fuga erat, necdum quiſquam in caſtra Romana nuntius cladis pervenerat, quia refugientes in regiam ſtationem incidebant: & plures ab obſidentibus vias, quam ab emiſſis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hoſtium ſtationes elapſi quidam trepidi tumultum magis, quam certum nuntium intulerunt
caſtris. Conſul, equitibus 37.
juſſis, qua quiſque poſſet, opem ferre laborantibus, ipſe legiones e caſtris educit, & agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exiſtentibus loco. pars obvios habuerunt hoſtes. pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prælium edebat. Nam & ipſa multitudine equitum peditumque prope juſta acies erat: & Romanorum, quia medium obſederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque ſuperiores Macedones erant, quod & rex ipſe hortator aderat: & Cretenſium auxiliares multos ex improviſo vulnerabant, conferti præparatique in diſperſos & effuſos pugnantes. Quod ſi modum in inſequendo ha-

buissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret. nunc aviditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere. & fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui modo secuti erant. multi cominus congressi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam conjecti profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruēte saucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. ipse, , quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex circumvectus paludes pervias inviasque trepida fuga in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum ferme capti, LXXX. admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis,
38. abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiæ venturos, sciret: & consulem, quum equitatum hostium, levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. nam si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi, metuque perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. quum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent: quid, nisi ut temeritatem regis effuse paullo ante secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo, jam in Mace-

doniam tranſcendiſſe; quibus ſi undique circumventus copiis foret, ſedentem Romanum debellaturum credi poterat. itaque ſecundum duas adverſas equeſtres pugnas multo minus tutam moram in iiſdem ſtativis fore Philippus ratus, quum abire inde, & fallere abiens hoſtem vellet: caduceatore ſub occaſum ſolis ad conſulem miſſo, qui inducias ad ſepeliendos equites peteret: fruſtratus hoſtem, ſecunda vigilia, multis ignibus per tota caſtra relictis, ſilenti agmi-
39 ne abiit. Corpus jam curabat COS. quum veniſſe caduceatorem, & quid veniſſet, nuntiatum eſt. Reſponſo tantum dato, mane poſtero die fore copiam conveniendi, id quod quæſitum erat, nox, dieique inſequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data eſt. montes, quam viam non ingreſſurum gravi agmine Romanum ſciebat, petit. COS. prima luce caduceatore datis induciis dimiſſo, haud ita multo poſt abiſſe hoſtem quum ſenſiſſet, ignarus qua ſequeretur, iiſdem ſtativis frumentando dies aliquot conſumſit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. inde ad Pellinam eſt progreſſus, nondum comperto, quam regionem hoſtes petiſſent. Philippus, quum primo ad Bruanium ſtativa habuiſſet, profectus inde tranſverſis limitibus, terrorem præbuit ſubitum hoſti. movere itaque ex Pellina Romani, & ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe vallo ſuper ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) conſedit. inde ſatis comperto Heordæam petituros Romanos, ad occupandas anguſtias, ne ſuperare hoſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent, præceſſit. ibi alia vallo, alia foſſa, alia lapidum congerie, ut pro muro eſſent, alia arboribus objectis, ita ut locus poſtulabat, aut materia ſuppeditabat, opere permuniit, atque (ut ipſe rebatur) viam ſuapte natura difficilem, objectis per omnes tranſitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque ſilveſtria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi ubi prælongis haſtis velut vallum ante clypeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus eſt) nullius admodum uſus eſt. Thracas quoque rhomphææ, ingentis & ipſæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretenſium una cohors non inutilis erat: ſed ea quoque ipſa, ut, ſi quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque ſagittas conjicere poterat: ita ad-

adversus scuta Romana nec
ad trajiciendum satis ma-
gnam vim habebat, nec a-
perti quicquam erat quod
peteret. Itaque id ut va-
num teli genus senserunt
esse; saxis passim tota valle
jacentibus incessebant ho-
stem. ea majore cum so-
nitu, quam vulnere ullo,
pulsatio scutorum parum-
per succedentes Romanos
tenuit. Deinde iis quoque
spretis, partim testudine
facta per adversos vadunt
hostes: partim brevi circui-
tu quum in jugum collis e-
vasissent, trepidos ex præ-
sidiis stationibusque Mace-
donas deturbant, & ut in
locis impeditis difficili fu-
ga, plerosque etiam obtrun-
40. cant. Ita angustiæ minore
certamine, quam quod a-
nimis proposuerant, supe-
ratæ: & in Heordæam per-
ventum, ubi pervastatis
passim agris in Elimeam se
recepit. inde impetum in
Orestidem fecit, & oppi-
dum Celetrum est aggressus
in peninsula situm. lacus
mœnia cingit: angustis
faucibus unum ex conti-
nenti iter est. Primo situ
ipso freti, clausis portis
imperium abnuere: deinde
postquam signa ferri, ac
testudine succedi ad por-
tam, obsessasque fauces ag-
mine hostium viderunt,
priusquam experirentur cer-
tamen, metu in deditio-
nem venerunt. Ab Cele-
tro in Dassaritios processit,
urbemque Pelium vi cepit.
servitia inde cum cætera
præda abduxit, & libera
capita sine pretio dimisit,
oppidumque iis reddidit,
præsidio valido imposito.
nam & sita opportune urbs
erat ad impetus in Mace-
doniam faciendos. Ita per-
agratis hostium agris, con-
sul in loca pacata, ad Apol-
loniam, unde orsus bellum
erat, copias reduxit.

CAPUT XXIX.

Philippus duabus opportunis expeditionibus Dardanos, atque Ætolos coercet.

PHilippum averterant Æ-
toli, & Athamanes, &
Dardani, & tot bella re-
pente alia ex aliis locis e-
xorta. Adversus Dardanos
jam recipientes ex Macedo-
nia sese, Athenagoram
cum expeditis peditibus
ac majore parte equitatus
misit, jussum instare ab
tergo abeuntibus, &, car-
pendo postremum agmen,
segniores eos ad movendos
domo exercitus efficere.
Ætolos Damocritus prætor,
qui moræ ad decernendum
bellum ad Naupactum au-
ctor fuerat, idem proximo
concilio ad arma concive-
rat, post famam equestris
ad Octolophum pugnæ,
Dardanorumque, & Pleu-
rati cum Illyriis transi-
tum in Macedoniam, ad
hæc classis Romanæ adven-
tum in Oreum, & super
circumfusas tot Macedoniæ
gentes, maritimam quo-
que instantem obsidionem.
Hæ causæ Damocritum Æ- 41.
to-

tolosque restituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adjuncto profecti, Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi an voluntate, quia regium habebant præsidium. cæterum intra paucos dies captum est Cercinium atque incensum. qui superfuerant e magna clade, liberi servique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coegit petere. Ætoli, inopia prædæ inde aversi, in Perræbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt. qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perræbia Gomphos petendi Aminander auctor erat. & imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere, sequente, quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo sors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi posita. itaque ne temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicujus caussa esset, cum campestribus locis subiicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paullo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. quum Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se in hostium agro esse, alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. quem quum adesse, refugientes ex agris quidam pavidi nuntiassent, trepidare Damocritus, cæterique duces. & erat forte meridianum tēpus, quo pleriq; graves cibo sopiti jacebant. excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocādos qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisque præstantem. itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra. cæsi, captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus, suis 42 jam vallo appropinquantibus, receptui cani jussit. fatigatos enim equos virosque non tam prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaque turmatim equites, invicemque ma-

nipulos levis armaturæ aquatum ire, & prandere jubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. quod ubi advenit. & ipsis imperatum, ut statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent: binis ternisve summum ex manipulis aquandi caussa missis, interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli (jam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. postea quam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente relictis stationibus per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime usui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

43 Per eos dies & Athenagoras, regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. dein posteaquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prælio erat. ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & lævi armatura regii nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus incœpto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus.

sus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum avexit. nec ex juventute Ætolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens [incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus] partem juniorum castigando domi mi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

CAPUT XXX.

Athenienses spe præsentis Romani auxilii, quod odium in Philippum per metum continuerant, effundunt.

44 Classis a Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jamdiu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effundit. Nec unquam ibi desunt linguæ promtæ ad plebem concitandam. quod genus quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, pebesque scivit, *ut Philippi statuæ, imagines omnes nominaque earum, item majorum ejus virilis, ac muliebris sexus omnium tollerentur delerenturque. dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majorumve ejus honoris caussa instituta essent, omnia profanarentur: loca quoque, in quibus positum aliquid, inscriptumve honoris ejus caussa fuisset, detestabilia esse: neque in iis quicquam postea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Atheniensi, sociisque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari atque execrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne, nomenque.* additum decreto, *si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem jussurum. si quis contra ignominiam, prove honore ejus dixisset fecissetve, qui occidisset eum, jure cæsurum.* postremo inclusum, *ut omnia quæ adversus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Pilippo servarentur.*

CAPUT XXXI.

Res L. Apustii legati Romani, & Attali Regis contra Philippum.

Athenienses quidem literis, verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant. 45 Attalus Romanique, quum Piræeum primo ab Hermione petissent; paucos ibi morati dies, oneratique æque immodicis ad honores socio-

ciorum, ac quæ in iram adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, navigant a Pyræeo Andrum. & quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem: quam vim experiri mallent: postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant: expositis copiis, omnique apparatu urbium expugnãdarum, diversis partibus rex & legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa, armaque non ante visa, animique militum tam promte succedentium * muro terruere. itaque fuga extemplo in arcem facta est. urce hostes potiti. & in aree quum biduum, loci se magis, quam armorum fiducia, tenuissent tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delum Bœotiæ transveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumti, &, quia vix operæ pretium erat, abscessere. Ad Prasias [continentis Atticæ is locus est;] Issæorum XX. lembi classi Romanorum adjuncti sunt. ii missi ad populandos Carystiorum agros. cætera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere. ibi paucos dies sæviente borea retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem, direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites, frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. inde quum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent: sæva coorta tempestate prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in unum navibus, expositisque copiis aggressi ur-

* al. muros.

urbem, cum multis vulneribus repulsi [& erat validum ibi regium præsidium] irrito incœpto regressi Canastrum Palenes trajecere. inde superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta. nec ultra progressi (jam enim & graves præda naves habebant) retro unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam re-
46 petunt. ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, qui ad communicanda consilia Heracleam cum Rege, & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret: tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis, quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circo Pergamum urente sacra, profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto XX. Rhodiæ naves, tectæ omnes. eam classem in stationem ad Zelasium misererunt [Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportune objectum] ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus. Oreum diversi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro intersepta urbs est. & ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant. Romani testitudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii balistis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa jaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterum non plures tantum Macedones, quam ante tuebantur urbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita ut parum in ex-

pugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quot satis videbatur ad opera perficienda, trajicit in proxima continentis: Larissamque, non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant, subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quam tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus oppressit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum, muri quoque pars ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat. perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidanique in alteram arcem perfugere: unde biduo post deditio facta. urbs regi, captiva cor-
47 pora Romanis cessere. Jam autumnale æquinoctium instabat, & est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis. itaque ante hiemales motus evadere inde cupientes, Pyræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. regem spatium initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto, & Rhodiis domum remissis.

CAPUT XXXII.

L. Furio Purpureoni, qui Prætor cum Gallis prospere pugnaverat, quum in senatu, quia rem in aliena provincia exercitu alieno gesserat, certatum esset, tandem triumphus decernitur.

HÆc ea æstate terra marique adversus Philippum sociosque ejus a consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque cum præda majore quam gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei quod gereret: simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque invidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit. Apud 48
ma-

magnam partem senatus & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. majores natu negabant triumphum, & quod alieno exercitu rem gessisset, & quod provinciam reliquisset aviditate rapiendi occasionem triumphi.. id vero eum nullo exemplo fecisse. consulares præcipue expectandum fuisse consulem dicebant: potuisse enim castris prope urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent, ubi coram disceptantes consulem & prætorem audissent, verius de caussa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. *Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, quum una direpta & incensa esset, trajecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit, (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri voluerit, ita finire S. C. ne per prætorem, sed per consulem gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. & pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. pugnam ipsam, eventumque pugnæ spectari oportere. fusos, cæsosque hostes, castra capta, ac direpta, coloniam liberatam obsidione, alterius coloniæ captivos recuperatos, restitutosque suis, debellatum uno prælio esse. non homines tantum ea victoria lætatos, sed diis quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere respublica a L. Furio prætore gesta esset. data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.* Hujus 42
generis orationibus ipsius amicorumque victa est præsentis gratia prætoris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti CLXX. millia pondo. neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti. omnia, præter victoriam, penes consulem esse apparebat.

CA-

CAPUT XXXIII.

Militibus Scipionis, qui in Hispania, & in Africa militaverant, agri dividuntur: coloni Venusini supplentur: C. Cornelius Cethegus in Hispania ingenti clade hostes superat.

LUdi deinde a P. Cornelio Scipione, quos, consul in Africa voverat magno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet. eum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui pro consule Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & LXX.

CAPUT XXXIV.

C. Aurelius Cotta Romam reversus queritur, decretum a senatu T. Furio triumphum, non explorata prius, more majorum, rerum gestarum veritate: habitis comitiis, novi magistratus creantur: consules hujus anni sunt L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus.

C. Aurelius COS. quum ex provincia Romam comitiorum caussa venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, *non expectatum se ab senatu. neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam: sed ita triumphum decrevisse senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum qui bello interfuissent, verba audiret. majores ideo instituisse, ut legati, Tr. mil., centuriones, milites denique triumpho adessent, ut veritas rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publice videretur. ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor vanive referret?* Comitiis deinde 50
diem indixit, quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus. Annona quoque eo anno per-

pervilis fuit. ftumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum inſtaurarunt: ſigna ænea quinque ex multatitio argento in ærario poſuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Maſſaliota, & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem deſignaverant, ter toti inſtaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini cauſſa, a P. & M. filiis ejus facti, & munus gladiatorium datum ab iis paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir ſacrorum, mortuus: in ejus locum M. Acilius Glabrio ſuffectus. Comitiis ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cum Hiſpaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præſentem creaverant, quia flamen Dialis erat. jurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit, ut ſi ædilis qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor deſignatus. tribuni ad Plebem tulerunt, plebeſque ſcivit, ut perinde eſſet, ac ſi ipſe ædilis juraſſet. De altero ædile plebiſcitum eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius, ædilis curulis, ad Magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poſt annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio pro conſulibus imperium eſſe in Hiſpania juſſit.

P. FLO-

L. FLORI

DECADIS QUARTÆ

LIBRI SECUNDI

EPITOME.

Complura prodigia ex diversis regionibus nuntiata referuntur: inter quæ in Macedonia in puppi longæ navis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus COS. adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri: fugatumque coegit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Ætolis & Athamanibus vexavit. L. Quintius Flamininus consulis frater navali prælio, Attalo rege & Rhodiis adjuvantibus, Eubœam, & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis, & tyranno eorum Nabide amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

DECADIS QUARTÆ

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Facta provinciarum sortitione, feriæ Latinæ instaurantur: prodigia nuntiata procurantur.

I U. C. 551 onsules prætoresque, cum Idib. Martiis Magistratum iniissent, provincias sortiti sunt, L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus COS. novas legiones scribere jussus: Villius a P. Sulpitio exercitum accipere. in supplementum ejus quãtum militum videretur ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius COS. habuisset, ita decretæ, ut retineret eas, donec consul novo cum exercitu succederet in Galliam: ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia socium. his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse: prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minutio, ut in Bruttiis idem de conjurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datam non esse. Ab Suessa nuntiatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani legati, ædem Jovis: item Ostienses, ædem Jovis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum, & ex Bruttiis ab Q. Minutio pro prætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde a P. Sulpitio pro consule ex Macedonia lite-

ræ

ræ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum caussa senatus censuerat, ut consul majoribus hostiis, quibus diis videretur, sacrificaret. ob hoc unum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

CAPUT II.

Carthaginienses impositum in stipendium aurum primum Romam afferunt: quum probum non esse renunciassent quæstores, intertrimentum supplent. petentibus ut obsides redderentur, centum redduntur. Narnensium colonorum numerus expletur.

2 Carthaginienses eo anno argentum, in stipendium impositum, primum Romam advexerunt. id quia probum non esse quæstores renuntiaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumta intertrimentum argenti suppleverunt. Petentibus deinde, ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent, alio traducerentur, concessum, ut * Setiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gades mitteretur, adversus quod iis in fidem populi Rom. venientibus cum L. Martio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum caussa triumviros creare L. Cornelius COS. jussus. creati P. & Sex. Ælii, (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetraverũt.

* al. Signiam.

CAPUT III.

P. Villius Cos. in Macedoniam profectus atrocem militum seditionem componit.

Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum jam ante irritata, nec satis in principio compressa excepit. M. M. ea militum fuere, qui ex Africa, post devictum Annibalem, in Siciliam, inde, anno fere post in Macedoniam pro voluntariis transportati erant. id voluntate factum negabant. *ab tribunis recusantes in naves impositos. sed utcumque seu invita seu suscepta foret militia, & eam exhaustam,* 4

stam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos jam se labore & opere, exangues tot acceptis vulneribus esse. Consul *caussam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur*, videri dixit; *seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam caussam esse: itaque si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. modestia facilius, quam pertinacia, quod velint impetraturos.*

CAPUT IV.

Philippus Thaumacos oppugnare aggressus, ab incœpto desistit, ac in Macedoniam in hiberna copias reducit.

4 THaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus, vineisque: & jam arietem muris admoturus erat. cæterum incœpto absistere eum coegit subitus Ætolorum adventus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adjuvabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci a Pylis, sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quas Celen vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca, implicatasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subiectos campos terminare oculis haud facile queas. ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine solum tuta urbs, sed quod saxo undique abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incœpto Philippus, effecerunt. hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit, & in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

CAPUT V.

Philippus, quamvis in hibernis, ingenti cura bellum apparat: principio veris profectus in Epirum, saltum occupat.

IBi cæteri quidem data quantacunque quiete temporis, simul animos, corporaque remiserant: 5
Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animum, tanto magis intentum in universum eventum belli curæ agunt: non hostes modo timentem, qui terra marique urgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos

cupido novandi res caperet.
itaque & in Achajam lega-
tos misit, simul qui jusju-
randum (ita enim pepige-
rant, quotannis juraturos
in verba Philippi) exige-
rent: simul qui redderent
Achæis Orchomenon, &
Heræam, & Triphyliam:
Illis Alipheram contenden-
tibus, nunquam eam ur-
bem fuisse ex Triphylia,
sed sibi debere restitui:
quia una esset ex iis, quæ
ad condendam Megalopo-
lim ex concilio Arcadum
contributæ forent. Et cum
Achæis quidem per hæc so-
cietatem firmabat. Mace-
donum animos sibi conci-
liavit cum Heraclide. nam
quum eum maxime invi-
diæ sibi esse cerneret, mul-
tis criminibus oneratum in
vincula conjecit, ingenti
popularium gaudio. Bel-
lum, si quando unquam
ante alias, cum magna cu-
ra apparavit, exercuitque
in armis & Macedonas, &
mercenarios milites: princi-
pioque veris cum Athena-
gora omnia externa auxi-
lia, quodque levis armatu-
ræ erat, in Chaoniam per
Epirum ad occupandas,
quæ ad Antigoniam fauces
sunt, [Stena vocant Græ-
ci] misit. ipse paucis post
diebus graviore secutus a-
gmine, quum situm omnem
regionis aspexisset, maxi-
me idoneum ad munien-
dum locum credidit esse
præter amnem Aoum. Is
inter montes, quorum al-
terum Æropum, alterum
Asnaum incolæ vocant, an-
gusta valle fluit, iter exi-
guum super ripam præbens.
Asnaum Athenagoram cum
levi armatura tenere, ac
communire jubet: ipse in
Æropo posuit castra. quæ
abscissæ rupes erant, statio
paucorũ armatorum tene-
bat. quæ minus tuta erant,
alia fossis, alia vallis, alia
turribus muniebat. magna
tormentorum etiam vis, ut
missilibus procul arcerent
hostem, idoneis locis di-
sposita est. tabernaculum
regium pro vallo in conspe-
cto maxime tumulo, ut ter-
rorem hostibus, suisque
spem ex fiducia faceret,
positum. Consul per Cha- 6
ropem Epirotem certior fa-
ctus, quos saltus cum e-
xercitu insedisset rex, &
ipse quum Corcyræ hiber-
nasset, vere primo in con-
tinentem trajectus ad ho-
stem ducere pergit. quin-
que millia ferme ab regiis
castris cum abesset, loco
munito relictis legionibus,
ipse cum expeditis progres-
sus ad speculanda loca, po-
stero die consilium habuit,
utrum per insessum ab ho-
ste saltum, quanquam la-
bor ingens periculumque
proponeretur, transitum
tentaret: an eodem itine-
re, quo priore anno Sulpi-
tius Macedoniam intrave-
rat, circumduceret copias.
Hoc consilium per multos
dies agitanti nuntius venit,
T. Quintium consulem fa-
ctum,

ctum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit. & quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis, ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem, castris exutum. XII. millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia & ducentos, & signa militaria centum XXXII. equos CCXXX. ædem etiam Jovi in eo prælio votam, si res prospere gesta esset. Cæteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quintium accepisse tradunt.

CAPUT VI.

Censores creantur P. Cornelius Scipio, & P. Ælius Pætus: Manlius Acidinus ex Hispania, quia ne ovans redeat prohibetur, privatus urbem ingreditur: Cn. Bæbius Tamphilus a Gallis circumventus magna clade cæditur:

7 DUm hæc in Macedonia geruntur, Consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Pætus. Hi magna inter se concordia, & senatum sine ullius nota legerunt, & portoria venalium Capuæ, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus a M. Porcio Lecca, tribuno plebis, ne ovans rediret, cum ab senatu impetrasset, privatus urbem ingrediens MCC. pondo argenti, XXX. pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio, consule anni prioris, provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, prope cum toto exercitu est circumventus. supra sex millia & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit. qui ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis propriis increpitum, provincia decedere, atque abire Romam jussit.

CAPUT VII.

Habitis comitiis, novi COS. creantur Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus, frustra adversantibus tribunis, quod Flamininus ædilitatem, & præturam omitteret.

Neque ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorum caussa Romam revocatus, quæ ipsa per M. Fulvium & M. Curium tribunos plebis impediebantur: quod T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. Jam ædilitatem, præturamque fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati COSS. Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant. Ab iis ludi plebeji instaurati: & epulum Jovis fuit ludorum caussa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpitius & L. Galba pontifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Æmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

CAPUT VIII.

Provinciæ.

Sex. Ælius Pætus, T. 8
Quintius Flamininus consules magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent, decreverunt Patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve: utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & CCC. equites, item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo, prioris anni consuli, prorogatum imperium est: vetitusque aut ipse provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Ælio Italia, Quintio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam, præter consulares

fulares exercitus, prætores quoq; jussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum socium Latini nominis, & CCC. equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, CC. equites: ita ut hi prætores ambo quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque.

CAPUT IX.

Legati Attali regis nuntiant senatui, regnum ejus spoliatum præsidiis, quibus ad bellum Macedonicum pro Romanis utebatur, ab Antiocho infestari.

Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copiisque omnibus terra mariq; Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani consules, impigre atque obedienter ad eam diem fecisse quum exposuissent, *vereri* dixerunt, *ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret. vacuum nanque præsidiis navalibus terrestribusque regnum Attali Antiochum invasisse. itaque Attalum orare P. C. si sua classe, suaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum ejus tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.* Senatus legatis ita responderi jussit. *quod rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos juvisset, id gratum senatui esse: auxilia nec ipsos missuros Attalo adversus Antiochum, socium & amicum populi Romani, nec Attali auxilia retenturos ultra quam regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum. & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope sua velint adjutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali, naviumque ejus, & militum opera adversus Philippum, communem hostem, uti populum Romanum. gratum eum facturum & senatui, si regno Attali abstineat, belloque absistat. æquum esse, socios & amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.*

CAPUT X.

Consules, prodigiis procuratis, in provincias abeunt: T. Quintius in locum Villii profectus cum Philippo colloquio congreditur: ubi de pace non convenit, prælio utrinque haud incruento pugnatur.

Consulem T. Quintium, 9
ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent, spectatæ virtutis milites, properantem in provinciam, prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, via publica Veiis, forum & ædes Jo-

Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere visum erat Arretii. terra Velitris trium jugerum spatio caverna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum caussa supplicatio unum diem habita, & consules rebus divinis operam dederunt: placatisque diis profecti in provincias sunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam, exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quicquam gessit. & T. Quintius alter COS. maturius, quam priores soliti erant COSS. a Brundusio quum transmisisset Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. a Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit, & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso, paucos moratus dies, dum se copiæ a Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrum recto itinere per castra hostium viam facere conaretur: an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaritios potius Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, quum a mari longius recessisset, misso e manibus hoste, si [quod antea fecerat] solitudinibus silvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. utcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quam quo modo id fieret, satis expediebat: diesque XL. sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumserant. Inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret: iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ compararent, cæterorum æquo arbitrio æstimatio neret. Philippus *aliam aliarum civitatum conditionem esse* respondit. *quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ a majoribus essent, earum hæreditaria ac justa possessione non excessurum. si quas quererentur bel-*

belli clades ex civitates, cum quibus bellatum foret, arbitrio, quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum. Consul *nihil ad id quidem arbitrio aut judice opus esse* dicere. *cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intulisset, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum: ipsum priorem vim omnibus fecisse.* Inde cum ageretur, quæ civitates liberandæ essent, Thessalonicam primam omnium nominavit consul. ad id vero adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret, *Quid victo gravius imperares, T. Quinti?* atque ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægre est, quin missilibus, quia diremti medio amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie satis ad id patenti multa levia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regiis in arcta & confragosa loca, aviditate accensi certaminis, eo quoque Romani penetravere pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat aptum prælium gerentibus, pro hoste loca, & catapultæ balistæque in omnibus prope rupibus quasi in muris dispositæ. multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio justo, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

CAPUT XI.

T. Quintius Flamininus Cos. in faucibus Epiri adversus Philippum feliciter pugnat, fugatumque cogit in Macedoniam reverti: Thessaliam deinde, sociis Ætolis, & Athamantibus, urbes passim expugnando, vexat.

Cum in hoc statu res essent, pastor quidam a Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. *Is se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pascere* ait, *omnes montium eorum anfractus callesque nosse. si secum aliquot mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum.* hæc, Charopus renuntiari jubet, ita credere, ut suæ potius omnia, quam illius potestatis essent. Cum magis vellet credere, quam auderet consul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit. & ut averteret rem a suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere jubet. ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum. 11

tum: pedites, qua dux monstraret viam, ire: ubi, ut polliceatur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum: nec ante clamorem tollere, quam ab se signo accepto, pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri jubet, [& pernox forte luna erat] interdiu cibi quietisque sumere tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides extet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo intentius Romanus undi-
* al. que instat * capere statio-
capi. nes. Interim die tertio cum
12 verticem, quem petierant, Romani cepisse, ac tenere se, fumo significarent: tum vero trifariam divisis copiis, consul valle media cum militum robore succedit, cornua dextra lævaque admovet castris. nec segnius hostem obviam eunt. & dum aviditate certaminis provecti extra munitiones pugnant, haud paullo superior est Romanus miles & virtute & scientia, & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisque recepere se regii in loca aut munimento, aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neque impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum a tergo auditus, dein pugna etiam cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt: pars, quia magis locus fugæ deerat, quam quod animi satis esset ad pugnam, cum substitissent, ab hoste & a fronte & a tergo urgente circumventi sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiæ locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impedit. Rex primo effuse ac sine respectu fugit: dein quinque millium spatium progressus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia juga vallesque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in unum cum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti, cædentes, spoliantesque cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in
suis castris manserunt. Po- 13
stero die consul per ipsas angustias, qua se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi pervenit. locus, quem ita vocant, est in Triphylia terra Meloti-

dis

dis. inde postero die ingenti itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interjecti Macedoniæ, Thessaliæque: latus quod vergit in Thessaliam, oriens spectat, septentrio a Macedonia objicitur. vestiti frequentibus silvis sunt; juga summa campos patentes, aquasque perennes habent. ibi stativis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam * præstaret: inclinavit sententia, suum in Thessaliam agmen dimitteret: Tricamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. homines qui sequi possent, sedibus excibat, oppida incendebat, rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat, cætera militis præda erat. nec quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit, quam quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant: sed e terra mox futura hostium corpora saltem eripere sociorum volebat. ita evastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæphatus. Pheras cum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transcendit. nam etiam Ætolos appropinquare fama erat, qui audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evastatis circa Sperchias & Macran [quam vocant] Comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. a Metropoli dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similē impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt: compulsisque intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant, diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu a cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. incondita inermisque multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xiniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportunæ Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Aminander atq; Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieverunt. Cæterum Aminan- 14 der,

* al. posset.

der, quia suo militi pa-
rum fidebat, petito ab
consule modico præsidio,
cum Gomphos peteret:
oppidum protinus nomine
Phecam, situm inter Gom-
phos. faucesque angustas,
quæ ab Athamania Thes-
saliam dirimunt, vi cepit.
inde Gomphos adortus, &
per aliquot dies summa
vi urbem tuentes, cum
scalas ad mœnia erexis-
set, eodem metu perpulit
ad deditionem. Hæc de-
ditio Gomphorum ingen-
tem terrorem Thessalis in-
tulit. dedidere deinceps
sese, qui Argenta, qui-
que Pherinum, & Thima-
rum, & Lisinas, & Sti-
monem, & Lampsum ha-
bent, aliaque castella ju-
xta ignobilia. Dum Atha-
manes Ætolique, summo-
to Macedonum metu, in
aliena victoria suam præ-
dam faciunt: Thessalia-
que a tribus simul exerci-
tibus, incerta quem ho-
stem, quemve socium cre-
deret, vastatur: consul
faucibus, quas fuga ho-
stium aperuerat in regio-
nem Epiri transgressus,
etsi probe scit cui parti,
Charopo principe excepto,
Epirotæ favissent: tamen
quia ab satisfaciendi quo-
que cura imperata enixe
facere videt: ex præsenti
eos potius, quam ex præ-
terito æstimat habitu, &
ipsa facilitate veniæ ani-
mos eorum in posterum
conciliat. Missis deinde
nuntiis Corcyram, ut one-
rariæ naves in sinum ve-
nirent Ambracium: ipse
progressus modicis itineri-
bus, quarto die in monte
Certetico posuit castra,
eodem Aminandro cum
suis auxiliis accito, non
tam virium ejus egens,
quam ut duces in Thessa-
liam haberet. ab eodem
consilio, & plerique Epiro-
tarum voluntarii inter au-
xilia accepti. Primam ur- 15
bium Thessaliæ Phaleriam
est aggressus. duo millia
Macedonum in præsidio
habebat: qui primo sum-
ma vi restiterunt, quan-
tum arma, quantum mœ-
nia tueri poterant. sed
oppugnatio continua, non
die non nocte remissa,
cum consul in eo verti
crederet cæterorum Thessa-
lorum animos, si primi
vim Romanam non susti-
nuissent, vicit pertinaciam
Macedonum. Capta Pha-
leria, legati a Metropoli
& a Piera dedentes urbes
venerunt. venia eisdem
petentibus datur. Phale-
ria incensa ac direpta est.
Inde Æginium petit. quem
locum cum vel modico
præsidio tutum, ac prope
inexpugnabilem vidisset,
paucis in stationem pro-
ximam telis conjectis, ad
Gomphorum regionem a-
gmen vertit: digressusque
in campos Thessaliæ, cum
jam omnia exercitui dees-
sent, quia Epirotarum
pepercerat agris: explora-

to

to ante, utrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes misit. & est iter a Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. inde ad * Rhagem est profectus. Decem ferme millia a Larissa abest ex Perræbia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat.

* al. Arsa. Decem.

CAPUT XII.

L. Quintius Consulis frater, Attalo rege, & Rhodiis adjuvantibus, duas Eubœæ urbes, Eretriam, Carystumque capit.

16 Sub idem fere tempus, quo consul adversus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius, frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, cum ad Samen insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis cæteris, quantum maxime possent, maturate sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitque naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera XX. navium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes conjunctæ. Eubœam inde exiguo distantem freto trajecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde ubi Carystus præsidio a Chalcide raptim misso firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum iis navibus, quæ Piræei fuerant, Attali regis adventu audito venit, jussitque, ut quæ ex sua classe venissent naves, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam & trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium exeidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad mo-

va molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebantur mœnia: deinde feſſi vulneratique aliquot, cum & muri partem everſam operibus hoſtium cernerent, ad deditionem inclinarunt. ſed præſidium erat Macedonum, quos non minus, quam Romanos, metuebant: & Philocles, regius præfectus, a Chalcide nuntios mittebat, ſe in tempore affuturum, ſi ſuſtinerent obſidionem. Hæc miſta metu ſpes, ultra, quam vellent, aut quam poſſent, trahere eos tempus cogebat. deinde poſteaquam Philoclem repulſum, trepidantemque refugiſſe Chalcidem acceperunt: oratores extemplo ad Attalum veniam fidemque ejus petentes miſerunt. Dum in ſpem pacis intenti, ſegnius munera belli obeunt, & ea modo parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, ſtationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime ſuſpecta erat, impetu facto, ſcalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit, deinde in deditionem venit. pecuniæ, aurique & argenti haud ſane multum fuit: ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine aut opibus cæteris, inventa.

17 Caryſtus inde repetita, unde, priuſquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe deſerta, in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus trecenti nummi in capita ſtatutum eſt pretium, & ut armis traditis abirent. hac ſumma redemti in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium, Atticæ terræ promontorium, Cenchreas, Corinthiorum emporium, petierunt.

CAPUT XIII.

Coſ. T. Quintius, non ſuccedente in Theſſalia Atracis expugnatione, in Phocidem pergens, multa oppida expugnat.

Conſul interim omnium ſpe longiorem atrocioremque oppugnationem habuit: & ea, qua minimum crediddiſſet, reſiſtebant hoſtes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. ſi aditum armatis in urbem patefeciſſet, fugam inde, cædemque hoſtium fore, qualis captis urbibus fieri ſolet. Cæterum poſteaquam, parte muri arietibus decuſſa, per ipſas ruinas tranſcenderunt in urbem armati: illud principium velut novi atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præſidio erant, & multi

&

& delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius & virtute, quam mœnibus urbem tuerentur: conferti, pluribus introrſus ordinibus acie firmata, cum tranſcēdere ruinas ſenſiſſent Romanos per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id conſul ægre paſſus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, ſed ad ſummam univerſi belli pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: & cohortes in vicem ſub ſignis, quæ cuneum Macedonum [phalangem ipſi vocant] ſi poſſent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca anguſta, haud late patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnæque hoſti aptius erat. ubi conferti haſtas ingentis longitudinis præ ſe Macedones objeciſſent, velut in conſtructam denſitate clypeorum teſtudinem Romani, pilis nequicquam emiſſis, cum ſtrinxiſſent gladios, neque congredi propius, neque præcidere haſtas poterant: &, ſi quam incidiſſent, aut præfregiſſent, haſtile fragmento ipſo acuto inter ſpicula integra-
rum haſtarum velut vallum
explebat. ad hoc & muri
pars adhuc integra utraque
tuta præſtabat latera: nec
ex longo ſpatio aut ceden-
dum, aut impetus facien-
dus erat: quæ res turbare
ordines ſolet. acceſſit etiam
fortuita res ad animos eo-
rum firmandos. nam cum
turris per aggerem parum
denſati ſoli ageretur, rota
una in altiorem orbitam
depreſſa ita turrim inclina-
vit, ut ſpeciem ruentis ho-
ſtibus, trepidationemque
inſanam ſuperſtantibus ar-
matis præbuerit. Cum pa- 18
rum quicquam ſuccederet,
conſul minime æquo animo
comparationem militum
generis armorumque fieri
patiebatur: ſimul nec ma-
turam expugnandi ſpem,
nec rationem, procul a ma-
ri, & in evaſtatis belli cla-
dibus locis, hibernandi ul-
lam cernebat. itaque reli-
cta obſidione, quia nul-
lus in tota Acarnaniæ at-
que Ætoliæ ora portus erat,
qui ſimul & omnes onera-
rias, quæ commeatum e-
xercitui portabant, cape-
ret, & tecta ad hibernan-
dum legionibus præberet:
Anticyra in Phocide in Co-
rinthium verſa ſinum ad id
opportuniſſime ſita viſa:
quia nec procul Theſſalia,
hoſtiumque locis abibant:
& ex adverſo Peloponne-
ſum exiguo maris ſpatio di-
viſam, ab tergo Ætoliam
Acarnaniamque, ab lateri-
bus Locridem ac Bœotiam

habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam ſine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambryſus inde Hyampoliſque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelſo ſita eſt, nec ſcalis, nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos qui in præſidio erant, cũ ad excurſiones elicuiſſent: refugiendo invicem, inſequendoque, & levibus ſine effectu certaminibus, eo negligentiæ & contemtus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permiſti impetum Romani facerent. & alia ignobilia caſtella Phocidis terrore magis, quam armis, in poteſtatem venerunt. Elatia clauſit portas: nec, niſi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

CAPUT XIV.

In Achæorum concilio petentibus gentis ſocietatem legatis Romanorum, & Philippi, cum, utrinque factis verbis, taciti neutro inclinarent, Ariſtenus, Achæorum Prætor, cum Romanis potius, quam cum Philippo ſocietatem
19 *jungendam ſuadet.*

ELatiam obſidenti conſuli rei majoris ſpes affulſit, Achæorum gentem ab ſocietate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadem, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Ariſtenus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Claſſis Romana cum Attalo, & Rhodiis Cenchreis ſtabat, parabantque communi omnes conſilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, ſi ab Rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore conſule legati a fratre ejus L. Quintio, & Attalo, & Rhodiis, & Athenienſibus ad Achæos miſſi. Sicyone datum iis eſt concilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, gravis & aſſiduus hoſtis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectum habebant: pro ejus crudelitate perfidiaque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æſtimantes, graviorem poſt bellum dominum futurum cernebant. neque ſolum quid in ſenatu quiſque civitatis ſuæ, aut in communibus conciliis gentis pro ſententia dicerent, ignorabant, ſed ne ipſis quidem ſecum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incertos in-

troductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ii fere atrocissime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est.
20 Postero die advocatur concilium: ubi cum per praeconem, sicut Graecis mos est, suadendi, siquis vellet, potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si quibus sua sponte volutantibus res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrinque quae difficilia essent, promendo admonendoque per totum diem habitae. Tandem Aristenus, praetor Achaeorum, ne tacitum concilium dimitteret: *Vbi*, inquit, *illa certamina animorum, Achaei, sunt, quibus in conviviis & circulis, cum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? nunc in concilio ad eam rem unam indicto, cum legatorum utrinque verba audieritis, cum referant magistratus, cum praeco ad suadendũ vocet, obmutuistis. si non cura cõmunis salutis, nestudia quidem, quae in hanc aut illã partẽ animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? cum praesertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi, quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus, ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili foedere defendendum.* Haec adhortatio praetoris non modo quenquam unum elicuit ad suadendum, sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantae, ex tot populis congregatae, movit.
Tum Aristenus praetor rursus. *Non magis consilium vobis, principes Achaeorum, deest, quam lingua. sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. forsitan ego quoque tacerem, si privatus essem. nunc praetor video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? & quando nemo vestrum, qui in hoc concilium advocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum hesterno die dictas pro sententiis percenseamus, perinde ac non postulaverint, quae e re sua essent, sed suaserint, quae nobis censerent* 21
uti-

utilia esse. Romani Rhodiique & Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello, quod adversus Philippum gerunt, se a nobis adjuvari æquum censent. Philippus societatis secum admonet, & jurisjurandi: & modo postulat, ut secum stemus, modo ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum socii sunt, plus petant, quam socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque ejus exiguo maris spatio disjunctas Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon, legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adversus Romanos, modo egerit? qui si ex eodem fœdere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat; non modo præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus: non hercle magis, quam ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se adversus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram juventutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis ejus, quam nunc jactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quam præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoque, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abiit? Si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus, Romanos non majoribus copiis, nec viribus nunc bellum gerere, quam antea gesserint, potius quam res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adjuverunt. nec duce consulari, nec exercitu bellum

gesserunt. sociorum Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos, nequicquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiæ toleraverunt, non præsidium Ætolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedoniæ intulerunt. tertius jam consul summa vi gerit bellum. Sulpitius in ipsa Macedonia congressus fudit, fugavitque regem, partem opulentissimam regni ejus depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituque fretum, castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasque ejus urbes prope in conspectu regis ipsius expugnavit. Ne sint vera, quæ Athenienses modo legati de crudelitate, avaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica scelera in superos inferosque deos sint admissa: multo minus, quam quæ Ciani, Abideni que, qui procul a nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliviscamur: cædes, direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiæ Garitenem contra jus omne ac fas inter epulas prope ipsas occisum, & Aratum, patrem filiumque Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filii etiam uxorem libidinis caussa in Macedoniam asportatam, cætera stupra virginum matronarumque oblivioni dentur. ne sint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium caussa est?) cum Antigono, mitissimo ac justissimo rege, & de nobis omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularet: facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior, atque opportunior, quam navali bello. si centum tectæ naves, & quinquaginta leviores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas prope in ipsis litoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tanquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus uramur bello. cum terra Nabis & Lacedæmonii, mari Romana classis urgebunt, unde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabuntur? egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent, ne quæramus quemadmodum cæteris exemplo simus. nolite,

lunt,

*quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi, in aliena terra, quia sub umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commeatibus utantur. Mare in potestate habent: terras quascunque adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt. quia pepercisse volunt, committere vos cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam & tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis, abstineretisque armis, ostendebat: ea non media, sed nulla via est. etenim præterquam quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quid aliud quam nusquam gratia stabili, velut qui eventum expectaverimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper liciturum est, nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos a Philippo jamdiu magis * votis, quam armis, audetis. sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis. sed aut socios, aut hostes habeatis oportet.*

* al. vultis quā audetis.

CAPUT XV.

Post ingentem Achæorum altercationem, quamvis multis populis inclinantibus ad Philippum, tamen cum Romanis amicitia jungitur. Achæis deinde auxilia suppeditantibus, L. Quintius cum Attalo Corinthum oppugnando tentat.

Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. & jam non singuli tantum, sed populi universi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Demjurgos vocant, decem numero creantur) certamen nihilo segnius quam inter multitudinem esse. quinque relaturos se de societate Romana ajebant, suffragiumque daturos. quinque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies jurgiis est consumtus. Supererat unus justi concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes a liberis temperaverint. Rhisiasus Pellenensis erat, filium Demjurgum nomine Memnonem habebat, partis ejus quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti 22

ti pateretur, neu pertinacia sua gētem universam perditum iret: posteaquam parum proficiebant preces: juratus se eum sua manu interemturum, nec pro filio, sed pro hoste habiturum: minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referebant. qui cum plures facti referrent, omnibus fere populis haud dubie approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, prius quam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque improbante. nam Megalopolitanos avorum memoria pulsos ab Lacedæmoniis restituerat in patriam Antigonus. & Dymæis captis nuper, direptisque ab exercitu Romano, cum redimi eos, ubicumque servirent, Philippus jussisset: non libertatem modo, sed etiam patriam reddiderat. jam Argivi præterquam quod Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis, familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem ineundam, excesserunt. veniaque iis hujus secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficiis.
23 Cæteri populi Achæorum, cum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoveri, captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et ii quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant primo segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium. posteaquam uno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem haud secus quam civem, & suffragio creatum suo imperio justo patiebantur: omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat: undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones concurrissent; atrox prælium inter

eos ac Romanos ortum est. ac primo multitudine facile expellebantur Romani: assumtis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facile loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secuti: pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quam audaciam accendebat. Promontorium est adversus Sicyonem Junonis, quam vocant Acræam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum. eo Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bæotiam duxit. præsto fuere a Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. pertinacius Quintius in incœpto perstabat. is quoque, ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irrito incœpto dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

CAPUT XVI.

Elatia in Phocide a cos. T. Quintio capitur. adventu in Achajam Philoclis præfecti regii Corinthus obsidione liberatur: Argi per proditionem ab eodem recipiuntur: dux præsidii Achæorum, quod ibi erat, Ænesidemus ad mortem usque in fide perstat.

Dum hæc a navali exercitu geruntur, COS. 24
in Phocide ad Elatiam castris positis, primo colloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios, quam oppidanos, respondebatur: tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat, prorutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri supervadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. &, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat: pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt. quo tumultu

au-

audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba, confugerunt. ita urbe potitur COS. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus, pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterum adventu in Achajam Philoclis, regii præfecti, non Corinthus tantum liberata
25 obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis caussa, prætores pronuntiare Jovem Apollinemque & Herculem. additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur. cujus nomen post pactam cum Romanis societatem, quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subiicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem usurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiducia favoris Philocles accersitus nocte occupat collem imminentem urbi: [Larissam eam arcem vocant] positoque ibi præsidio, cum lucis principio, signis infestis ad subjectum arci forum vaderet, instructa acies ex adverso occurit. presidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti fere juvenes delecti omnium civitatum. Ænesidemus Dymæus præerat, adhortator a præfecto regio missus, qui excedere urbe juberet: (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adjunctis Macedonibus esse: quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent] primo nihil nec ducem, nec ipsos movit. post paullo ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt: certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum juventutis simul cum urbe amitteretur: pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus a Philocle, qui quæreret, quid sibi vellet, nihil fatus, tantummodo cum projecto præ se clypeo staret: in præsidio creditæ urbis moriturum se armatum respondit. tum jussu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ civitates, Argi, & Corinthus, in potestate regis erant.

CA-

CAPUT XVII.

Conjuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensium obsidibus, qui Setiæ asservabantur, opprimitur.

HÆc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. Ælio COS. gestum. cum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius Procos. præfuerat, [ipse ei C. Ælvium prætorem præfecit] alterum, quem in provinciam adduxit: totum prope annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumsit. 26 Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit: ita circa urbem servilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda emta mancipia. Cum conjurationem fecissent; missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circejos servitia solicitarent: satis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam, & Circejos occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urb. delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraque erant, exposuerunt. quibus domi custodiri jussis, prætor senatu vocato, edoctoque quæ indices afferent, proficisci ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus. cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum, & unius liberi fuit. ei centum millia gravis æris dari Patres jusserunt: servis vicenaquina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post ex ejusdem conjurationis reliquiis nuntiatum est servitia Præneste occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumsit. In timore

more civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ: jussique circumire eas minores magistratus: & triumviri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere jussi. & circa nomen Latinum a prætore literæ missæ, ut & obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur. & captivi ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia quam in carceris publici custodia essent.

CAPUT XVIII.

Attali legati munificentiæ ergo coronam auream in Capitolio ponunt: rex quoque Massanissa auxilium ad exercitum, qui erat in Græcia, mittit: M. Porcius Cato fœneratores acriter in Sardinia coercet.

27 EOdem anno legati ab rege Attalo coronam auream CCXLVI. pondo in Capitolio posuerunt: gratiasque senatui egerunt, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium CC. millia ab rege Massanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Portius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatique ex insula fœneratores, & sumtus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati.

CAPUT XIX:

Habitis comitiis, fiunt Coss. C. Cornelius Cethegus, & Q. Minutius Rufus: Prætores, aucto numero, sex primum creantur: decreta utrique consuli Italia provincia, T. Quintio, quia non videtur e Republica illi successorem mitti, prorogatur in Macedonia imperium.

SEx. Ælius COS. ex Gallia comitiorum caussa Romam cum redisset, creavit COSS. C. Cornelium Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo post Prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati, crescentibus jam provinciis, & latius patescente imperio. creati autem hi, L. Mantius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Mi-
nutius Thermus, & T. Sem- 28
pronius Longus. Ludi Ro- U.
mani eo anno quater instau- C.
rati. C. Cornelio, & Q. 555
Minutio COSS. omnium primum de provinciis consulum prætorumque actum. prius de prætoribus transacta

cta res, quæ transigi sorte poterat. urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus: Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius, & Q. Fulvius Trib. pleb. impedimento erant, *quod longinqua provincia Macedonia esset: neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quam quod vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli, prior COS. revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem & exercitum ejus, Sulpitium majorem partem anni absumsisse: Villium congredientem cum hoste, re infecta revocatum: Quintium rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturius in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. nunc prope in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus æstate proxima videatur.* His orationibus pervicerunt, ut consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ, & ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia, & CCC. equites, sociorum navalium tria millia. Præesse idem qui præerat, classi L. Quintius Flamininus jussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem. & terminare jussi, qua ulterior citeriorve provincia servaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, P. Villium, qui COSS. in ea provincia fuerant, adjecerunt.

CAPUT XX.

Procuratis rebus divinis, atque humanis, COSS. C. Cornelius Cethegus, & Q. Minutius Rufus ambo in Galliam proficiscuntur: Cornelius Insubres ingenti prælio cædit: Minutius populationibus Bojos coercet.

PRius quam COSS. prætoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani Summanique Romæ, quod Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinque 29

que pedibus natus: & Formiis duo lupi oppidum ingreſſi obvios aliquot laniaverant: Romæ non in urbem ſolum, ſed in capitolium penetraverat lupus. C. Acilius Trib. pleb. tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad oſtia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad caſtrum Salerni. his Buxentum adjectum. tricenæ familiæ in ſingulas colonias jubebantur mitti. triumviri deducendis iis, qui per triennium magiſtratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minutius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu, rebuſque aliis divinis humaniſque, quæ per ipſos agendæ erant, perfectis, COSS. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Inſubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis aſſumtis: Q. Minutius in læva Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orſus eſt bellum. Oppida Claſtidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis ejuſdem civitates, Celelates, Cerdiciateſque ſeſe dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Bojos, Iluates Ligurum, ſub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia eſſe dicebantur, quæ ſe dediderant. inde in agrum Bojorum legiones duxit. Bojorum exercitus 30 haud ita multo ante trajecerat Padum, junxeratque ſe Inſubribus & Cænomanis, quod ita acceperant, conjunctis legionibus COSS. rem geſturos, ut & ipſi collatas in unum vires firmarent. poſteaquam fama accidit, alterum COS. Bojorum urere agros: ſeditio extemplo orta eſt. poſtulare Boji, ut laborantibus opem univerſi ferrent. Inſubres negare ſe ſua deſerturos. ita diviſæ copiæ: Bojiſque in agrum ſuum tutandum profectis, Inſubres cum Cænomanis ſuper amnis Mincii ripas conſederunt. Infra eum locum quinque millia paſſuum & COS. Cornelius eidem flumini caſtra applicuit. inde mittendo in vicos Cænomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, ut ſatis comperit non ex auctoritate ſeniorum juventutem in armis eſſe, nec publico conſilio Inſubrium defectioni Cænomanos ſe adjunxiſſe: excitis ad ſe principibus, id agere ac moliri cœpit, ut deſciſcerent ab Inſubribus Cænomani, & ſignis ſublatis aut domos redirent, aut ad Romanos tranſirent. & id quidem impetrari nequit. in id data fides COSS. eſt, ut in acie aut quieſcerent, aut, ſi qua etiam occaſio fuiſſet, adjuvarent Romanos. Hæc ita conveniſſe Inſubres

igno-

ignorabant; suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaque cum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu commitere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent: post signa in subsidiis eos locaverunt. COS. principio pugnæ vovit ædem Sospitæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent, a militibus clamor sublatus, compotem voti COS. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & a Cænomanis terga repente in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem injectum, auctores sunt; cæsaque in medio V. & XXX. millia hostium, quinque millia & DCC. vivos captos; in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli caussa fuisset: signa militaria CXXX. & carpenta supra CC. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se

31 Romanis. Minutius COS. primo effusis populationibus peragraverat fines Bojorum: deinde, ut relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boji detrectassent pugnam, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. itaque, relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua ut quisq; defenderent, rationē gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, vicosque expugnare cœpit. per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligustinos Iluates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, Bojos ita ut tentare spem certaminis non auderent, territos audivit, in deditionem venit. Literæ consulum a Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. urb. in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit. supplicatio in quatriduum decreta.

CAPUT XXI.

Philippus cum T. Quintio, ac sociis colloquio pacis petendæ caussa congreditur. frustra diu ultro citroque agitatis conditionibus, pace infecta, disceditur.

Hiems jam eo tempore erat. Cum T. Quintius, capta Elatia, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant, altera Romanos accersebat. Ætoli priores venerant. sed opulentior factio exclusis Ætolis, missoque ad imperatorem Romanum nuntio, usque ad adventum ejus tenuit urbem. arcem regium tenebat præsidium; neque ut 32

di-

discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis COSS. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat locum ac tempus petens colloquio. Id gravate concessum regi est: non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. nec dum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur; an, quod summa vi ut tenderent, amicis & propinquis mandaverat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam litus elegere. eo rex ab Demetriade cum quinque lembis, & una nave rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phæneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum litus progressus, cum rex in proram navis in anchoris stantis processisset: *Commodius*, inquit, *si in terram egrediaris, ex propinquo dicemus invicem, audiemusque*. Cum rex facturum se id negaret: *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille superbe, & regio animo: *Neminem equidem timeo præter deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa video: atque omnium minime Ætolis*. *Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, ut nulla fides sit*. *Non tamen*, inquit rex, *T. Quinti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus, & Phæneas. neque enim æque difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant*. Secundum hæc 33 silentium fuit. Cum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium; rex, ejus esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, *simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse. captivos, & transfugas sociis populi Romani reddendos. restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populique Ro-*

mani conditiones has esse: cæterum & sociorum audiri postulata æquum esse. Attali regis legatus, *naves captivosque, quæ ad Cium navali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisque templum, quæ spoliasset, evastasseique, pro incorruptis restitui.* Rhodii Peræam (regio est continentis adversus insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant: postulabantque præsidia deduci ab Iasso, & Bargyliis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo: & Perinthum Byzantiis in antiqui formulam juris restitui: & liberari omnia Asiæ emporia portusque. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas cum eadem fere quæ Romani, ut Graecia decederetur, postulasset, redderenturque Ætolis urbes, quae quondam juris aut ditionis eorum fuissent: excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir inter caeteros facundus. *Jamdudum se reticere,* ait: *non quo quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute unquam gessisse. in colloquiis insidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere, quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur, tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia evastasse Philippum, quam omnes qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoque Ætolis eum plura socium quam hostem ademisse. Lysimachiam, pulso prætore & præsidio Ætolorum, occupasse eum. Cium item suæ ditionis urbem funditus evertisse, ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas, Phtias, Echinum, Larissam, & Pharsalum.* Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Ætolos maxime violente, Phæneas interfatus, *non in verbis rem verti* ait: *aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse.* 34
Apparet id quidem, inquit Philippus, *etiam cæco,* jocatus in valetudinem oculorum Phæneæ, & erat dicacior natura, quam regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit, Ætolos, tanquam Romanos, decedi Græcia jubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. Ipsius enim Ætoliæ Agræos, Apodotosque, & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit,

sit, Græciam non esse: *An, quod a sociis eorum non abstinuerim, justam querelam habent? cum ipsi pro lege hunc morem antiquitus servent, ut adversus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate dempta, juventutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi: sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adjuvi: & Lysimachiam ab Thracibus vindicavi. sed quia me necessitas ad hoc bellum a custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc: Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo. non enim a me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris caussa Peræam Rhodiis, & naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorium, Venerisque templi restitutionem attinet, quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo uno modo luci silvæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet.* Extrema ejus oratio adversus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum jussit, omnes divinos humanosque honores complexa. atque ad ea adjecit recens de exercitu, quo ab se descivissent. invectusque graviter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumque simul ab eo, utrum iisne urbibus decedere se æquum censeat, quas a seipso captas jure belli habeat, an iis etiam, quas a majoribus suis accepisset? Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, cum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat, & jam desperantibus venturum, repente apparuerunt naves. atque ipse quidem, cum tam gravia & indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumsisse deliberando ajebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmavit, petendo ut summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii. deinde cum haud ab-

sisteret petere, ex omnium concilio Romanus imperator cum Ap. Claudio Tr. mil. cæteris summotis, ad extremum litus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. *Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captivi. Attalo naves, & cum iis captos navales socios, Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Jaso & Bargyliis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum.* Nulli omnium placere partium, quibus cessurus aut non cessurus esset, destinatio. *plus enim amitti in iis, quam acquiri: nec unquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, caussas certaminum de-*
36 *ponere*. Cum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. Itaque a Quintio petit, ut rem totam in posterum diem differret. profecto aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Litus ad Thronium colloquio destinatur. eo mature conventum est. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. postremo petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. *aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut, quascunque senatus dedisset, leges pacis accepturum.* Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quam moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius, *verum id futurum fuisse*, dicere, *si æstas & tempus rerum gerendarum esset. nunc hieme instante, nihil amitti dato spatio ad legatos mittendos. nam neque sine auctoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret, senatus auctoritatem posse.* In hanc sententiam & cæteri sociorum principes concesserunt, induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum, Athamanum regem, utque speciem legationis adjiceret, Q. Fabium (uxoris Quintii sororis filius erat) & Q. Fulvium, & Ap. Clau-
dium misit. Ut ventum 37
Romam est, prius sociorum legati, quam regis, au-

auditi sunt. cætera eorum oratio conviciis regis consumpta est. moverunt eo maxime senatum, demonstrando maris terrarumque regionis ejus situm: ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaja rex teneret, non posse liberam Græciam esse, & ipsum Philippum non contumeliosius, quam verius, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi. quibus longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset? sermonem incidit, cum mandatum sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regii dimissi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Quod ut satis apparuit, non tædere belli senatum, & ipse victoriæ, quam pacis avidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nuntiaret, admissurum dixit.

CAPUT XXII.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, fraude Philoclis præfecti occupatis Argis, amicitiam cum T. Quintio Imperatore Romano jungit.

38 PHilippus cum acie decernendum videret, & undique ad se contrahendas vires, maxime de Achajæ urbibus, regionis ab se diversæ, & magis tamen de Argis, quam de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidi eam, Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret: siquid adversi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles præterquam quod jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primo negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium urbis esset. deinde, ut frequenti concione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, caussam se spoliandi eos nactum ratus, tradere ubi vellet urbem, Philoclem jussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca: portæ clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ fortunæ. præsentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere

aliquod suspicio fuit, in
servilem modum lacerati
atque extorti. Concione in-
de advocata, rogationem
promulgavit, unam de ta-
bulis novis, alteram de
agro viritim dividendo,
duas faces novantibus res
ad plebem in optimates ac-
39 cendendam. Posteaquam
in potestate Nabidis Argi-
vorum civitas erat, nihil
ejus memor tyrannus, a quo
eam civitatem, & quam in
conditionem accepisset, le-
gatos Elatiam ad Quintium
& Attalum Æginæ hiber-
nantem mittit, qui nun-
tiarent, Argos in potestate
sua esse. eo si veniret Quin-
tius ad colloquium, non
diffidere, sibi omnia cum
eo conventura. Quintius,
ut eo quoque præsidio Phi-
lippum nudaret, cum an-
nuisset se venturum; mittit
ad Attalum, ut ab Ægina
Sicyonem sibi occurreret.
ipse ab Anticyra decem
quinqueremibus, quas iis
forte ipsis diebus L. Quin-
tius frater ejus adduxerat ex
hibernis Corcyræ, Sicyo-
nem transmisit. Jam ibi
Attalus erat, qui quum ty-
ranno ad Romanum impe-
ratorem, non Romano ad
tyrannum eundum diceret:
in sententiam suam Quin-
tium traduxit, ne in ur-
bem ipsam Argos iret. Haud
procul urbe Mycenica voca-
tur. in eo loco ut congrede-
rentur, convenit. Quintius
cum fratre & Tr. mil. pau-
cis, Attalus cum regio co-
mitatu, Nicostratus Achæo-
rum Pr. cum auxiliaribus
paucis venit. tyrannum
ibi cum omnibus copiis o-
perientem invenerunt. pro-
gressus armatus cum satel-
litibus armatis est in me-
dium fere interjacentis cā-
pi, inermis Quintius cum
fratre & duobus Tr. mili-
tum, inermes item regi
Pr. Achæorum, & unus ex
purpuratis latus cingebant.
Initium sermonis ab excu-
satione tyranni ortum, quod
*armatus ipse armatisque se-
ptus*, *cum inermes Romanum
imperatorem regemque cerne-
ret*, *in colloquium venisset*.
neque enim se illos timere di-
xit, *sed exules Argivorum*.
Inde ubi de conditionibus
amicitiæ cœptum agi est,
Romanus duas postulare
res: unam, ut bellum cum
Achæis finiret: alteram, ut
adversus Philippum mitte-
ret secum auxilia. Auxilia
se missurum dixit. pro pa-
ce cum Achæis induciæ im-
petratæ, donec bellum
cum Philippo finiretur. De 40
Argis quoque disceptatio
ab Attalo rege est nata, cum
fraude Philoclis proditam
urbem, vi ab eo teneri ar-
gueret: ille, ab ipsis Ar-
givis, ut se defenderet, ac-
citum. Concionem Argi-
vorum rex postulabat, ut id
sciri posset. nec tyrannus
abnuere, sed deductis ex
urbe præsidiis, liberam
concionem, non immistis
Lacedæmoniis, declaratu-
ram, quid Argivi vellent,
præ-

præberi debere dicebat rex. tyrannus negavit deductum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloqnio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus, & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli præfecto urbis appareret tyrannum a Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantique ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis, quam negasse videretur. A Corintho Quintius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit, & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoque, ne sine aliqua munificentia præteriret civitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnum frumenti. atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse viros spoliasset, ad feminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se junctas domum accersendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, sed postremo vestem quoque, mundumque omnem muliebrem ademit.

L. FLORI

DECADIS QUARTÆ

LIBRI TERTII

EPITOME.

Titus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus, frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor a Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus a Thebis ob subitam valetudinem translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius & Claudius Marcellus consules Bojos & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas adversæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

DE-

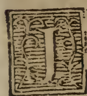
DECADIS QUARTÆ

LIBER TERTIUS.

Liber hic est acephalus: deest autem expositio prælii, quo Philippus ad Cynoscephalas in Thessalia est fugatus, ac victus a T. Quintio proconsule: itemque magna pars ejus, quo L. Quintius proconsulis frater Acarnanes superavit. Prælium ad Cynoscephalas pugnatum extat adhuc apud Polybium diligentissime descriptum; reliqua apud eum interciderunt.

CAPUT I.

T. Quintius legatus Leucadem, caput Acarnaniæ, expugnat: Rhodii in Peræa Macedones fundunt.

Is partibus cohærens Acarnaniæ, quingentos ferme passus longæ fauces erant, latæ haud amplius centum & viginti. in his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in orientem & Acarnaniam. ima urbis plana sunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. inde terra marique expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similiora, quam mari, & campus terrenus omnis, operique facilis. itaque multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quam urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigre inire, & armis magis muros, quam seipsos mœnibus tutari. diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa, justo prælio aliquandiu Leucadii sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum, ac ruinas transcensum in urbem

bem. jamque ipse legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abjectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos, audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam a majoribus suis, Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille, & nongentis fere armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, & Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copiis Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro; locum per opportunum, ignaris regiis qui tenuerant, occupavit. in tempore & ad idipsum excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi castelli caussa primo castra ad ipsa tendebat; movit inde ad alterum castellum item Stratonicensis agri: Astragon vocant; omnibusque ex præsidiis, quæ multifariam disjecta erant, devocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. atque castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, laevo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) praesidiis, equites cornibus circumdat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere, medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites, levisque armaturae quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantum acies utraeque super ripam, qui tenui aqua interfluebat, torrentis: paucisque telis emissis, in castra recepe- runt sese. Postero die eodem ordine instructi majus aliquanto praelium, quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrente superato in Agrianas impetum fecere. deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringen-

gen-

gentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usquedum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt. postquam laevo latere nudato circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt; postremo abjectis armis, in praecipitem fugam effusi, Bargylias petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Praetermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Peraeae recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam praesidio obtinebant, confirmati sunt: mox & Dinocrates cum iis, quae praelio supererant, copiis intravit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataque urbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Haec in Thessalia, haec in Achaja, haec in Asia per eosdem dies ferme gesta.

CAPUT III.

Philippus, pulsis finibus Macedoniae Dardanis, penitus ipse a Romanis superatus Thessalonicam se recipit.

Philippus, cum audisset, Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniae evastare, quamvis toto prope orbe terrarum undique se suosque profligante fortuna urgebatur, tamen morte tristius ratus Macedoniae etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum, & quingentis equitibus circa Stobos Pelagoniae improviso hostes oppressit. Magna multitudo hominum in praelio, major praedandi cupidine palata per agros caesa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnae, in fines suos redierunt. Ex una expeditione non pro reliquo statu fortunae facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. 19

CAPUT IV.

Post superatum in Graecia Philippum, in Hispania tumultus exoritur: in Asia quoque Antiochus bellum molitur, huic Rhodii egregie resistunt.

Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, quam opportune, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam praeter-

quam quod facilius cum singulis, quam si in unum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus, quæ in Cœle Syria sunt civitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hiberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit: omnibus enim regni viribus connixus, cum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset,* principio veris præmissis terra cum exercitu filiis duobus Ardue ac Mithridate, jussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercurisque ac lembis ducentis proficiscitur, simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent: simul Philippum [necdum enim debellatum erat] exercitu navibusque adjuturus

20 Multa egregia Rhodii pro fide erga P. R. proque universo nomine Græcorum terra marique ausi sunt, nihil magnificentius, quam quod ea tempestate non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt Nephelida, (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obviam ituros: non ab odio ullo, sed ne conjungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Graeciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco *,& superato Anemurio) promontorium id quoque*Ciliciae est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus orae castellis aut metu aut voluntate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium praeter spem clausis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quamquam ea legatio erat, quae accendere regium animum posset, temperavit irae: *& legatos se Rhodum missurum* respondit, *iisque mandaturum, ut renovarent vetusta jura cum ea civitate, sua majorumque suorum, & vetarent eos adventum pertimescere regis. nihil his, aut sociis eorum noxæ futurum, fraudive. nam Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatus honorifica in se decreta responsaque*. Tum forte legati redierunt ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Cum haec legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, Rhodiis,

dem-

demto metu a Philippo omni, erat conſilium obviam eundi claſſe Antiocho. illam alteram curam non omiſerunt tuendae libertatis civitatum ſociarum Ptolemaei, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac praemonendo conatus hoſtis: cauſsaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnaſſenſibus, Samniiſque. Non operae eſt perſequi, ut quaeque acta in his locis ſint, cum ad ea, quae proprie Romani belli ſunt, vix ſufficiam.

CAPUT IV.

Attalus Rex ob ſubitam valetudinem Thebis Pergamum advectus moritur.

21 EOdem tempore & Attalus rex aeger Thebis Pergamum advectus moritur, altero & ſeptuageſimo anno, cum quatuor & quadraginta annos regnaſſet. Huic viro praeter divitias nihil ad ſpem regni fortuna dederat. his ſimul prudenter, ſimul magnifice utendo effecit, primum ut ſibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. victis deinde praelio uno Gallis, quae tum gens recenti adventu terribilior Aſiae erat, regium aſcivit nomen: cujus magnitudini ſemper animum aequavit. ſumma juſtitia ſuos rexit, unicam fidem ſociis praeſtitit. uxorem ac liberos IIII. ſuperſtites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeo ſtabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam ſtirpem poſſeſſio ejus deſcenderit.

CAPUT V.

De bello in Hiſpania ulteriore exorto M. Helvius certiorem ſenatum literis facit.

CUm is ſtatus rerum in Aſia Græciaque & Macedonia eſſet, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. is literis ſenatum certiorem fecit; Colcam, & Luſcinum regulos in armis eſſe, cum Colca decem & ſeptem oppida, cum Luſcino validas urbes, Cardonem & Bardonem, & maritimam oram omnem, quae nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus conſurrecturam. His literis a M. Sergio Pr. cujus juriſdictio inter cives & peregrinos erat, recitatis, decreverunt Patres, ut comitiis praetorum perfectis, cui praetori provincia Hiſpania obveniſſet, is primo quoque tempore de bello Hiſpaniae ad ſenatum referret.

CAPUT VI.

Consules Cornelius, & Minutius ob res in Gallia bene gestas triumphum postulant: cum Cornelio decretus esset, Minutius de sua sententia in monte Albano triumphat. Habitis deinde comitiis, creantur coss. L. Furius Purpurco, & M. Claudius Marcellus.

22 SUb idem tempus Coss. Romam venerunt, quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Ursanius Tr. pl. ut separatim de triumpho agerent COSS. postularunt: communem se relationem de ea re fieri non passuros: ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret: communi animo consilioque se & collegam res gessisse, Cornelius adjiceret; Bojos adversus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cænomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad sua tuenda versos esse: tribuni *res tantas bello gessisse Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quam de honore diis immortalibus habendo dubitari posset: non tamen nec illum, nec quenquam alium civem tantum gratia atque opibus valuisse, ut quum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret, Q. Minutium in Liguribus levia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerum militum amisisse.* nominabant *etiam tribunos militum T. Juventium, & Cn. Labeonis fratrem, qui adversa pugna cum multis aliis viris fortibus civibus ac sociis cecidissent. oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas sine ullo pignore deditiones factas esse.* Hæc inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantia tribunorum consules separatim retulerunt.

23 Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes, commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos, plerosque etiam, cum apud hostes essent, servitute exemtos. Q. Minutius tentata tantum relatione, cum adversum omnem senatum videret, in monte Albano se triumphaturum & jure imperii consularis, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cænomanisque in magistratu triumphavit. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit. multi nobiles Galli ante currum traducti. inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuisse auctores sunt. cæterum ma-

magis in se convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia quingentos æris, argenti bigati septuagintanovem millia. septuagenos æris militibus divisit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minutius COS. de Liguribus Bojisque Gallis in monte Albano triumphavit. is triumphus ut loco, & fama rerum gestarum, & quod sumtum non erogatum ex ærario, omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spoliis ferme æquabat. pecuniæ etiam prope par summa fuit: æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argenti bigati quinquagintatria millia, & ducenta militibus centurionibusque & equitibus item in singulos datum, quod dederat

24 collega. Secundum triumphum consularia comitia habita. Creati COSS. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus. Pr. postero die facti Q. Fabius Buteo. T. Sempronius Longus, Q. Minutius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius.

CAPUT VII.

Propter res contra Philippum feliciter a T. Quintio gestas, supplicationes indicuntur: pacem in senatu petentibus Philippi legatis, decem legati decernuntur, ut ex eorum sententia det T. Quintius regi leges pacis: Ludi Romani, & plebeii fiunt.

EXitu ejus anni literæ a T. Quintio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse, hostium exercitum fusum fugatumque. Hæ literæ prius in senatu a Sergio Pr. deinde ex auctoritate Patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas, in dies quinque supplicationes decretæ. Brevi post legati & a T. Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. haud multa verba facta, cum Macedones, quæcunque senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpitius & P. Villius essent, qui COSS. provinciam Macedoniam obtinuissent. Cossanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi jussi,

ſi, dum ne quis in eorum numero eſſet, qui poſt M. Cornelium & T. Sempronium COSS. hoſtis fuiſſet. Ludi Romani eo anno in circo ſcenaque ab ædilibus curulibus L. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Vulſone & magnificentius quã alias facti, & lætius propter res bello bene geſtas ſpectati, totique ter inſtaurati. Plebeii ſepties inſtaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. ex argento multatitio tria ſigna ænea Cereri Liberoque & Liberæ poſuerunt.

CAPUT VIII.

Quamvis petant conſules, ut Macedonia provincia ad ſortem revocetur, nihilominus pacem Philippo dari populus jubet. C. Sempronius Tuditanus procoſ. a Celtiberis cum exercitu cæditur: facta provinciarum diviſione, decretaque conſulibus Italia, prætores Q. Fabius Buteo, & Q. Minutius, procuratis prodigiis, in Hiſpanias proficiſcuntur.

25 L. Furius & M. Claudius Marcellus, conſulatu initio, cum de provinciis ageretur, & Italiam utrique provinciam ſenatus decerneret: ut Macedoniã cum Italia ſortirentur, petebant. Marcellus provinciæ cupidior, pacẽ ſimulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, ſi exercitus inde deportatus eſſet, regem, dubios ſententiæ Patres fecerat, & forſitan obtinuiſſent COSS. ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo Tri. pl. ſe interceſſuros dixiſſent; ni prius ipſi ad plebem tuliſſent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem eſſe? Ea rogatio in Capitolio ad plebẽ lata eſt. omnes quinque & triginta tribus, Uti rogas, juſſerunt. Et quo magis pacem ratam eſſe in Macedonia vulgo lætarentur, triſtis ex Hiſpania nuntius allatus effecit, vulgatæque literæ, *Cn. Sempronium Tuditanum prætorem in citeriore Hiſpania prælio victum, exercitum ejus fuſum fugatumque, & illuſtres viros in acie cecidiſſe. Tuditanum cum gravi vulnere latum ex prælio, haud ita multo poſt expiraſſe.* Coſs. ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas ſuperiores COSS. habuiſſent, decreta, & ut quatuor legiones novas ſcriberent: duas, quæ quo ſenatus cenſuiſſet, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere juſſus: imperium ei prorogatum ſatis jam ante videri. Prætores deinde provincias ſortiti, L. Apuſtius Fullo 26 urbanam juriſdictionem, M. Acilius Glabrio inter cives & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hiſpaniam ulteriorem, Q. Minutius Thermus citeriorem C. Lælius Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, &

& Q. Minutio, quibus Hispaniæ provinciæ evenerant, COSS. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est, socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecentos equites, hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quam secundum bellum Punicum fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum prope novum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi COSS. ab urbe moverent: procurare, ut assolet, prodigia, quæ nuntiabantur, jussi. L. Julius Sequestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusque exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cælo tacta erat. ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte urbis cum in forum decurrisset, Tusco vico atque Æquimælio per portam Capenam prope intactus evaserat. Hæc prodigia majoribus hostiis sunt procurata. Iisdem diebus
27 Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, cum ex S. C. urbem ovans esset ingressus, tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim, argenti viginti millia, signati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta, L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, unum in maximo circo fecit, & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hiemem ferme acta.

CAPUT IX.

T. Quintius propter infame scelus in Romanos bello persecuturus Bœotos, illis, deprecantibus Achæis, pacem dat.

Hibernabat eo tempore Athenis Quintius. a quo cum multa socii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. Id a Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege jam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quam nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum, gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ab ipso hi, & non a Quintio & Romanis dati essent, miserunt: & comitiis proximis Bæotarchem nullam aliã ob caus-

ſam Barchillam quendam,
quam quod præfectus Bœo-
torum apud regem militan-
tium fuiſſet, fecerunt, præ-
teritis Zeuſippo & Piſiſtrato,
aliiſque, qui Romanæ ſo-
cietatis auctores fuerant. Id
ægre & in præſentia hi paſ-
ſi, & in futurum etiam me-
tum ceperunt, cum, ad
portas prope ſedente exerci-
tu Romano, ea fierent.
quidnam ſe futurum eſſet,
profectis in Italiam Roma-
nis, Philippo ex propinquo
ſocios adjuvante, & infe-
ſto his qui partis adverſæ
298 fuiſſent? Dum Romana ar-
ma propinqua habebant,
tollere Barchillam, princi-
pem fautorum regis ſtatue-
runt. & tempore ad eam
rem capto, cum in publico
epulatus reverteretur do-
mum temulentus, proſe-
quentibus mollibus viris, qui
joci cauſſa convivio celebri
interfuerant, ab ſex arma-
tis, quorum tres Italici,
tres Ætoli erant, circum-
ventus occiditur. Fuga co-
mitum, & quiritatio facta,
& tumultus tota urbe diſ-
currentium cum lumini-
bus. percuſſores proxima
porta evaſerunt. Luce pri-
ma concio frequens, velut
extante iudicio, ad vocem
præconis convocata in
theatro erat. palam ab ſuo
comitatu, & obſcœnis illis
viris fremebant interfe-
ctum: animis autem Zeu-
ſippum auctorem deſtina-
bant cædis. in præſentia
placuit comprehendi eos,
qui ſimul fuiſſent, quæ-
ſtionemque ex his haberi.
Qui dum quæruntur, Zeu-
ſippus conſimili animo, a-
vertendi ab ſe criminis
cauſſa, in concionem pro-
greſſus, *errare* ait *homines*;
*qui tam atrocem cædem perti-
nere ad illos ſemiviros crede-
rent*. multaque in eam par-
tem probabiliter argumen-
tatus, quibus fidem apud
quoſdam fecit, nunquam,
ſi conſcius eſſet, oblatu-
rum ſe multitudini, men-
tionemve cædis nullo laceſ-
ſente facturum fuiſſe. alii
non dubitare, obviam eun-
do impudenter, criminis
ſuſpicionem averti. Torti
poſt paullo inſontes, cum
ſcirent ipſi opinionem om-
nium, ea pro indicio uſi,
Zeuſippum & Piſiſtratum
nominaverunt, nullo ad-
jecto, cur ſcire quicquam
viderentur, argumento.
Zeuſippus tamen cum Stra-
tonida quodam nocte per-
fugit Tanagram, ſuam ma-
gis conſcientiam, quam
indicium hominum nullius
rei conſciorum, metuens,
Piſiſtratus, ſpretis indici-
bus, Thebis manſit. Ser-
vus erat Zeuſippo, totius
internuntius & miniſter rei:
quem indicem Piſiſtratus
timens, eo ipſo timore ad
indicium protraxit. literas
ad Zeuſippum mittit, ſer-
vum conſcium tolleret. non
tam idoneum ad cælandam
rem eum videri ſibi, quam
ad agendam fuerit. Has
qui tulit literas, juſſit Zeu-

ſippo dare quamprimum. is quia non ſibi conveniendi ejus copia fuit, ipſi illi ſervo, quem ex omnibus domino fidiſſimum credebat, tradidit, & adjecit a Piſiſtrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum eſſe. Conſcientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmaſſet, aperit. perlectis literis, pavidus Thebas refugit. Et Zeuſippus quidem fuga ſervi motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, conceſſit. De Piſiſtrato aliquæ quæſtiones tormentis habitæ, & ſummum ſupplicium eſt.

29 Efferavit ea cædes Thebanos Bœotoſque omnes, ob execrabile odium Romanorum: Zeuſippum principem gentis id facinus conſciſſe. ad rebellandum neq. vires, neq. ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium verſi, alios hoſpites, alios vagos per hiberna milites ad varios commeantes uſus excipiebant. quidam in ipſis itineribus ad notas latebras inſidiantibus, pars in deſerta per fraudem diverſoria devecti deductiq; opprimebantur. poſtremo non tantum odio, ſed etiam aviditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi ferme cauſſa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures deſiderarentur, infamis eſſe Bœotia omnis cœpit, & timidius, quam in hoſtico, egredi caſtris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. plurimi pedites circa Copaidem paludem inventi. ibi ex limo eruta, extractaque ex ſtagno cadavera, ſaxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inveniebantur. Quintius primo noxios tradi ſibi juſſit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, verbis tantum civitates excuſarent, nihil publico conſilio factum eſſe: miſſis Athenas & in Achajam legatis, qui teſtarentur ſociis, juſto, pioque bello ſe perſecuturum Bœotos, & cum parte copiarum Ap Claudio Acræphiam ire juſſo, cum parte Coroneam circumſedit, euaſtatis prius agris, qua ab Elatia duo diuerſa agmina iere. Hac percuſſi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga compleſſent, legatos mittunt. qui cum in caſtra non admitterentur; Achæi Athenienſeſque ſupervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac, ni impetraſſent pacem Bœotis, bellum ſimul gerere decreverunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta eſt: juſſiſque tradere noxios,

xios, & mulctæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione recessum.

CAPUT. X.

Leges in quas Philippo pax datur.

30 Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt: quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est: *Omnes Græcorum civitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent, quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his quæ in Asia essent, Euromo Pedasisque: & Bargyliis, & Jaso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho: eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, & naves omnes tectas tradere: quin & regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. bellum extra Macedoniæ fines ne injussu senatus gereret, mille talentum daret populo Romano, dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum.* Valerius Antias quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo: idem nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene Attali filio, (novus rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo absenti Æginam elephantosque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

CAPUT XI

Cum secundum eas leges, in quas Philippo pax data fuerat, non omnis Græcia liberata videretur, T. Quintius alias conditiones addit.

31 Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. *Literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari, & sine traditione jubere liberas esse? nisi ut quæ in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsa tutiores; quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Orcum, cum Eretria, & Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in S. C. quo missi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ

atque Aſiæ haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora Reipub. poſtulaſſent, id e Repub. fideque ſua facere ſtatuere juſſi erant. Antiochus rex erat, quem transgreſſurum in Europā, cum primum ei res ſuæ placuiſſent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis inde Corinthum trajecit. ibi conſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius, liberandam omnem Græciam, ſi Ætolorum linguas retundere, ſi veram caritatem, majeſtatem apud omnes nominis Romani vellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum a Philippo ad ſe imperium, ſe mare trajeciſſe. Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. cæterum ipſis tutius eſſe, manere paulliſper ſub tutela præſidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi: Poſtremo ita decretum eſt: *Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præſidium eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet.*

CAPUT XII.

Devicto Philippo, Græciæ civitatibus, gentibuſque, quæ ſub imperio ejus fuerant, libertas datur.

Iſthmiorum ſtatum ludicrum aderat, ſemper quidem & alias frequens, 32
cum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumque ac pernicitatis viſuntur, tum quia propter opportunitatem loci per duo diverſa maria omnium Græcorum undique conventus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua fortuna eſſet, alii non taciti ſolum opinabantur, ſed ſermonibus etiam ferebant. Romani ad ſpectaculum conſederunt. & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam, unde ſolenni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit: & tuba ſilentio facto, ita pronuntiat. *Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibuſque devictis, liberos, immunes, ſuis legibus eſſe jubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſeſque omnes, & inſulam Eubœam, & Magnetas, Theſſalos, Perrhæbos, Achæos, Phthiotas.* Percenſuit inde omnes gentes quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, majus gaudium fuit, quam quod univerſum homines caperent. vix ſatis credere ſe quiſque au-

audiſſe, alii alios intueri mirabundi, velut ſomnii vanam ſpeciem: quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fidei minimum credentes proximos interrogabant. Revocatus præco, cum unuſquiſque non audire, ſed videre libertatis ſuæ nuntium averet: iterum pronuntiaret eadem: tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totieſque repetitus, ut facile appareret, nihil omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, ut ullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeo unum gaudiũ præoccupaverat omnium aliarum ſenſuum voluptatum.

33 Ludis vero dimiſſis, curſu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unum adire, contingere dextrã cupientium, coronã lemniſcoſq; jacientium, haud procul periculo fuerit. ſed erat trium ferme & triginta annorum, & cum robur juventæ, tum gaudium ex tam inſigni gloriæ fructu vires ſuppeditabant. nec præſens omnium modo effuſa lætitia eſt, ſed per multos dies gratis & cogitationibus & ſermonibus revocata. *Eſſe aliquam in terris gentem, quæ ſua impenſa, ſuo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum, nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis præſtet: maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injuſtum imperium ſit, & ubique jus, fas, lex, potentiſſima ſint. una voce præconis liberatas omnes Græciæ atque Aſiæ urbes. hoc ſpe concipere audacis animi fuiſſe: ad effectum adducere, virtutis, & fortunæ ingentis.*

Secundum iſta jam Quin- 34
tius, & decem legati legationes regum, gentium, civitatumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati ſunt. his eadem quæ fere Romæ erant, verba ſine fide rerum jactata: nihil jam perplexe, ut ante cum dubiæ res incolumi Philippo erant, ſed aperte pronuntiatum, ut excederet Aſiæ urbibus, quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuiſſent: abſtineret liberas, omneſque Græcas. ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipſe tranſiret, aut copias trajiceret. Dimiſſis regis legatis, conventus gentium civitatumque eſt haberi cœptus. eoque maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum civitates nominatim pronunciabant. Oreſtis, [Macedonum ea gens eſt] quod primi ab rege defeciſſent, ſuæ leges redditæ. Magnetes, & Perrœbi, & Dolopes liberi quoque pronunciati. Theſſalorum genti præter libertatem conceſſam Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthio-
ticis,

ticis, & Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adjecta decreti auctoritate, his contribuerunt. Corinthus, & Triphylia, & Heræa (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Orcum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant. dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus. senatus libertatem his civitatibus dedit, Carysto adjecto. Pleurato Lycus & Parthini dati. Illyricorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere jusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conventu, decem legati partiti munia inter se ad liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt: P. Lentulus Bargylios: L. Titillius Hephæstiam & Thassum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis percunctatus, si consilium non utile solum, sed etiam salutare admittere auribus posset: quum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid, quod in rem suam esset, expromeret: magnopere ei suasit quoniam pacē impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos: ne, si quid Antiochus moveret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandum videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus, [Pylaicum appellant] venit. Ætolos præcipue monuit, ut constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alii ferocius incusarunt, exprobraruntque, non modo vinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Adversus ea respondere, ne in altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus, omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

CA-

CAPUT XIII.

Atilius prætor ad coercendos servorum tumultus in Etruriam mittitur: coss. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus Boios, & Insubres Gallos subigunt: Romam deinde veniens Marcellus triumphat

36 CUm hæc in Græcia. Macedoniaque, & Asia gererentur, Etruriam infestam prope conjuratio servorum fecit. Ad quærendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat., cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit: ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus affixit, qui principes conjurationis fuerant, alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Bojorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Bojorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit, & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos præfecti socium T. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus, & tribuni militum de legione secunda A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hostes a prospera pugna nequicquam oppugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boii, ut est gens minime ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus, Pado confestim trajecto, in agrum Comensem, ubi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium committunt. & primo adeo acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. quod ubi animadvertit, veritus, ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit, & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Jovi donum in æde positum scribit.

bit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Comum oppidum intra dies paucos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Bojos prius an Insubres consul exercitum induxerit, adversamque prospera pugna obliteraverit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Bojis accepta sit.

37 Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter consul, per tribum Sappiniam in Bojos venit. Jam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus, ne intercluderetur simul a Bojis Liguribusque, eadem via, qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta eaque tuta loca ad collegam pervenit. Dein junctis exercitibus primum Bojorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, cæteraque castella, & Boji fere omnes, præter juventutem, quæ prædandi caussa in armis erat, [tunc in devias silvas decesserat] in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boji negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improviso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repente navibus trajecto, Levos Lebuosque cum pervastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commissum, quam si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi, quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quam victoriæ avidi pugnaverunt Romani, ut vix nuntium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Bojorum triumphi spem collegæ reliquit; quia ipsi proprie adversa pugna in ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta viginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites. singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurionique.

CAPUT XIV.

Status rerum in Asia ab Antiocho, conante occupare civitates, quas aut Philippus possederat, aut in ditione Ptolemæi regis erant, perturbatur.

38 EOdem anno Antiochus rex, cum hibernasset Ephesi, omnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut parum mœnibus armisque ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatem usurpabant: periculumque erat, ne, si concessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Æolide Joniaque, Lampsacum in Hellesponto aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum jussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigandoque temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, brevi quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus aliis apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Adversus quæ respondebant, nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio veris navibus ab Epheso profectus Hellespontum petit. terrestres copias Madytum trajicit, Chersonesi urbem. terrestri navalem exercitum junxit. & quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis. & jam opera admoventi deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit. quam cum desertam ac stratam prope ruinis invenisset; [ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis] cupido eum restituendi nobilem urbem, & loco sitam opportuno cepit. itaque omni cura simul est aggressus & tecta murosque restituere, & partim redimere servientes Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque, partim novos colonos, spe commodorum proposita, ascribere, & omni modo frequentare. simul ut Thracum summoveretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem, navalesque socios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

CAPUT XV.

Cum Antiochum convenientes legati Romani acta ejus senatûs nomine improbarent, ac æquum censerent, civitates ademtas Ptolemæo reddi, oritur discepta-
39 *tio.*

SUb hoc tempus & L. Cornelius missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius, & L. Terentius a Thasso Lysimachiam petierunt. eodem & a Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congressus cum legatis, deinceps invitatio benigna & hospitalis fuit. ut de mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta ejus, ex quo tempore e Syria classe solvisset, displicere senatui non dissimulabant: restituique Ptolemæo civitates omnes, quæ ditionis ejus fuissent, æquum censebant. *nam quod ad eas civitates attineret, quas a Philippo possessas, Antiochus per occasionem, averso Philippo in Romanum bellum, intercepisset: id vero ferendum non esse, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam adventus ejus dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit: quod jam etiam in Europam omnibus navalibus terrestribusque copiis transierit, quantum a bello aperto Romanis abesse? illum quidem, etiam si in I-* 40
taliam trajiciat, negaturum. Ad ea rex, *Satis jam ante videre se, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum: at quousque terra marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademtas civitates querantur, sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse, & id agere se, ut brevi etiam affinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse, aut adversus Romanos in Europam trajecisse cum copiis, sed ut Chersonesi urbes Thraciæque recuperaret. earum enim imperium ad se in primis pertinere; quippe quod ab initio regnum Lysimachi fuerit, quo victo omnia, quæ illius fuissent, jure belli Seleuci facta sint, existimare suæ ditionis esse. occupatis majoribus suis rerum aliarum alia cura, primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum usurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lysimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse:*

& Lysimachiam deletam Thracum impetu, de integro condere. ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.

CAPUT XVI.

Allato rumore de morte Ptolemæi regis, Antiochus in spem occupandi regnum in Ægyptum properat: in itinere cognito Ptolemæum vivere, dum tendit Cyprum, oborta tempestate, totam prope classem amittit.

41 His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore allatus de morte Ptolemæi regis: ut nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars utraque se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges Antiochum Ptolemæumque mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat, ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum. & Antiochus suam fore Ægyptum, si tum occasio esset, censebat. itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit in Lydiam Patarisque cognito vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est: Cyprum nihilo minus tendens, cum Chelidonium promontorium superasset, paullisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempestas oborta prope cum omni classe demersit. multæ naves ejectæ, multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum, militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquiis naufragii, cum res non in eo esset, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, Seleuciam redit. ibi subduci navibus jussis [iam enim hiems instabat] ipse in hiberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant 42
res.

CAPUT XVII.

Triumviri epulones primum creantur: urbani quæstores post aliquod certamen a sacerdotibus aurum, quod per totum bellum non contulissent, exigunt. Habitis comitiis creantur coss. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius Cato.

Romæ eo primum anno triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus, P. Manlius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Læca. His triumviris, item ut pontifici, lege datum togæ prætextæ ha-

habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat: quod ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persolvere placuerat privatis. quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti: M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet, nec eo anno augur in ejus locum est suffectus. Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule. creati COSS. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, App. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centum millia binis æris populo diviserunt: id C. Flaminii honoris caussa, ipsius patrisque, advexerant Siculi Romam, Flaminius gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani & apparati magnifice sunt, & ter toti instaurati. Ædiles pleb. Cn. Domitius Ænobarbus, & C. Scribonius, curio maximus, multos pecuarios ad populi judicium adduxerunt. tres ex his condemnati sunt. ex eorum multatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati, & epulum fuit ludorum caussa.

CAPUT XVIII.

Provinciæ distribuuntur: consules L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quorum alteri Italia, alteri Hispania evenit, antequam ab urbe proficiscantur, ver sacrum, a Cornelio Mammula Prætore ante votum, faciunt.

L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die magistratum inierunt, de provinciis cum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, *cum in Hispania tantum glisceret bellum, ut jam consulari & duce & exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. utri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones, & quinque millia socium Latini nominis, & quingentos equites secum portare, & naves longas viginti ducere. alter COS. duas legiones scriberet.* 43

bis Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Bojorum animis. Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset: P. Manlius in Hispaniam citeriorem adjutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide, Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites novos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus, & legio eadem, quæ fuerat sub Minutio prætore, data. Et M. Portio Lææ ad Etruriam circa Pisas ducenti peditum, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. in Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo.
44 Provinciis ita distributis, consules priusquam ab urbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere: quod C. Cornelius Mammula prætor voverat, de senatus sententia, populique jussu, Cn. Servilio, C. Flaminio COSS. annis post uno & viginti factum est, quam votum. Per eosdem dies C. Claudius Appii filius, Pulcher, augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus, inauguratusque est.

CAPUT XIX.

Imminuto terrore ub Hispania propter prospere ibi commissam pugnam a Q. Minutio, omnes curæ convertuntur in Antiochum, & Nabin Lacedæmoniorum tyrannum, unde ingens belli moles videtur instare.

Mirantibus jam vulgo hominibus, quod Hispania movisset, bellum negligi, literæ a Q. Minutio allatæ sunt, *se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse, duodecim millia hostium cæsa, Budarem imperatorem captum, cæteros fusos fugatosque.* His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ post adventum utique decem legatorum in Antiochum regem conversæ. Hi, expositis prius quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem resta-

restare ab Antiocho docuerunt. *Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum trajecisse. nisi avertisset vana spes ex vaniore rumore orta Ægypti invadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse. neque enim ne Ætolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & aliud in visceribus Græciæ ingens malum, Nabin nunc Lacedæmoniorum, mox, si liceat, universæ Græciæ futurum tyrannum, avaritia & crudelitate omnes fama celebratos tyrannos æquantem. cui si Argos velut arcem Peloponneso impositam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus nequicquam liberatam a Philippo Græciam fore: pro rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram.*

CAPUT XX.

Dilata consultatione de Nabide tyranno, id, quod attinet ad Antiochum, attente animadvertitur: ad eum enim jam bellum contra Romanos parantem Hannibal frustra in Africa bellum molitus, & ob id apud Romanos per epistolas adversæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus venit.

45 HÆc cum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent majores: quod ad Antiochum attinet, maturanda his, cum rex quacunque de caussa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Cum diu disceptatum esset, utrum jam caussæ satis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret, quæ e repub. censeret esse, permiserunt: eam rem esse rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset. magis id animadvertendum esse, quid Hannibal & Carthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Hannibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, *nuntios literasque ab Hannibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. ut feras quasdam nunquam mitescere; sic immitem, implacabilemque ejus viri animum esse. marcescere otio situque civitatem queri eum, & inertia* * *operis: nec sine armorum sonitu excitari posse.* Hæc probabilia memoria prioris belli per unum illum non magis gesti, quam moti faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos. Judicum ordo 46

* al. sopiri.

Carthagine ea tempeſtate
dominabatur, eo maxime,
quod iidem perpetui judi-
ces erant. res, fama, vita-
que omnium in illorum
poteſtate erat. qui unum
ejus ordinis, idem omnes
adverſos habebat. nec ac-
cuſator apud judices in-
fenſes deerat. Horum in
tam impotenti regno [ne-
que enim civiliter nimiis
opibus utebantur] prætor
factus Hannibal, vocare
ad ſe quæſtorem. Idem
pro nihilo habuit. nam
& adverſæ factionis erat:
& quia ex quæſtura in
judices potentiſſimum or-
dinem referebatur, jam
pro futuris mox opibus a-
nimos gerebat. Enimvero
indignum id ratus Han-
nibal, viatorem ad pre-
hendendum quæſtorem
miſit: ſubductumque in
concionem non ipſum ma-
gis, quam ordinem judi-
cum, præ quorum ſuper-
bia atque opibus nec leges
quicquam eſſent, nec ma-
giſtratus, accuſavit. & ut
ſecundis auribus accipi o-
rationem animadvertit, &
infimorum quoque liber-
tati gravem eſſe ſuperbiam
eorum: legem extemplo
promulgavit, pertulitque,
ut in ſingulos annos ju-
dices legerentur, ne quis
biennium continuum ju-
dex eſſet. Cæterum quan-
tam eo facto ad plebem
inierat gratiam, tantum
magnæ partis principum
offendebat animos. Adje-
cit aliud, quod bono pu-
blico ſibi proprias ſimul-
tates irritavit. Vectigalia
publica partim negligen-
tia dilabebantur, partim
prædæ ac diviſui princi-
pum quibuſdam & magi-
ſtratibus erant. quin &
pecunia quæ in ſtipendium
Romanis ſuo quoque an-
no penderetur, deerat: tri-
butumque grave privatis
imminere videbatur. Han- 47
nibal poſtquam vectigalia
quanta terreſtria mariti-
maque eſſent, & in quas
res erogarentur, animad-
vertit, & quid eorum or-
dinarii Reipub. uſus con-
ſumerent, quantum pe-
culatus averteret: omnibus
reſiduis pecuniis exactis,
tributo privatis remiſſo, ſa-
tis locupletem Rempubl.
fore ad vectigal præſtan-
dum Romanis pronuntia-
vit in concione, & præ-
ſtitit promiſſum. Tum
vero iſti, quos paverat per
aliquot annos publicus pe-
culatus, velut bonis ere-
ptis, non furto eorum ma-
nibus extorto, infenſi &
irati, Romanos in Hanni-
balem, & ipſos cauſſam
odii quærentes, inſtiga-
bant. Itaque diu repugnan-
te Scipione Africano, quia
parum ex pop. Rom. di-
gnitate eſſe ducebat ſub-
ſcribere odiis accuſationi-
buſque Hannibalis, & fa-
ctionibus Carthaginien-
ſium inſerere publicam
auctoritatem: nec ſatis ha-
bere bello viciſſe Hanni-
balem,

balem, niſi, velut accuſatores, calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent: tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud ſenatum eorum arguerent Hannibalem cum Antiocho rege conſilia belli faciendi inire. legati tres miſſi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui cum veniſſent, ex conſilio inimicorum Hannibalis, quærentibus cauſſam adventus, dici juſſerunt, veniſſe ad controverſias, quæ cum Maſſaniſſa rege Numidarum Carthaginienſibus eſſent, dirimendas. id creditum vulgo. Hannibalem unum ſe peti ab Romanis non fallebat, & ita pacem Carthaginienſibus datam eſſe, ut inexpiabile bellum adverſus ſe unum maneret. itaque cedere tempori & fortunæ ſtatuit. & præparatis jam omnibus ante ad fugam, obverſatus eo die in foro avertendæ ſuſpicionis cauſſa, primis tenebris veſtitu forenſi ad portam cum duobus comitibus ignaris
48 conſilii eſt egreſſus. Cum equi, quo in loco juſſi erant, præſto fuiſſent, nocte via cita regionem quandam agri Vocani tranſgreſſus, poſtero die mane inter Achollam & Thapſum ad ſuam turrim pervenit. ibi eum parata inſtructaque remigio excepit navis. ita Africa Hannibal exceſſit, ſæpius patriæ, quam ſuorum eventus miſeratus. Eo die in Cercinam inſulam trajecit. ubi cum in portu naves aliquot Pœni onerarias cum mercibus inveniſſent, & ad egreſſum eum e nave concurſus ſalutantium eſſet factus: percontantibus, legatum ſe Tyrum dici juſſit. veritus tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapſum aut Achollam nuntiaret ſe Cercinæ viſum: ſacrificio apparari juſſo, magiſtros navium mercatoreſque invitari juſſit, & vela cum antennis ex navibus corrogari, ut umbra (etenim media æſtas forte erat) cœnantibus in litore fieret. quantum res & tempus patiebatur, apparatæ celebrataque ejus diei epulæ ſunt: multoque vino in ſerum noctis convivium productum. Hannibal, quum primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem ſolvit. cæteri ſopiti cum poſtero die tandem ex ſomno pleni crapulæ ſurrexiſſent, id quod ſerum erat, aliquot horas remis in naves collocandis & aptandis armamentis abſumſerunt. Carthagine & multitudinis aſſuetæ domum Hannibalis frequentare concurſus ad veſtibulum ædium eſt factus, & ut non comparere eum vulgatum eſt, in forum

turba convenit principem civitatis quærentium. & alii fugam conscisse, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis ferebant: variosque vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. visum deinde Cercinæ eum, tandem allatum

49 est. Romani legati cum in senatu exposuissent, *compertum Patribus Romanis esse, & Philippum regem ante ab Hannibale maxime accensum bellum populo Rom. fecisse, & nunc literas nuntiosque ab eo ad Antiochum regem profectos: haud quieturum ante, quam bellum toto orbe terrarum concisset: ne his debere impune esse, si satisfacere Carthaginienses populo Rom. vellent: Nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factum esse*, Carthaginienses responderunt. quicquid *æquum censuissent Romani, facturos esse.* Hannibal prospero cursu Tyrum pervenit: exceptusque a conditoribus Carthaginis ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam navigat. ibi profectum jam regem cum audisset, filium ejus solenne ludorum ad Daphnem celebrantem convenisset, comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello. sed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum adventus Hannibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias civitates ex primo foedere petentes senatus ad Quintium rejecit.

L. FLO-

L. FLORI

DECADIS QUARTÆ

LIBRI QUARTI

EPITOME.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Portius Cato auctor fuisset ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adversus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, data iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus censores intervenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ pleræque deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res præterea adversus Bojos & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Carthaginiensium nuntiaverunt, Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. tentaverat autem per Aristonem Tyrium sine literis Carthaginem missum ad rebellandum Pœnos concitare.

DECADIS QUARTÆ

LIBER QUARTUS

CAPUT I.

Cum ageretur ingenti contentione de abroganda lege Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de fingendis matronarum cultibus tulerat, M. Porcius Cato Cos. pro lege disserit.

Nter bellorum ma-
1 gnorum aut vix-
dum finitorum
aut imminen-
nentium curas
intercessit res parva dictu,
sed quæ studiis in ma-
gnum certamen excesserit.
M. Fundanius, & L. Va-
lerius tribuni plebis ad
plebem tulerunt de Oppia
lege abroganda. Tulerat
eam C. Oppius tribunus
plebis, Q. Fabio, T. Sem-
pronio COSS. in medio ar-
dore Punici belli: *ne qua*
mulier plus semuncia auri
haberet: neu vestimento ver-
sicolori uteretur: neu juncto
vehiculo in urbe oppidove,
aut propius inde mille pas-
sus, nisi sacrorum publico-
rum caussa, veheretur. M.
& P. Junii Bruti, tribuni
plebis, legem Oppiam tue-
bantur: nec eam se abro-
gari passuros ajebant. Ad
suadendum dissuadendum-
que multi nobiles prodi-
bant. Capitolium turba
hominum faventium ad-
versantiumque legi com-
plebatur. matronæ nulla
nec auctoritate, nec vere-
cundia, nec imperio vi-
rorum contineri limine
poterant: omnes vias ur-
bis, aditusque in forum
obsidebant, viros descen-
dentes ad forum oran-
tes, ut florente republi-
ca, crescente in dies pri-
vata omnium fortuna, ma-
tronis quoque pristinum
ornatum reddi pateren-
tur. augebatur hæc fre-
quentia mulierum in dies:
nam etiam ex oppidis,
conciliabulisque convene-
rant. Jam & consules, 2
prætoresque, & alios ma-
gistratus adire, & rogare
audebant. cæterum mini-
me exorabilem alterum
utique consulem M. Por-
cium Catonem habebant:
qui pro lege, ne abroga-
retur, ita disseruit. *Si in*
sua quisque nostrum matre-
familias, Quirites, jus &
majestatem viri retinere in-
stituisset, minus cum uni-
versis feminis negotii habe-
remus. nunc domi victa li-
bertas nostra impotentia mu-
liebri, hic quoque in foro
obte-

obteritur & calcatur: & quia
singulas sustinere non potui-
mus, universas horremus.
Equidem fabulam & fictam
rem ducebam esse, virorum
omne genus in aliqua insu-
la conjuratione muliebri ab
stirpe sublatum esse. Ab nul-
lo genere non æque sum-
mum periculum est, si cœtus,
& concilia, & secretas con-
sultationes esse sinas. Atque
ego vix statuere apud ani-
mum meum possum, utrum
pejor ipsa res, an pejore
exemplo agatur. quorum
alterum ad nos COSS. reli-
quosque magistratus, alte-
rum ad vos, Quirites, ma-
gis pertinet. nam utrum e
repub. sit, nec ne, id quod
ad vos fertur, vestra existi-
matio est, qui in suffragium
ituri estis. Hæc consternatio
muliebris, sive sua sponte,
sive auctoribus vobis, M.
Fundani, & L. Valeri, &
facta est, haud dubie ad
culpam magistratuum perti-
nens, nescio, vobis, tribu-
ni, an COSS. magis sit de-
formis. vobis, si feminas
ad concitandas tribunitias
seditiones jam adduxistis:
nobis, si ut plebis quon-
dam, sic nunc mulierum
secessione leges accipiendæ
sunt. Equidem non sine ru-
bore quodam paullo ante per
medium agmen mulierum in
forum perveni. quod nisi me
verecundia singularum ma-
gis majestatis & pudoris,
quam universarum tenuisset,
ne compellatæ a consule vi-
derentur: dixissem, qui hic
mos est in publicum procur-
rendi, & obsidendi vias, &
viros alienos appellandi?
istud ipsum suos quæque do-
mi rogare non potuistis? an
blandiores in publico, quam
in privato, & alienis, quam
vestris estis? quanquam ne
domi quidem vos, si sui ju-
ris finibus matronas contine-
ret pudor, quæ leges hic ro-
garentur, abrogarenturve,
curare decuit. Majores no-
stri nullam ne privatam
quidem rem agere feminas
sine auctore voluerunt: in
manu esse parentum, fra-
trum, virorum. nos (si diis
placet) jam etiam rempub.
capessere eas patimur, &
foro quoque & concionibus
& comitiis immisceri. quid
enim nunc aliud per vias
& compita faciunt, quam
quod aliæ rogationes tribu-
norum plebis suadent, aliæ
legem abrogandam censent?
Date frænos impotenti natu-
ræ, & indomito animali:
& sperate ipsas modum li-
centiæ facturas, nisi vos fa-
ciatis. Minimum hoc eorum
est, quæ iniquo animo fe-
minæ sibi aut moribus, aut
legibus injuncta patiuntur.
omnium rerum libertatem,
imo licentiam, si vera di-
cere volumus, desiderant.
quid enim, si hoc expugna-
verint, non tentabunt? Re- 3
censete omnia muliebria ju-
ra, quibus licentiam earum
alligaverint majores nostri,
per quæque subjecerint vi-
ris: quibus omnibus constri-
ctas vix tamen continere
pote-

*poteſtis. quid ſi capere ſingula
& extorquere, & exæqua-
ri ad extremum viris patie-
mini, tolerabiles vobis eas
fore creditis? extemplo ſimul
pares eſſe cœperint, ſuperio-
res erunt. At hercule ne
quid novum in eas rogetur,
recuſant: non jus, ſed in-
juriam deprecantur. imo
ut quam accepiſtis, juſſiſtis
ſuffragiis veſtris legem, quam
uſu tot annorum & expe-
riendo comprobaſtis, hanc ut
abrogetis: id eſt ut unam
tollendo legem, ceteras in-
firmetis. Nulla lex ſatis
commoda omnibus eſt. Id
modo quæritur, ſi majori
parti, & in ſumma prodeſt.
ſi quod cuiquam privatim
officiet jus, id deſtruet ac
demolietur, quid attinebit
univerſos rogare leges, quas
mox abrogare, in quos latæ
ſunt, poſſint? Volo tamen
audire, quid ſit, propter
quod matronæ conſternatæ
procurrant in publicum, ac
vix foro ſe & concione ab-
ſtineant. ut captivi ab Han-
nibale redimantur, paren-
tes, viri, liberi, fratres eo-
rum? procul abeſt, abſitque
ſemper talis fortuna reipub.
ſed tamen cum fuit, nega-
ſtis hoc piis precibus earum.
At non pietas, nec ſolici-
tudo pro ſuis, ſed religio
congregavit eas. matrem
Idæam Peſſinunte ex Phrygia
venientem accepturæ ſunt.
Quid honeſtum dictu ſaltem
ſeditioni prætenditur mulie-
bri? Ut auro & purpura ful-
geamus, inquiunt: ut car-
pentis feſtis profeſtiſque die-
bus velut triumphantes de
lege victa & abrogata, &
captis & ereptis ſuffragiis
veſtris, per urbem vecte-
mur: ne ullos modus ſum-
tibus, nec luxuriæ ſit. Sæ-* 4
*pe me querentem de fœmi-
narum, ſæpe de virorum,
nec de privatorum modo,
ſed etiam magiſtratuum ſum-
tibus audiſtis: diverſiſque
duobus vitiis, avaritia &
luxuria civitatem laborare:
quæ peſtes omnia magna im-
peria everterunt. Hæc ego,
quo melior lætiorque in dies
fortuna reipub. eſt, quo ma-
gis imperium creſcit, & jam
in Græciam Aſiamque tran-
ſcendimus, omnibus libidi-
num illecebris repletas, &
regias etiam attrectamus ga-
zas: eo plus horreo, ne illæ
magis res nos ceperint, quam
nos illas. Infeſta, mihi cre-
dite, ſigna ab Syracuſis il-
lata ſunt huic urbi. jam
nimis multos audio Corinthi
& Athenarum ornamenta
laudantes miranteſque, &
ante fixa fictilia deorum
Romanorum ridentes. ego
hos malo propitios deos, &
ita ſpero futuros, ſi in ſuis
manere ſedibus patiemur.
Patrum noſtrorum memoria
per legatum Cyneam Pyrrhus
non virorum modo, ſed e-
tiam mulierum animos do-
nis tentavit. nondum lex
Oppia ad coercendam luxu-
riam muliebrem lata erat:
tamen nulla accepit. quam
cauſſam fuiſſe cenſetis? ea-
dem fuit, quæ majoribus no-
ſtris*

ſtris

stris nihil de hac re legem sanciendi: nulla erat luxuria, quæ coerceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse, quam remedia eorum: sic cupiditates prius natæ sunt, quam leges, quæ eis modum facerent. Quid legem Liciniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis jam & stipendiaria plebs esse senatus cœperat? Itaque minime mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumtibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret, stantes in publico invenisset quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne caussam quidem aut rationem inire possum. nam ut quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat: sic æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrum veretur, ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ vel paupertatis, sed utrunque lex vobis demit, cum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. cur non insignis auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, ut quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Ne simul pudere quod non oportet, cœperit: quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, & quod majus est, legem & suffragia rogant, & a quibusdam impetrant, adversus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. simul lex modum sumtibus uxoris tuæ facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit antequam lex de hoc ferretur. & hominem improbum non accusari tutius est, quam absolvi: & luxuria non mota tolerabilior esset, quam erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. quod vos faxitis, deos omnes fortunare velim.

CA-

CAPUT II.

L. Valerius tribunus plebis verba facit contra legem Oppiam, quæ tandem abrogatur.

5 Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in eandem sententiam adjecissent, tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: *Si privati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id quod a nobis rogatur, processissent, ego quoque, cum satis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectassem. nunc, cum vir gravissimus COS. M. Porcius non auctoritate solum, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa & accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura verba in castigandis matronis, quam in rogatione nostra dissuadenda consumsit: & quidem ut in dubio poneret, utrum id quod reprehenderet, matronæ sua sponte, an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos jecit magis hæc COS. verbo tenus, quam ut re insimularet. Cœtum, & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellavit, quod matronæ in publico vos rogassent, ut legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata repub. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ caussa conquirantur, & hæc & alia esse scio, & M. Catonem oratorem non solum gravem, sed interdum etiam trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nam quid tandem novi matronæ fecerunt, quod frequentes in caussa ad se pertinente in publicum processerunt? nunquam ante hoc tempus in publicum apparuerunt? Tuas adversus te Origines revolvam. accipe, quoties id fecerint, & quidem semper bono publico. Jam a principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies duas prælium sedatum est? Quid? regibus exactis, cum Coriolano Martio duce legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, matronæ averterunt? Jam urbe capta a Gallis, aurum quo urbs redemta est, nempe matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium? &, cum dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus accerserentur, matronæ universæ ad mare profectæ sunt ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, caussæ sunt. nec mihi caussas æquare propositum est. nihil no-*

vi

vi factum purgare satis est. Cæterum quod in rebus ad omnes pariter viros fœminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in caussa proprie ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? superbas medius fidius aures habemus, si cum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari est indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ caussa lata esset. & illa communis pro legibus visa consularis oratio est, & hæc adversus luxuriam severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi, quid in utraque vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis caussa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat, quæ in bello, pax: ut in navis administratione alia in secunda, alia in adversa tempestate usui sunt. Hæc cum ita natura distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? an (quod secundum est) a decemviris ad condenda jura creatis in XII. tabulis scripta? sine qua cum majores nostri non existimarint matronale decus servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque fœminarum abrogemus. Quis igitur nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio consulibus XX. annis ante latam? sine qua cum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint; quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata ipsum indicavit tempus. Hannibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: servi, quibus armarentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur; in eandem diem frumentum, & cætera, quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant: servos

servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, a senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali eo tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit; cum, quia Cereris sacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus jussit. Cui non apparet, ob inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ erant, istam legem scriptam, tandiu mansuram, quandiu caussa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc temporis caussa aut decrevit senatus, aut populus jussit, in perpetuum servari oportebat, cur pecunias reddimus privatis? cur publica præsenti pecunia locamus? cur servi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges,

7 *sicut tunc dedimus? Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipub. sentient: ad conjuges tantum nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis utentur: magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo genere magistris vicorum, togæ prætextæ habendæ jus permittemus: nec ut id vivi solum habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui: fœminis duntaxat purpuræ usum interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veste stragula uti, matremfamilias tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quam uxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, injustam quidem, sed aliquam tamen caussam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est & ad publicos, & ad privatos usus, sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse ajebat. At Hercule universis dolor & indignatio est, cum sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi ademta sint: cum insignes eas esse auro & purpura: cum illas vehi per urbem, se pedibus sequi: tanquam in illarum civitatibus, non in sua imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec trium-*

triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt: munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur: hunc mundum muliebrem appellarunt majores nostri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid, cum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiorem ornatum adjiciunt? Scilicet si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam salvis suis exuitur servitus muliebris. & ipsæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quam in legis malunt esse. & vos in manu & tutela, non in servitio debetis habere eas, & malle patres vos, aut viros, quam dominos dici. Invidiosis nominibus utebatur modo COS. seditionem muliebrem & secessionem appellando. id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventi-
8 *num capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunque vos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperia uti debetis.* Hæc cum contra legem, proque lege dicta essent, aliquanto major frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit: unoque agmine omnes Tribunorum januas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quam remissa intercessio a tribunis esset. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. annis XX. post abrogata est, quam lata.

CAPUT III.

M. Porcius Cato Cos. in Hispaniam profectus copias ad Emporias exponit: quæ earum positio, quique coloni essent, narratur.

M. Porcius COS. posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplo XXV. navibus longis, quarum quinque sociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire jusso, & edicto per oram maritimam misso navibus omnis generis contractis, a Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenæi sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prætervecti Ligustinos montes, sinumque Gallicum, ad diem, quam edixerant, convenerunt. inde Rhodam ventum, & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi dejectum. ab Rhoda secundo vento Emporias perventum. ibi copiæ omnes, præter socios navales, in terram exposi-
tæ. Jam tunc Emporiæ duo 9
oppida erant muro divisa. unum Græci habebant a Phocæa, unde & Massilien-

ſes oriundi. alterum Hiſpani, ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minus quandringentos paſſus patentem habebat: Hiſpanis retractior a mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab divo Cæſare poſt devictos Pompeii liberos adjecti. nunc in corpus unum confuſi omnes, Hiſpanis prius, poſtremo & Græcis in civitatem Romanam adſcitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti objectos, quæ res eos tutaretur. diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri verſam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta impoſita: cujus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſſa, ſed quanta, ſi hoſtis ad portas eſſet, obſervabant vigilia, & circumibant cura. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant, ne ipſi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus: porta ad Hiſpanorum oppidum verſa nunquam niſi frequentes, pars tertia fere, cujus proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. cauſſa exeundi hæc erat. commercio eorum Hiſpani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipſi ea quæ externa navibus inveherentur, & agrorum exhibere fructus volebant. hujus mutui uſus deſiderium, ut Hiſpana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quo ſub umbra Romanæ amicitiæ latebant, quam ſicut minoribus viribus, quam Maſſilienſes, ita pari colebant fide. tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret ubi & quantæ hoſtium copiæ eſſent, ut ne mora quidem ſegnis eſſet, omne id tempus exercendis militibus conſumſit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis Hiſpani haberent. itaque redemtoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſſis, *Bellum*, inquit, *ſeipſum alet*. profectus ab Emporiis agros hoſtium urit vaſtatque: omnia fuga & terrore complet.

CAPUT IV.

M. Helvius, dum ex ulteriore Hiſpania decedit, Celtiberos cædit: Romam reverſus, urbem ovans ingreditur, ac magnam vim auri infert in ærarium. 10

Eodem tempore M. Helvio decedenti ex ulteriore Hiſpania cum præſidio

dio sex millium dato ab App. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit: duodecim millia ex iis cæsa: oppidum Iliturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat; præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus: & ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta trigintaduo: & signati bigatorum XVII. millia XXIII. & Oscensis argenti CXX millia CCCCXXXVIII. Caussa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset. Cæterum biennio post redierat, cum, provincia successori Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuisset. itaque duobus modo mensibus ante Helvius ovans urbem est ingressus, quam successor ejus Q. Minutius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo trigintaquatuor millia octingenta, bigatorum LXXVIII. millia, & Oscensis argenti CCLXXVIII. millia.

CAPUT V.

Legati Ilergetum opem a Catone contra hostes petentes, quia copiæ a consule tum dividi non possunt, ostentata in speciem spe auxilii, dimittuntur.

IN Hispania interim consul haud procul Emporiis 11 castra habebat. eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius erat, venerunt, querentes castella sua oppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. V. millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, *moveri quidem se vel periculo eorum, vel metu* dicere: *sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, cum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies expectet, dividendo exercitum, minuere tuto vires posset.* Legati ubi hæc audiverunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, *ne se in rebus tam trepidis desera. quo enim se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum cæteris voluissent: nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi a consule negetur, deos hominesque se testes facere,* in-

invitos & coactos se, ne eadem, quæ Saguntini passi sunt, patiantur, dejecturos, & cum ceteris potius Hispanis, quam solos perituros esse. Et
12 illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare. nolle deserere socios, nolle minuere exercitum, quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. stat sententia non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ: sociis spem pro re ostentandam censet. *Sæpe vana pro veris, maxime in bello, valuisse: & credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia, & sperando atque audendo servatum*, Postero die legatis respondit: *quanquam vereatur ne suas vires, aliis eas commodando, minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis, quam sui rationem habere. denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, mature coquant:* navesque in diem tertium expediri jussit: duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nuntiare ea jubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non ante profecti, quam impositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nuntiantes, non suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilii adventanris impleverunt.

CAPUT VI.

Cato Cos. milites cohortationibus inflammatos contra hostes ducens, illos magna clade superat, ac omnem citeriorem Hispaniam perdomat.

Consul ubi satis, quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites jubet. ipse cum jam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hiberna mille passuum ab Emporiis posuit: inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut & quam longissime a castris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur. nec jam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, convocari tribunos præfectosque, & equites omnes & centuriones jussit. *Tempus*, inquit, *quod sæpe optastis, venit, quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. adhuc prædonum magis, quam bellantium militastis more. nunc justa pugna hostes cum hostibus conseretis manus. non agros inde populari, sed urbium opes hau-* 13

haurire licebit. Patres nostri cum in Hispania Carthaginiensium & imperatores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in foedere voluerunt, ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. nunc cum duo praetores, cum COS., cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant; Carthaginiensium jam prope X. annis nemo in his provinciis sit. imperium nobis circa Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet; & nationem rebellantem magis temere, quam constanter bellantem, iugum, quo se exuit, accipere rursus cogatis. In hunc modum maxime adhortatus pronuntiat se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad corpora curanda dimissi.
14 Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet; praeter castra hostium circumducit: & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari a tergo apparuisse Romanos, discurrere ipsi ad arma. interim consul apud suos: *Nusquam nisi in virtute spes est, milites*, inquit, *& ego sedulo, ne esset, feci. inter castra nostra, & nos medii hostes: ab tergo hostium ager est, quod pulcherrimum. idem tutissimum est in virtute spem positam habere.* Sub haec cohortes recipi jubet, ut barbaros simulatione fugae eliceret. Id quod crediderat, evenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt, & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul, jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit COS., duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci jubet: & ab tergo se ostendere prius, quam concurrerent peditum acies. Is terror objectus hosti rem metu Romanorum equitum inclinatam aequavit. tamen adeo turbati erant dexterae alae equites pedites que, ut quosdam COS. manu ipse reprehenderit, & adversos in hostem verterit. ita & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: & jam ab dextera parte, unde terror & fuga coeperat, aegre Romanus resistebat. a sinistro cornu & ab fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non caecis ictibus procul ex improviso

viſo vulnerabantur : ſed pe-
de collato , tota in virtute
15 ac viribus ſpes erat . Feſſos
jam ſuos COS. ex ſecunda
acie ſubſidiariis cohortibus
in pugnam inductis, accen-
dit . nova acies facta : in-
tegri recentibus telis fatiga-
tos adorti hoſtes , primum
acri impetu velut cuneo
perculerunt : deinde diſſi-
patos in fugam averterunt:
effuſoque per agros curſu
caſtra repetebantur . Ubi
omnia fuga completa vidit
Cato , ipſe ad ſecundam
legionem , quæ in ſubſidio
poſita erat , equo revehitur:
& ſigna præ ſe ferri , pleno-
que gradu ad caſtra ho-
ſtium oppugnanda ſuccede-
re jubet . ſi quis extra ordi-
nem avidius procurrit, &
ipſe interequitans ſparo
percutit , & tribunos cen-
turioneſque caſtigare jubet.
Jam caſtra hoſtium oppu-
gnabantur : ſaxiſque & ſu-
dibus & omni genere telo-
rum ſummovebantur a val-
lo Romani . ubi recens ad-
mota legio eſt , tum & op-
pugnantibus animus crevit,
& infenſius hoſtes pro vallo
pugnabant . COS. omnia
oculis perluſtrat ; ut , qua
minima vi reſiſtatur,ea par-
te irrumpat . ad ſiniſtram
portam infrequentes videt :
eo ſecundæ legionis princi-
pes haſtatoſque inducit .
Non ſuſtinuit impetum eo-
rum ſtatio , quæ portæ ap-
poſita erat . & cæteri poſtea-
quam intra vallum hoſtes
vident , ipſis caſtris exuti
ſigna armaque abjiciunt .
cæduntur in portis ſuomet
ipſi agmine in arcto hæren-
tes . ſecundani terga ho-
ſtium cedunt , cæteri ca-
ſtra diripiunt. Valerius An-
tias ſupra XL. millia ho-
ſtium cæſa eo die ſcribit.
Cato ipſe haud ſane detre-
ctator laudum ſuarum
multos cæſos ait, numerum
non adſcribit . Tria eo die 16
laudabilia feciſſe putatur:
unum , quod circumducto
exercitu procul navibus ſuis
caſtriſque , ubi ſpem niſi in
virtute haberent : inter me-
dios hoſtes prælium com-
miſit : alterum , quod co-
hortes ab tergo hoſtibus ob-
jecit : tertium , quod ſe-
cundam legionem , cæteris
omnibus effuſis ad ſequen-
dos hoſtes , pleno gradu ſub
ſignis compoſitam inſtru-
ctamque ſubire ad portam
caſtrorum juſſit . Nihil de-
inde a victoria ceſſatum .
cum , receptui ſigno dato ,
ſuos ſpoliis onuſtos in caſtra
reduxiſſet , paucis horis no-
ctis ad quietem datis , ad
prædandum in agros duxit.
effuſius , ut ſparſis hoſtibus
fuga , prædati ſunt . quæ
res non minus , quam pu-
gna pridie adverſa Empori-
tanos Hiſpanos accolaſque
eorum in deditionem com-
pulit . multi & aliarum ci-
vitatum, qui Emporias per-
fugerant , dediderunt ſe .
quos omnes appellatos beni-
gne , vinoque & cibo cura-
tos, domos dimiſit . Con-
feſtim inde caſtra movit. &
qua-

quacumque incedebat, legati dedentium civitates ſuas occurrebant. & cum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hiſpania perdomita erat, captivique & Romani & ſocium ac Latini nominis variis caſibus in Hiſpania oppreſſi, donum COS. a barbaris reducebantur.

CAPUT VII.

Conſul Cato Bergiſtanos in citeriore Hiſpania deficientes iterum ſubigit: P. quoque Manlius prætor in ulteriore Hiſpania contra Turdetanos proſpere pugnat.

FAma deinde vulgatur, COS. in Turdetaniam exercitum ducturum: & ad devios montanos profecturum etiam falſo perlatum eſt: Ad hunc vanum & ſine auctore ullo rumorem Bergiſtanorum civitatis ſeptem caſtella defecerunt. eos deducto exercitu COS. ſine memorando prælio in poteſtatem redegit. Haud ita multo poſt iidem, regreſſo Tarraconem COS. priuſquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti. ſed non eadem venia victis fuit. ſub corona veniere omnes, ne ſæpius pacem ſolicitarent.

17 Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minutio, cui ſucceſſerat, accepto, adjuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine ſua, obviam ierunt agmini Romano. Eques immiſſus turbavit extemplo aciem eorum. pedeſtre prælium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hoſtium bellique haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum eſt. X. millia Celtiberum mercede Turdetani conducunt, alieniſque armis parabant bellum.

CAPUT VIII.

Cato Cos. omnibus cis Iberum Hiſpanis, ne poſſint rebellare, adimit arma: dirutis uno die omnium muris, arma contra nondum parentes circumferens, egregium ſe imperatorem gerit.

COS. interim rebellione Bergiſtanorum ictus, cæteras quoque civitates ratus per occaſionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hiſpanis ademit. quam rem adeo ægre paſſi, ut multi mortem ſibimet ipſi conſciſcerent: ferox gens, nullam vitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi COS. renuntiatum eſt, ſenatores omnium civitatum ad ſe vocari juſſit. atque iis, *Non noſtra*, inquit, *magis, quam veſtra refert, vos non bellare. ſiquidem id majore Hiſpanorum malo, quam exercitus Romani labore, ſemper adhuc factum eſt. id ut ne fiat, uno modo arbi-*

tror caveri posse, si effectum erit, ne, ossius rebellare. volo id quam mollissima via consequi. vos quoque in ea re consilio me adjuvate. nullum libentius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis. Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum revocati secundo quoque consilio tacuissent, uno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, ut in quanque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis
18 cepit. Eo majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam, quod ad illos, tædio imperii Carthaginiensium, Hispani deficiebant: huic ex usurpata libertate in servitutem velut afferendi erant. & ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur, nec, ni in tempore subventum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in COS. ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum ultimis militum certaret. nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet.

CAPUT IX.

Consul Cato in Turdetaniam, ubi propter auxilia Celtiberorum difficulter bellum a Manlio prætore gerebatur, proficiscitur: cum ad pugnam Celtiberos elicere non posset, in citeriorem Hispaniam regreditur: ibi vi subactis populis, qui perstarent in armis, provinciam pacat. Alter quoque cos. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiis prospere confligit.

Difficilius bellum in 19
Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant. itaque eo COS., accersitus literis prætoris, legiones duxit. Ubi eo venit (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prælia incursantes in stationes eorum Romani facere: semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire COS. atque iis trium conditionum electionem ferre jubet. primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quam quantum a

Tur-

Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum junxissent. tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita.. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum, bellum, an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen haud secus, quam in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: perinde sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis ingredientes. COS. ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberum omnes sarcinas impedimentaque relicta, eo pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla moventur re, persoluto stipendio non suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.
20 Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Laccetanos, deviam & silvestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. igitur ad oppidū eorum oppugnandum consul ducit nō Romanas modo cohortes, sed juventutem etiam merito infensorum iis sociorū. Oppidum longum in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde ferme passus constituit signa: ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco ante moverent, quam ipse ad eos venisset. cæteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ juventutis habebat. eos ad murum oppugnandum subire jubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere, memores, quam sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque; patefacta repente porta, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Suessetani tulere. quod posteaquam, sicut futurum ratus erat COS. fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo

erat, in urbem inducit: priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem acce-
21 pit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad COS. princeps Vergistanus: & purgare se ac populares cœpit, non esse in manu ipsis rempublicam. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. COS. eum domum redire, cum ficta aliqua probabili, cur abfuisset, caussa, jussit. cum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse: tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare: id, uti præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Hujus potitus loci COS. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere jussit: Vergistanos ceteros quæstori ut venderet, imperavit: de prædonibus supplicium sumsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupletior in dies provincia fuit. Ob eas res gestas in Hispania, supplicationem in triduum Patres decreverunt. Eadem æstate alter COS. L. Vale- 22
rius Flaccus in Gallia cum Boiorum exercitu propter Litanam silvâ signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur. ceteri omisso bello in vicos suos atque agros dilapsi. COS. reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in iis oppidis bello diruta fuerant.

CAPUT X.

T. Quintius, accepto ab Roma senatusconsulto de bello inferendo Nabidi Lacedæmoniorum tyranno, qui Argos fraude occupatos tenebat, rem ipse Corinthi in conventu sociarum urbium refert: cum, dissentientibus Ætolis, omnes bellum decrevissent, contractas copias & auxilia Argos ducere pergit.

CUm hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, universa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam justitiamque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum adversus Nabin Lacedæmo-

niorum decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, conventu Corinthum omnium sociarum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus: *Bellum adversus Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quam utrique suas caussas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum juvando, nunc hic sociis nostris oppugnandis violaverat: & in vos talis fuit, ut nobis, etiam si nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestræ injuriæ satis digna caussa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos, pati velitis sub ditione ejus esse: an æquum censeatis, nobilissimam vetustissimamque civitatem in media Græcia sitam repeti in libertatem, & eodem statu, quo cæteras urbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ unius civitatis servitus non plenam nec integram gloriam esse sinit. Cæterum si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latius contagio ejus mali, nos æqui bonique facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis.* Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Atheniensium, quantum poterat, gratiis agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium adversus Philippum tulisse opem, non rogatos ultro adversus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusque esset, hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander, princeps gentis, invectus primum in Athenienses, qui libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratia communem caussam proderent, questus deinde, *Achæos Philippi quondam milites, postremum ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino, & Pharsalo:* insimulavit fraudis Romanos, *quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, objicere semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias Chal-*

tisque, & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore. postremo, manendi in Græcia, retinendique exercitus Argos & Nabin caussam facerent: Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate
24 *consentientis Græciæ esse.* Hac vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitavit. *Ne istuc,* inquit, *Jupiter Opt. Max. siverit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine, ut miserius a nobis recipiatur, quam ab illo capta est. Mare interjectum ab istis prædonibus non tuetur nos,* T. *Quinti: quid si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominum: moribus ritibusque efferatioribus, quam ulli barbari, imo, quam rapacissimæ belluæ, utuntur. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ constituatis, ut a latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis.* Romanus cunctis undique increpantibus Ætolos, *responsurum se fuisse* iis dixit, *nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potius, quam irritandi essent. contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis, Ætolisque esset, referre se* dixit, *quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos.* Cum omnes bellum decressent, auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit, magis ut nudaret animos, id quod evenit, quam spe
impetrari posse. Tribunis 25
militum, ut exercitum ab Elatia accerserent, imperavit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romam eundum ad senatum iis esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atque ei circa Cleonas Aristænus prætor cum X. millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde junctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt: & quatuor fere millia ab Argis locum castris capiunt.

CA-

CAPUT XI.

Facta spe T. Quintio Argos per intestinam seditionem recipiendi, propius urbem castra movet: re non succedente, advocat concilium de oppugnandis Argis: cum horum oppugnationem omitti placeret, caput belli Lacedæmonem, & tyrannum Nabin ingenti apparatu petit.

Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris ejus frater. qui sub adventum Romanorum, & utrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit. sed inter agenda hæc pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat; & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus, adolescens majoris animi, quam consilii: qui primo jurejurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatusque conjuratos qui aderant, ut potius, quam extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum
ire pergit. clamitans, ut
qui salvam remp. vellent,
auctorem & ducem se li-
bertatis sequerentur. Haud
sane movit quenquam:
quia nihil usquam spei
propinquæ, nedum satis
firmi præsidii cernebant.
Hæc vociferantem eum
Lacedæmonii circumven-
tum cum suis interfece-
runt. comprehensi deinde
quidam & alii: ex iis oc-
cisi plures, pauci in custo-
diam conjecti, multi pro-
xima nocte funibus per
murum demissi, ad Roma-
nos transfugerunt. Quin- 26
tius, affirmantibus iis, si
ad portas Romanus exer-
citus fuisset, non sine ef-
fectu futurum eum mo-
tum fuisse, & si propius
castra admoverentur, non
quieturos Argivos: misit
expeditos pedites equites-
que, qui circa Cylarabin
(gymnasium id est minus
trecentos passus ab urbe)
cum erumpentibus a porta
Lacedæmoniis prælium
commiserunt, atque eos
haud magno certamine
compulerunt in urbem. &
castra eo ipso loco, ubi pu-
gnatum erat, imperator
Romanus posuit. Diem
inde unum in speculis fuit,
si quid novi motus orire-
tur. posteaquam oppressam
metu civitatem vidit, ad-
vocat concilium de oppu-
gnandis Argis. Omnium
principum Græciæ, præter
Aristænum, eadem senten-
tia erat, cum caussa belli

non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum differentem cum haud dubia approbatione audivit: & ipse adjecit: *cum pro Argivis adversus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conveniens esse, quam omisso hoste Argos oppugnari? se vero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum*. Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa, demessum & convectum est: viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde movit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia expectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec jam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. jam ab Leucade L. Quintius cum XL. navibus venerat: jam Rhodiæ X. & octo tectæ naves: jam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum X tectis navibus. triginta lembis, mistisque aliis minoris formæ navigiis. ipsorum quoque Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum injuria pulsi, spe recuperandæ patriæ, in castra Romana convenerant. Multi autem erant jam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

CAPUT XII.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, quamvis circumstanti bello impar, nihilominus & ipse bellum parat: urbe communita, ne quid contra se intestini motus oriatur, necat quos suspectos habet.

CUm terra marique tantum belli circumstaret tyrannum, & prope nulla spes esset vires suas hostiumque æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, cum mille jam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X. millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa valloque urbem communivit. & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam ut salvum vellent tyrannum, spe- 27

sperare non poterat, cum suspectos quosdam civium haberet: eductis in campum omnibus copiis, (Dromon ipsi vocant) positis armis ad concionem vocari jussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit: & pauca præfatus, cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret: *& ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri possint, quam puniri molientes. itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, a quibus, si modo proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit: atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet: & urbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens.

CAPUT XIII.

T. Quintius ab stativis Lacedæmonem profectus, ad Eurotam castra ponit: prægressum ipsum cum equitibus, atque expeditis subita eruptione turbant Nabidis auxiliares; qui mox, supervenientibus Romanis legionibus, in urbem compelluntur: postero die, denuo eruptione ex urbe facta, Nabidis milites fugantur, & cæduntur.

Quintius, satis jam om- 28
nibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ viæ esse, brevi per montes circuitu, præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus pervenit. ubi castra metantes Romanos, Quintiumque ipsum cum equitibus atque expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale expectantes: quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquandiu, peditibus equites, equitibus

pedites vocantibus, cum in ſe cuique minimum fiduciæ eſſet, trepidatum eſt. tandem ſigna legionum ſupervenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium eſſent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulſi ſunt. Romani cum tantum a muro receſſiſſent, ut extra ictum teli eſſent, acie directa paullisper ſteterunt. poſteaquam nemo hoſtium contra exibat, redierunt in caſtra. Poſtero die Quintius prope flumen præter urbem ſub ipſas Menælaii montis radices ducere copias inſtructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratoſque ſub ſignis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hoſtem aggrederetur. poſteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem, quo pridie eruperant, tumultu, pluribus ſimul locis erumpunt. App. Claudius agmen cogebat: qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis ſuorum animis, ſigna extemplo convertit, totumque in hoſtem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurriſſent, juſtum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuiſſet, ni Achæi locorum prudentes inſtitiſſent. hi & cædem ingentem ediderunt, & diſperſos paſſim fuga pleroſque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas poſuit caſtra. inde cum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca eſſet, nullo jam hoſtium porta excedente, movit caſtra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto ſubjectam, agroſque ad mare pertinentes evaſtat.

CAPUT XIV.

Gytheum oppidum Lacedæmoniorum, omnium oræ maritimæ opportuniſſimum, terra marique oppugnantibus Romanis traditur.

Eodem fere tempore 29
L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum eſſe, nec procul a mari caſtra Romana abeſſe, omnibus id copiis aggredi conſtituit. Erat eo tempore valida urbs, & multitudine civium incolarumque, & omni bellico apparatu inſtructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & claſſis Rhodiorum ſupervenerunt. ingens multitudo navalium ſociorum

rum e tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Jam testudinibus admotis murus subruebatur: jam arietibus quatiebatur. itaque una crebris ictibus eversa est turris: quodque circa muri erat, casu ejus prostratum. & Romani simul a portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant, penetrarent: sed tardavit impetum eorum spes objecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatum Romanum, traditurum se urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur: intentiusque ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum supervenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra marique instaret: tum vero desperatio Gorgopam quoque coegit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere. & pactus, ut abducere inde milites, quos præsidii causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem.

CAPUT XV.

Nabis tyrannus viribus suis jam diffidens colloquium ab Quintio Romano imperatore petit: cum id, advocato concilio, impetrasset, verba pro se facit: atque invicem Romanus Imperator respondet.

Prius quam Gytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictis, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argivorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut 30
primo adventu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parva spe cum acquievisset, Gytheo ab suis retento: posteaquam id quoque traditum Romanis audivit esse: cum ab terra omnibus circa * hostibus, nihil spei esset: a mari quoque toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio

* al. hostilibus.

lio advocato, cum omnes dandum colloquium censuissent: dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis sequentibus cum venissent: relictis ibi in statione conspecta utrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre, & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis de-
31 scendit. Ibi permisso ut seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me, T. Quinti, vosque qui adestis, caussam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem, tacitus eventum fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequivi, quin priusquam perirem, cur periturus essem, scirem. & hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet, in me quoque vobis quid faceretis, minus pensi esse non mirarer. nunc cum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis: cum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publice, sicut cæteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit, & meo nomine privatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupavi: & accepi, cum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod cum jam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit: & ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At hercle in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quod non vestram urbem, sed hostium, quod volentem, non vi coactam accepi: & vestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum nomen tyranni & facta me premunt, quod servos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum, me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti. tum me regem appellari a vobis memini, nunc tyrannum vocari video. itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ, cum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberatis auctam, & egentibus divisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me jure temporis tutari.*

jam feceram hæc, qualiacunque sunt, cum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello adversum Philippum accepistis. sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me more atque instituto majorum fecisse. Noluæ ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare singula necesse est. vos a censu equitem, a censu peditem legitis: & paucos excellère opibus, plebem subjectam esse illis vultis: noster legumlàtor non in paucorum manu rempub. esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse, quam pro patriæ sermone brevitatis fateor. & breviter perorarum esse potuit, nihil me, posteaquam vobiscum amicitiam institui, cur ejus vos

32 pœniteret, commisisse. Ad hæc imperator Rómanus. Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est. cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant, usurparunt, sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus conveniret, quam nos, qui pro libertate Græciæ adversus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno, quam qui unquam fuit, sævissimo, & violentissimo in suos? Nobis vero, etiam si Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges suas: quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An ut ab Iaso & Bargyliis præsidia Philippi deducantur, cura erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re, non civitatis culpam esse: tam hercle, quam in te tuoque præsidio accersendo accipiendoque in arcem, nihil sit publico consilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse, tamen cum cæteram liberavimus Græciam, quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus

tibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas: non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis quæ a te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire juvat vera dominationis impotentissimæ crimina. Ut omnia alia vetustiora omittam: quam cædem Argis Pythagoras iste, gener tuus, pene in oculis meis edidit? quam tu ipse, cum jam prope in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiasti, jube vinctos produci, ut miseri parentes, quos falso lugent, vivere sciant. At enim ut jam ita sint hæc, quid ad vos Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare possent, mare trajecerunt, terra marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si cum hostibus te conjungas. Utrunque a te factum est. nam & Messenen uno atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatem solum, sed si diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti: & bellum adversum nos gerens, mare circa Maleam infestum navibus piraticis fecisti: & plures prope cives Romanos, quam Philippus, cepisti atque occidisti: tutiorque Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ, commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde parce sis fidem ac jura societatis jactare: & omissa populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus 33 nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis consuleret. referre deinde nominatim tyrannos civitatum finitimarum cœpit, qui deposito imperio, restitutaque libertate suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent His dictis invicem, auditisque, nox prope diremit colloquium.

CAPUT XVI.

Cum Nabis pacis habendæ caussa & Argos se restituturum diceret, & conditiones, si quæ ab Romanis præscriberentur, non abnueret; sociorum primum in concilio sententia est, bellum non omittendum: deinde cum Spartæ obsidionem, quæ una restabat, admodum difficilem ostenderet Imperator Quintius, huic permittitur, ut conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, conscribat.

Postero die Nabis Argis se cedere, ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum dixit. aliud si quid postularent, scriptum ut ederent, petiit: ut deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit concilium. Maximæ partis sententia erat, *perseverandum in bello esse, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse, non moveri bellum adversus eum, quam omitti motum: & ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurum, auctore injusti imperii assumto P. R. & exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati civium suorum incitaturum.* Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare: eam autem fore diuturnam. *non enim Gytheum, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset: sed Lacedæmonem, validissimam urbem viris armisque oppugnaturos. unam spem fuisse, si qua, admoventibus exercitum, dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset: cum signa portis prope inferri cernerent, neminem se movisse.* Adjiciebat, *& cum Antiocho infidam pacem Villium legatum inde redeuntem nunciare. multo majoribus, quam ante, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat. illa tacita suberat cura, ne novus COS. Græciam provinciam sortiretur, & inchoati belli victoria successori tradenda esset. Cum 34
adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. *Bene vertat*, inquit, *obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterum cum res tam lenta, quam ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus prius sæpe quam obsessis, tædium afferat:*

rat: jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. quæ mora si laborem tantum, ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ab sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. nunc impensa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est, in commeatus nobis vobisque in hiemem expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo, sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil jam præter nudum solum ager hostium habet; ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.

Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit: segnitiam invidiam & obtrectationem domi manentium adversus militantes, libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. versis itaque subito voluntatibus, facere quod e republica populi Romani, sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt. Inde Quintius, adhibitis legatis tantum, tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium induciæ ut essent Nabidi, Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quintius & Nabis, ut pax ex auctoritate senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset; & ut ex die intra decimum diem ab Argis cæterisque oppidis, quæ in Argivorum agris essent, præsidia omnia deducerentur, vacuaque & libera traderentur Romanis, & ne quod inde mancipium regium, publicumve, aut privatum educeretur: & si qua ante educta forent, dominis recte restituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ademisset, redderet: neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus, quam sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captivos omnibus sociis populi Romani civitatibus redderet, & Messeniis omnia, quæ comparerent, quæque domini cognoscerent. Exulibus quoque Lacedæmoniis liberos & conjuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: invita nequa exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad Romanos transissent, iis res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset red-*

deret Romanis. ne quam societatem cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus, quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret, seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum: & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo.

CAPUT XVII.

Cum conscriptæ ab imperatore Quintio pacis leges neque Nabidi, neque Lacedæmoniis, tanquam nimis graves, placerent; tyrannus irritatam sua sponte multitudinem, indigniora falso affingens, magis accendit: posita pacis mentione, capiuntur arma: congressi cum Romanis Lacedæmonii in urbem trepide compelluntur.

36 HÆc conscripta castris propius urbem motis Lacedæmonem mittuntur. nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno, nisi quod præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quod & naves & maritimæ civitates ademtæ erant. fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram a Malea prædatoriis navibus infestam habenti. juventutem præterea civitatum earum ad supplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones quanquam ipse in secreto volutaverat cum amicis: vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quam ea, quæ ad quenque pertinerent, singuli carpebant. qui exulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. servis liberatis a tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo fœdior, quam fuisset ante, servitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obversabatur. mercenarii milites & pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in civitates videbant infensas non tyrannis magis, quam satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis fe- 37
rentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. quo tumultu cum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit.

ibi

ibi cum ea, quæ imperarentur a Romanis, exposuisset: & graviora atque indigniora quædam falso affinxisset, & ad singula nunc ab universis, nunc a partibus concionis acclamaretur, interrogavit, *quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent?* prope una voce omnes *nihil respondere, bellum geri* jusserunt: & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene spectare jubentes, *fortes fortunam adjuvare* ajebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosque adjuturos pronuntiat, & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa jacula extemplo Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt. levia inde prælia per quatriduum primum sine ullo satis certo eventu commissa: quinto die prope justa pugna adeo paventes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes, per intermissa, ut tunc erat, mœnia urbem intrarint.

CAPUT XVIII.

Omni apparatu, omnique vi oppugnantes Spartam Romani a Lacedæmoniis repelluntur; terrores tamen non intermittens imperator Quintius tandem ad deditionem cogit; & Nabidi tyranno iis conditionibus, quibus is antea accipere recusaverat, dat pacem.

38 Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus, missis qui omnes navales socios a Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisque objecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac navalium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant, jussi clamore sublato subire undique omnes,

ut,

ut, qua primum occurre-
rent, quave opem ferrent,
ad omnia simul paventes
Lacedæmonii ignorarent.
Quod roboris in exercitu
erat, trifariam divisum.
parte una a Phœbeo, al-
tera a Dictynneo, tertia
ab eo loco quem Hepta-
gonias appellant (omnia
autem hæc aperta sine
muro loca sunt) aggredi
jubet. Cum tantus undi-
que terror urbem circum-
vasisset: primo tyrannus &
ad clamores repentinos, &
ad nuntios trepidos motus,
ut quisque maxime labo-
raret locus, aut ipse occur-
rebat, aut aliquos mitte-
bat. deinde circumfuso
undique pavore ita obtor-
puit, ut nec dicere quod
in rem esset, nec audire
posset: nec inops modo
consilii, sed vix mentis
compos esset. Romanos
39 primo sustinebant in an-
gustiis Lacedæmonii, ter-
næque acies tempore uno
locis diversis pugnabant.
deinde crescente certami-
ne, nequaquam erat præ-
lium par. missilibus enim
Lacedæmonii pugnabant,
a quibus se & magnitudi-
ne scuti perfacile Roma-
nus tuebatur miles, &
quod alii vani, alii leves
admodum ictus erant. nam
propter angustias loci, con-
fertamque turbam, non
modo ad emittenda cum
procursu, quo plurimum
concitantur tela, spatium
habebant: sed ne ut de
gradu quidem libero ac
stabili conarentur. itaque
ex adverso missa tela nul-
la in corporibus, rara in
scutis hærebant. a circum-
stantibus ex superioribus
locis quidam vulnerati
sunt: mox progressos jam
etiam ex tectis non tela
modo, sed tegulæ quoque
inopinantes perculerunt.
sublatis deinde supra ca-
pita scutis, continuatisque
ita inter se, ut non mo-
do ad cæcos ictus, sed ne
ad inferendum quidem ex
propinquo telum loci quic-
quam esset, testudine fa-
cta subibant. & primo an-
gustiæ paullisper sua ho-
stiumque refertæ turba te-
nuerunt. posteaquam in
patentiorem viam urbis,
paullatim urgentes hostem,
processere, non ultra vis
eorum atque impetus su-
stineri poterant. Cum ter-
ga vertissent Lacedæmonii,
& effusa fuga superiora
peterent loca: Nabis qui-
dem, ut capta urbe tre-
pidans, quanam ipse eva-
deret, circumspectabat. Py-
thagoras cum ad cætera
animo officioque ducis fun-
gebatur: tum vero unus,
ne caperetur urbs, caussa
fuit. succendi enim ædi-
ficia proxima muro jussit,
quæ cum momento tem-
poris arsissent, ut adjuvan-
tibus ignem, qui alias ad
extinguendum opem ferre
solent, ruere in Romanos
tecta, nec tegularum mo-
do fragmenta, sed etiam
am-

ambusta tigna ad armatos pervenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam majorem, quam periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime impetus facientes recessere a muro: & qui jam intraverant, ne incendio a tergo oriente intercluderentur a suis, receperunt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit, receptui canere jussit. ita jam a capta prope urbe revocati redierunt in castra.
40 Quintius plus ex timore hostium, quam ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territavit eos, nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primo aspernatus excedere castris jussit: deinde suppliciter orantem, advolutumq; genibus tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eo deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque & obsides accepti.

CAPUT XIX.

Argi, qui sub ditione Nabidis tyranni fuerant, liberantur: lætæ civitati superveniente, post pacem tyranno datam, Quintio, Nemeorum nobile ludicrum, ut in ingenti, & multiplici gaudio celebratur.

Dum oppugnatur tyrannus, Argivi nuntiis aliis prope super alios afferentibus, tantum non jam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo, quod Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contemta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vivum fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quintius supervenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene, & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad classem. Læta civitas 41
celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitus ducisque indixerunt, præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerant. redierant qui post compertam a Pythagora conjurationem,

tionem, & cæde jam cæpta effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus caussa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum.

CAPUT XX.

Lacedæmonem non vindicatam ab Romanis in antiquam libertatem, sed tyranno Nabidi relictam esse, ægre ferunt Achæi.

Achæis quantum restituti Argi in commune Achajæ concilium lætitiæ afferebant, tantum serva Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus non sincerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non ante desitum bellari, quam omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterosque nobilissimos cives in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.* Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis: diuque cunctatum, cum Ætolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum aciem confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto: eo prælio victum, castrisque exutum, pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent.

CAPUT XXI.

Propter res bene gestas & ad Lacedæmonem a T. Quintio, & in Hispania a Catone Cos. supplicatio Romæ decernitur. Habitis comitiis per L. Valerium Cos. P. Cornelius Scipio Africanus, & T. Semp. Longus novi Coss. creantur.

Eodem fere tempore & a T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Portio COS. ex Hispania literæ allatæ. utriusque nomine ternos in dies supplicatio a senatu decreta est. L. Valerius COS. cum post fusos circa Litanam silvam Bojos quietam Provinciam habuisset, comitiorum caussa Romam rediit: & creavit COSS. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli COSS. fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda, & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Juventius Thalna. Comitiis perfectis COS. in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut 42

ut Latini qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. Puteolos Salernumque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

CAPUT XXII.

Pacem datam a T. Quintio Lacedæmoniorum tyranno Nabidi senatus ratam esse decernit: cum de provinciis relatum esset, utrique consuli Italia provincia datur.

43 PRincipio anni quo P.
U. Scipio Africanus ite-
C. rum, & T. Sempronius Lon-
556 gus COSS. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. his extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax quæ cum T. Quintio convenisset, ut rata esset, petierunt, impetraveruntque. De provinciis cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, ut quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem censebat, alteri decernendam Macedoniam esse. *bellum grave ab Antiocho imminere. jam ipsum sua sponte in Europam transgressum: quid deinde facturum censerent, cum hinc Ætoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal, Romanis cladibus insignis imperator, stimularet?* Dum de provinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana jurisdictio, T. Juventio peregrina evenit: P Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiam a Quintio, ac dimitti. item eum exercitũ dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. consulibus ambobus Italiam provinciam esse, & duas urbanas eo legiones scribere, ut dimissis quos senatus censuisset exercitibus, VIII. omnino Romanæ legiones essent.

CAPUT XXIII.

Ver sacrum, quod priore anno male factum fuerat, de integro fit: creati censores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus inter cætera auctores sunt, ut senatus non ut antea in promiscuo, sed secretus a populo ludos spectet. Q. Pleminius, qui in carcerem propter scelera Locris admissa conjectus, homines ad excitanda in Urbe incendia comparaverat, re comperta, necatur.

VEr sacrum factum erat 44
priore anno, M. Porcio, & L. Valerio COSS. Id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex aucto-

ctoritate collegii Patribus renuntiaſſet : *de integro faciendum arbitratu pontificum* cenſuerunt, *ludoſque magnos, qui una voti eſſent, tanta pecunia, quanta aſſoleret, faciendos. Ver ſacrum videri pecus, quod natum eſſet inter Kal. Martias : & pridie Kal. Majas, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo COSS.* Cenſorum inde comitia habita ſunt. creati cenſores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem ſenatus P. Scipionem COSS. quem & priores cenſores legerant, legerunt. tres omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, præterierunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, ut loca ſenatoria ſecernerent a populo, nam antea in promiſcuo ſpectabant. equitibus quoque perpaucis ademti equi, nec in ullum ordinem ſævitum. atrium Libertatis, & villa publica ab eiſdē refecta, amplificataque. Ver ſacrum, ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpitius Galba COS. facti. Cum ſpectaculo eorū occupati animi omnium eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos homineſque ſcelera Locris admiſſa in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerent, ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet. ea res indicio conſciorum palam facta, delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt, necatuſque.

CAPUT XXIV.

Multæ coloniæ deducuntur: prodigia viſa, & nuntiata procurantur : Valerius Flaccus proconſ. in Gallia proſpere pugnat : Cato ex Hiſpania triumphat.

Coloniæ civium Roma- 45
norum eo anno deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in ſingulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ ſunt. deduxere triumviri, T. Sempronius Longus, qui tum COS. erat, M. Servilius, Q. Minutius Thermus. Ager diviſus eſt, qui Campanorum fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bebius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempſanus ager de Bruttiis captus erat. Bruttii Græcos expulerant : Crotonem Græci habebant. Triumviri, Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Pletorius Crotonem : Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt.

Pro-

Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. In foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt. & terra aliquoties pluit. & caput Vulcani arsit. nuntiatum est, Interamnæ lac fluxisse, pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso, & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata: & sacrificium novendiale factum,
46 quod Adriani nuntiaverant, in agro suo lapidibus pluvisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procons. circa Mediolanum cum Gallis insubribus, & Bojis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnavit. X. millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega ejus M. Portius Cato ex Hispania triumphavit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV. millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oscensis quingenta quadringenta: auri pondo mille quadringenta. militibus ex præda divisit in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti.

CAPUT XXV.

Cos. Ti. Sempronius in provinciam profectus, vario eventu, majore tamen illata, quam accepta clade, cum Gallis pugnat.

T. Sempronius COS. in provinciam profectus, in Bojorum primum agrum legiones duxit. Bojorix tum regulus eorum cum duobus fratribus, tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit, ut appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. COS. ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam mittit, ut, si videretur ei, maturaret venire, se tergiversando in adventum ejus rem extracturum. Quæ caussa COS. cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hostium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priusquam conjungerentur consulum copiæ, rem transigerent. Per biduum tamen nihil aliud, quam steterant parati ad pugnam, si quis contra egrederetur. tertio subiere ad vallum, castraque ab omni simul parte aggressi sunt. COS. extemplo arma capere milites jussit. armatos inde paullisper continuit, ut & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias, quibus quæque portis erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre jussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est, nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quam scutis corporibusque ipsis obnixi urgebant: Romani, ut signa foras efferrent: Galli, ut aut ipsi in castra penetra-

trarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moveri acies potuerunt, quam Q. Victorius primipili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis [rem in asperis præliis sæpe tentatam] signa ademta signiferis in hostes injecerunt. dum repetunt enixe signum, priores secundani se porta eje-
47 cere. Jam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab adversa parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen, & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos socium, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa a COS. ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore & quarta legio cum duabus exrraordinariis cohortibus porta erupit. ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant, clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a præsenti certamine animos pugnantium avertebant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac prope pari spe pugnatum est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minime patientia sitis, cum decedere pugna coegisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui a COS. datum est. ad quod pars major receperunt sese, pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. eorum paucitate contemta Galli universi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio COS. noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI. millia, Romanorum V. millia sunt occisa. Gal- 48
li recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii conjuncto exercitu cum collega, Bojorum Ligurumque agros populatum isse, quoad progredi silva paludesque passæ sint, scribunt: alii, nulla memorabili re gesta, comitiorum caussa rediisse Romam.

CAPUT XXVI.

T. Quintius, qui, devicto Philippo, Græciam liberaverat, Corinthi legationes omnium Græcarum urbium alloquitur: commemorato redditæ libertatis beneficio, & ad concordiam inter se tuendam, & ad amicitiam populi Romani conservandam hortatur: profectus inde in Thessaliam, cum res ibi dissipatas restituisset, deportato in Italiam exercitu, Romam revertitur: acto præ se longo captarum rerum agmine, triduo triumphat.

EOdem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo consumsit, mutandisque iis, quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum ejus licentia in civitatibus facta erant, cum suæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, præterquam cum ad mentionem Nabidis ventum esset. id minime conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solum patriæ gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ civitatis. Nec ignarus 49
hujus habitus animorum Quintius, *si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse; nunc cum aliter, quam ruina gravissimæ civitatis, opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademtis, relinqui, quam intermori vehementioribus, quam quæ pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram*. Præteritorum commemorationi subjecit, *proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse: Demetriadis Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta Acrocorinthum, ipsis extemplo videntibus, vacuam Achæis traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis, an Ætolis mentiri mos esset, qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint: & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis amicos pensent, intelligantque, quibus credendum, & a quibus cavendum sit. liber-*

bertate modice utantur. temperatam eam salubrem & singulis & civitatibus esse: nimiam & aliis gravem, & ipsis, qui habeant, effrenatam & præcipitem esse. concordiæ in civitatibus principes & ordines inter se, & in commune omnes civitates consulerent. adversus consentientes nec regem quenquam satis validum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, cum pars, quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam civi cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent servarentque: ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. Has
50 velut parentis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paullisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces velut oraculo missas in pectora animosque demitterent. silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos mẽses mitterent ad se in Thessaliam. *ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes acclamarunt, *gratias se inter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungerentur.* Ingens numerus erat bello Punico captorum: quos Annibal, cum a suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: cum quingentos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaja habuit. adjice nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conventus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisque eis, eadem qua venerat via Elatiam rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atq; ibi se opperiri. inde namque in animo esse exercitum in Italiam trajicere. & L. Quintio fratri legato & præfecto classis scribit, ut onerarias ex omni Greciæ 51
ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit; commonitosque in quo statu rerum accepisset eos, & in quo re-

relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur, deductoque præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam, ubi non liberandæ modo civitates erant, sed ex omni colluvione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modo vitiis ac violentia, & licentia regia turbati erant, sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, cec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde a principio ad nostram usque ætatem traducentes. A censu maxime & senatum & judices legit, potentioremque eam partem civitatum fecit, cui salva, tranquillaque omnia magis

52 esse expediebat. ita cum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundusium transportatæ: inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quam suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. die primo arma, tela, signaque ærea & marmorea transtulit, plura Philippo ademta, quam quæ ex civitatibus ceperat: secundo die aurum argentumque, factum, infectumque, & signatum. infecti argenti fuit decem & octo milia pondo, & ducenta LXX. facti. vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis, & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmum vocant, trium fere denariorum in singulis argenti est pondus. auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIIII. Tertio die coronæ aureæ, dona civitatum, translatæ CXIIII. & hostiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos Demetrius, regis Philippi filius, fuit, & Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in urbem est invectus, milites secuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. his ducenti quinquageni æris in pedites divisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti; qui servitute exemti fuerant.

CA-

CAPUT XXVII.

Latinæ duæ coloniæ deducuntur: aliquot Aedes Romæ dedicantur.

33 EXitu hujus anni Q. Ælius Tubero trib. pleb. ex S. C. tulit ad plebem, plebesque scivit, ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum deducerentur. his deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset: in Bruttios Q. Nævius, M. Minutius Rufus, M. Furius Craffipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Ælius, L. Apustius: ea bina comitia Cn. Domitius, prætor urbanus, in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello. censor idem dedicavit. altera Fauni. Ædiles eam biennio ante ex multatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor urbanus eam dedicavit. & ædem fortunæ primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Martius Ralla, duumvir ad idipsum creatus. voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius consul: locaverat idem censor. & in insula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Fu-
34 rio Purpureone prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

CAPUT XXVIII.

Habitis comitiis, novi Coss. creantur L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus: factos Romanos ludos cum senatus a populo secretus primum spectaret, ex re nova oritur indignatio.

P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos rediit. Comitia COSS. fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt Prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Portius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit: præbuitque sermones (sicut omnis novitas solet) aliis *tandem quod multo ante debuerit, tributum* censentibus *amplissimo ordini*: aliis *demtum ex dignitate populi, quicquid majestati Patrum adjectum esset*, interpretantibus: & *omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuendæ esse. Ad D. quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum, cur immisceri sibi in cavea Patres plebem nollent cur dives pau-*

perem confessorem fastidiret? novam, & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neque institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est. veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

CAPUT XXIX.

Propter nuntiatos terræ motus expiationes adhibentur: facta a Coss. provinciarum sortitione, Cornelio Gallia, Minutio Ligures eveniunt.

55 PRincipio anni quo L.
U. Cornelius, Q. Minu-
C tius COSS. fuerunt, terræ
558 motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque senatus haberi, neque Respub. administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. postremo decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt. edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, pariter supplicarent. item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nuntiato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nuntiaret. Provincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures, sortiti sunt: C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.

CAPUT XXX.

Contra Ligures, & Boios rebellantes expeditio. 56

NIhil belli eo anno exspectantibus consulibus literæ M. Cincii (præfectus is Pisis erat) allatæ: *Ligurum XX. millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula universæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.* Itaque Minutius COS., cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in rostra ascendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent. in earum locum se duas legiones urbanas scripturum. item sociis, & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. ex iis XV. millia peditum, & quingentos equites pro numero cujusque juniorum descripsit: & inde e Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res, proficisci ad delectum jussit. Fulvio Flaminioque terna millia Ro-

Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia socium Latini nominis, & duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, cum in provinciam venissent. Cum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adissent, uti caussas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus caussæ essent, quominus militarent: eam rem literæ T. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse, & eum usque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare. ob eas res tumultum esse.* decrevit senatus, tribunos plebis non placere caussas militares cognoscere, quod minus ad edictum conveniretur. adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, T. Sempronii fuissent, & dimissi ab iis consulibus essent, ad quam diem L. Cornelius COS. edixisset, & in quem locum edixisset Etruriæ, convenirent: & uti L. Cornelius COS. in provinciam proficiscens, in oppidis agrisque, qua iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet armaretque, & duceret secum, dimittendique ei quos eorum, quandoque vellet, jus esset.

CAPUT XXXI.

Postulante T. Quintio, ut quæ ipse statuisset, senatus confirmaret, audiuntur legati, qui ex Græcia, Asia, atque ab regibus venerant: cum benigne omnibus aliis responsum esset, disceptatio cum Antiochi legatis, quia longior, delegatur T. Quintio: cum de conditionibus fœderis non conveniretur, re integra dilata, legati ab Roma ad regem mittuntur.

Posteaquam consules delectu habito profecti sunt in provincias, tum T. Quintius postulavit, ut de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret, eaque, si videretur, auctoritate sua confirmaret. id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex universa Græcia, & magna parte Asiæ, quique ab regibus venissent, audissent Hæ legationes a C. Scribonio prætore urbano in senatum introductæ sunt, benigneque omnibus responsum. cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret: responderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. 57

Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus, *ignorare se dixit, quidnam perplexi sua legatio haberet, cum simpliciter ad amicitiam petendam, jungendamque societatem venissent. esse autem tria genera fœderum, quibus inter se pacifcerentur amicitias civitates regesque. unum, cum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium esse. alterum, cum pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem res: & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant. eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris & victi esse. ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint, quas intrare præsidia regia regemque vetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.* Ad ea Quin-
58 tius: *Quoniam vobis distincte agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare: ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. unam, si nos nihil quod ad urbes Asiæ attinet, curare velit, ut & ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat, ut & Romanis jus sit Asiæ civitatum amicitias, & tueri quas habeant, & novas complecti. Enimvero id auditu etiam* dicere *indignum esse* Hegesianax, *Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus, proavus ejus Lysimacho rege bello victo, & in acie cæso, per summum decus parta reliquerit: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit, & quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum, sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit.* Ad hæc Quintius: *Quandoquidem*, inquit, *honesta pensamus sic, ut aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: utrum tandem videtur honestius, liberas*

velle

velle omnes, quæ ubique sunt Græciæ urbes, an servas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam usurpaverint, pro suis eas repetere in servitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse. sicut a Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint, liberare in animo habet. neque enim in Æolidem Joniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt, sed stirpis augendæ caussa, gentisque vetustissimæ per orbem
59 *terrarum propagandæ*. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset honestiorem caussam libertatis, quam servitutis prætexi titulo: *Quin mittimus ambages*, inquit P. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat, *alteram ex duabus conditionibus, quæ modo diserte a Quintio datæ sunt, legite, aut supersedete de amicitia agere*. *Nos vero*, inquit Menippus, *nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur*. Postero die Quintius legationes universas Græciæ Asiæque cum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo populus Romanus, qualique Antiochus erga civitates Græciæ essent, postulata & sua & regis exposuit. Renuntiarent civitatibus suis, *populum Romanum, qua virtute quaque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum*. Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres institit, *ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, cum renuntiatæ conditiones essent, & impetraturum aliquid, aut pacis caussa, consensurum*. Ita integra dilata res est. Legatos mitti ad regem eosdem qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit, P. Sulpitium, P. Villium, P. Ælium.

CAPUT XXXII.

Legati Carthaginiensium nuntiant, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri: tentaverat autem Annibal per Aristonem Tyrium sine literis Carthaginem missum ad rebellandum Pœnos concitare.

Vix dum ii profecti erant, cum a Carthagine legati, bellum haud 60
dubie parare Antiochum, Annibale ministro, attulerunt: injeceruntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus pervenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Ro-

mano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere, neque regem, neque gentem ullam parem Romanis esse.* Sibi centum tectas naves, XVI. millia peditum, mille equites deposcebat. *ea se classe primum Africam petiturum. magnopere confidere & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. si illi cunctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque trajicientem, &, quod in speciem famamque belli satis sit, paratum*
61 *trajicere.* In hanc sententiam cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam levioribus ministeriis, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conventis opus esset. instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obversantem non prius amici, quam inimici Hannibalis, qua de caussa venisset, cognoverunt. Et primo in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam *nihil actum esse* dicere *exilio Hannibalis, si absens quoque novas moliri res, solicitandoque animos hominum, turbare statum civitatis posset. Aristonem quendam Tyrium advenam, instructum mandatis ab Hannibale, & Antiocho rege venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset.* Conclamavere omnes, *vocari Aristonem debere, & quæri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. privatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxe conservandam esse.* Vocatus Aristo purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quod nihil literarum ad quenquam attulisset. cæterum nec caussam adventus satis expediebat, & in eo maxime hæsitabat, quod cum

Bar-

Barchinæ ſolum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, aliis pro ſpeculatore comprehendi jam & cuſtodiri jubentibus, aliis negantibus tumultuandi cauſſam eſſe. *mali rem exempli eſſe, de nihilo hoſpites corripi. idem Carthaginienſibus & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum.* Dilata eo die res eſt. Ariſto Punico ingenio inter Pœnos uſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magiſtratus prima veſpera ſuſpendit. ipſe deinde tertia vigilia navem conſcendit, & profugit. Poſtero die cum Suffetes ad jus dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ demtæque & lectæ. ſcriptum erat, *Ariſtonem privatim ad neminem, publice ad ſeniores* (ita ſenatum vocabant) *mandata habuiſſe.* Publicato crimine minus intenta de paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad COSS. & ſenatum deferrent, placuit, ſimul qui de injuriis Maſſaniſſæ quererentur.

CAPUT XXXIII.

Cum Maſſaniſſa agrum maritimum Carthaginienſium populatus, urbes quoque vectigales ſibi feciſſet, legati ab Carthagine conqueſtum de injuria Romam veniunt: cum ad factum purgandum legati Maſſaniſſæ quoque veniſſent, mittuntur ab Roma in Africam, qui in re præſenti diſceptationem finiant: hi, quia aptum tempori videtur eſſe, rem in ſuſpenſo relinquunt.

MAſſaniſſa poſteaquam 62
& infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium ejuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum injuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes vectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri uberis. una civitas ejus Leptis: ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſu-

ſpicionibus, & de jure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienſes curam injecere Patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maxime ea ſuſpicio crimen urgebat, quod quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum, nec navem ejus cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginienſes jure finium cauſſam tutabantur; *quod intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris eſſet Carthaginienſium, finiſſet: & confeſſione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur, precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubie Carthaginienſium juris, petiſſet*. Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant, *& ſi quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe? advenis, quantum ſecto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque injuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modo ſemper ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe: per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum uſurpaſſe jus: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cujus conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes, ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet, ejus ſinerent eſſe, nec ſe interponerent, quominus qui poſſent, tenerent*. Reſponderi legatis utriuſque partis placuit: miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Carthaginienſem & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus, audita inſpectaque re, ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententiis, reliquere. Id utrum ſua ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quam videtur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinqui. nam ni ita eſſet, unus Scipio vel notitia rei, vel auctoritate ita de utriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

L. FLO-

L. FLORI

DECADIS QVARTÆ

LIBRI QUINTI

EPITOME.

P. *Scipio Africanus legatus missus ad Antiochum, Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est: ut, si fieri posset, metum vitæ, quem ex pop. Rom. conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Hannibale, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit, Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset; quodque ultimas oras, quas visere supra fidem humanam esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhum: eo quod castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequenti quem tertium diceret, semet, dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, vicisses? tunc vero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem, Cn. Domitio consule, locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum pop. Ro. solicitabant, a pop. Rom. descivit, & bello adversus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Ætolis interfectus est. Ætoli quoque ab amicitia pop. Rom. defecerunt: cum quibus societate juncta Antiochus Syriæ rex cum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupavit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.*

DECADIS QUARTÆ

LIBER QUINTUS

CAPUT I.

In Hispania rem gerit infeliciter Sex. Digitius prætor; feliciter alter prætor Cornelius Scipio: ab hoc, præter alia secunda prælia, magna clade Lusitani cæduntur.

1 PRincipio anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quam digna dictu prælia fecit: & adeo pleraque adversa, ut vix dimidium militum, quam quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa secunda prælia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem pro prætore Lusitanos, pervastata ulteriori provincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum impar, superior aliis. nam & acie frequenti armatis adversus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. tertia namque vigilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec ulla quiete data, laborem viæ prælium exceperat. itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit. & turbaverant primo Romanos. deinde æquata paullisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, si fudisset cecidissetque hostes, prætor vovit. tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cum institissent fugientibus victores, ad XII. millia hostium sunt cæsa, capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est.

est. eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit: ea omnis ante urbem exposita est: potestasque dominis suas res cognoscendi facta. cætera vendenda quæstori data. quod inde effectum est, militi divisum.

CAPUT II.

C. Flaminius prætor, cui Hispania provincia evenit, ad famam rei ab Sex. Digitio ibi male gestæ, tentat, ut sibi urbana legio decernatur: hoc a Patribus, quia nondum ratus nuntius ex provincia habetur, non impetrat.

2 NOndum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, cum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam adversæ, quam secundæ res per ipsum amicosque ejus magnis sermonibus celebrabantur. & tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pavoris ac fugæ accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adjecisset; eligere ex omni numero sex millia & quingentos pedites, & equites trecentos ea se legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare, *ad rumores a privatis temere in gratiam magistratuum confictos, senatusconsulta facienda esse: nisi quod aut prætores ex provinciis scriberent, aut legati renuntiarent, nihil ratum haberi debere: si tumultus in Hispania esset, placere tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore.* Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigasse delectus caussa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adjecisse.

CAPUT III.

Res non omnino e sententia cum Liguribus ad Pisas geritur a Minutio Cos.

NEc in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas jam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minutius COS. Arretium die, quem edixerat ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit. & cum hostes mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem haud dubie servatam adventu suo est ingressus. Postero die & ipse 3

trans

trans fluvium quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde levibus præliis a populationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, novo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum noto ſatis inter ſe, ut fidere alii aliis poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero, paſſim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pecorum prædæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum vicoſque ageretur.

CAPUT IV.

Coſ. Cornelius bellum cum Bojis, non incruenta tamen victoria, profligat.

4 CUm bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit. ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus erat. conſul in aciem exibat: hoſtes pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviam exiret, diſcurrebant Romani: Boji diripi ſua impune, quam tuendo ea conſerere certamen, malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis evaſtata erant, conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boji, ubi egreſſum e finibus ſuis hoſtem ſenſere, ſequebantur ſilenti agmine, locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, qua tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id cum parum occulte feciſſent, conſul, qui multa nocte ſolitus erat movere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem exſpectavit. & cum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt quantæ copiæ, & in quo loco eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conjici juſſit, & triarios vallum circumjicere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac juſto prælio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora ſecunda ferme concurſum
eſt. ſiniſtra ſociorum equi- 5
tum ala, & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni conſul. Novus COS. nunc ad prima ſigna erat, nunc legiones continebat in ſubſidiis, ne certaminis ſtudio prius procurrerent, quam datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem in locum patentem Q. &

P. Mi-

P. Minutios tribunos militum educere jussit: inde cum signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuntius venit a T. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ. Legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret, priusquam ignominia acciperetur.* Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti. tum redintegrata est pugna: cum & recens miles, & frequens ordinibus legio successisset: & sinistra ala ex prælio subducta est, dextera in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorum. densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes sustinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit COS., ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos immittere jubet, & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primo confudit & turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum, non tamen ut terga darent. obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *ut paullum adniterentur. victoriam in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes viderent, instarent. si restitui ordines sivissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios jussit signa. omnes connixi tandem averterunt hostem. postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur: tum ad persequendos eos legionarii equites immissi. Quatuordecim millia Bojorum eo die cæsa sunt, vivi capti mille nonagintaduo, equites ducenti vigintiunus, tres duces eorum, signa militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia militum ipsorum aut sociorum sunt amissa, centuriones tres & XX. præfecti socium quatuor, & M. Martius, tribb. militum secundæ legionis.

CAPUT V.

Cum propter difficultatem Ligustini belli non esset e repub. revocari ad habenda comitia Q. Minutium cos., cujus sors erat, transigitur cum L. Cornelio collega, ut ad id ipse Romam veniat.

EOdem fere tempore duorum consulum literæ allatæ sunt: L. Cornelii de prælio ad Mutinam cum Bojis facto, & 6

Q. Mi-

Q. Minutii a Pisis: *Comitia suæ sortis esse. cæterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde sine pernicie sociorum & damno reip. non possit. si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret. si id facere gravaretur, quod non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum quodcunque senatus censuisset: sed etiam atque etiam viderent, si magis e repub. esset interregnum iniri, quam ab se in eo statu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ in senatum missas deferrent ad eum: & nuntiarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Minutius a bello integro avocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renuntiarunt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum.

CAPUT VI.

*Quamvis L. *Cornelius Cos. de secundo prælio adversus Bojos ad senatum scripserit, tamen quia privatis M. Claudii legati literis constat, non probe ab ipso Cos. navatam imperatoris operam, nihil decernitur. Civitas ære alieno, fraude contracto, oppressa levatur.*

De literis L. Cornelii, quas scripserat, secundum prælium cum Bojis factum, disceptatio in senatu fuit, quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *fortunæ populi Rom. & militum virtuti gratiam habendam, quod res bene gesta esset. consulis opera & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerat, elapsum. milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidiis qui laborantibus opem ferrent, successissent. hostes e manibus emissos, quod equitibus legionariis & tardius datum signum esset, & persequi fugientes non licuisset.* De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quod civitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent. ita libero fœ- 7

nore

nore obruebant debitores. cujus cernendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit, * Fœneralia quæ proxime fuissent: ut qui post eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Deinde posteaquam professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus pleb. ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem quod cum civibus Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæque acta.

* al. Feralia.

CAPUT VII.

Res in Hispania C. Flaminii, & M. Fulvii prætorum.

IN Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit, & per hiemem prælia aliquot nulla memoria digna adversus latronum magis, quam hostium excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestæ a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibusque & Celtiberis signis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

CAPUT VIII.

Cornelius Cos. Romam ad habenda comitia veniens, præsens postulat, ut sibi propter res contra Bojos prospere gestas supplicatio, & triumphus decernatur: quia, absente M. Claudio legato, veritas rerum gestarum ad liquidum explorari non potest, non fit de postulatis ejus senatus consultum.

DUm hæc in Hispania 8
gerebantur, comitiorum jam appetebat dies. itaque L. Cornelius COS., relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cum de rebus a se gestis disseruisset, quoque in statu provincia esset: questus est cum Patribus conscriptis, quod tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus diis immortalibus honos. postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *literas eodem tempore* dixit *& consulis L. Cornelii ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum literarum disceptaretur. itaque expe-*

ctaſſe ſeſe, ut conſul, qui ſciret ab legato ſuo adverſus ſe ſcriptum aliquid, cum ipſi veniendum eſſet, deduceret eum ſecum Romam; cum etiam verius eſſet, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato: nunc videri eſſe amotum de induſtria, ne ea, quæ ſcripſiſſet, præſens diceret, aut argueret coram: & ſi quid vani afferret, argui poſſet, donec ad liquidum veritas explorata eſſet. itaque nihil eorum quæ poſtularet COS. decernendum in præſentia cenſere. Cum pergeret nihilo ſegnius referre, ut ſupplicatio decerneretur, triumphantique ſibi in urbem invehi liceret, M. & C. Titinii tribuni plebis ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret ſenatuſconſultum, dixerunt.

CAPUT IX.

Luſtrum a cenſoribus conditur: prodigia procurantur: Colonia Latina in agrum Thurinum deducitur.

9 CEnſores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. Cornelius luſtrum condidit. cenſa ſunt civium capita CXLIII. millia ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundavit. circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt. & porta Cœlimontana fulmine icta eſt, muruſque circa multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ & Lanuvii & in Aventino lapidibus pluit. & a Capua nuntiatum eſt, examen veſparum ingens in forum advolaſſe, & in Martis æde conſediſſe. eas collectas cum cura, & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum cauſſa decemviri libros adire juſſi, & novendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit, biennio poſtquam vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum * Thurinum triumviri deduxerunt, Cn. Manlius Vulſo, L. Apuſtius Fullo, Q. Ælius Tubero. cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, CCC. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars agri demta eſt. quo poſtea ſi vellent, novos colonos adſcribere poſſent. vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

* al. Tarentinū.

CA-

CAPUT X.

Consulatum ingenti ambitione petentibus duobus patriciis P. Cornelio Scipione Cn. filio, & L. Quintio fratre T. Quintii, præfertur L. Quintius; atque cum eo plebejus cos. creatur Cn. Domitius Ænobarbus: Prætores quoque, ædilesque creantur.

IN exitu jam annus erat, & ambitio magis, quam unquam alias, exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebant patricii, plebeiique, P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis, & L. Quintius Flaminius, qui classi in Græcia præfuerat: & C. Manlius Vulso: hi patricii. plebeii autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Corneliumque conjecti. nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrunque commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. major gloria Scipionis, & quo major, eo propior invidiæ: Quintii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat quod alter decimum jam prope annum assiduus in oculis hominum fuerat. quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post devictum Hannibalem censorque fuerat. in Quintio nova & recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat a populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruele, se petere ajebat, pro legato & participe administrati belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. * Is obtinuit, ut * al.
præferretur candidato, His.
quem Africanus fraterque ducebant: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente, quem tantum præjudicium senatus, virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus COSS. facti. adeo ne in plebejo quidem consule, cum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Attilius Serranus, M. Bebius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto: alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, produxerant.

CA-

CAPUT XI.

Consul Minutius, a Liguribus intra saltus angustias obsessus, virtute Numidarum, quos inter auxilia habebat, liberatur.

11 Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis oppugnata ægre sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum cum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. qua cum exitus non pateret, converso agmine redire instititconsul. & a tergo fauces saltus occupatæ a parte hostium erant: Caudinæque cladis memoria non animis modo, sed prope oculis obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte utra vellet cum suis erupturum. tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis esset. in eos se impetum facturum, & nihil prius, quam flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem lacessentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemtius. equi hominesque paulluli & graciles. discinctus & inermis eques, præterquam quod jacula secum portat: equi sine frænis, deformis ipse cursus rigida cervice & extento capite currentium. Hunc contemtum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaque qui primo intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes, sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, sed propius saltum paullatim evehi: velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere, & in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem: ferro flammaque omnia pervastant. Fumus primo conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. itaque sine consilio, sine imperio pro se quisque currere ad sua tutanda: momentoque temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus COS. quo intenderat, pervenit.

CA-

CAPUT XII.

Aetoli Nabin, Philippum, & Antiochum ad bellum contra Romanos per legatos accendunt: extemplo concitatus Nabis pacem cum Romanis factam turbat.

12 Sed neque Boji, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infeſtique erant Romanis, quam Ætolorum gens. Ii poſt deportatos ex Græcia exercitus primo in ſpe fuerant & Antiochum in vacuam Europæ poſſeſſionem venturum, nec Philippum, aut Nabin quieturos. ubi nihil uſquam moveri viderunt, agitandum aliquid miſcendumque rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conqueſtus injurias Romanorum, ſtatumque Ætoliæ, quod omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratiſſimi poſt eam victoriam eſſent, cujus cauſſa ipſi fuiſſent, legatos cenſuit circa reges mittendos, qui non ſolum tentarent animos eorum. ſed ſuis quemque ſtimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademtis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naves, navaleſque ſocios habuiſſe. incluſum ſuis prope muris Achaos videre dominantes in Peloponneſo. nunquam habiturum recuperandi ſua occaſionem, ſi eam, quæ tum eſſet, prætermiſiſſet. nullum exercitum Romanum in Græcia eſſe: nec propter Gythium, aut maritimos alios Laconas dignam cauſſam exiſtimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rurſum tranſmittant.* Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: ut, cum in Græciam Antiochus trajeciſſet, conſcientia violatæ per ſociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret ſe cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud diſſimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore faſtigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademtæ res. ad hoc *vetuſta regum Macedoniæ fama, peragratuſque orbis terrarum victoriis ejus gentibus* referebantur. *Et tutum vel incepto, vel eventu ſe conſilium afferre. nam neque, ut ante ſe moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu tranſierit in Græciam, ſuadere: & qui ſine Antiocho adverſus Romanos Aetoloſque tamdiu ſuſtinuerit bellum, ei adjuncto Antiocho, ſociis Aetolis, qui tum graviores hoſtes, quam Romani fuerint, quibus tandem viribus reſiſtere Romanos poſſe?* Adjiciebat de duce *Annibale, nato adver-*

versus Romanos hostes, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quam quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primum *prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Aetolorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Aetolos dedisse: & ad vincendum vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis.* Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrumque ad rebellandum esse, & primam quamque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in iis miscendas, & alios principum donis ad suam caussam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit: Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannnm legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denuntiarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret; & auxilia ad Gytheum, quod jam oppugnabatur a tyranno, & Romam, qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hieme Raphiæ in Phænice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam Tauro monte superato, exstremo jam hiemis Ephesum pervenit. inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne quid absente se a tergo moveretur: ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos est profectus.

13

CAPUT XIII.

Legasi Romani P. Sulpitius, P. Villius missi ad Antiochum, prius Eumenem Pergamum adeunt: hic cupidus belli adversus Antiochum, Romanos in illum concitat: Sulpitio Pergami ægrotante, Villius, Ephesum veniens cum Annibale: qui se Antiocho junxerat, colloquitur.

EO tempore legati Romani P. Sulpitius, & P, Villius, qui ad Antiochum [sicut ante dictum est] missi erant, jussi prius Eumenem adire, Elæam venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt. Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat: *gravem, si pax esset, accolam tanto potentiorem regem* credens: *eundem,*

si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quam Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi detracta, sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. etiam si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcunque fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius æger Pergami substitit.

14 Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur, ut animum ejus & tentaret, si qua posset, & metum demeret, periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis aliud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret.

CAPUT XIV.

Sermo, quem qui tradunt in legatione ad Antiochum fuisse P. Africanum, referunt, eum cum Annibale Ephesi habuisse.

Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet*, respondisse, *Alexandrum Macedonum regem: quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset: quodque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.* quærenti deinde, *quem secundum poneret*, *Pyrrhum* dixisse. *castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani tamdiu principis in ea terra imperium esse mallent.* exequenti, *quem tertium duceret*, *haud dubie semetipsum* dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subjecisse, *quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me vero*, inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse.* & perplexum Punico astu responsum, & improvisum assentationis genus Scipionem movisse, quod e grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

CAPUT XV.

Dum Villius Rom. legatus cum Antiocho congreditur, mors nuntiata Antiocho filii colloquium dirimit: interim rex, cum secreta consilia cum Minione amicorum principe agitasset, eidem dat negotium disceptandi cum Romanis legatis: cum altercando nihil profectum esset, re suspensa disceditur.

15 Villius ab Epheso Apameam processit. eo & Antiochus audito Romanorum legatorum adventu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nuntiata Antiochi filii regis, quem missum paullo ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. id enim jam specimen sui dederat, ut si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus suspectior fuit: gravem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque caussam clandestino facinori adjiciebant, quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, ut procul ab se * per honorem eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Ephesum, omisso quod inchoaverat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non caussa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro caussa essent dicturum, persuasit ut a Pergamo accerserentur legati. Jam convaluerat Sulpitius: itaque ambo E- 16
phesum venerunt. rex a Minione excusatus: & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: *Specioso titulo*, inquit, *uti vos Romani Græcarum civitatum liberandarum video. sed facta vestra orationi non conveniunt: & aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græ-*

*al. honore.

ci

cis sunt, quam Neapolitani & Rhegini & Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampsaco, civitatibusque quæ Joniæ aut Aeolidis sunt, caussam ab Antiocho accipite. bello superatas a majoribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli caussa quæritur. Ad ea Sulpitius, *Fecit verecunde*, inquit, *Antiochus, qui si alia pro caussa ejus non erant quæ dicerentur, quemlibet ista, quam se, dicere maluit. Quid enim simile habet civitatum earum, quas comparasti, caussa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quenquam fœdus mutaverint: sic Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si quod aliquando servierunt temporum iniquitate pressi, jus post tot sæcula asserendi eos in servitutem facit; quid abest, quin actum nobis nihil sit, quod a Philippo liberavimus Græciam? & repetant posteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego caussam civitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est?* Vocari deinde civitatum legationes jussit, præparatas jam ante & instructas ab Eumene, qui quantumcunque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, e disceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remissa ulla re, neque impetrata, æque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt.

CAPUT XVI.

Post irritam cum Romanis legatis disceptationem habito ab Antiocho consilio, omnes bellum contra Romanos decernunt. Annibal quoque, a quo propter habita cum Villio colloquia rex alienatus fuerat, purgata suspicione, ut id geratur, suadet.

REx dimissis iis consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio fero-

cius: quia quo quisque asperius adversus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ major erat. alius *superbiam postulatorum* increpare, *tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges, quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho, si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri:* alii *parvas, & vix dictu dignas belli caussas tanto regi eas civitates esse, sed initium* al.*semper* * *per jus injusta imperandi fieri: nisi crederent, Persas, cum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. persimilem tentationem Romanis de duabus civitatibus agi. & alias civitates, simul duas jugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. si non libertas servitute potior sit: tamen omni præsenti statu spem cuique novandi res suas*

* a parvis.

18 *blandiorem esse.* Alexander Arcanan in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non utrum bellandum esset, necne consuleretur, sed ubi, & qua ratione bellum gereretur, *victoriam se haud dubiam proponere animo* affirmabat, *si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primum Aetolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quoque belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent: a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire, ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiu iras cum in pectore volvere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem. cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum neque cessandum esse. in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos.* Annibal non adhibitus in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari caussam repentinæ alienationis, & purgare se tempore 19

pore

pore apto, quæsita simpliciter iracũdiæ caussa, auditaque: *Pater Amilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, cum sacrificaret, altaribus admotum iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. sub hoc sacramento sex & XXX. annos militavi: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuã regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meã destitueris, ubicumque vires, ubi arma, esse sciã, huc veniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odioque sum Romanis. id me verum dicere pater Amilcar, & dii testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Annibali. Ex cõsilio ita discessũ est, ut bellũ gereretur.

CAPUT XVII.

Provinciarum, & exercituum distributio.

20 Romæ destinabant quidem
U. sermonibus ho-
C. stem Antiochum, sed nihil
558 dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturve, uter comitiis eius anni præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quo eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, & socium ac Latini nominis XX. millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset, & socium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV. millia, & equites quingenti. Q. Minutio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. additum in supplementum, ut IIII. millia peditum Romanorum scriberentur, & CL. equites: & sociis eodem V. millia peditum imperarentur, CCL. equites. CN. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit, L. Quintio Gallia, & comitia habenda. *Prætores* deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum S. C., deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo

lo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & sociis eodem millia peditum XV. imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naves quinqueremes facere jussus, & ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, & scribere navales socios. Et consuli imperatum, ut ei duo millia socium ac Latini nominis, & mille pedites daret Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terestris navalisque, adversus Nabin aperte jam oppugnantem socios P. R. dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabantur, & priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium COS. senatus ab urbe discedere. Prr. Fulvio & Scribonio, quibus ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut præter eam classem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent.

CAPUT XVIII.

Prodigia procurantur.

PRiusquam COS. Prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum caussa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est, & Aretii puerum natum unimanum, Amiterni terra pluisse, Formiis portam murumque de cœlo tacta, & (quod maxime terrebat COS. Cn. Domitium) bovem locutum, *Roma cave tibi*. Cæterorum 21
prodigiorum caussa supplicatum est: bovem cum cura servari aliqui aruspices jusserunt. Tiberis infestiore, quam priore impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam evertit. saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leniore, quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages facta est.

CAPUT XIX.

Q. Minutius contra Ligures rem bene gerit.

PRiusquam L. Quintius COS. in provinciam perveniret, Q. Minutius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit. novem millia hostium occidit: cæteros fusos fugatosque in castra compulit. ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt. nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua castra invasit. prædæ minus inventum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti hostibus dedit ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit. ibi præda Etrusca, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus

est

eſt miles Romanus.

CAPUT XX.

Ad tuendos ſocios, a Nabide Lacedæmoniorum tyranno oppugnatos, mittitur in Græciam cum claſſe Attilius prætor: conſules ambo in Bojos proficiſcuntur.

22 SUb idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. qui cum nihil, quod ſatis maturam cauſſam belli haberet, niſi adverſus Lacedæmonium tyrannum attuliſſent, quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. COSS. quando nihil ab Antiocho inſtaret, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit: Quintius per Ligures in Bojos venit. Duo conſulum agmina diverſa late agrum hoſtium pervaſtarunt. Primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad COSS. transfugerunt.

CAPUT XXI.

Res ſecundæ C. Flaminii, & M. Fulvii in Hiſpania.

ET in utraque Hiſpania eo anno res proſpere geſtæ. nam & C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumque vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: & M. Fulvius proconſ. cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prælia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam Holonemque & caſtella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munita. eam cum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. cum his ſignis collatis proſpere pugnavit: & fuſis Vectonibus operibus Toletum cepit.

CAPUT XXII.

Allatis rumoribus de motu Antiochi, ad omnes conatus ejus ſe populus Rom. *præparat: miſſo in Græciam cum aliis legatis T. Quintio ad tuendos auctoritate ſociorum animos, in Urbe comitia maturantur. Coſſ. creantur P. Cornelius Scipio, & Manlius Attilius Glabrio.*

CÆterum eo tempore minus ea bella, quæ 23
gerebantur, curæ Patribus erant, quam expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere ſine ullis auctoribus orti, multa falſa ve-

ris miſcebant. inter quæ allatum erat, cum in Ætoliam veniſſet Antiochus, extemplo claſſem eum in Siciliam miſſurum. Itaque ſenatus etſi Pr. Attilium cum claſſe miſerat in Græciam: tamen quia non copiis modo, ſed etiam auctoritate opus erat ad tuendos ſociorum animos, T. Quintium & Cn. Octavium & Cn. Servilium & P. Villium legatos in Græciam miſit: & ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brunduſium promoveret legiones, decrevit, ut inde, res poſceret, in Macedoniam trajiceret: & ut M. Fulvius Pr. claſſem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram, & ut cum imperio eſſet, qui claſſem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem Præt. L. Valerio collegæ ſcriberet, *periculum eſſe, ne claſſis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret. itaque placere ſenatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII. millia pedites, & quadringentos equites ſcribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, quæ vergeret in Græciam, tueri poſſet.* Eum delectum Pr. non ex Sicilia ipſa tantum, ſed etiam ex circumjacentibus inſulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam verſa erant, præſidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris: qui nuntiavit Antiochum regem Helleſpontum cum exercitu tranſiſſe, Ætolos ita ſe parare, ut ſub adventum ejus in armis eſſent. Et Eumeni abſenti, & præſenti Attalo gratiæ actæ, & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equeſtria arma, & vaſa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo. Cum alii atque 24
alii nuntii bellum inſtare afferrent, ad rem pertinere viſum eſt, COSS. primo quoque tempore creari. itaque S. C. factum eſt, ut M. Fulvius Pr. literas extemplo ad COS. mitteret, quibus certior fieret, ſenatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, & ex itinere præmittere edictum, quo comitia COSS. creandis ediceret. Paruit his literis COS. & præmiſſo edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod Patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulſam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulſo. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, conſulatus datus eſt. additus ei de plebe collega M. Acilius Glabrio. Poſtero die Pr. creati L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus,

dus, M. Junius Bruttus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius. utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brundusio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio, prætori urbano, negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat.

CAPUT XXIII.

Achæi, duce Prætore Philopœmene, non expectata Romana classe, ferentes opem Gytheo obsesso a Nabide tyranno, infeliciter navali certamine cum Laconibus congrediuntur.

NAbis jam non differebat bellum, sed summa vi Gytheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam expectandi. Cum principum alii in sententia permanerent, alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent, multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Præt. is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, *bene comparatum apud Ætolos esse, ne Pr., cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret; statuere quamprimum ipsos quid vellent*, jussit. *prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum, annixurumque, ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli*. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo, cupiditatem res gerendi ostendisset. itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen, præterquam quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandam, quæ a mari Gytheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gytheum solum, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum de-

26 duxit. Comparaverat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur præsidia, tres tectas naves, & lembos pristesque, tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum novarum navium agilitatem ut experiretur, simul ut omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante, cum Crateri uxorem Nicæam a Naupacto Corinthum veheret. hujus fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum, & vetustate dilabentem jussit. Hac tum prætoria nave præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt a Gytheo Laconum naves: & primo statim incursu ad novam & firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est: captique omnes qui in navi erant. cætera classis, prætoria nave amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in levi piscatoria nave fugit: nec ante fugæ finem, quam Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit: qui contra, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset, eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

CAPUT XXIV.

Nabis tyrannus post prospere commissum cum Philopœmene Prætore Achæorum navale prælium, ut terrestres aditus claudat, ad Eliam castra ponit: clam adveniens Philopœmen, castrorum casas temere constructas incendit: fugato inde cum terrore hoste, Laconicum agrum populatur: dum Lacedæmonem, ut tyrannum a Gythei obsidione avertat, ducit exercitum, Gytheum expugnatur.

27 Nabis cum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportune positis præsidiis voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythei abducta, ad Eliam posuit castra. Imminet is locus

cus & Leucis & Acris: qua videbantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde, quæ umbram modo præberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinantem eum improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosque cum fundis & jaculis & alio levi genere armaturæ imposuit. inde litora legens cum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis nocte Eliam pervenit: & sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi prius incendio absumti sunt, quam hostium adventum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaque omnia absumta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gytheum in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: & magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priusquam a Gytheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit: Idem Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & sociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis & suorum a pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere, eo modo uno ratus ab obsidione Gythei hostem abduci posse. Ad Caryas primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gytheum expugnatum est. cujus rei ignarus Philopœmen castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit.

CAPUT XXV.

Philopœmen Prætor Achæorum propter singularem terrestrium certaminum artem Nabin Lacedæmoniorum tyrannum insigni prælio superat.

ET Nabis, recepto Gytheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum prætor Lacedæmonem raptim duxisset, Pyrrhi [quæ vocant] castra occupavit: quem peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope quinque millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maxime a parte auxiliorum, quod existimabat Philopœmen tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fi-

deret, a tergo suos aggres-
surum. Duæ res simul ino-
pinatæ perculerunt eum:
una, præoccupatus quem
petebat locus: altera, quod
primo agmini occurrisse ho-
stem cernebat: ubi cum
per loca confragosa iter es-
set, sine levis armaturæ
præsidio signa ferri non vi-
28 debat posse. Erat autem
Philopœmen præcipuæ in
ducendo agmine locisque
capiendis sollertiæ atque u-
sus: nec belli tantum tem-
poribus, sed etiam in pace
ad id maxime animum e-
xercuerat. Ubi iter quo-
piam faceret, & ad diffici-
lem transitu saltum venis-
set, contemplatus ab omni
parte loci naturam, cum
solus iret, secum ipse agi-
tabat animo; cum comites
haberet, ab iis quærebat:
*si hostis eo loco apparuisset:
quid si a fronte, quid si ab
latere hoc, aut illo, quid si
a tergo adoriretur, capien-
dum consilii foret? posse in-
structos recta acie, posse in-
conditum agmen, & tantum-
modo aptum viæ, occurrere.
quem locum ipse capturus esset,
cogitando aut quærendo exe-
quebatur, aut quot armatis,
aut quo genere armorum (plu-
rimum enim interesse) usurus:
quo impedimenta, quo sarci-
nas, quo turbam inermem reji-
ceret: quanto ea, aut quali
præsidio custodiret: & utrum
pergere qua cœpisset ire, via,
an eam, qua venisset, repe-
tere melius esset: castris quo-
que quem locum caperet, quan-
tum munimento amplectere-
tur loci: qua opportuna aqua-
tio, qua pabuli lignorumque
copia esset: qua postero die
castra moventi tutum maxime
iter: quæ forma agminis fo-
ret.* His curis cogitationi-
busque ita ab ineunte ætate
animum agitaverat, ut nul-
la ei nova in tali re cogita-
tio esset. Et tum omnium
primum agmen constituit:
dein Cretenses auxiliares, &
quos Tarentinos vocabant,
equites, binos secum tra-
hentes equos, ad prima si-
gna misit: & jussis equiti-
bus subsequi, super torren-
tem, unde aquari possent,
rupem occupavit. eo impe-
dimenta omnia, & calo-
num turbam collectam ar-
matis circumdedit, & pro
natura loci castra commu-
nivit. tabernacula statuere
in aspretis, & inæquabili
solo, difficile erat. Hostes
quingentos passus aberant.
ex eodem rivo utrinque cum
præsidio levis armaturæ a-
quati sunt: & priusquam,
qualia in propinquis castris
solent, contraheretur cer-
tamen, nox intervenit. po-
stero die apparebat pugnan-
dum pro aquatoribus circa
rivum esse. nocte in valle a
conspectu hostium aversa,
quantam multitudinem
locus occulere poterat, con-
didit cetratorum. Luce or- 29
ta Cretensium levis armatu-
ra, & Tarentini equites su-
per torrentem prælium
commiserunt. Letemnas-
tus Cretensis popularibus

suis,

suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses, & hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares; & quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent, effuse secuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi, & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles, & haud paullo concitatiore cursu, quam secutus erat, fugiens in castra est compulsus. multi cæsi captique in fuga sunt. & in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, & quacunque temere processisset, iniqua, quam hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum ex auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui prope ipsis affluit mœnibus, progredi, ut intercluderent iter, ne aut tyrannus, cum vellet, receptum ad urbem haberet, aut commeatus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturus, si quorum animi solicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculso metu relinquendi castra caussam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationem agere
pro vallo jussit. ipse tan- 30
quam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbem jussit. Philopœmen posteaquam citatum agmen per angustam & proclivem viam duci raptim vidit: equitatum omnem, & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse, & a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suo-

suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero ad postremos prælium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque armis abjectis in circumjectas itineri silvas diffugiunt: momentoque temporis strage armorum septa via est, maxime hastis, quæ pleræque adversæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen, utcunque possent, instare & persequi auxiliaribus jussis (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat, opperiebatur. qui prima vigilia venerunt, nuntiantes tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumto & modica quiete erant, delectos, nihil præter gladios secum ferentes extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit, qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quicquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt. ubi prætergressi ea sunt, jam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste, passim ita multi, cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta vastandis agris Laconum absumsit: debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, &, quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

CA-

CAPUT XXVI.

T. Quintius cum cæteris legatis, dum socias Græciæ civitates circumit, Demetriadem venit: ibi in concilio allocutus Magnetas, quorum principes nonnulli ab Romanis alienati erant, in societate retinet: inde Ætolos ad Antiochum deficientes nequicquam conatus per legatos Athenienses a fœdere violando revocare, ipse in Ætoliam proficiscitur. Ne ejus quidem auctoritate moti Ætoli, de revocando in Græciam Antiocho decretum faciunt.

31 DUm inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes; soliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere, allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti; inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret, in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata, *cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipue. ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam: ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterum nequicquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac potestate ea fretus negavit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius evectus projecit: *tum quoque specie liberam Demetriadem esse, re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc

vocem

vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim aſſentientium, partim indignantium, dicere id auſum eum. Quintius quidem adeo exarſit ira, ut manus ad cœlum tendens, deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod ſemper Romanorum haud dubie fuerat, ab Quintio legatiſque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati aſſignarent. ſuo quenque periculo furere. Magnetas non libertatem modo, ſed omnia, quæ hominibus ſancta caraque ſint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam a diis immortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent. & in corpora ſua citius per furorem ſævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent*. Hujus orationem ſubſecutæ multitudinis
82 preces ſunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant, eoque ipſo forte tempore Thoas princeps gentis, quem miſerant ad Antiochum, redierat: indeque Menippum ſecum adduxerat, regis legatum. qui, priuſquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures, terreſtres navaleſque copias commemorando, ingentem vim peditum equitumque venire, ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maxime moveri credebant multitudinis animos, tantum advehi auri, ut ipſos emere Romanos poſſit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura eſſet. nam & veniſſe eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam prope abſciſſa res erat, tamen non ab re eſſe Quintio viſum eſt, ſociorum aliquos legatos intereſſe ei concilio, qui admonerent Romanæ ſocietatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adverſus regis legatum auderent. Athenienſes maxime in eam rem idonei viſi ſunt, propter & civitatis dignitatem, & vetuſtam ſocietatem cum Ætolis. ab iis Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem. Menippus poſt eum intromiſſus, *optimum fuiſſe omnibus, qui Græciam Aſiamque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi potuiſſe intervenire Antiochum. ſua quenque habiturum fuiſſe, neque omnia ſub nutum ditionemque Romanam perventura. nunc quoque*, inquit: (*ſi modo vos quæ inchoaſtis, conſilia conſtantes perducitis ad exitum*)

rum) poterit diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses, quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quintii admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia consiliorum everterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quam Asiam, Europamque ad funestum armarent bellum.*
33 Multitudo avida novandi res Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maxime seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Ætoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse, Romanos justa ac prope necessaria sumturos arma. Posteaquam ventum est eo, Quintius in concilio orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius, Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent, quam populum Romanum cum Antiocho, * admistis Ætolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ, dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli sensuros, quam qui movissent.* Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique factionis ejusdem cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptandumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cum idipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus majestatem viri, *aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse* dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum.* tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque ma-

* al. lanistis.

magistratus eorum cepit.
34 Quintius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant sanctius concilium: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes & optimum quenque Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novari velle.

CAPUT XXVII.

Ætoli Demetriadem per Dioclem, adjuvante Euryloch o inde exule, suam faciunt.

Ætoli consilium uno die spei quoque non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cujus fuga, caussaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordida veste tenentes velamenta supplicum concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem indemnatum consenescere in exilio finerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes movit. pro se quisque revocare jubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi jussa, præcessit. posteaquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, & loris ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus, ut comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens multis occurrentibus gratulantibusque domum deduxit. mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent.

CAPUT XXVIII.

Missus ab Ætolis Lacedæmonem Alexamenus cum copiis, ut in speciem ferat auxilium Nabidi contra Achæos, revera, ut, illo occiso, urbem occupet; tyrannum, observato tempore, interficit: cum Ætoli ad prædam versi essent, indignitate permoti Lacedæmonii impetum in illos faciunt: obtruncato Alexameno duce, cæteros quoque cædunt: superveniens Philopœmen societati Achæorum Lacedæmonios adjungit.

35 ITa Demetrias Ætolorum facta est. Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Caussam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, cum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex juventute equites. Iis a Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denuntiatum, *ne se ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse. quicquid Alexamenum res movisset subiti consilii capere, ad id quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum missos a domo se scirent.* Cum is ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei implevit. *Antiochum jam in Europam transisse: mox in Græcia fore, terras, maria armis viris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum, equitum naviumque non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, ut quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leviorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media fere in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerunque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extre-

ma

ma invisens. in dextero cornu Ætoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem esse videbantur, nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi, mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eo paullisper cum tyranno vectatus, cum ad suos concessisset: tum equitibus a domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce impigre exequi jussi estis. parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: & meminerant cum quibus mādatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus jubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. postea quam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo tyrannum deturbat. jacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt, & priusquam a media acie succurreretur, expiravit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. 36 Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde posteaquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus. & spectatorum turba, ex custodibus vitæ, mortisque ultoribus, est facta. nec movisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conveniens. Frequentes inde retenti in armis Ætoli, sine injuria cujusquam. sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumsit. Ætoli velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemtus animos Lacedæmoniis ad coeundum fecit alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, cum restitui videretur, interceptam repetendam. alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum; educatus cum

li-

liberis tyranni. eum in
equum imponunt, & ar-
mis arreptis Ætolos vagos
per urbem cædunt. tum
regiam invadunt. ibi Ale-
xamenum cum paucis resi-
stentem obtruncant. Ætoli
circa Chalciœcon (Miner-
væ est templum æreum)
congregati cæduntur. pau-
ci armis abjectis, pars Te-
geam, pars Megalopo-
lim perfugiunt. ibi com-
prehensi a magistratibus,
sub corona venierunt. Phi-
37 lopœmen audita cæde
tyranni profectus Lacedæ-
monem, cum omnia tur-
bata metu invenisset, evo-
catis principibus, & ora-
tione habita, qualis ha-
benda ab Alexameno fue-
rat, societati Achæorum
Lacedæmonios adjunxit: eo
etiam facilius, quod ad
idem forte tempus A. At-
tilius cum quatuor & vi-
ginti quinqueremibus ad
Gytheum accessit.

CAPUT XXIX.

Tentantibus Ætolis, duce Thoante, Chalcidem occupare, res non succedit.

Iisdem diebus circa Chal-
cidem Thoas per Eu-
thymidam principem, pul-
sum opibus eorum, qui
Romanæ societatis erant,
post T. Quintii legatorum-
que adventum, & Herodo-
rum Cianum mercatorem,
sed potentem Chalcide
propter divitias, præpara-
tis ad proditionem iis qui
Euthymidæ factionis erant,
nequaquam eandem for-
tunam, qua Demetrias per
Eurylochum occupata erat,
habuit. Euthymidas ab A-
thenis (eum domicilio de-
legerat locum) Thebas pri-
mum, hinc Salganea pro-
cessit. Herodorus ad Thro-
nium, inde haud procul
in Maliaco sinu duo mil-
lia peditum, & Thoas du-
centos equites, onerarias
leves ad triginta habebat.
eas cum sexcentis pediti-
bus Herodorus trajicere
in insulam Atalantam jus-
sus, ut inde, cum pede-
stres copias appropinquare
jam Aulidi atque Euripo
sensisset, Chalcidem traji-
ceret. ipsi cæteras copias
nocturnis maxime itineri-
bus, quanta poterant ce-
leritate, Chalcidem duce- 38
bant. Mictio & Xenocli-
des, penes quos tum sum-
ma rerum, pulso Euthy-
mida, Chalcide erat, seu
ipsi per se suspicati, seu
indicata re, primo pavidi,
nihil usquam spei nisi in
fuga ponebant: deinde
posteaquam resedit terror,
& prodi & deseri non pa-
triam modo, sed etiam
Romanorum societatem
cernebant, consilio tali a-
nimum adjecerunt. Sacrum
anniversarium eo forte
tempore Eretriæ Amarin-
thidis Dianæ erat, quod
non popularium modo, sed
Carystiorum etiam cœtu
celebrabatur. Eo miserunt
qui orarent Eretrienses Ca-
rystiosque, *ut & suarum
fortunarum in eadem insula*

geniti

genti misererentur, & Romanam societatem respicerent, ne finerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. graves fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Ætolos. Romanorum maxime respectus civitates movit, & virtutem nuper in bello, & in victoria justitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit, misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent; ipsi omnibus copiis transgressi Euripum ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, *quo suo dicto factove socii atque amici ad se oppugnandos venirent.* Respondit Thoas dux Ætolorum, *non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. splendidiore nunc eos catena, sed multo graviore vinctos esse, quam cum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se vero negare Chalcidenses aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut improviso opprimerent, habuissent, ad justum bellum oppugnationemque urbis, mari ac terra munitæ, haudquaquam pares domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, & ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset: missa speculatoria nave, ut, quid moræ esset, sciret, posteaquam rem omissam a sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

CAPUT XXX.

Quintius, relicto Chalcide præsidio, Demetriadem, ab Ætolis opera Eurylochi exulis occupatam, contendit. cum tentasset Magnetas ad populi Romani societatem repetendam pertrahere, irrito incœpto discedit.

QUintius quoque his auditis a Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. placuit quingentos milites præsidii caussa relinqui Chalcide ab Eumene rege, ipsum Athenas ire. Quintius quo profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & ut præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: 39

mos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave hostium portus est invectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum se effudisset, quæsivit Villius, *utrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent*. Respondit Magnetarches Eurylochus, *ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, & fineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquii speciem multitudinem solicitaret*. Altercatio inde, non sermo fuit, cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque prædiceret clades; multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incœpto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius, nuntio ad Pr. misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit.

CAPUT XXXI.

Consulum alter Domitius cum Bojis, alter Quintius cum Liguribus e sententia rem gerunt: Vibonem colonia deducitur: ingens terræmotus, & incendium Romæ exoritur.

40 ABstulerunt me velut de spatio Græciæ res immistæ Romanis, non quia ipsas operæ pretium esset perscribere: sed quia caussæ fuerunt cum Antiocho belli. COSS. designatis (inde namque diverteram) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in provincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius adversus Bojos. Boji quieverunt, atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) COS. dediderunt sese. Ab altero COS. ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S. C. plebisque scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minutius, M. Furius Crassipes. quinadena jugera agri data in singulos pedites sunt; duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager. Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutior alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei caussa supplicatio habita est: alter non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio a foro Boario orto diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque

næque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

CAPUT XXXII.

Crescente in dies fama, simulque Patribus cura de Antiochi bello, provinciæ novis magistratibus decernuntur: duæ ædes Jovi in Capitolio dedicantur: multi fœneratores damnati multantur.

41 Jam fere in exitu annus erat, & in dies magis fama de Antiochi bello & cura Patribus crescebat. itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut COSS Italia, & quo senatus censuisset, (jam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant) provinciæ cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, sex millia socium Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius COS. jussus, ne quid moraretur, quominus COS. novus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est, prima ut sors duæ, urbana peregrinaque jurisdictio esset: secunda Bruttii: tertia classis, ut navigaret quo senatus censuisset: quarta Sicilia: quinta Sardinia: sexta Hispania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet, & socium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpureo Prætor Gallico bello unam, alteram COS. Dedicavit Q. Martius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos aedilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Junio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis supra fastigium ædiculæ, & XII. clypea inaurata. & iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.

CAPUT XXXIII.

Antiochus ratus propter Demetriadis defectionem ab Romanis, maturandam in Græciam profectionem; rejecto, suadente Thoante Ætolo, consilio de mittendo in Africam Hannibale ad sollicitandos Carthaginienses ad rebellandum, ex Asia solvit, & classe Demetriadem venit.

Intentis in apparatum 42
novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civita-

tes tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere: neque a tergo relinquere, trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum & de Hannibale deliberatio: & primo naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime a Thoante Aetolo, qui, omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat. omnium votis eum accersiri. concursum ad litora futurum, * unde (* al. ubi.) classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope jam certam regis. nam *neque dimittendam partem navium a classe regia* censebat, *neque si mittendæ naves forent, minus quempiam ei classi, quam Hannibalem, præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere, & ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Hannibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si vero universo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Hannibalem uni subjectum, qui patriam prope non tulerit? non ita se a juventa eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Hannibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque gravem neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægravatura.*

43 Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quam eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a mari ascendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur XL. tectis navibus,

bus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit, inde Scyathum trajecit. ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum.

CAPUT XXXIV.

Antiochus Lamiam ad Aetolorum concilium veniens, excusata paucitate copiarum, quas in Græciam secum adduxit, magna in spem jactat.

Aetoli, posteaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalaram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis cum plausibus clamoribusque, & quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur. In concilium ut ventum est, ægre a Phanea prætore principibusque aliis introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *quod tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis ulla re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud gravate obsecutus esset, credidissetque, cum se vidissent Aetoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem Græciam se armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam vere Græciam, atque in ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, ut copia frumenti suis, & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.* In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. 44

CA-

CAPUT XXXV.

Post discessum Antiochi e concilio Aetolorum, oritur contentio inter Phaneam, & Thoantem gentis principes, quorum alter conciliatore pacis cum Romanis, alter belli duce potius utendum Antiocho censet: tandem rex Imperator dictus, ad Chalcidem tentandam proficiscitur: frustra solicitatis per Aetolorum colloquium Chalcidensibus, non recipitur.

POst discessum regis inter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas *reconciliatore pacis, & disceptatore de iis quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho* censebat, *quam duce belli. Adventum ejus & majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Thoas negare, *paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli velle, ut tædio & impetus elanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse; nec nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandum potius regem, ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque accersat. armatum regem aliquid impetraturum, inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia, imperatoremque regem appellandum censuerunt, & XXX. principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. 46
Rex postero die cum Apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. optimum visum est, Chalcidem frustra nuper ab Aetolis tentatam primum aggredi, & celeritate in eam rem magis, quam magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Aetoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam occurrerunt, & X. constratis navibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum trajecit. & cum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium, & princi-

pes ante portam processerunt. pauci utrinque ad colloquium congressi sunt. Aetoli magnopere suadere, *ut salva Romanorum amicitia regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ caussa in Europam trajecisse; liberandæ vero re, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quam utramque complecti amicitiam. ita enim ab utriusque injuria tutam alterius semper præsidio, & fiducia fore. nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum iis exemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad hæc Mictio unus ex principibus, *mirari se* dixit, *ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam trajecisset. nullam enim civitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit leges patiatur. itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo egere, cum liberi sint, neque præsidio, cum pacem ejusdem P. R. beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Aetolorum. id primum eos pro amicis facturos, si insula excedant atque abeant. nam ipsis certum esse, non modo non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanor.*

CAPUT XXXVI.

Antiochus, & Aetoli, frustra tentatis Chalcidensibus, alias Græciæ gentes conantur ab Romanis avertere: pertracto in suam societatem Aminandro rege Athamanum, Achæos quoque solicitant per legatos; adversus quos coram respondente T. Quintio, Achæi in fide erga Romanos perstant.

HAec renuntiata regi ad naves, ubi restiterat, cum essent, in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam posset) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane inceptum evasisset, consultare cum Aetolis rex, quid deinde fieret. Placuit Achæos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem aversam ab Romanis jam inde a Brachilæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani habebat, qui se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, 47

xandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat, quam regiis inclytam nuptiis major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum Aetoli & Antiochus impulerant in spem, quod is vere regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Aminandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset. & ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud
45 Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque coram T. Quintio Aegii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quam Aetoli, est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim sagittis ex equo utentes, & a quo nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certius figentes.* His equestribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adjiciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat: *Dabas, Medos, Elymæosque, & Cadusios* appellans. *Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere, quas gentes nullæ unquam nec arte, nec virtute navali æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre supervacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso, sed cum magno Asiæ totius, partisque Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversus Romanos priores socios atque amicos lædatur. non enim ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere: pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant.* Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, *ut quæ facillima, tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli, fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur.* Provectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quintii, ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem: ipsumque & exer-

citum sua opera servatos. *Quo enim illum unquam imperatoris functum officio esse? auspicantem immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium*
49 *objiceret.* Ad ea Quintius: *Coram quibus magis, quam apud quos verba faceret,* dicere, *Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probe scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse, & in conciliis magis concionibusque, quam in acie apparere. itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse; legatis regis, & per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere. mentiendo invicem, jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atque inflatos esse, dum ii ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos, ceterasque civitates & gentes suam sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumque nubes jactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti convivatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti, cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo non quam isti sunt gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paullo ante jactatæ sint, posse. varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadduscios, & Elymæos, Syros omnes esse: haud paullo mancipiorum melius, propter servilia ingenia, quam militum, genus. Et utinam subjicere oculis vestris Achæi possem concursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem. videretis vix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis: videretis regem nunc mendicantem prope frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud, quam Aulide atque Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ vanitati. quo minus vos decipi debetis, sed expertæ* * * al. toties.
potius spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant, non * * al. interponendi.
interponi vos bello, nihil tam vanum, imo tam alienum rebus vestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præ-

50 *præmium victoris eritis.* Nec absurde adversus utrosque respondisse visus est: & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Rom. censuisset, judicarent: bellumque & Antiocho & Ætolis nuntiari juberent. Auxilia etiam, quo censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdã spe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt. Cum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.

CAPUT XXXVII.

Antiochus, Chalcide, & Euripo potitus, totam deinde Eubœam in suam potestatem redigit.

ANtiochus cum ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandum ratus, ut & prævenirent sui, & venientes, si possent, exciperent; Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nondum obsessis itineribus tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme & ipsi, cum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis legatus a Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendum missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus.
51
Templum est Apollinis Delium imminens mari. quinque millia passuum a Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi & in fano lucoque ea religione, & eo jure sancto, quo sunt templa quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem us-

usquam factum audiissent; cum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in litore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quintio Romanisq; sicuti jactura militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores partim ex suis, partim Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ caussa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen cum terra marique obsiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. Cum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula, & tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

L· FLORI
DECADIS QUARTÆ
LIBRI SEXTI
EPITOME.

Marcus Acilius Glabrio COS. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum Græcia expulit: idemque Ætolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica COS. ædem matris deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit: idemque Bojos & Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit. Præterea navalia certamina prospera adversus præfectos Antiochi regis referuntur.

DE-

DECADIS QUARTÆ

LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Inito magistratu a COSS. P. Cornelio Scipione, & Manio Acilio Glabrione, rogatio de bello Antiocho indicendo ad populum, post factas res divinas, perfertur. Inde cum, facta provinciarum sortitione, Italia Cornelio, Græcia Acilio evenisset, is pro felici belli exitu vota nuncupat.

I U. C. 559 Publium Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, Patres priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium majore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Rom. bene atque feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est, & ita aruspices responderunt, eo bello terminos populi Rom. propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt, vellent juberentne cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri. si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decrevit, ut consules Italiam & Græciam provincias sortirentur. cui Græcia evenisset, ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate senatus scripsisset, imperassetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex S. C. in Macedoniam trajecisset. & extra Italiam permissum, ut si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter COS. cui Italia provincia evenisset, cum Boiis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores COSS. habuissent: alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ le-

giones essent paratæ, quo senatus censuisset. His ita in senatu ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est, quod populus Rom. eo tempore duellum jussisset cum rege Antiocho esse, quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei caussa supplicationem imperarent consules: utique M. Acilius COS. ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria. Id votum in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia senatus populique Rom. confectum erit, tum tibi Juppiter populus Rom. ludos magnos dies X. continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunto.* Supplicatio inde ab duobus COSS. edicta per biduum fuit.

CAPUT II.

Post COSS. Prætoribus quoque provincias sortitis, exercitus decernuntur: intentiori, quam alia omnia, cura bellum adversus Antiochum paratur.

Consulibus sortitis provincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto jurisdictio utraque evenit: A. Cornelio Mamulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paulo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, cõscripti priore anno ex S.C. a L. Quintio cõsule dati sunt: jussusq; tueri omnem oram circa Tarentũ Brundusiumque, L. Æmilio Paulo in ulteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem a M. Fulvio pro prætore accepturus esset, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita ut in iis duæ partes socium Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro prætore in provincia retinere, & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset: altera a Pachy-

chyno Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius XX. navibus longis cuſtodiret. Eidem prætori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam, ſed Romam id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui claſſis evenerat, cum XXX. navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore juſſus, & ab Atilio naves accipere. veteres naves, quæ in navalibus erāt, ut reficeret & armaret, M. Junio prætori negotium datum eſt, & in eam claſſem ſocios navales liberti-

3 nos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienſes, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, miſſi, pro quo pretium ſolveret populus Rom. Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius Coſ. ediceret, *qui ſenatores eſſent, quibuſque in ſenatu ſententiam dicere liceret, quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire poſſet: neve uno tempore quinque ſenatores ab urbe Roma abeſſent*. In comparanda impigre claſſe C. Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulliſper tenuit. nam cum cogerentur in claſſem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad ſenatum rejecti ſunt. ſenatus ita, ut ad unum omnes conſentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non eſſe. Oſtia, & Fregena, & Caſtrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinveſſa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt.

CAPUT III.

Conſul Manius Acilius, conſultis prius fecialibus de ratione belli Antiocho indicendi, edicto militibus conventu Brunduſium, ab Urbe proficiſcitur.

Conſul deinde M. Acilius ex S. C. ad collegium fecialium retulit, *ipſi ne utique regi Antiocho indiceretur bellum: an ſatis eſſet ad præſidium aliquod ejus nuntiare? & num Aetolis quoque ſeparatim indici juberent bellum? & num prius ſocietas eis & amicitia renunciāda eſſet, quam bellum indictum?* Feciales reſponderunt: *jam ante ſeſe, cum de Philippo conſulerentur, decreviſſe: nihil referre, ipſi coram, an ad præſidium nuntiaretur. amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi nec ſatiſfieri æquum cenſuiſſent. Aetolos ultro ſibi bellum indixiſſe, cum Demetriadem, ſociorum urbem, per vim occu-*

passent: Chalcidem terra marique oppugnatum isent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Rom. inferendum traduxissent. Omnibus jam satis comparatis, M. Acilius COS. edixit, *ut quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, & tribuni militũ legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundusium idibus Maiis convenirent.* ipse ad quintum nonas Majas paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in provincias profecti sunt.

CAPUT IV.

Reges Philippus, & Ptolemæus, itemque Carthaginienses, ac Massanissa auxilia ad bellum contra Antiochum per legatos Romam missos pollicentur.

4 SUb idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, XX millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterque se cum omnibus copiis in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Rom. facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Massanissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti sunt. id ut ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumtu comparaturos, & stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Massanissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modium tritici, CC. quinquaginta hordei, equites quingentos, elephantos XX. regem ad M. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum, præterquam si quid navium ex foedere deberent. de pecunia ita responsum, nullam ante diem accepturos.

CAPUT V.

Græciæ gentes Epirotæ, Elei, & Bœoti Antiocho regi junguntur: cum in concilio consultaretur cum sociis ab rege de tentanda Thessalorum gente, Annibal interrogatus sententiam, de universi belli ratione dat consilium; rex ejus consilium quamvis utile in præsens tamen non exsecutus, in Thessaliam impetum facit: idem, dum inani consilio gratiam apud Macedones quærit, Philippi in se concitat odium.

5 CUm hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse solicitabat civitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant, sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. apud regem gratiam initam volebant, cum eo ut caverent, ne quid offenderent Romanos. petebant enim, *ne se timere in caussam deduceret, expositos adversus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret*. Hac legatione id agi apparebat, ut sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem: sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promtu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur. 6 In Bœotiam ipse profectus est, caussas in speciem iræ adversus Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Brachylæ necem, & bellum a Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re vera per multa jam secula publice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu

in

in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiserat nec a parvis, nec dubiis principiis bellum: tamen eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet, neminem, quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub levi verborum prætextu pro rege adversus Romanos factum est. Hac quoque gente adjuncta Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadem convenirēt principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus, jamdiu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus quia aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modo diversæ sententiæ erant, quod alii extemplo agendum, alii ex hieme, quæ tunc ferme media erat, differendum in veris principium, & alii legatos tantummodo mittendos, alii cum omnibus copiis eundum censebant; terrendosque metu, si cunctarentur.

¶ Cum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur: Annibal nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem, atque eos, qui aderant, tali oratione avertit. *Si ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, cum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem, quam hodie, cum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacumque ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit, quod, cum Romani procul abessent, vim tuam præsentis, exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est Philippum nobis conjungere, quam hos, cui, si semel in caussam descenderit, nihil integri futurum sit: quique eas vires afferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto, (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? cum, quibus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam, ut ipsi oppugnentur. Ætoli, qui Philip-*

lippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus adversus unum populum, ut meam utramque fortunam taceam, Patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit vobiscum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet conjungi nobis Philippum posse? una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Aetoli. vester enim legatus hic Thoas inter cætera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit: fremere Philippum, & ægre pati, sub specie pacis leges servitutis sibi impositas. ille quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat, cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, & claustra refringamus, ut erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra moverit: at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari, facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda averiet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, &, qui maximus iis terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias, sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Cum omnes tuas contraxeris vires, divisa classe partem Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Byllinum agrum procedes: inde Græciæ præsidebis, & speciem Romanis trajecturum te præbens, &, si res poposcerit, trajecturus. Hæc suadeo, qui ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii approbent eam sen-

sententiam, quæ tibi optima
8 *visa fuerit*. Hæc ferme Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præsentia qui aderant, quam rebus ipsis executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, & Aetolis Aminandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est indictus. eodem & rex cum suis copiis confestim venit. ibi dum opperiretur Aminandrum atque Aetolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: sive ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem, & invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset; monitus, sive ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum: re inane, animo adjecto. Tumulus est in unum ossibus, quæ passim strata erant, coacervatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse: si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut quid agendũ esset, consultarent.

CAPUT VI.

Antiochus in Thessalia Pheras aggressus ad deditionem cogit: aliis oppidis potitus, a Larissæ obsidione, superveniente ad ejus præsidium Ap. Claudio misso a M. Bæbio proprætore, recedit, ac Demetriadem redit.

ANtiocho ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Aetoli & Aminander, legati ab Larissa venerunt, quærentes quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, non belli faciẽdi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorũ caussa se Thessaliã intrasse. Similia his qui cum Pheraeis ageret, missus: cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, ut in caussa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atque etiam deliberare eos 9

jus-

jussos, ne id consilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renuntiata Pheras legatio cum esset, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid sors belli tulisset, paterentur. itaque & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam, & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & ut qui satis intelligeret [neque enim dubium erat] in eventu ejus urbis positum esse, quam primam aggressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se, omnem undique terrorem obsessis injecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent aut vulnerarentur, labare animi cœpere. revocati deinde castigationibus principum ad perseverandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis concesserunt, cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. postremo victi malis, cum timerent ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, IV. millia armatorum, dum recens terror esset, Scotusam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum, qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inviolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo adventu cepit. inde Cypæram & Metropolin, & iis circumjecta castella recepit: omniaque jam regionis ejus, præter Atracem & Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit, ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio præsidii dimissi, vel exemplo tot civitatum dedentium sese, non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris caussa jussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissaeorum inter metum praesentem hostium, & verecundiam absētium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinaeum, & Menippus cum tribus millibus peditum Aetolorum, & ducentis equitibus in Perraebiam profectus, Malloeam & Cyretias

tias

tias vi cepit: depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Larissa, supervenerunt. Ibi in diversum sententiae tendebant: aliis vim adhibendam, & non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul undique mœnia aggrederentur urbis sitae in plano, a parte campestri undique facilis aditu aliis nunc vires urbis nequaquam Pheris conferendae memorantibus, nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi urbium aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Baebius interim cum Philippo in Dassaritiis congressus Ap. Claudium ex communi consilio ad praesidium Larissae misit: qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni XX. millia ab Larissa abest: in ipsis faucibus saltus, quae Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, & plures, quam quot satis in usum erant, ignes cum accendisset: speciem, quam quaesierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hiemem instare apud suos caussatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, & Demetriadem rediit: Aetolique & Athamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi cujus rei caussa missus erat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque laetitia erat, quod & hostes excesserant finibus, & intra mœnia praesidium Romanum cernebant.

CAPUT VII.

Antiochus post hiemem una cum exercitu luxuriose traductam Chalcide, in Acarnaniam profectus, Medionem urbem per fraudem occupat: simili aggressus arte Thyrium, dum ad præsidium ferendum supervenit Cn. Octavius missus a Quintio, inde Chalcidem revertitur.

REx Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiae, cum patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, invitum se gravioris fortunae conditioni illigantem, tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat, & reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum, & Graeciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis, 11

&

& vinum sequentibus volu-
ptatibus, ac deinde ex fati-
gatione magis, quam sa-
tietate earum, in somno
traduxit. Eadem omnes
Praefectos regios, qui ubi-
que ad Bœotiam maxime
praepositi hibernis erant,
cepit luxuria: in eandem
& milites effusi sunt, nec
quisquam eorum aut arma
induit, aut stationem aut
vigilias servavit, aut quic-
quam, quod militaris ope-
ris aut muneris esset, fecit.
Itaque principio veris cum
per Phocidem in Acarna-
niam, quo convenire om-
nem undique exercitum
jusserat, venisset: facile
animadvertit nihilo severio-
re disciplina milites, quam
ducem hibernasse. Alexan-
drum inde Acarnanem, &
Menippum Macedonem
Stratum Aetoliae copias du-
cere jussit: ipse Delphis sa
crificio Apollini facto, Nau-
pactum processit. concilio
principum Aetoliae habito,
via, quae praeter Chalci-
dem & Lysimachiam fert
ad Stratum, suis, qui per
Maliacum sinum venie-
bant, occurrit. Ibi Mnesi-
lochus princeps Arcananum
multis emtus donis, non
ipse solum gentem regi con-
ciliabat, sed Clytum etiam
praetorem, penes quem
tum summa potestas erat,
in suam sententiam addu-
xerat Is cum Leucadios,
quod Acarnaniae caput est,
non facile ad defectionem
posse cerneret impelli, prop-
ter metum Romanae clas-
sis, quae cum Atilio, quae-
ve circa Cephaleniam erat,
arte eos est aggressus. nam
cum in concilio dixisset
tuenda mediterranea Acar-
naniae esse, & omnibus
qui arma ferrent, exeun-
dum ad Medionem & Thy-
rium, ne ab Antiocho aut
Ætolis occuparentur: fue-
re qui dicerent, nihil atti-
nere omnes tumultuose
concitari: satis esse quin-
gentorum hominum praesi-
dium. eam juventutem na-
ctus, trecentis Medione,
ducentis Thyrii in praesidio
positis, id agebat, ut pro
obsidibus futuri venirent in
potestatem regis. Per eos- 12
dem dies legati regis Me-
dionem venerunt: quibus
auditis, cum in concione,
quidnam respondendum re-
gi esset, consultaretur: &
alii manendum in Romana
societate, alii non asper-
nandam amicitiam regis
censerent: media visa est
Clyti sententia, eoque ac-
cepta est: ut ad regem mit-
terent legatos, peterentque
ab eo, ut Medionios super
tanta re consultare in con-
cilio Acarnanum pateretur.
In eam legationem Mnesi-
lochus, & qui ejus factionis
erant, de industria conje-
cti, clam missis qui regem
admovere copias juberent,
ipsi terebant tempus. ita-
que vixdum iis egressis le-
gatis, Antiochus in fini-
bus, & mox ad portas erat:
& trepidantibus qui exper-
tes

tes proditionis fuerant. tumultuoſeque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mneſilocho in urbem eſt inductus: & aliis ſua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui diſſentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos cum permulſiſſet, ad ſpem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium a Medione profectus eſt, Mneſilocho eodem & legatis præmiſſis. Cæterum detecta Medione fraus, cautiores, non timidiores Thyrienſes fecit: dato ei haud perplexo reſponſo, nullam ſe novam ſocietatem, niſi ex auctoritate Romanorum imperatorum accepturos, portiſque clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius miſſus a Quintio, cum præſidium, & paucas naves ab A. Poſtumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpoſitus fuerat, accepiſſet: Leucadem venit, implevitque ſpei ſocios: M. Acilium COS. jam cum legionibus mare trajeciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe. Hunc rumorem quia ſimilem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat: rex, præſidio Medione impoſito, & in quibuſdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abſceſſit, & per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

CAPUT VIII.

M. Bæbius, & Philippus rex in Theſſaliam deſcendentes, receptis multis oppidis, alter Pellinæum, alter Limnæam, quia oppugnatione opus eſt, circumſident.

Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex jam ante per hiemem in Daſſaritiis congreſſi, cum Ap. Claudium, ut obſidione Lariſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. advenientes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bæbius Phacium eſt aggreſſus. quo primo prope impetu capto, Pheſtum eadem celeritate capit. Inde Atracem cum ſe recepiſſet, Cyretias hinc & * Eritium occupat, præſidiiſque per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Mallœam ſe conjungit. Sub adventum Romani exercitus, ſeu ad metum virium, ſeu ad ſpem veniæ cum dedidiſſent ſeſe, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinum, Gomphi, Silana, Tricca, Me-

13

* al. Phriciū.

Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL. in præsidio erat, & circumsidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restitit ad Pellinæum oppugnandum.

CAPUT IX.

Et Limnæa a Philippo oppugnata, & Pellinæum a Bæbio circumsessum adventu in Thessaliam M. Acilii COS. deditur: inde Philippus ducto in Athamaniam exercitu, gentem recipit: consul quoque post datam Larissæ exercitui quietem, profectus, acceptis in deditionem multis oppidis, Thaumacus cum cæde oppidanorum, qui armati se in insidiis collocarant, occupat.

14 PEr eos forte dies M. Acilius COS. cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, XV. elephantis mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos jussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta, traditumque præsidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præsidio cum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium *regem* eum cōsalutari jussit: ipse cōgressus *fratrum* haud sane decoro majestati suæ joco appellavit. deductus inde ad COS. custodiri jussus: & haud ita multo post in vinculis Romam missus. cætera multitudo Athamanum, aut militum Antiochi regis, quę in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem: nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes. & Aminander, cujus præsentis majestas ali-

aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jampridem hosti, & Romanis merito tum propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maxime jumenta, quæ & navigatione & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotusa, & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit, cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe juventus omnis armata silvas & itinera insedit, & in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore. posteaquam perseverare in incœpto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undiq; ex silvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem pervenit, inde Hypatæorum agros vastavit.

CAPUT X.

Antiochus & ab suis, & ab sociis desertus, intra saltum Thermopylarum se recipit: locum suapte natura admodum difficilem munimentis insuper impedit, atque dispositis Ætolorum præsidiis aditum Romanis obsepit.

CUm hæc agebantur, 15
Chalcide erat Antiochus: qui jam tum cernens nihil se ex Græcia præter amœna Chalcide hiberna & infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa incusare & Thoantem: Annibalem vero non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temere cœpta segnitia insuper everteret, nuntios in Ætoliam mittit, ut omni contracta juventute convenirent. Jam & ipse eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo cum aliquanto pauciores, quam unquam antea convenissent: & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quamplu-

plurimos ex civitatibus suis evocarent, nec auctoritate nec gratia nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse: destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus, & Perræbia, & Magnesia, & Thessalia est, & Phtiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adjunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo, & Peloponnesus. Hoc jugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullos ad transitum calles inveniant. extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. hæc una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, & ab aliis quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas morte magis memorabili, quam pugna. Haud- 16
quaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat: & cum duplici vallo fossaque, & muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum permunisset omnia: satis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IV. millibus (tot enim convenerant) partim ed Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & jam multis nuntiantibus circa Hypatam omnia evastari.

CAPUT XI.

COS. Acilius inclusum Thermopylarum saltu Antiochum obsessurus, eo admovet castra: missis M. Porcio Catone, & L. Valerio Flacco legatis ad dejiciendos Aetolos, qui imminentia castris regiis juga insederant, ipse interim vocatos in concionem milites ad pugnam inflammat.

CONsul depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum inutili utrobique auxilio Aetolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Aetolorum utræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita a Persis circumitos fama erat, & nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuntium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuntio audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundum censebant: pars subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam: ut sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinqui ferendam civitatibus suis: sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam executa est consilium. duo millia Heracleæ substiterunt, duo trifariam divisa, Callidromum, & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere. Con- 17
sul posteaquam insessa superiora loca ab Aetolis vidit: M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad castella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus: *Plerosque omnium ordinum milites inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. quippe portæ sunt hæ: & unus inter duo maria clausis omnibus velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille*

sub- &

& numero major, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracesque & Illyrici erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum, & servituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum & circa omnium accolarum bellis: hic, ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris caussa ex domo privata, & obscuri etiam inter populares generis uxorem duxit: & novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Aetolis fuit, gente vanissima & ingratissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. nam nec convenerunt frequentes: nec contineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & cùm Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, pars refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes; ne ante fauces quidem saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris. quod quantum interest, ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Aetolos vertices illi quos ceperunt. satis undique provisum atque præcautum est, ne quid adversus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo ante, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmiũ vestrũ cessura, quæ nũc in regiis castris sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Epheso expectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, & omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus secundum deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die bene juvantibus diis acie decernamus.

18 Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma, telaque parant.

CAPUT XII.

M. Acilius COS. cum Antiocho ad Thermopylas prælio congreditur; quo rex superatus Chalcidem se recipit: consul in Phocidem, atque Bœotiam ducens exercitum, civitates, quæ defecerant, Bœotis verbis tantum castigatis, non violat.

LUce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam, & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu jaculatorum, sagittariorumque, & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent: & ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca usque ad mare invia palustri limo, & voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit: post eos equites: tum modico intervallo relicto, cæteras copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati primo facile sustinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus, multum adjuvantibus, qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glandes, & sagittas simul, ac jacula ingerebant. deinde ut major, nec jam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. Inde ex vallo prope alterum vallum hastis præ se objectis fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, ut & locum superiorem ad pugnandum suis præberet, & propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi temere subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis (incautos enim, & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna 19
ad Tichiunta, & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba, & agmen apparebat, Ætolos credere visa procul pugna subsidio venire. cæterum ut primum signaque, & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ vallis, per quam sequendi erant: & maxime omnium, quod elephanti novissimi ag-

agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter ſe majorem, quam in prælio, edentibus. aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere cæſis, captiſque, non equis, viriſque tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in caſtra reverterunt: quæ tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus præſidio, ſine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Conſul noctis inſequentis tertia vigilia præmiſſo equitatu ad perſequendum hoſtem, ſigna legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex, ut qui non ante, quam Elatiæ, ab effuſo conſtiterit curſu: ubi primum reliquiis pugnæque, & fugæ collectis, cum perexigua manu ſemermiũ militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnam partem agminis aut laſſitudine ſubſiſtentis, aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerent, diſſipatos oppreſſerunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquam effugit; etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore trajeciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus. [quid ſi Antiati Valerio credamus, LX. millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti? XL. inde millia cecidiſſe? ſupra V. millia capta cum ſignis militaribus CCXXX.?] Romanorum CL. interfecti ſunt.

20 Conſule per Phocidem, & Bœotiam exercitum ducente, conſciæ defectionis civitates cum velamentis ante portas ſtabant, metu, ne hoſtiliter diriperentur. cæterum per omnes dies haud ſecus, quam in pacato agro, ſine violatione ullius rei agmen proceſſit: donec in agrum Coronenſem ventum eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Minervæ Itoneæ iram accendit: permiſſumque militi eſt, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum ſubiit, cum communi decreto Bœotorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in unum Coronenſem agrum ſævire. revocato extemplo milite, finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis, tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos.

CAPUT XIII.

Nuntiata adversa Antiochi ad Thermopylas pugna, in navibus ejus stantibus in sinu Maliaco oritur trepidatio: per idem tempus commeatus regii, qui ex Asia in Græciam vehebantur, ab Atilio, multis captis navibus, excipiuntur.

INter ipsum pugnæ tempus X. naves regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan nuntius adversæ pugnæ cum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus, sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenæo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Attilius, præfectus Romanæ classis, magnos regios commeatus jam fretum, quod ad Andrum insulam est, prætervectos excepit. alias mersit, alias cepit naves. quæ novissimi agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Attilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & aliis ejusdem regionis sociis divisit.

CAPUT XIV.

Acilius COS. Chalcidem post fugam inde Antiochi veniens, totam Eubœam recipit: ad Thermopylas regressus, nuntium rerum prospere gestarum M. Catonem Romam mittit. quibus Romæ auditis, supplicatio, & sacrificia decernuntur: M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania profectus, ovans Urbem ingreditur.

21 ANtiochus sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles Præfectus regis urbe excessisset. & cæteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ. paucosque per dies omnibus pacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus, populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa [Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum]Patras Achajæ petit: a Patris Corcyram usque Ætoliæ, atque Acarnaniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu perve-

venit. ante lucem ingressus urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante a consule dimissus, cum adveniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quæ gesta essent. Duo inde legati jussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ in senatu de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & ut XL. hostis majoribus prætor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorem Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus. Argenti bigati præ se tulit CXXX. millia. & extra numeratum XII. millia pondo argenti: auri pondo CXXVII.

CAPUT XV.

Ætoli, qui Heracleam præsidio occupaverant, diu summa vi a COS. Acilio oppugnati, tandem Romanis deduntur.

22 Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos præmisit: *ut tunc saltem experti regiam vanitatem, resipiscerent: traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu furoris sui, seu erroris venia. & ceteras Græciæ civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cujus fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed accersierint, & duces belli, non socii fuerint, si pœnitere possint, posse & incolumes esse.* Ad ea cum pacati nihil responderetur, appareretque armis rem gerendam, & rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis; ipsa in campo, arcem imminentem loco alto & undique præcipiti habet. contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit. a flumine Asopo, qua & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius prope quam urbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugandam dedit. a sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversus Dianæ templum App. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque, & alius omnis apparatus oppugnan-

datum urbium perficitur.
& cum ager Heraclcenſis
paluſter omnis, frequenſ-
que proceris arboribus be-
nigne ad omne genus ope-
rum materiam ſuppedita-
bat: tum quia refugerant
intra mœnia Aetoli, deſer-
taque in veſtibulo urbis e-
rant tecta, in varios uſus
non tigna modo & tabulas,
ſed laterem quoque & cæ-
menta & ſaxa variæ magni-
23 tudinis præbebant. Et Ro-
mani quidem operibus ma-
gis, quam armis urbem
oppugnabant. Aetoli con-
tra armis ſe tuebantur.
nam cum ariete quateren-
tur muri, non laqueis, ut
ſolet, exceptos declinabant
ictus, ſed armati frequen-
tes quidam ignes etiam,
quos aggeribus injicerent,
ferebant. fornices quoque
in muro erant apti ad ex-
currendum: & ipſi cum
pro dirutis reficerent muros,
crebriores eos, ut pluribus
erumperetur in hoſtem lo-
cis, faciebant. Hoc pri-
mis diebus, dum integræ
vires erant, & frequentes
& impigre fecerunt, in dies
deinde pauciores, & ſe-
gnius. etenim cum multis
urgerentur rebus; nulla eos
res æque ac vigiliæ confi-
ciebant: Romanis in ma-
gna copia militum ſucce-
dentibus aliis in ſtationem
aliorum, Aetolos propter
paucitatem eoſdem dies
noctesque aſſiduo labore
urgente. per IV. & XX
dies, ita ut nullum tempus
vacuum dimicatione eſſet,
adverſus quatuor e partibus
ſimul oppugnantem hoſtem
nocturnus diurno continua-
tus labor eſt. Cum fatiga-
tos jam Aetolos ſciret COS.
& ex ratione temporis, &
quod ita transfugæ affirma-
bant, tale conſilium iniit.
media nocte receptui ſi-
gnum dedit, & ab oppu-
gnatione ſimul omnes mili-
tes deductos uſque ad ter-
tiam diei horam quietos in
caſtris tenuit: inde cœpta
oppugnatio ad mediam
rurſus noctem perducta eſt,
intermiſſa deinde uſque ad
tertiam diei horam. Fati-
gationem rati cauſſam eſſe
Aetoli non continuandæ
oppugnationis, quæ & ip-
ſos affecerat: ubi Romanis
datum receptui ſignum eſ-
ſet, velut ipſi quoque hoc
revocati, pro ſe quiſque
ex ſtationibus decede-
bant, nec ante tertiam
diei horam armati in muris
apparebant. Conſul cum 24
nocte media intermiſiſſet
oppugnationem, quarta
vigilia rurſus ab tribus par-
tibus ſumma vi aggreſſus,
ab una T. Sempronium te-
nere intentos milites, ſi-
gnumque expectare juſſit:
ad ea in nocturno tumultu,
unde clamor exaudiretur,
haud dubie ratus hoſtes
concurſuros. Aetoli pars
ſopiti affecta labore ac vi-
giliis corpora ex ſomno
moliebantur: pars vigilan-
tes adhuc ad ſtrepitum pu-
gnantium in tenebris cur-
runt.

runt. Hoſtes partim per ruinas jacentis muri tranſcendere conantur, partim ſcalis aſcenſus tentant. adverſus quos undique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: ſed qui oppugnarent, intenti ſignum expectabant, defenſor nemo aderat. Jam diluceſcebat, cum ſignum conſul dedit: & ſine ullo certamine partim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamor index capti oppidi eſt exauditus, undique Aetoli deſertis ſtationibus in arcem refugiunt. Oppidum victores permiſſu conſulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles coercitus in tot receptis ex poteſtate hoſtium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ ſentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites cum in duas diviſiſſet partes: unam radicibus montium circumduci ad rupem juſſit, quæ faſtigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem poſſint: cum dimidia militum parte conſul ab urbe aſcenſurus in arcem, ſignum ab iis qui ab tergo in rupem evaſuri erant, expectabat. Non tulere qui in arce erant Aetoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum. & fractis jam animis, & nulla ibi præparata re ad obſidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis puerisque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam poſſet. itaque ad primum impetum abjectis armis, dediderunt ſeſe. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus eſt: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accerſendum Antiochum cenſuerant, T. Quintio poſcenti reſponderat, in Italia daturum, cum caſtra ibi Aetoli poſuiſſent. ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

CAPUT XVI.

Rex Philippus Lamiam oppugnat: cum in liberanda obſidione quæreret COS. Acilius gratiam ſuam facere, rex, ejus accepto nuntio, ab oppugnatione abſiſtit.

EOdem tempore quo Ro- 25
mani Heracleam, Philippus Lamiam ex compoſito oppugnabat, circa Thermopylas cum conſule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipſi populoque Romano gratularetur, excuſaretque, quod morbo impeditus

ditus bello non interfuisset, congressus. inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. intersunt septem millia ferme passuum. & quia Lamia posita in tumulo est: tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breve intervallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixe, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem, ac noctem aut in operibus, aut in præliis essent: hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere, & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi dedituri essent: suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata. confestim enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione abstineret. Æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Aetolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.

CAPUT XVII.

Ætoli conati per legatos in Græciam ad bellum renovandum Antiochum revocare, post amissam Heracleam, oratores pacis ad COS. Acilium mittunt: quæ imperarentur ut nimis difficilia cum altercatione refugientibus, induciæ ad deliberandum dantur: cum in concilio principes, etsi dolenter, parendum tamen victori censerent, multitudo exasperatur, sublata præsertim adventu Nicandri auxilia ab Antiocho pollicentis.

PAucis, priusquam Heraclea caperetur, 26
diebus Aetoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent primum, ut ipse coactis rursus terrestribus navalibusque copiis in Græciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios: tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum Aetolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere. Vera erant quæ dicebantur. eo magis regem moverunt. itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxi-

lia

lia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos
27 Aetolorum: & post paucos dies, quam ad bellum renovandum, acciendumque regem, in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, cum alia sibi prævertenda esse dixisset: redire Hypatam eos, datis dierum X. induciis, & L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit, ei, quæ secum acturi fuissent, exponere, & si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus iis antiqua jura fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, *absistere iis* Flaccus jussit, *quæ ipsi violassent: confessionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. nec enim in caussa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. & se supplicitter agentibus iis adfuturum & apud consulem, & Romæ in senatu; eo quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad salutem visa est, *ut in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis violandi supplices verecundiam se impositurος: & ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.* Posteaquam 28
ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret, Aetolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere. id consul ubi audivit, *Etiam, atque etiam videte,* inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phæneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. *Quando ergo,* inquit, *ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum, & Menetam Epirotam,* [Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat] *& Aminandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitutem,* inquit, *sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo, te imprudentia labi, qui nobis imperes quæ moris Græcorum non sint.* Ad hæc COS. *Nec hercule,* inquit, *magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: * aliudum ego more Romano im- in-perium * id habeam in de- hi-*

K 5 ditos beā.

ditos modo decreto suo, ante armis victos. itaque ni propere fit quod impero, vinciri vos jam jubeo. afferrique catenas, & circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est: & tandem cujus conditionis essent, sensere. *&* *se quidem* Phæneas, *& qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur,* dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse: ad id petere ut X. dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Ubi cum in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phæneas & quæ imperarentur, & quæ ipsis prope accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes conditioni suæ: parendum tamen victori censebant: & ex omnibus oppidis convocandos Ae-
29 tolos ad concilium. Postea quam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo sævitia imperii atque indignitate exasperati animi sunt: ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: *quonam modo enim utique regem Amynandrum se tradere posse?* & spes forte oblata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, implevit expectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quam conscenderat navem, in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum devexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum, Romanaque castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non hostis adventu motus Philippus, accumbere eum, epularique jussit: atq; inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorum prava consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia accusavit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quam corrigi possint, oblitum se, non facturum ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere, & Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

CA-

CAPUT XVIII.

Cum impetus Aetolici belli maxime ab Naupacto instaret, COS. Acilius eo cum exercitu profectus, urbem circumsidet.

30 M. Acilius, vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, postea quam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Ætolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit; præmisso App. Claudio cum IV. millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati: & facile apparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: & uno castello adversus arcem posito, cæteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio quam Heracleæ, habuit.

CAPUT XX.

Messenii a Diophane Achæorum prætore, quod cum Aetolis sentirent, oppugnati, T. Quintio per legatos Chalcidem missos deditionem pollicentur: is, revocato statim ab oppugnatione Diophane, concilium Achæorum indici jubet: ibi questus de intercepta per fraudem Zacyntho, illam, frustra adversante Diophane, recipit.

Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ civitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant, *dimisso præsidio regio, cogitaturos se, quid sibi faciendum esset*. Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum: trepidique rerum suarum, cum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achæis & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quintius Megalopolim ad 31

Diophanem Pr. Achæorum misit: qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, & venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenemque positum, Quintio occurrit. & cum caussas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exules reducerent, & Achæorum concilii essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cavere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere jussit. ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat. eam mercedem Aminandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit.

32 Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntiis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim M. Acilium COS. legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes adversus hæc purgare interdum sese, gentemque: interdum de jure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris; auctoribusque iis decretum est, ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque, *Si utilem*, inquit, *possessionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, ubi collecta in suum tegimen est, tutam ad omnes ictus video esse; ubi exerit partes aliquas, quodcunque nudavit, obnoxium habere: haud dissimiliter vos, Achæi clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & jungere vobis,*

bis, & juncta tueri facile: simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

CAPUT XX.

Philippus rex, permittente Acilio Consule, Demetriadem, & alias Græciæ urbes, & gentes, quæ ab Romanis defecerant recipit.

33 PEr idem tempus Philippus rex proficiscentem COS. ad Naupactum percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet: permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe, cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent: dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primo pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes ex prælio adverso fuga delati, nec virium nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque præmissis a Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum, principum quidam urbe excesserunt. Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam, Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus, eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. 34 Inde Dolopiam, & Aperantiam, & Perræbiæ quasdam civitates recepit.

CAPUT XXI.

Ex T. Quintii consilio, Acilius COS. obsidione Naupacti abscedit; Ætolisque, donec legatos Romam mittant, dat inducias.

DUm hæc a Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum trajecit: quæ jam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Cæterum quanquam merito iratus erat Ætolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cum liberaret Græciam, meminerat: & nihil auctoritate sua motos esse, cum quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, a furioso incœpto eos deterreret: tamen-

men sui maxime oris esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse. itaque concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore, nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quidnam opis in se esse? Cæterum posteaquam ad COS. venit, *Utrum fallit*, inquit, *te, M. Acili, quid agatur? an, cum satis provideas, nihil id magnopere ad summam reipublicæ pertinere censes?* Erexerat expectatione COS. &, *quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te devicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere: cum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adjunxisse? atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires minui, quantum non supra modum Philippum crescere: & victoriæ tuæ premium te militesque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere.*

35 Assentiebatur his COS.: sed pudor, si irrito incœpto abscederet obsidione, occurrebat. tota inde Quintio res permissa est. is rursus ad eam partem muri, qua paullo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se jussit. Phæneas ipse, principesque alii extemplo egressi sunt, quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. evenerunt quæ prædixi eventura: & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. ego apud COS. deprecator defensorque vobis adero.* Ita ut censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem COS. induciisque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus.

CA-

CAPUT XXII.

Acilius soluta Naupacti obsidione, ad Achaicum concilium proficiscitur: venientes Epirotas ad pristinam petendam amicitiam, Romam ad senatum ire jubet: eo legati quoque a Philippo rege gratulatum de victo Antiocho cum donis mittuntur.

COS. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium trajecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum restituendis actum. & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad COS. venerunt: quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant: pecunia juvisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit COS. *se, utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum ejus rei judicem fore Integram se caussam eorum Romam rejicere: inducias ad id dierum XC. dare*. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. iis magis, quæ non fecissent hostilia referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non caussam probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti gratulantes de victoria. iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis OPT. MAX. permissum ab senatu. C. pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a M. Acilio COS. hunc finem habuit.

CAPUT XXIII.

COS. P. Cornelius, renuente senatu pecuniam decernere ad eos ludos faciendos, quos ex sua sententia in Hispania vovisset, nihilominus eos facit: Aedes Magnæ Matris Idææ dedicatur: & Megalesia primum celebrantur: Juventutis quoque dedicatâ Aede, ludi fiunt.

ALter COS. P. Cornelius 36
Scipio Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficisceretur: postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos pro prætore in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum at-

que iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos * vel de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies X. P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes Matris magnæ Idææ dedicata est; quam deam is P. Cornelius advectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio COSS. in palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex S. C. M. Livius, C. Claudius censores. M. Cornelio, P. Sempronio COSS. tredecim annis posteaquam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus: ludique ob dedicationem ejus facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antias est auctor, Megalesia appellatos. Item Juventutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. voverat eam sexdecim annis ante M. Livius COS. quo die Asdrubalem exercitumque ejus cecidit. idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio COSS. Hujus quoque dedicandæ caussa ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum.

* al. uti.

CAPUT XXIV.

Prodigia, & eorum expiatio.

PRincipio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio Cos. agebantur, boves duos domitos in Carinis per scalas pervenisse in tegulas ædificii, proditum memoriæ est. eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim aruspices jusserunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum est, aliquoties lapidibus pluisse: Minturnis ædem Jovis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum caussa libros Sibyllinos ex S. C. decemviri cum adissent, renuntiarunt, jejunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoque anno servandum: & ut novendiale sacrum fieret, & unum diem supplicatio esset: coronati supplicarent: & Cos. P. Cornelius, quibus diis, quibusque hostiis, edidissent decemviri, sacrificaret. 37

CAPUT XXV.

P. Cornelius Cos. contra Bojos ab Urbe proficiscitur: Ligures Minutii procos. castra aggressi cæduntur: non multo post etiam a Cos. Cornelio Boji ingenti victoria superantur.

PLacatis diis nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in pro-

provinciam proficiſcitur Cos.: atque inde Cn. Domitium procoſ. dimiſſo exercitu Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Bo-
38 jorum legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege ſacrata coacto exercitu, nocte improviſo caſtra Q. Minutii procoſ. aggreſſi ſunt. Minutius uſque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit, intentus ne qua tranſcenderet hoſtis munimenta: prima luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod ſperaverat, Ligures pulſi ſunt: duas amplius horas dubium certamen ſuſtinuere. poſtremo cum alia atque alia agmina erumperent, & integri feſſis ſuccederent ad pugnam; tandem Ligures inter cætera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæſa ſupra quatuor millia hoſtium. ex Romanis ſociiſque minus CCC. perierunt. Duobus fere poſt menſibus P. Cornelius Cos. cum Bojorum exercitu ſignis collatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium cæſa Antias Valerius ſcribit: capta tria millia & quadringentos. ſigna militaria CXXIV. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta ſeptem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidiſſe. Ubi, ut in numero ſcriptori parum fidei ſit, quia in augendo eo non alius intemperantior eſt, magnam tamen victoriam fuiſſe apparet, quod & caſtra capta ſunt, & Boji poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, & quod ſupplicatio ejus victoriæ cauſſa decreta ab ſenatu, victimæque majores cæſæ.
Per eoſdem dies M. Ful- 39
vius Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans urbem eſt ingreſſus. argenti tranſtulit decem millia pondo, bigati argenti centum & triginta, auri centum viginti quinque.

CAPUT XXVI.

Coſ. P. Cornelius, victis Bojis, Romam ad triumphum revertitur: hunc cum a ſenatu, fruſtra intercedente Blæſo tribuno plebis, impetraſſet, præda Gallica inſignem agit.

P. Cornelius Coſ. primo obſidibus a Bojorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, ſi vellet, P. R. colonias mittere poſſet. inde Romam ut ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimiſit; & adeſſe Romæ ad diem triumphi juſſit. ipſe poſtero die, quam venit, ſenatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, poſtulavit, ut ſibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæſus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, ſed differendum honorem triumphi ceu-*

censebat. Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio devictis acie Bojis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minutio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipub. potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent Cos. cum legionibus redire in provinciam: dare operam, ut Ligures subigantur. nisi illi cogantur in jus ditionemque P. R., ne Bojos quidem quieturos. aut pacem, aut bellum utrobique habenda. devictis Liguribus, paucos post menses Procos. P. Cornelium, multorum exemplo, qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.

40 Ad ea COS. neque se Ligures provinciam sortitum esse ait, neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minutium confidere brevi subactis iis meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. se de Gallis Bojis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enim vero illud multo majus esse, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quod cum tot millibus certe Bojorum nemo ante se imperator pugnaverit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosque Bojis superesse. Itaque id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum Cos. triumphum? Quorum militum, si & in alia provincia opera uti senatus velit, utro tandem modo promtiores ad aliud periculum, novumque laborem ituros credat, si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit? an si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se attineat, sibi gloriæ, in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius Cos. triumphavit de Bojis.

Bojis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma, ſignaque & ſpolia omnis generis tranſvexit, & vaſa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques tranſtulit MCDLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vaſis non infabre ſuo more factis duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummor. CCXXXIV. militibus, qui currum ſecuti ſunt, trecenos vicenos quinos aſſes diviſit: duplex centurioni, triplex equiti. Poſtero die concione advocata de rebus ab ſe geſtis, & de injuria tribuni bello alieno ſe illigantis, ut ſuæ victoriæ fructu ſe defraudaret, cum diſſeruiſſet, milites exauctoratos dimiſit.

CAPUT XXVII.

Antiochus, ſuadente Hannibale, prohibiturus Romanis tranſitum in Aſiam, terreſtres, navaleſque copias parat.

41 Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Epheſi ſecurus admodum de bello Romano erat, tanquam non tranſituris in Aſiam Romanis. quam ſecuritatem ei magna pars amicorum aut per errorem aut aſſentando faciebat. Hannibal unus, cujus eo tempore maxima apud regem auctoritas erat, *magis mirari ſe* ajebat, *quod non jam in Aſia eſſent Romani, quam venturos dubitare. Propius eſſe in Aſiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: & multo majorem cauſſam Antiochum, quam Ætolos eſſe: neque enim mari minus, quam terra pollere Romana arma. jampridem claſſem circa Maleam eſſe. audire ſeſe, nuper novas naves, novumque imperatorem rei gerendæ cauſſa ex Italia veniſſe. itaque deſineret Antiochus pacem ſibi ſpe vana facere: in Aſia, & de ipſa Aſia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis eſſe, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipſi regnum amittendum.* Unus vera & providere, & fideliter prædicere viſus. Itaque ipſe rex navibus, quæ paratæ inſtructæque erant, Cherſoneſum petit, ut ea loca, ſi forte terra venirent Romani, præſidiis firmaret. cæteram claſſem Polyxenidam parare, & deducere juſſit. ſpeculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.

CAPUT XXVIII.

Classe profectus in Græciam C. Licinius, prospere, adjuvante Eumene rege, cum Polyxenida Antiochi præfecto navali prælio ad Corcyram congreditur.

42 C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma, Neapolim, quo ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam prætervectus, cum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis Locrisque & ejusdem juris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione COS. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum caussa, pergit protinus navigare Peloponnesum. Samem, Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera navigatione usus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim, Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis successori quinque & XX. navibus tectis, Romam est profectus. Livius una & LXXX. rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit. Eo fere tempore COS. Acilius Naupactum oppugnabat. 43
Livium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit. qui omissis quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, & consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: *& utique prius confligendum, quam classis Eumenis, & Rhodiæ naves conjungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros, se*

cæteris omnibus ſuperiores ,
& celeritate navium, & va-
rietate auxiliorum . Nam
Romanas naves , cum ipſas
inſcite factas immobiles eſſe,
tum etiam , ut quæ in ter-
ram hoſtium veniant , one-
ratas commeatu venire. ſuas
autem , ut pacata omnia cir-
ca ſe relinquentes, nihil præ-
ter militem atque arma ha-
bituras. multum etiam adju-
turam notitiam maris terra-
rumque & ventorum , quæ
omnia ignaros turbatura ho-
ſtes eſſent. Movit omnes au-
ctor conſilii , qui & re
conſilium executurus erat.
Biduum in apparatu mora-
ti, tertio die C. Navibus ,
quarum ſeptuaginta tectæ,
cæteræ apertæ, minoris o-
mnes formæ erant, profecti
Phocæam petierunt . inde
cum audiſſet appropinqua-
re jam Romanam claſſem
rex , quia non interfuturus
navali certamini erat, Ma-
gneſiam , quæ ad Sipylum
eſt, conceſſit ad terreſtres
copias comparandas . claſ-
ſis ad Cyſſuntem portum
Erythræorum , tanquam
ibi aptius expectatura ho-
ſtem, contendit. Romani,
ubi primum aquilones (ii
namque per aliquot dies
tenuerant) cecidere , ab
Delo Phanas , portum Chio-
rum in Ægeum mare ver-
ſum , petunt : inde ad ur-
bem circumegere naves ,
commeatuque ſumto, Pho-
cæam traiiciunt. Eumenes
Elæam ad ſuam claſſem
profectus , paucis poſt in-
de diebus cum quatuor &
viginti navibus tectis , a-
pertis pluribus, paullo a
Phocæa ad Romanos pa-
rantes inſtruenteſque ſe
ad navale certamen rediit.
Inde centum quinquagin-
ta tectis navibus , apertis
ferme quinquaginta pro-
fecti , primo aquilonibus
tranſverſis cum urgerentur
in terram , cogebantur te-
nui agmine prope in or-
dinem ſingulæ naves ire :
deinde ut lenita paullum
vis venti eſt, ad Corycum
portum , qui ſuper Cyſſun-
tem eſt , conati ſunt traji-
cere. Polyxenidas , ut ap- 44
propinquare hoſtes allatum
eſt , occaſione pugnandi
lætus, ſiniſtrum ipſe cor-
nu in altum extendit, de-
xtrum cornu præfectos na-
vium ad terram explicare
jubet : & æqua fronte ad
pugnam procedebat. Quod
ubi vidit Romanus, vela
contrahit , maloſque incli-
nat, & ſimul armamenta
componens opperitur inſe-
quentes naves. Jam fer-
me XXX. in fronte erant :
quibus ut æquaret lævum
cornu , dolonibus erectis
altum petere intendit, juſ-
ſis , qui ſequebantur, ad-
verſus dextrum cornu pro-
pe terram proras dirigere.
Eumenes agmen cogebat :
cæterum ut demendis ar-
mamentis tumultuari pri-
mum cæptum eſt , & ipſe,
quanta maxima celeritate
poteſt , concitat naves .
Jam omnibus in conſpe-

ctu

ctu erant, duæ Punicæ na-
ves antecedebant Roma-
nam classem : quibus ob-
viæ tres fuerunt regiæ na-
ves : & , ut in numero
impari , duæ regiæ unam
circumsistunt . & primum
ab utroque latere remos
detergunt : deinde tran-
scendunt armati , & de-
jectis cæsisque propugna-
toribus , navem capiunt .
Una , quæ compari mar-
te concurrerat, postquam
captam alteram navem
vidit, priusquam a tribus
simul circumveniretur, re-
tro ad classem refugit. Li-
vius indignatione accen-
sus, prætoria nave in ho-
stes tendit . adversus quam
eadem spe duæ, quæ Pu-
nicam unam navem cir-
cumvenerant, cum infer-
rentur , demittere in a-
quam remos ab utroque
latere remiges stabiliendæ
navis caussa jussit, & in
advenientes hostium naves
ferreas manus injicere : &
ubi pugnam pedestri simi-
lem fecisset, meminisse
Romanæ virtutis, nec pro
viris ducere regia manci-
pia . Haud paullo facilius,
quam ante duæ unam ,
tunc una duas naves ex-
pugnavit cepitque. Et jam
classes quoque undique
concurrerant, & passim per-
mistis navibus pugnaba-
tur . Eumenes, qui extre-
mus commisso certamine
advenerat, ut animadver-
tit lævum cornu hostium
ab Livio turbatum , dex-
trum ipse , ubi æqua pu-
gna erat, invadit . Nec ita
multo post primum ab læ-
vo cornu fuga cœpit . Po-
lyxenidas enim, ut virtu-
te militum haud dubie
superari se vidit, sublatis
dolonibus effuse fugere in-
tendit. mox idem & qui 45
prope terram cum Eumene
contraxerant certamen, fe-
cerunt. Romani , & Eu-
menes, quoad sufficere re-
miges potuerunt, & in spe
erant extremi agminis ve-
xandi , satis pertinaciter
secuti sunt . posteaquam
celeritate navium , utpote
levium , suas commeatu
onustas eludi frustra ten-
dentes viderunt, tandem
substiterunt , XIII. captis
navibus cum milite ac re-
mige, X. demersis. Roma-
næ classis una Punica na-
vis in primo certamine
ab duabus circumventa pe-
riit . Polyxenidas non prius
quam in portu Ephesi fu-
gæ finem fecit . Romani
eo die , unde egressa regia
classis erat , manserunt :
postero die hostem perse-
qui intenderunt . Medio
fere in cursu obviæ fuere
iis V. & XX. tectæ Rho-
diæ naves cum Pausistrato
præfecto classis. Iis adjun-
ctis Ephesum hostem per-
secuti, ante ostium por-
tus acie instructa stete-
runt . Posteaquam confes-
sionem victis satis expres-
serunt , Rhodii , & Eume-
nes domos dimissi : Ro-
mani Chium petentes, Phæ-
nicuntem

nicuntem primum portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. Ibi relictis ad præsidium urbis IV. quinqueremibus, ad Canas classis venit, & cum jam hiems appeteret, fossa valloque circumdatis naves subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt Coss. L. Cornelius Scipio. & C. Lælius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die Prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculejus, Cn. Fulvius, L. Aemilius, Pub. Junius, C. Atinius Labeo.

L. FLORI

DECADIS QVARTÆ

LIBRI SEPTIMI.

EPITOME.

Cornelius Scipio COS., legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Græcia, & Asia provincia decerneretur, cum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur: profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quædam civitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellaverat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

DE-

DECADIS QUARTÆ

LIBER SEPTIMUS

CAPUT I.

Novi COSS. sunt L. Cor. Scipio, & C. Lælius: primum omnium de Ætolis, qui ad pacem petendam Romam venerant, in senatu agitur: ad propositas ab senatu conditiones nihil certi respondentes, pace infecta, dimittuntur.

I U. C. 560 Ucio Cornelio Scipione, & C. Lælio COSS. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Ætolis. & legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in caussa spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationibus undique senatorum confessionem magis noxæ, quam responsa exprimentium fatigati sunt: & excedere curia jussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quam misericordia, in caussa eorum valebat: quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt, vel senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille talentum darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere jussi.

CAPUT II.

Cum Græcia provincia Lælio Cos. dari ab senatu videretur: dicente P. Scipione Africano, si fratri decerneretur, se legatum iturum, L. Cornelio Scipioni decernitur: Lælio Italia assignatur: Prætores quoque provincias sortiuntur.

TUm de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se provincias con-

consules jussisset, elegantius facturos dixit, si judicio Patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegæ, facturum se quod is censeret. Cum res aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, *si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decrevissent, se legatum iturum*. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano COS. legionibusque Romanis auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt. Prætores inde provincias sortiti, L. Aurunculejus urbanam,
2 Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Brutios, C. Atinius Siciliam.

CAPUT III.

Provinciarum, & exercituum distributio.

Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & socium Latini nominis quinque millia, equites CC. & adjectum, ut, cum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri COS. totus novus exercitus decretus, duæ legiones Romanæ, & socium Latini nominis XV. millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minutius (jam enim confectam provinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Bojos, & P. Cornelio pro consule tradere jussus. Ex agro, quo victos bello multaverat Bojos, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Prætori datæ, & socium Latini nominis peditum XV. millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni Prætori, qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas M. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam, exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa

provincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia socium Latini nominis scribere, & quadringentos equites: L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & socios navales a M. Junio Prætore superioris anni accipere jussus, & scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci; & classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & iidem exercitus decreti: Siciliæ, Sardiniæque binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ. Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum, ex Sardinia pars Romam, pars in Ætoliam, eodem quo Siculum.

CAPUT IV.

Prodigia, & eorum expiatio.

3 PRiusquam COSS. in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut fastigium, valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluvisse Tusculani nuntiabant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum caussa fuit, quibus diis decemviri ex libris fieret ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id sacrificium adhibiti. & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit.

CAPUT V.

Ætolorum principes ab Acilio Romam missi in Latomias conjiciuntur: legati ab Ptolemæo, & Cleopatra regibus Ægypti veniunt gratulatum de pulso ex Græcia Antiocho.

PEr eosdem dies principes Ætolorum tres & XL. inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus missis a M. Acilio Romam deducti; & in * Latomias conjecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius COS. jussit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus

* a Lan tu mi as

gibus Aegipti, gratulantes, quod M. Acilius COS. Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt, adhortantesque ut in Asiam exercitum trajicerent. omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse: reges Aegypti ad ea quæ censuit senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ, legatis munera dari jussa, in singulos quaternum millium æris.

CAPUT VI.

L. Cornelius COS. in Græciam provinciam abit: per eosdem dies contingit solis eclipsis: Aemilius Regillus, cui maritima provincia evenerat, proficiscitur.

4 L Cornelius COS., peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Brutiis cum A. Cornelio pro prætore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundusium convenirent. item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundusium contraherant. & omnibus jam paratis paludatus ab urbe est profectus. Ad V. millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti COS. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum COS. ludis Apollinaribus, ad quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculejo negotium ab senatu datum est, ut XXX. quinqueremes, viginti triremes faceret, quia fama erat, Antiochum post prælium navale majorem classem aliquanto reparare.

CAPUT VII.

Acilius, ut incautos Aetolos opprimat, Lamiam improviso aggreditur; qua capta Amphissam adoritur: eam dum oppugnat, advenit successor L. Cornelius Scipio COS. qui Aetolorum legatione, deprecantibus pro illis Atheniensibus, audita, nec pace conveniente dat inducias, ut legatos Romam mittant: inde COS. per Macedoniam, & Thessaliam, callide prius Philippi regis animo, ac voluntate explorata, ad Hellespontum, transiturus in Asiam, pervenit.

A Etoli, postea quam legati ab Roma retulerunt nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, quam damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Cora-

cem montem occupaverunt.
neque enim dubitabant, ad
oppugnationem Naupacti
eos principio veris redituros
eſſe. Acilio, qui id expe-
ctari ſciebat, ſatius viſum
eſt inopinatam aggredi
rem, & Lamiam oppugna-
re. nam & a Philippo pro-
pe ad excidium adductos eſ-
ſe, & tunc eo ipſo, quod
nihil tale timerent, opprimi
incautos poſſe. Profectus
ab Elatia primum in ho-
ſtium terra circa Sperchium
amnem poſuit caſtra: inde
nocte motis ſignis, prima
luce corona mœnia eſt ag-
5 greſſus. Magnus pavor ac
tumultus, ut in re improvi-
ſa, fuit. conſtantius ta-
men, quam quis facturos
crederet in tam ſubito peri-
culo, cum viri propugna-
rent, feminæ tela omnis
generis ſaxaque in muros
gererent, multifariam ſca-
lis appoſitis, urbem eo die
defenderunt. Acilius, ſi-
gno receptui dato, ſuos in
caſtra medio ferme die re-
duxit; & tunc cibo & quie-
te refectis corporibus, priuſ-
quam prætorium dimitte-
ret, denuntiavit, ut ante
lucem armati paratique eſ-
ſent: niſi expugnata urbe,
ſe eos in caſtra non reductu-
rum. Eodem tempore quo
pridie pluribus locis ag-
greſſus, cum oppidanos
jam vires, jam tela, jam
ante omnia animus defice-
ret, intra paucas horas ur-
bem cepit. Ibi partim di-
vendita, partim diviſa præ-
da, conſilium habitum,
quid deinde faceret. Ne-
mini ad Naupactum iri pla-
cuit, occupato ad Cora-
cem ab Aetolis ſaltu. ne ta-
men ſegnia æſtiva eſſent,
& Aetoli non impetratam
pacem ab ſenatu nihilo mi-
nus per ſuam cunctationem
haberent, oppugnare Aci-
lius Amphiſſam ſtatuit. Ab
Heraclea per Oetam exerci-
tus eo ductus. Cum ad
mœnia caſtra poſuiſſet, non
corona, ſicut Lamiam, ſed
operibus oppugnare urbem
eſt adortus. Pluribus ſimul
locis aries admovebatur: &
cum quaterentur muri, ni-
hil adverſus tale machina-
tionis genus parare, aut
comminiſci oppidani cona-
bantur. omnis ſpes in ar-
mis & audacia erat, erup-
tionibuſque crebris & ſta-
tiones hoſtium, & eos ip-
ſos, qui circa opera & ma-
chinas erant, turbabant.
Multis tamen locis murus 6
decuſſus erat, cum alla-
tum eſt, ſucceſſorem A-
polloniæ expoſito exercitu,
per Epirum ac Theſſaliam
venire. Cum XIII. millibus
peditum, & quingentis e-
quitibus COS. veniebat.
Jam in ſinum Maliacum
venerat. & præmiſſis Hy-
patam, qui tradere urbem
juberent, poſteaquam reſ-
ponſum eſt, nihil niſi ex
communi Ætolorum decre-
to facturos ne teneret ſe
oppugnatio Hypatæ, non-
dum Amphiſſa recepta, præ-
miſſo fratre Africano, Am-
phiſ-

phissam ducit. Sub adventum eorum, oppidani relicta urbe (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere. COS. sex millia ferme passuum inde posuit castra. eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem prægressum agmen [sicut ante dictum est] deinde ad COS. venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui caussam relinquendi honeste Aetolici belli quærens, Asiam & regem Antiochum spectabat: jusseratque Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Aetoiis persuadere. Celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse: *in omnibus se majora clementiæ benignitatisque, quam virtutis bellicæ monumenta reliquisse*. Perfecta videbatur res, cum aditus COS. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam novo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani respon-

so profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neque unde mille talentum daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæviretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad COS. & Africanum jusserunt, & petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum ut mutaret COS.; & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt: & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit, auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *dilationem nihil ad præsentia mala, quæ ultima essent, adjecturam. levari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse*. Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, ab COS. impetraverunt. & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit. & COS. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per

Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri: *Iter quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaque prius regis animum explorari placet: optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur.* T. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa [inde enim est dimissus] die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini processerat. ea ipsa remissio animi suspicionem demsit novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes, postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate, Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita a comitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

CAPUT VIII.

Antiochus, ne ab Romanis jam navali prælio victoribus tota maris possessione pellatur, classem reparat: ad maritimas Aetoliæ urbes continendas Seleucum filium mittit, in Aetolia relinquit.

8 Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, cum totam hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *superatum se, cum classis abfuisset Rhodiorum. quod si ea quoque (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus & magnitudine classem hostium æquaret.* Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naves. & Polyxenidam, quo minus prospere gestæ res erant, eo enixius, & eas, quæ erant, reficere, & alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit. Undique auxilia accersens, etiam in Gallogræciam mi-

se-

ferat. Bellicosiores ea tem-
pestate erant, Gallicos ad-
huc, nondum exoleta stir-
pe gentis, servantes ani-
mos. Filium Seleucum in
Æolide reliquerat cum exer-
citu ad maritimas conti-
nendas urbes, quas illinc
a Pergamo Eumenes, hinc
a Phocæa Erythrisque Ro-
mani solicitabant.

CAPUT IX.

Romani cum Eumene rege Thyatirenorum agrum populati ingentem prædam avertunt: Phocæa, trahente multitudine, ab Romanis ad Antiochum deficit. Rhodii classem, præfecto Pausistrato, ad Romanos mittunt.

CLassis Romana, sicut
ante dictum est, ad
Canas hibernabat. eo me-
dia ferme hieme rex Eume-
nes cum duobus millibus
peditum, equitibus cen-
tum venit. Is cum ma-
gnam prædam agi posse
dixisset ex hostium agro,
qui circa Thyatira esset,
hortando perpulit Livium,
ut quinque millia militum
secum mitteret. missi in-
gentem prædam intra pau-
9 cos dies averterunt. Inter
hæc Phocææ seditio orta,
quibusdam ad Antiochum
multitudinis animos avo-
cantibus. Gravia hiberna
navium erant, grave tribu-
tum, quod togæ quingen-
tæ imperatæ erant cum
quingentis tunicis. gravis
etiam inopia frumenti, pro-
pter quam naves quoque,
& præsidium Romanum
excessit. tum vero liberata
metu factio erat, quæ ple-
bem in concionibus ad An-
tiochum trahebat. senatus
& optimates in Romana so-
cietate perstandum cense-
bant: defectionis auctores
plus apud multitudinem
valuerunt. Rhodii, quo
magis, cessatum priore æsta-
te erat, eo maturius æquino-
ctio verno eundem Pausi-
stratum classis præfectum
cum sex & triginta navibus
miserunt.

CAPUT X.

Livius classe Hellespontum petens, Ilium ascendit: facto ibi Minervæ sacrificio, urbes finitimas recipit: inde pergens, Sesto, dedentibus suis, potitus, Abydum, quia colloquiis nihil proficit, parat oppugnare.

IAm Livius a Canis cum
XXX. navibus, & VII.
quadriremibus, quas secum
Eumenes rex adduxerat,
Hellespontum petebat, ut
ad transitum exercitus,
quem terra venturum opi-
nabatur, præpararet quæ
opus essent. In portum,
quem vocant Achæorum,
classem primum advertit,
inde Ilium ascendit, sacri-
ficioque Minervæ facto, le-
gationes finitimas ab Ele-
unte & Dardano & Rhœ-
teo, tradentes in fidem ci-
vitates suas, benigne audi-
vit. inde ad Hellesponti
fauces navigat: & decem
navibus in statione contra

Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrunt. jussu se matris deum famulos deæ venire memorant ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus, urbique. Nemo eorum violatus est. mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis. ubi cum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

CAPUT XI.

Polyxenidas Antiochi præfectus, simulata regiæ classis proditione, Pausistratum Rhodiorum præfectum fraude circumvenit, & clade afficit.

12 DUm hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas, regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbe quædam, & contemtim in se concionantem dixisse, præcipuo * certamine animi adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret, *& se Pausistrato patriæque suæ magno usui, si liceat, fore, & a Pausistrato se restitui in patriam posse.* Cum quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiam classem aut totam aut majorem ejus partem Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsistit. Ultro citroque nuntii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, se ea, quæ pollicitus esset, facturum, signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est. neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. *Omnium se rerum apparatum omissurum*, Polyxenidas dicere: *non remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum, paucas ante portum Ephesi in salo habiturum. quas,* si

* al. certamino.

si exire res cogeret, objecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit: partem navium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signum aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem, subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occul-
11 te cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei privatæ caussa venisset, pro speculatore comprehensus, deducitur Panormum ad præfectum. Is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit; classem instructam paratamque in portu stare, remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum, perpaucas naves subductas esse, & navalia tegi, nunquam intentius rem navalem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia accersito, deductisque raptim, quæ subductæ erant, navibus, cum diem non tam in apparatu absumsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus LXX. navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eamdem caussam quievisset, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque navibus tectis Palinurum jusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit, inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. Id inceptum ejus Nicander a terra visus cum turbasset, repente mutato consilio naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumq; trepidatio orta, & veluti fuga in naves fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis esse ratus, si * viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: posteaquam

* al. vim.

conſcendiſſe ſuos vidit, ſequi cæteris juſſis, ipſe princeps concitata nave remis ad hoſtium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumſiſtit. Navis roſtris icta ſupprimitur, telis obruuntur propugnatores, inter quos & Pauſiſtratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehenſæ, quædam a Nicandro, dum moliuntur a terra, captæ. Quinque tantum Rhodiæ naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis, via ſibi inter confertas naves facta. contis enim binis a prora prominentibus, trullis ferreis multum conceptum ignem præ ſe portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus, ut eſſent præſidio, veniebant, obviæ fugientibus fuiſſent, in Helleſpontum ad Romanos curſum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per cuſtodes aperta recepit: & Cyma aliæque ejuſdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

CAPUT XII.

Livius allato nuntio cladis Rhodiorum, occurſurus Polyxenidæ conatibus, Abydi oppugnationem omittit: Phocæam petens, maritimam oram populatur: Rhodii quoque audita cum dolore clade ſuorum, aliam claſſem, præfecto Eudamo, mittunt.

DUm hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obſidionem toleraſſet, præſidio regio tutante mœnia, jam omnibus feſſis, Philota quoque præfecto præſidii permittente, magiſtratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem diſtinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus cum interveniſſet nuntius Rhodiorum cladis, emiſſa de manibus res eſt. metuens enim Livius, ne ſucceſſu tantæ rei elatus Polyxenidas, claſſem quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obſidione, cuſtodiaque Helleſponti extemplo relicta, naves, quæ ſubductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni claſſe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit: quam cum teneri valido regio præſidio audiſſet, nec procul Seleuci caſtra eſſe, depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum raptim 12

tim in naves imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris juventute fuerat, amiserant, multis nobilibus secutis inter cætera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erant. deinde quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant.

CAPUT XIII.

Polyxenidas cum frustra ad Aetaliam insulam, ut Romanorum, & Eumenis classem opprimeret, stetisset, Ephesum redit: eodem cum ab Samo profectæ essent Romanæ naves, Rhodiis adjunctis, milites egressi in terram prædatum, ad mare, eruptione ex urbe ab hostibus facta, rediguntur: paullo post, fugientibus certamen hostibus, Romana classis Samū repetit.

Romani & Eumenes rex in Erythræm primum classem applicuerunt. Ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent trajicere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari cœperunt. Polyxenidas 13 Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonnesum stetit, inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paullo post increbescente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cætera noctem totam in alto jactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito hostium naves ad Aetaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an

Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves, vacuo ab hostibus mari, Samum trajecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. Quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt. Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si, detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos civitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. postea quam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit, pars in terram milites exposuit. In eos jam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ, ad mare naves redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis ad ejiciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves, & terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum Prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephalenum faciebat: clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

CAPUT XIV.

L. Æmilius Regillus Prætor Samum veniens classem a C. Livio accipit: cum ibi de bello consultaretur, non probata sententia Livii censentis petendam Ephesum, claudendumque, demersis navibus, portum hostibus, mittitur suadente Epicrate Rhodio in Lyciam Livius; is, frustra tentatis Pataris, Phœnicunta petit: commisso cum oppidanis ancipiti certamine, victoria haud incruenta abscedit.

PIræei L. Æmilio Regillo succedenti ad navale imperium Epicrates occurrit, qui, audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit, prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naves sunt. Ægeo mari trajecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit, deductusque ad Aemilium; præsidii caussa se 14

mis-

missum ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Aemilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquam ventum est, accepta ab Livio classe, & sacrificio, ut assolet, rite facto, Aemilius concilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim est primus rogatus sententiam) *neminem fidelius* dare *posse consilium* dixit, *quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse, tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita ademturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem*

25 *facturum*. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsivit, *quid tandem, ubi demersis navibus frenassent claustra maris? utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? si enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint, & minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? sin autem manendum nihilo minus sit, quid attinere claudi portum. Quin contra illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiva acturos. Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quam ut hostes clausos habeant*. Eudamus, præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, *omissa in præsentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam* censuit, & *Patara caput gentis in societatem adjungendam. in duas res magnas id usui fore, & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse; & eam classem, quæ in Lycias compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ conjungatur*. Hæc maxime movit sententia. placuit tamen Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. C. Livius 16 cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus. Rhodum prius jussus adire, &

om

omnia cum iis communicare consilia. Civitates quas prætervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam, quam habebat classem, assumtis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos. posteaquam circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium, portus in Salo stare poterant, aspero mari, & nocte imminente. pervecti mœnia, portum Phœnicunta minus duum millium spatio inde distantem petiere, navibus a maritima vi tutum sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani, assumtis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primo, & adversus paucos levibus excursionibus, lacessebatur magis quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen. postea quamplures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum esset. ita non milites solum, sed etiam navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit: neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi, & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe, Rhodii domum dimissi sunt. Livius prætervectus Asiam in Græciam transmisit, ut conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

CA-

CAPUT XV.

Æmilius petiturus Patara frustra a Livio tentata, ad Jasum exscensione facta, urbem oppugnare aggreditur. calamitatem deprecantibus iis, qui propter fidem in Romanos ibi regis præsidio obsidebantur, oppugnationem omittit: inde progressus, cum sensisset non esse tutum Epheso abscedi, Samum revertitur.

17 ÆMilius posteaquam omissas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incœpto Samum revertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, & summa vi aggredi urbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum prætervecti, in Bargylitico sinu exscensionem ad Jasum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium, agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jasensium exules cum Romanis. ii frequentes Rhodios orare institerunt, *ne urbem & vicinam sibi & cognatam, innoxiam perire sinerent. sibi exilii nullam aliam caussam esse, quam fidem erga Romanos. eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos qui in urbe maneant. omnium Jasensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugere vellent.* Rhodii moti precibus, Eumene etiam rege assumto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessæ regio præsidio urbis casum miserando, pervicerunt ut oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris cum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. Movere ea Æmilium, vocatosque Rhodios cum percunctatus esset, posset ne Pataris universa classis in portu stare? cum respondissent non posse, caussam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naves.

CA-

CAPUT XVI.

Seleucus Antiochi filius ab Æolide profectus, Pergamum oppugnatum pergit: domestico bello avocatus Eumenes rex, eo ab Samo contendit: paullo post classes quoque Romana, atque Rhodia, Regi laturæ auxilium, Elæam veniunt: harum adventu, & fama festinantis ex Macedonia Romani Cos. motus Antiochus agit cum Æmilio de pace, quam non impetrat.

18 PEr idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim quos in societatem pellicere non poterat, depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul a domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit: inde omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo stationibus ante urbem positis, & excursionibus equitum levisque armaturæ magis lacessebat, quam sustinebat hostem. postremo, cum per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis stativa habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admistis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes avocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites, peditumque expediti: præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus levia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut Regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, & tot classes in unum convenisse portum, Antiocho allatum est: & sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique quæ ad transitum Hellesponti opus essent: tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adversus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus

omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium,
19 velle se de pace agere. Æmilius, Eumene a Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem. Eumenes *nec honestum esse* dicere, *eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi posse. Qui enim,* inquit, *aut honeste inclusi mœnibus & obsessi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule non ex auctoritate senatus, * non jussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis; classem exercitumque deducturus; an expectaturus, quid de ea re consuli placeat; quid senatus censeat, aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, & rursus in hiberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios: deinde, si ita visum sit iis, penes quos potestas fuerit, instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem diis volentibus perfecisse.* Hæc sententia vicit: responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse.

* al. in-jussu

CAPUT XVII.

Antiochus, non impetrata ab Æmilio pace agrum circa Elæam, Pergamum, & Adramytteum populatur: per eosdem dies venientes ex Achaja milites, deductique, duce Diophane, Pergamum in præsidium, cogunt, strenue factis ab urbe eruptionibus, Seleucum Antiochi filium ex agro Pergameno castra movere.

Antiochus, pace nequicquam tentata, vastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, * Adramytteum hostiliter itinere facto petit; agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. Eodem, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti Æmilius & Eumenes venerunt. Per eosdem 20
forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt. quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis summi tum omnium Græcorum imperatoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad visendas hostium stationes,

* al. Adramyttiũ.

tiones, quibus locis temporibuſque accederent reciperentque ſeſe, ſumſerunt. Ad radices fere collis, in quo poſita eſt urbs, regii ſuccedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in ſtationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. poſtquam ſemel compulſi metu ſe mœnibus incluſerunt, contemtus eorum, & inde negligentia apud regios oritur. non ſtratos, non infrænatos magna pars habebant equos. paucis ad arma & ordines relictis, dilapſi cæteri ſparſerant ſe toto paſſim campo: pars in juveniles luſus laſciviamque verſi, pars veſcentes ſub umbra, quidam ſomno etiam ſtrati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma ſuos capere, & ad portam præſto eſſe jubet: ipſe Attalum adiit, & in animo ſibi eſſe dixit hoſtium ſtationem tentare. Ægre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adverſus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret: porta egreſſus, haud procul ſtatione hoſtium occaſionem opperiens conſedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam, credere eſſe: & hoſtes paulliſper in eos verſi, ut nihil moveri viderunt, nec ipſi quicquam ex ſolita negligentia, inſuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu ſuos, velut ad ſpectaculum modo eductos, continuit: poſteaquam dilapſos ab ordinibus hoſtes vidit, peditibus, quantum accelerare poſſent, ſequi juſſis, ipſe princeps inter equites cum turma ſua, quantum potuit, effuſiſſimis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atque equite ſublato, ſtationem hoſtium improviſo invadit. Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, cum vincula abrupiſſent, trepidationem & tumultum inter ſuos fecerunt. pauci ſtabant impavidi equi: eos ipſos non ſternere, non infrænare aut conſcendere facile poterant: multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. pedites vero ordinati & præparati ſparſos per negligentiam, & ſemiſomnes prope adorti ſunt: cædes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes ſecutus effuſos, quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (ſpectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modo, ſed feminæ etiam) in præſidium urbis rediit.

21 Poſtero die regiæ magis compoſitæ & ordinatæ ſtationes quingentis paſſibus longius ab urbe ſuerunt caſtra: & Achæi eodem ferme tempore, atque

que

que in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrinque velut jam futurum impetum expectavere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine ad iter magis, quam ad pugnam composito coepere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem quo pridie impetu in postremum agmen incurrit. tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut cum terga caederentur, nemo pugnandi caussa restiterit: trepidantesque, & vix ordinem agminis servantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coegit.

CAPUT XVIII.

Antiochus Adramyttei populatus agrum, alias urbes expugnat: Romani, & Eumenes rex cum Rhodia classe Phocæam transmittentes, oppugnationem, quia operis difficilis, omittunt: dimisso domum Eumene, Romana, & Rhodia classis Samum revertitur: inde Rhodii profecturi adversus Antiochi classem ex Syria venientem, Rhodum veniunt.

ANtiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnavit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias & Crene primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad insulam, quam Bacchium vocant, (imminet urbi Phocæensium) appulerant, & quibus ante abstinuerant templis signisque, (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmisefrunt. eam divisis inter se partibus cum oppugnarent, & viderent sine operibus, armis, scalisque capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset urbem; extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit, nihil aliud, quam depopulato circa urbem hostium agro.
22 Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui quæ ad transitum Hellesponti opus essent, Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elæam, Romani

& Rhodii Samum redierunt. ibi M. Æmilius frater prætoris decessit. Rhodii, celebratis exequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, XIII. suis navibus, & una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt.

CAPUT XIX.

Clara Rhodiorum pugna adversus Antiochi classem ex Syria, ducibus Hannibale, & Apollonio venientem, prospere in mari Pamphylio commissa.

Biduo ante quam Eudamus cum classe a Samo veniret, XIII. a Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adversus eandem Syriacam classem missæ, assumtis navibus quatuor, quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis, Dædala, & quædam alia parva castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus cum, quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum, quem Megistem vocant, prægressos consequitur. inde uno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum est ibi ho-
23 stem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est, prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, & procul navium præbet prospectum. eo maxime * ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Cæterum quod non providerunt, & loco gravi & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore, ingruere morbi vulgo maxime in remiges cœperunt. cujus pestilentiæ metu profecti cum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam jam hostes esse. Tardius navigaverant regii adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII. & XXX. majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & alii adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e portu movit: & posteaquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. * Ab regio sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextero Apollonius purpuratorum unus præerat. & jam in

frontem

al. uti obvii.

al. ab Regiis.

frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus, Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum evehitur, & deinceps quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Hannibali occurrit: cæteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur: extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Han-
24 nibalem pugnabatur. Sed momento temporis & navium virtus, & usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis demsit. nam & in altum celeriter evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram dedere, & siqua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. itaque jam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine navium maxime Hannibal, cæteris omnibus longe præstantem, urgebat: & circumvenisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes, quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam suis concurrissent. tum & Hannibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam: nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt, cum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas, mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes, XX. paullo amplius integras abscedentes, e turri prætoriæ navis silentio facto, *Exurgite*, inquit, *& egregium spectaculum capessite oculis*. Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquam terræ appropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum

revecti,

revecti, hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, quam alius alium accusantes, quod, cum potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal ictus uno prælio adverso, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, cum conjungi veteri regiæ classi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum XX. navibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserunt. Eudamum cum VII. navibus maximis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam lætitiam Romanis jam prius nuntius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum. & apparebat, si ea cura Rhodiis demta esset, vacuos eos tuta ejus regionis maria præstituros. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abscedere custodia Joniæ atque Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt.

CAPUT XX.

Antiochus in societatem tentat pertrahere Prusiam Bithyniæ regem: hujus animus a Scipionibus, & a C. Livio legato, ab Roma misso, confirmatur.

ANtiochus non civitatum modo, quæ circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum, nisi Romanum imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertium peti. ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset.* His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, a suspicione tali averterunt. qui præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Massanissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum*

mum, ſed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majeſtate vel viribus parem. Philippum & Nabin hoſtes, & bello ſuperatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam ſtipendium remiſſum, & filium obſidem redditum: & quaſdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepiſſe eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuiſſe, niſi eum ſuus primo furor, deinde fraus Ætolorum abſumſiſſet. Maxime confirmatus eſt animus regis, poſteaquam ad eum C. Livius, qui prætor ante claſſi præfuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit, quanto & ſpes victoriæ certior Romanis, quam Antiocho, & amicitia ſanctior firmiorq; apud Romanos futura eſſet.

CAPUT XXI.

Colophonem oppugnante Antiocho, Romani cum Rhodiis, ut ſociæ urbi auxilium ferant, ab Samo proficiſcuntur: ex medio curſu Teum ad occupandos commeatus claſſi regiæ ibi paratos avertuntur: interim cum piraticæ naves apparuiſſent, illas ad Myonneſum promontorium perſequuntur: eodem cum claſſe regia advenientem Polyxenidam Antiochi præfectum, commiſſo navali certamine, ſtrenue adjuvantibus Rhodiis, ſuperant.

26 ANtiochus poſteaquam a ſpe ſocietatis Pruſiæ decidit, Epheſum ab Sardibus eſt profectus ad claſſem, quæ per aliquot menſes inſtructa ac parata fuerat, viſendam: magis, quia terreſtribus copiis exercitum Romanum, & duos Scipiones imperatores videbat ſuſtineri non poſſe, quam quod res navalis ipſa per ſe aut tentata ſibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ eſſet. erat tamen momentum in præſentia ſpei, quod & magnam partem Rhodiæ claſſis circa Patara eſſe, & Eumenem regem cum omnibus navibus ſuis conſuli obviam in Helleſpontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos claſſis Rhodia ad Samum per occaſionem fraude præparatam abſumta. His fretus, Polyxenida cum claſſe ad tentandam omni modo certaminis fortunam miſſo, ipſe copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens abeſt a vetere Colophone duo ferme millia paſſuum) & ipſam urbem ſuæ eſſe poteſtatis volebat, adeo propinquam Epheſo, ut nihil terra marive ageret, quod non ſubjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis eſſet: quos audita obſidione non dubitabat ad opem ferendam ſociæ urbi claſſem a Samo moturos; eam occaſionem Polyxenidæ ad rem ge-

gerendam fore. Igitur o-
peribus oppugnare urbem
aggressus, & ad mare par-
tibus duabus pariter mu-
nitionibus deductis, utrin
que vineas & aggerem mu-
ro injunxit, & testudinibus
arietes admovit. Quibus
territi malis Colophonii,
oratores Samum ad L. Æ-
milium, fidem prætoris po-
pulique Romani imploran-
tes, miserunt. Æmilium
& Sami segnis diu mora
offendebat, nihil minus o-
pinantem, quam Polyxe-
nidam bis nequicquam ab
se provocatum, potestatem
pugnæ facturum esse: &
turpe existimabat, Eume-
nis classem adjuvare con-
sulem ad trajiciendas in
Asiam legiones: se Colo-
phonis obsessæ auxilio in-
certum finem habituro al-
ligari. Eudamus Rhodius,
qui & tenuerat eum Sami
cupientem proficisci in
Hellespontum, cunctique
instare & dicere: *quanto
satius esse, vel socios obsi-
dione eximere, vel victam
jam semel classem iterum
vincere, totamque maris pos-
sessionem hosti eripere, quam
desertis sociis, tradita An-
tiocho Asia, terra marique
in Hellespontum, ubi satis
esset Eumenis classis, ab sua
parte belli discedere*? Pro-
27 fecti ab Samo ad petendos
commeatus, consumtis jam
omnibus, Chium parabant
trajicere. Id erat horreum
Romanis: eoque omnes ex
Italia missæ onerariæ diri-
gebant cursum. Circum-
vecti ab urbe ad aversa
insulæ (objecta aquiloni,
ad Chium & Erythras sunt)
cum pararent trajicere, lit-
teris certior fit prætor, fru-
menti vim magnam Chium
ex Italia venisse: vinum
portantes naves tempesta-
tibus retentas esse. simul
allatum est, Tejos regiæ
classi benigne commeatus
praebuisse: quinque millia
vasorum vini esse pollicitos.
Teum ex medio cursu clas-
sem repente avertit: aut,
volentibus iis, usurus com-
meatu parato hostibus, aut
ipsos pro hostibus habitu-
rus. Cum direxissent ad
terram proras, quindecim
ferme eis naves circa Myō-
nesum apparuerunt, quas
primo ex classe regia prae-
tor esse ratus, institit se-
qui: apparuit inde, pira-
ticas celoces & lembos es-
se. Chiorum maritimam
oram depopulati, cum o-
mnis generis praeda rever-
tentes, posteaquam videre
ex alto classem, in fugam
verterunt. & celeritate su-
perabant levioribus, & ad
id fabrefactis navigiis, &
propiores terrae erant. ita-
que priusquam appropin-
quaret classis, Myonnesum
perfugerunt. unde se a por-
tu ratus abstracturum na-
ves, ignarus loci sequeba-
tur praetor. Myonnesus
promontorium inter Teum
Samumque est: ipse collis
est in modum metae, in
acutum cacumen a fundo
satis

stetis lato fastigiatus, a continenti arctæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam quæ in statione sunt naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem sub nocte vano incœpto cum abstitissent, Teum postero die accessere: & in portu, qui a tergo urbis est, (Geræsticum ipsi appellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emi-
28 sit. Teji, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *& juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *& quantum vini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum cum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, posteaquam movisse a Samo Romanos audivit, & ad Myonnesum piratas persecutos Teiorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare: ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circumsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat; & denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teji facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classe transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naves in arcto ostio implicites remos fregissent. & inter alia id quoque movit prætorem ut traduceret classem, quod ab terra peri-

periculum erat, haud pro-
cul inde Antiocho stativa
29 habente. Traducta classe
ad urbem, ignaris omni-
bus egressi milites nautæ
que sunt ad commeatus &
vinum maxime dividen-
dum in naves: cum medio
forte diei agrestis quidam
ad prætorem adductus
nuntiat, alterum jam diem
classem stare ad insulam
Macrin: & paullo ante vi-
sas quasdam moveri tan-
quam ad profectionem na-
ves. Re subita perculsus
prætor tubicines canere ju-
bet, ut, si qui per agros
palati essent, redirent. tri-
bunos in urbem mittit ad
cogendos milites nautas-
que in naves. Haud secus,
quam in repentino incen-
dio, aut capta urbe trepi-
datur: aliis in urbem cur-
rentibus ad suos revocan-
dos: aliis ex urbe naves
cursu repetentibus: incer-
tisque clamoribus, quibus
ipsis tubæ obstreperent, tur-
batis imperiis, tandem
concursum ad naves est. Vix
suam quisq; noscere aut ad-
ire præ tumultu poterat:
trepidatumq; cum periculo
& in mari & in terra foret,
ni partibus divisis Æmilius
cum prætoria nave primus
e portu in altum evectus,
excipiens insequentes suo
quamque ordine in fron-
tem instruxisset: Eudamus,
Rhodiaque classis substitis-
sent ad terram, ut & sine
trepidatione conscenderent,
& ut quæque parata esset,
exiret navis. ita & expli-
cuere ordinem primæ in
conspectu prætoris, & co-
actum agmen ab Rhodiis
est: instructaque acies ve-
lut cerneret regios, in al-
tum processit. inter Myon-
nesum & Corycum pro-
montorium erant, cum ho-
stem conspexere. Et regia
classis binis in ordinem
navibus longo agmine ve-
niens, & ipsa aciem ad-
versam explicuit, tantum
lævo evecta cornu, ut am-
plecti & circumire dexte-
rum cornu Romanorum
posset. quod ubi Eudamus,
qui cogebat agmen, vidit,
non posse exæquare ordi-
nem Romanos, & tantum
non jam circuiri a dextro
cornu, concitat naves: (&
erant Rhodiæ naves longe
omnium celerrimæ tota
classe) æquatoque cornu,
prætoriæ navi, in qua Po-
lyxenidas erat, suam obje-
cit. Jam totis classibus si- 30
mul ab omni parte pugna
conserta erat. Ab Roma-
nis LXXX. naves pugna-
bant, ex quibus Rhodiæ * *
V. & XX. erant. Hostium II
classis undenonaginta na- X
vium fuit, & maximæ for-
mæ naves, tres hexeres ha-
bebat, duas hepteres. Ro-
bore navium & virtute mi-
litum Romani longe* Rho- *
dios præstabant: Rhodiae
naves agilitate, & arte gu-
bernatorum, & scientia re-
migum. Maximo tamen
hostibus terrori fuere, quae
ignes prae se portabant:
&

& quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis* adversi regiae naves ne prora concurrerent, cum declinassent, neque ipsae ferire rostro hostem poterant: & obliquas se ipsae ad ictus praebebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisque ad incendium, quam ad praelium trepidabant. Plurimum tamen quae solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumvecti ab tergo, pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objicere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & laevo in cornu circumventae naves mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade, quam suo periculo terrebatur. caeterum posteaquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae relictis sociis velantem videre: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captae in potestatem hostium venerunt: caeterae incensae aut demersae. Romanorum duae naves fractae sunt, vulneratae aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam navem, anchora ictu ipso excussa e nave sua, unco dente velut manu ferrea injecta, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto cum divellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodii, tractum anchorale & implicitum remis, latus alterum detersit, & debilitatem ea ipsa quae icta cohaeserat, navim cepit.

CAPUT XXII.

Antiochus pulsus ab Romanis possessione maris, Lysimachiam, quia longinqua se posse tueri diffidit, hostibus ultro tradit; relictaque Colophonis obsidione, undique arcessit auxilia.

Hoc maxime modo ad Myonnesum navali praelio pugnatum est. Quo 31
territus Antiochus, quia possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse: praesidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci, pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. non enim tueri solum Lysimachiam a primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tra-

tradidit post adversam navalem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardes recepit se atque inde Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerserent, & quocunque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit.

CAPUT XXIII.

Regillus Prætor post navale prælium prospere ad Myonnesum commissum, Ephesum, inde Chium navigat: paullo post missa parte navium ad Hellespontum, ad Cos. Scipionis copias trajiciendas, Phocæam ipse petit: urbem diu a suis defensam tandem per deditionem recipit: nihilominus ab ira milites ut captam diripiunt.

Regillus Æmilius post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset: Chium, quo ante navale praelium cursum a Samo intenderat, navigat. ibi naves in praelio quassatas cum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum XXX. navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit: * Rhodias parte praedae & spoliis navalibus decoratas domum redire jubet. Rhodii impigre praevertere, ad trajiciendasque copias consulis fiere: atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit. in sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma: duum millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum. Lamptera ipsi appellant. mille & ducenos passus ibi latitudo patet. inde in altum lingua mille passuum excurrens, medium fere sinum velut nota distinguit: ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis: priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. postea quam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa deum aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde cum eo multitudo occurreret ad defendendum: altera quoque parte admotus aries. & jam utrinque sternebantur muri. ad quorum

* al. Rhodios

* al. Rhodiorum

tum

rum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœnibus auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed undique omnes ad munienda & obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius a prætore missus: qui, castigata pertinacia eorum, *majorem curam Romanis, quam illis, ostenderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem conditione qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi.* Hæc cum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse præsidii retulerunt: tum portas aperuerunt, pacti, ne quid hostile paterentur. Cum signa in urbem inferrentur, & pronuntiasset prætor, parci se deditis velle: clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocæenses, nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere.* ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primo resistere, & revocare, dicendo, *captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* posteaquam ira & avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. urbem agrosque & suas leges iis restituit: &, quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit.

CAPUT XXIV.

L. Scipio Cos. pervenit ad Hellespontum: & in Asiam transgreditur.

PEr idem fere tempus consuli transgresso Æniorum Maronitarūq; fines nuntiatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. Id multo, quam de navali victoria lætius fuit: utique posteaquam eo venerunt: refertaque urbs omnium rerum commeatibus velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit: ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique conse- 33

que-

quererentur, qui paſſim per omnia Thraciæ caſtella feſſi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus, ingreſſi rurſus iter per Cherſoneſum Helleſpontum perveniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, ſine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, conceſſum ſibi * tranſitum cernentibus in Aſiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Helleſpontum aliquandiu habuerunt: quia dies forte, quibus ancilia moventur, religioſi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: cauſſaque & is ipſe moræ erat, dum conſequeretur.

* al. trāſire.

CAPUT XXV.

Ad conſulem L. Scipionem jam Helleſpontum tranſgreſſum Antiochus legationem de pace mittit: cum ea neque in concilio, neque privatim tentando animum P. Scipionis Cos. fratris, quibus vellet conditionibus eſſet impetrabilis, acriter bellum parat.

34 PEr eos forte dies legatus ab Antiocho in caſtra venerat, Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei ſpem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos, ſimul Aſiam attigiſſent, effuſo agmine ad caſtra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire conſulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat: in eo maximam ſpem habebat: præterquam quod & magnitudo animi, & ſatietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus, qui victor ille in Hiſpania, qui deinde in Africa fuiſſet: etiam quod filius ejus captus in poteſtate regis erat. Is ubi & quando, & quo caſu captus ſit, ſicut pleraque alia, parum inter auctores conſtat. alii principio belli a Chalcide Oreum petentem circumventum ab regiis navibus tradunt. alii, poſteaquam tranſitum in Aſiam eſt, cum turma Fregellana miſſum exploratum ad regia caſtra, effuſo obviam equitatu cum reciperet ſeſe, in eo tumultu delapſo equo, cum duobus equitibus oppreſſum, ita ad regem deductum eſſe. Illud ſatis conſtat, ſi pax cum populo Romano maneret, hoſpitiumque privatim regi cum Scipionibus eſſet, neque liberalius neque benignius haberi colique adoleſcentem, quam cultus eſt, potuiſſe. Ob hæc cum adventum P. Scipionis legatus expectaſſet: ubi is venit, conſulem adit, petitque, ut mandata audiret.

diret. Advocato frequenti
concilio, legati verba sunt
35 audita. Is multis ante le-
gationibus nequicquam ul-
tro citroque de pace missis,
*eam ipsam fiduciam impe-
trandi sibi esse* dixit, *quod
priores legati nihil impetras-
sent. Smyrnam enim & Lam-
psacum, & Alexandriam
Troadem, & Lysimachiam
in Europa jactatas in illis di-
sceptationibus esse: quarum
Lysimachia jam cessisse regem,
ne quid in Europa habere
eum dicerent: eas quæ in A-
sia sint civitates tradere pa-
ratum esse: & si quas alias
Romani, quod suarum par-
tium fuerint, vindicare ab
imperio regio velint: impen-
sæ quoque in bellum factæ par-
tem dimidiam regem præsti-
turum populo Romano*. Hæc
conditiones erant pacis.
Reliqua oratio fuit, *ut me-
mores rerum humanarum &
suæ fortunæ moderarentur, &
alienam ne urgerent. finirent
Europa imperium. id quoque
immensum esse: & parari sin-
gula acquirendo facilius po-
tuisse, quam universa teneri
posse. Quod si Asiæ quoque
partem aliquam abstrahere
velint, dummodo non dubiis
regionibus finiant, vinci suam
temperantiam Romana cupi-
ditate, pacis & concordiæ
caussa regem passurum*. Ea
quæ legato magna ad pa-
cem impetrandam vide-
bantur, parva Romanis vi-
sa. *nam & impensam, quæ
in bellum facta esset, omnem
præstare regem*, æquum cen-
sebant, *cujus culpa bellum
excitatum esset: & non Jo-
nia modo atque Aeolide de-
duci debere præsidia regia:
sed sicut Græcia omnis libera-
ta esset, ita quæ in Asia sint,
omnes liberari urbes. id ali-
ter fieri non posse, quam ut
cis Taurum montem possessio-
ne Asiæ Antiochus cedat*.
Legatus posteaquam nihil 36
æqui in concilio impetrare
se censebat: privatim [sic
enim imperatum erat] P.
Scipionis tentare animum
est conatus. Omnium pri-
mum filium ei sine pretio
redditurum regem dixit:
deinde ignarus & animi
Scipionis, & moris Roma-
ni, auri pondus ingens est
pollicitus, & nomine tan-
tum regio excepto, socie-
tatem omnis regni, si per
eum pacem impetrasset.
Ad ea Scipio: *Quod Roma-
nos omnes, quod me, ad
quem missus es, ignoras, mi-
nus, miror, cum te fortunam
ejus, a quo venis, ignorare
cernam. Lysimachia tenenda
erat, ne Chersonesum intra-
remus: aut ad Hellespontum
obsistendum, ne in Asiam
trajiceremus, si pacem tan-
quam a solicitis de belli even-
tu petituri eratis. concesso
vero in Asiam transitu, &
non solum frænis, sed etiam
jugo accepto, quæ disceptatio
ex æquo, cum imperium pa-
tiendum sit relicta est? Ego
ex munificentia regia maxi-
mum donum filium habebo:
aliis, deos precor, ne un-
quam fortuna egeat mea: a-*

ximus certe non egebit ; pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publice nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset. Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum: quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

CAPUT XXVI.

L. Scipio Cos. e stativis, quæ ad Hellespontum erant, egressus, ad Antiochi castra contendit : rex, P. Scipioni patri remisso filio, quem captum in potestate habebat, trans Phrygium amnem se recipit : cum insequutus Cos. haud procul a regiis castra posuisset, tumultuaria certamina committuntur.

37 COnsul, omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effusa, venit. inde Ilium processit: castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque cum ascendisset, sacrificavit Minervæ præsidi arcis, & Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Cayci amnis pervenerunt. Eo & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos tradito frumento quibus jusserat COS., in eadem stativa rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus; sed corpori quoque salubre gaudium fuit. satiatusque tandem complexu filii: *Renuntiate*, inquit, *gratias regi me agere; referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam ne ante in aciem descendat, quam ut in castra me redisse audierit*. Quanquam LX. millia peditum, plus XII. millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti aucto-

ritate

ritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ poſuerat ſubſidia, recepit ſe tranſgreſſus Phrygium amnem: circaque Magneſiam, quæ ad Sipylum eſt, poſuit caſtra. & ne, ſi extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent: foſſam ſex cubitis altam, XII. latam cum duxiſſet, extra duplex vallum foſſæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit: unde facile arceri tranſitu foſ-
38 ſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatira regem eſſe ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum deſcendit. inde cum profectum audiſſet, ſecutus veſtigia citra Phrygium amnem quatuor millia ab hoſte poſuit caſtra. Eo mille ferme equites [maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque gẽtium ſagittarii equites intermiſti.] tumultuoſe amne trajecto, in ſtationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompoſitos, deinde cum longius certamen fieret; Romanorum, ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus, regii feſſi jam, & plures non ſuſtinentes, recipere ſe conati, circa ripam amnis, priuſquam flumen ingrederentur, ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduum deinde ſilentium fuit, neutris tranſgredientibus amnem. tertio poſt die Romani ſimul omnes tranſgreſſi ſunt, & duo millia ferme & quingentos paſſus ab hoſte poſuerunt caſtra. Metantibus, & muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. aliquanto pauciores in ſtatione erant: & tamen per ſe nullo a munimento caſtrorum milite avocato, & primo æquum prælium ſuſtinuere, & creſcente certamine, pepulerunt hoſtes, centum ex his occiſis, centum ferme captis.

CAPUT XXVII.

Antiocho detractante certamen, Scipio Coſ. milites invadere caſtra paratos educit: tum rex caſtris egreſſus aciem inſtruit: (copiarum utrinque ſumma, & ordo recenſetur:) commiſſo prælio, Romani, Eumene rege adjuvante, ſuperant.

Per quatriduum inſequens inſtructæ utrinque acies pro vallo ſtetere: quinto die Romani proceſſere in medium campi. Antiochus nihil promovit ſigna, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abeſſent.
Conſul, poſteaquam detre- 39
ctari certamen vidit, poſtero die in conſilium advocavit, *quid ſibi faciendum eſſet, ſi Antiochus pugnandi copiam non faceret: inſtare hiemem: aut ſub pellibus habendos milites fore, aut ſi concedere in*

hiberna vellent, differendum
esse in æstatem bellum. Nul-
lum unquam hostem Ro-
mani æque contemserunt.
conclamatum undique est,
duceret extemplo, & ute-
retur ardore militum, qui
tanquam non pugnandum
cum tot millibus hostium,
sed par numerus pecorum
trucidandus esset, per fos-
sas, per vallum castra in-
vadere parati erant, si in
prælium hostis non exiret.
Cn. Domitius ad exploran-
dum iter, & qua parte adi-
ri vallum hostium posset,
missus, posteaquam omnia
certa retulit, postero die
propius castra admoveri
placuit: tertio signa in me-
dium campi prolata, & in-
strui acies cœpta est. Nec
Antiochus ultra tergiversan-
dum ratus, ne & suorum
animos minueret detrectan-
do certamen, & hostium
spem augeret, & ipse co-
pias eduxit, tantum pro-
gressus a castris, ut dimi-
caturum appareret. Roma-
na acies unius prope formæ
fuit & hominum & armo-
rum genere. duæ legiones
Romanæ, duæ socium ac
Latini nominis erant: qui-
na millia & quadringenos
singulæ habebant. Roma-
ni mediam aciem, cornua
Latini tenuerunt: hastato-
rum prima signa, deinde
principum erant: triarii
postremos claudebant. Ex-
tra hanc veluti justam a-
ciem a parte dextera consul
Achæorum cetratis immi-
stos auxiliares Eumenis tria
millia ferme peditum æqua-
ta fronte instruxit: ultra
eos equitum minus tria
millia opposuit, ex quibus
Eumenis octingenti, reli-
quus omnis equitatus Ro-
manus erat: extremos Tral-
les & Cretenses (quingento-
rum utrique numerum ex-
plebant) statuit. lævum
cornu non videbatur egere
talibus auxiliis, quia flu-
men ab ea parte ripæque di-
ruptæ claudebant: quatuor
tamen inde turmæ equitum
oppositæ. Hæc summa co-
piarum erat Romanis, &
duo millia mistorum Mace-
donum Thracumque, qui
voluntate secuti erant. hi
præsidio relicti sunt castris.
sexdecim elephantos post
triarios in subsidio locave-
runt. nam præterquam
quod multitudinem regio-
rum elephantorum (erant
autem quatuor & L.) susti-
nere non videbantur posse:
ne pari quidem numero In-
dicis Africi resistunt; sive
quia magnitudine, (longe
enim illi præstant) sive ro-
bore animorum vincuntur.
Regia acies varia magis 41
multis gentibus, dissimili-
tudine armorum auxilio-
rumque erat. X. & sex mil-
lia peditum more Macedo-
num armati fuere, qui pha-
langitæ appellabantur. hæc
media acies fuit in fronte in
decem partes divisa. partes
eas interpositis binis ele-
phantis distinguebat. a
fronte introrsus in duos &

XXX.

XXX. ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat: & perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia & cristæ, & tergo impositæ turres, turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexrerum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia equitum loricatorum [cataphractos ipsi appellant] adjunxit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & ejusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex XVI. elephantorum est oppositus in subsidiis. ab eadem parte paullulum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides a genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarii mille & ducenti. tum levis armatura trium millium, pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi sagitrarii adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille & quingnti: & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe missi rege. inde auxiliares missi omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ, & cameli quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarii gladios habentes tenues, longos quarerna cubita: ut ex tanta altitudine contingere hostē possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylii & Lycii: tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, & XVI. elephanti modico intervallo distantes.
41 Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium, & Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeuxidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die levata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Roma-

nis, eadem per incommo-
da regiis erant. nam & ob-
ſcuritas lucis in acie modi-
ca Romanis non adimebat
in omnes partes cōſpectum:
& humor toto fere gravi ar-
matu nihil gladios aut pila
hebetabat. regii tam lata a-
cie, ne ex medio quidem
cornua ſua circumſpicere
poterant, nedum extremi
inter ſe conſpicerentur: &
humor arcus fundaſque, &
jaculorum amenta emollie-
rat. falcatæ quoque qua-
drigæ, quibus ſe perturba-
turum hoſtium aciem An-
tiochus crediderat, in ſuos
terrorem verterunt. Arma-
tæ autem in hunc maxime
modum erant. cuſpides cir-
ca temonem ab jugo decem
cubita extantes velut cor-
nua habebant: quibus quic-
quid obvium daretur, trans-
figerent: & in extremis ju-
gis binæ circa eminebant
falces: altera æquata jugo,
altera inferior in terram de-
vexa: illa, ut quicquid
ab latere obiiceretur, ab-
ſcinderet: hæc, ut pro la-
pſos ſubeunteſque contin-
geret. item ab axibus rota-
rum utrinque binæ eodem
modo diverſæ deligabantur
falces. Sic armatas quadri-
gas, quia ſi in extremo aut
in medio locatæ forent, per
ſuos agendæ erant, in pri-
ma acie, ut ante dictum
eſt, locaverat rex. Quod
ubi Eumenes vidit, haud
ignarus pugnæ, & quam
anceps eſſet auxilii genus,
ſi quis pavorem magis equis
injiceret, quam juſta ado-
riretur pugna: Cretenſes
ſagittarios funditoreſque &
jaculatores equitum non
confertos, ſed quam maxi-
me poſſent diſperſos excur-
rere jubet: ſimul omnibus
partibus tela ingerere. Hæc
velut procella partim vulne-
ribus miſſilium undique
conjectorum, partim cla-
moribus diſſonis ita conſter-
navit equos, ut repente ve-
lut effrænati paſſim incerto
curſu ferrentur: quorum
impetus & levis armatura,
& expediti funditores, &
velox Cretenſis momento
declinabant: & eques in-
ſequendo, tumultum ac
pavorem equis cameliſque
& ipſis ſimul conſternatis
augebat, clamore & ab a-
lia circumſtantium turba
multiplici adjecto. Ita me-
dio inter duas acies campo
exiguntur quadrigæ: amo-
toque inani ludibrio, tum
demum ad juſtum prælium,
ſigno utrinque dato, con-
curſum eſt. Cæterum vana 42
illa res veræ mox cladis
cauſſa fuit. auxilia enim
ſubſidiaria, quæ proxima
locata erant, pavore & con-
ſternatione quadrigarum
territa, & ipſa in fugam
verſa nudarunt omnia uſ-
que ad cataphractos equi-
tes. ad quos cum diſſipatis
ſubſidiis perveniſſet equita-
tus Romanus: ne primum
quidem impetum pars eo-
rum ſuſtinuerunt: alii fuſi
ſunt, alii propter gravita-
tem tegumentorum armo-
rum.

rumque oppreſſi ſunt. totum deinde lævum cornu inclinavit: & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem, & quos appellant phalangitas, erant, uſque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi ſimul perturbati ordines, & impeditus intercurſu ſuorum uſus prælongarum haſtarum (ſariſſas Macedones vocant.) Intulere ſigna Romanæ legiones, & pila inter turbatos conjecere, ne interpoſiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, aſſuetum jam ab Africis bellis & vitare impetum belluæ, & ex tranſverſo aut pilis inceſſere, aut ſi propius ſubire poſſet, gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte proſtrata erat: & ſubſidia circumita a tergo cædebantnr: cum in parte alia fugam ſuorum, & prope jam ad ipſa caſtra clamorem paventium accepere. nanque Antiochus a dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas, dum applicant ſe ſuis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu facit. nec a fronte tantum inſtabat, ſed circumito a flumine cornu, jam ab latere urgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt. Præerat caſtris M. Aemilius, tribunus militum, M. Lepidi 42 filius, qui poſt annos paucos pontifex maximus factus eſt. is, qua fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit, & ſtare primo, deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremo dat ſignum ſuis, ut primos fugientium cædant, turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu, primo conſtiterunt, deinde & ipſi redierunt in pugnam: & Aemilius cum ſuo præſidio [erant autem duo millia virorum fortium] effuſe ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater a dextro cornu, a quo lævum hoſtium primo impetu fugatum fuerat, ut ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus poſteaquam & eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliam & a caſtris & ex acie affluentem turbam conſpexit, in fugam vertit equum. ita utroque cornu victores Romani, per acervos corporum, quos in media maxime acie cumulaverant, ubi & robur fortiſſimorum virorum, & arma gravita-

te-

te fugam impedierant, per-
gunt ad caſtra diripienda.
equites primi omnium Eu-
menis, deinde & alius e-
quitatus toto paſſim campo
ſequuntur hoſtem : & po-
ſtremos, ut quoſque adep-
ti ſunt, cædunt. cæterum
fugientibus major peſtis in-
termiſtis quadrigis elephan-
tiſque & camelis erat ſua
ipſorum turba : cum ſolu-
tis ordinibus, velut cæci,
ſuper alios alii ruentes, &
incurſu belluarum obtere-
rentur. In caſtris quoque
ingens, & major prope,
quam in acie, cædes eſt e-
dita. nam & primorum fu-
ga in caſtra maxime incli-
navit: & hujus fiducia mul-
titudinis, qui in præſidio
erant, pertinacius pro val-
lo pugnarunt. retenti in
portis valloque, quæ ſe im-
petu ipſo capturos credide-
rant Romani, poſteaquam
tandem perruperunt, ab ira
graviorem ediderunt cæ-
44 dem. Ad quinquaginta
millia peditum cæſa eo die
dicuntur, equitũm quatuor
millia, mille & quadrin-
genti capti, & quindecim
cum rectoribus elephanti.
Romanorum aliquot vul-
nerati ſunt: ceciderunt non
plus CCC. pedites, quatuor
& viginti equites, & de
Eumenis exercitu quinque
& viginti. Et illo quidem
die victores direptis hoſtium
caſtris cum magna præda in
ſua reverterunt. poſtero die
ſpoliabant cæſorum corpo-
ra, & captivos contrahe-
bant.

CAPUT XXVIII.

Victo, fugatoque Antiocho, Aſiæ civitates Romanis ſe dedunt.

Legati ab Thyatira & a
Magneſia ad Sipylum
ad dedendas urbes vene-
runt. Antiochus cum pau-
cis fugiens, in ipſo itinere
pluribus congregantibus ſe,
modica manu armatorum
media ferme nocte Sardes
conceſſit. inde cum audiſ-
ſet Seleucum filium, &
quoſdam amicorum Apa-
meam prægreſſos, & ipſe
quarta vigilia cum conjuge
ac filia petit Apameam,
Zenoni tradita cuſtodia ur-
bis, Timone Lydiæ præpo-
ſito. Quibus ſpretis, con-
ſenſu oppidanorum, & mi-
litum, qui in arce erant,
legati ad conſulem miſſi
ſunt. Sub idem fere tem- 45
pus & ab Trallibus, & a
Magneſia quæ ſuper Mæan-
drum eſt, & ab Epheſo lega-
ti ad dedendas urbes vene-
runt. Reliquerat Epheſum
Polyxenidas audita pugna :
& claſſe uſque ad Patara
Lyciæ pervectus, metu ſta-
tionis Rhodiarum na-
vium, quæ ad Megiſten e-
rat, in terram egreſſus, cum
paucis itinere pedeſtri Sy-
riam petit. Aſiæ civitates
in fidem conſulis ditionem-
que populi Romani ſeſe
tradebant.

CA-

CAPUT XXIX.

Antiochus devictus, missis ad Scipionem cos. oratoribus, pacis conditiones, respondente Africano, accipit: ut data pax a senatu comprobetur, Romam legatos mittit: eodem proficiscitur Eumenes rex, & Asiæ totius legationes.

SArdibus jam consul erat, eo & P. Scipio ab Elæa: cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, & placatiore eo & sua, & regis spe invento, tum P. Scipionem, & per eum COS. adierunt: præbitoque iis petentibus frequenti concilio ad mandata edenda, *Non tam quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quam ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam deos, consulere & parcere vos generi humano oportet.* Jam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur: *Romani, ex iis quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. ejus rei, ut alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespōtum trajecimus, priusquā castra regia, priusquam aciē videremus, cū communis mars, & incertus belli evētus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete: Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis, XV. millia talentum Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum S. P. Q. R. pacem comprobaverint, mille deinde talentum per XII. annos. Eumeni quoque reddi CCCC. talenta, & quod frumenti reliquum ex eo quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabi-*

dubitis. Sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem esse P. R. ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitatorem Ætolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armavit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. COS. in hiberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralles Ephesumque divisit, Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

CAPUT XXX.

Manius Acilius Glabrio de Antiocho, quem ex Græcia expulerat, triumphat: triumphi lætitiam minuit nuntius ex Hispania adversæ pugnæ procos. Aemilii cum Lusitanis.

DUm hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt, Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX.: & argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmum Atticum CXIII. millia: cistophorum CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magnique ponderis. tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum civitatum, XLV: spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies cum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo 461

lo, & fama rerum triumphus fuit. Cujus triumphi minuit lætitiam nuntius ex Hispania tristis, adversa pugna in Vastetanis ductu L. Aemilii proprætoris apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse; cæteros paventes intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata.

CAPUT XXXI.

Comitia consularia, & Prætoria habentur: novi consules sunt M. Fulvius Nobilior, & Cn. Manlius Vulso: temere vulgatus Romæ de Scipionibus in Asia captis ab Antiocho, & exercitu deleto rumor, cujus Valerius Antias auctor est, exponitur.

Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculejus prætor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumtis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, *uti C. Lælius COS. si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur: & ut L. Aurunculejus prætor triumviros crearet ad eos colonos dedu-*
47 *cendos*. Creati M. Attilius Seranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. Haud ita multo post cum jam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius COS. ex Gallia Romam rediit. is non solum ex facto absente se S. C. in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Bojorum fuisset, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Aemilii * prætoris literæ allatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, & L. Scipionem COS. exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eveniret, vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare COS. est jussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat, adversa fama hominum, quod provinciam Siciliam petendi caussa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messala. Fulvius COS. unus creatur, cum cæteri centurias non explessent. isque postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. prætores exinde facti, duo

* al. Proconsulis.

Q. Fabii, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp.
48 Postumius Albinus, L. Plau-
U. tius Hypsæus, L. Bæbius
C. Dives. M. Fulvio Nobilio-
561 re, & Cn. Manlio Vulsone
COSS., Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa, COS. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum: eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio pro prætore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse. Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum COS. fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

CAPUT XXXII.

Aetoli legati, qui Romam ad pacem petendam venerant, tum verborum insolentia, tum animorum ferocium habitu irritato senatu, ut hostes ab Urbe dimittuntur.

ÆToli legati in senatum introducti, cum 49
& caussa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi a beneficiis in populum Romanum, & prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum memoria subiret animos Patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum.*

dum, perdomandoſque feroces animos eſſe. Etiam illa res accendit, quod eo ipſo tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatuſconſultum in M. Acilii ſententiam, qui Antiochum Ætoloſque devicerat, factum eſt, *ut Ætoli eo die juberentur proficiſci ab urbe, & intra Quintumdecimum diem Italia excedere*. A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denunciatumque, ſi qua deinde legatio ex Ætolis, niſi permiſſu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano veniſſet Romam, pro hoſtibus omnes futuros. Ita dimiſſi Ætoli.

CAPUT XXXIII.

Conſules Prætoreſque provincias ſortiuntur.

50 DE provinciis deinde COSS. retulerunt. ſortiri eos Ætoliam & Aſiam placuit. qui Aſiam ſortitus eſſet, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, eſt decretus, & in * ejus ſupplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri Cos. exercitus, qui erat in Ætolia, eſt decretus: & ut in ſupplementum ſcriberet, permiſſum, civium ſociorumque eundem numerum, quem collega: naves quoque idem Cos., quæ priore anno paratæ erant, ornare juſſus, ac ducere ſecum: nec cum Ætolis ſolum bellum gerere, ſed etiam in Cephaleniam inſulam trajicere. Mandatum eidem, ſi per commodum reipublicæ facere poſſet, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari. ſi qua res eum teneret, ſenatum certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe. Ætolia M. Fulvio, Aſia Cn. Manlio ſorte evenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſtumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor, flamen quirinalis, Sardiniam, Q. Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſæus Hiſpaniam citeriorem, L. Bæbius Dives ulteriorem. Siciliæ legio una, & claſſis, quæ in ea provincia erat, decreta, & ut duas decimas frumenti novus prætor imperaret Siculis, earum alteram in Aſiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eoſdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari juſſum. L. Bæbio ſupplementum in Hiſpaniam datum, mille Romani pedites,

* al. in cum.

tes, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC. equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est, prorogatum & P. Junio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset: & M. Tuccio proprætori in Bruttiis & Apulia.

CAPUT XXXIV.

P. Licinius pontifex maximus post magna certamina tenet, ne Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis creatus Prætor, in Sardiniam provinciam proficiscatur.

51 PRiusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium Pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem, flaminem quirinalem, quale Patrum memoria inter L. Metellum, & Postumium Albinum fuerat. Cos. illum cum C. Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pont. Max. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & multæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici jussus. & multæ ex jussu populi remissæ. * ira provinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, Patres auctoritate sua deterruerunt: & ut jus inter peregrinos diceret, decreverũt. Delectibus deinde intra paucos dies (neq; enim multi milites legendi erant) perfectis, Coss. prætoresque in provincias proficiscuntur.

* al. ita provincia erepta.

CAPUT XXXV.

Certi primum nuntii, deinde adventus Cottæ legati Scipionis Cos., temere vulgatos de rebus in Asia gestis rumores discutiunt: propter prosperum belli exitum sacra Diis fiunt.

FAma deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: & post dies paucos nuntii certi, literæque imperatoris Romam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt: (desierant enim victam Ætoliam metuere) quam averterunt famam, quod ineuntibus id bellum gravis hostis & suis viribus, & quod Hannibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de Cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas

das

das ejus copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret
52 bellandum. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex, Rhodiique, Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione, jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL. majores hostiæ immolari jussæ.

CAPUT XXXVI.

Rex Eumenes, graviter in Senatu suis in populum Rom. meritis commemoratis, contendit impetrare, ut ea pars Asiæ, qua emotus est Antiochus, suo adjiciatur imperio.

TUm omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breviter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraque prospere res gessissent: quodque regem Antiochum fusum fugatumque, & exutum castris, prius Europa, post & Asia, quæ cis Taurum montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quam se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbantibus cunctis, jubentibusque dicere ipsum, omissa in id verecundia, quid sibi ab S. P. Q. R. tribui æquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo possit, prout ejus merita sint, senatum facturum: ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset. verum enimvero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus P. C. deterriti sunt, quominus dicere ipsum juberent: & cum aliquandiu hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes invicem, non magis mutua, quam inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans aut petens venerit. quæ * commoda regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius, quam senatum nosse. revocandum igitur, & cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere.*

* al. accommodata

53 Reductus a prætore in templum rex, & dicere jussus: *Perseverassem*, inquit, *tacere P. C. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, & illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. quæ quidem eo difficilior oratio erit,*

erit, quod ea postulata eorum futura sunt, ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. agent enim caussam civitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin & a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras? ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, revera subjectos imperio, & obnoxios habituri sint? & (si diis placet) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: vos modo id dicere, & conveniens esse antefactis dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit: neve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios præter modum extollatis: sed etiam ne qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socii & amici vestri. Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse. in certamine autem amicitiæ vestræ, benevolentiæ erga vos, honoris qui a vobis habebitur, minime æquo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua & constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus navalibusque: omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum æquari ulla parte posset, vos adjuvit. postremo cum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus haud multo post expiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio in colendis vobis adjicere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque & impensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat, restituebat extemplo civitates quæ defecerant a nobis, spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. terrestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi: commeatus terra marique suppeditavi. navalibus præliis, quæ multis locis facta sunt, omnibus af-

fui:

fui: nec labori meo, nec periculo usquam peperci. quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique, liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis, tota classe ad Hellespontum L. Scipioni Cos. vestro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam a Cos. abscessi. nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei: nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est. in acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me Cos. esse voluit. Non sum hoc dicturus P. C. quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Massanissa hostis vobis antequam socius fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra: tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem & Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed adjecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, & ego, fratresque mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego P. C. quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est: si vos ea mente ultra Tauri juga Antiochum emovistis, ut ipsi teneretis eas terras: nullos accolas nec finitimos habere, quam vos, malo: nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. sed si vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello à vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. ita opinor: si nihil hostile adversus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt: quanto est vestra prudentia & æquitate dignius, sociis benemeritis, quam hostibus, vos consulere? Grata oratio regis 54
Patribus fuit: & facile apparebat munifice omnia & propenso animo facturos.

CA-

CAPUT XXXVII.

Post Smyrnaos introducti in Senatum Rhodii legati, Græcarum civitatum suscepta caussa, suadent, ut iis libertas detur.

INterposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant, quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnæis, quod omnia ultima pati, quam se regi tradere maluissent: introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum P. R. meritisque Rhodiorum, Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nihil*, inquit, *nobis tota nostra actione P. C. neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum & privatum singulis, &, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri P. C. nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis caussam agamus: reges serva omnia, & subjecta imperio suo esse velint. Utcunque tamen res se habet: magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. nam si aliter socio atque amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis: esset deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam, nunc servitute tot civitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat: est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quam dives, victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exsolvat. nam & Lycaonia, & Phrygia utraque, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum una qualibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes vero datæ maximis eum regibus æquare. licet ergo vobis & præmiis belli ditare socios, & non decedere instituto vestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antiochum, belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet, desideretur atque expectetur. alia enim aliis & honesta & probabilis est caussa armorum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut possideant. vos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc cum orbis terrarum in ditione vestra sit,*

cœpere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod vestrum nomen imperiumque juxta ac deos immortales jampridem intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit, nescio, an tueri difficilius sit. gentis vetustissimæ nobilissimæque vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis, doctrinarumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam vestram universæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam: nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque civitas & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique. nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, jampridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, vestitumque & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium sincerum integrumque a contagione accolarum servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus: quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho senserunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis, videte P. C. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fidelique opera vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. nunc in pace id consilium afferimus: quod si comprobaveritis, magnificentius vos victoria usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magni- 55
tudini Romanæ oratio visa est.

CAPUT XXXVIII.

Auditis Antiochi legatis, senatus pacem a Scipione Cos. regi datam sua auctoritate confirmat: introductis aliis Asiæ legationibus, decernitur, ut provinciæ, quibus cis Taurum cessisset Antiochus, sint Eumenis regis, attributa Rhodiis quoque terrarum parte: Solis urbem in Cilicia cum tanquam ad se pertinentem, Rhodii peterent; adversantibus magnopere Antiochi legatis, desistunt.

POst Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt P. C. *ut suæ potius clementiæ, quam regis culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, memores consulerent. postremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua.* Et senatus eam pacem servandam censuit: & paucos post dies populus jussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, *decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque; summam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, usque ad Mæandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum essent. ceteræ civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque immunes essent.* Decem legatos hos decreverunt: Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem. His, quæ 56
præsentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus constituit, Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranque, & Mysiam, regias silvas, & Lydiæ, Joniæque, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrũq; Hydrelatanum, ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent, Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, præter agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia quæ supra scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data,

extra

extra eundem Telmissum, & castra Telmissium, & agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc & ab Eumene & ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent pridie, quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his cum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, cum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt: *si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum*. Tum vero impensius quam ante Rhodii gratias egerunt: cessurosque se potius arrogantiæ Antipatri, quam caussam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

CAPUT XXXIX.

Bæbius Prætor in Hispaniam provinciam proficiscens, a Liguribus circumventus cæditur: dum in eandem provinciam mittitur Junius Brutus proprætor, ibi interim L. Æmilius Paulus ingenti prælio Lusitanos superat.

Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiaverant, 57 L. Bæbium prætorem in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus, ea re audita, decrevit, uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur: eaque ei provincia esset. Hoc S. C. literæque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt. profectusque in Hispaniam est P. Junius proprætor. in qua provincia prius aliquanto quam successor veniret, L. Æmilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pu-

pugnavit. fusi fugatique sunt hostes: cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia CCC. capti, & castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit.

CAPUT XL.

Bononiam colonia deducitur. Censura ingenti certamine petitur: Manius Acilius Glabrio, in quem maxime favor hominum se inclinabat, accusatus quod non omnem prædam in Antiochi castris captam detulisset in ærarium, petitione desistit: creantur Censores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus.

EOdem anno ante diem tertium calendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex S. C. L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta. equitibus septuagena jugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat. Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquam in se parum magni certaminis caussam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. Id cum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem præferri tantum, P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus tribuni plebis ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæque aliquantum captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur; cujus auctoritatem perpetuo tenore vitæ partam, toga candida elevabat. is testis, quæ vasa aurea, atq; argentea captis castris inter aliã prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. postremo in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus competitor 58
* inæstimabili perjurio incesseret. Centum millium inexmulta irrogata erat. bis de piaea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus: nec populus de multa suffragium ferre voluit: & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati.

* al. inexpiabili. * al. intestabili.

CA-

CAPUT XLI.

L. Æmilii Regilli, qui Polyxenidam Antiochi præfectum ad Myonnesum classe devicerat, navalis triumphus.

PEr eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset; magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit K. Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi: tetradrachma Attica XXX. & IV. millia DCC. cistophorum CXXXII. millia CCC. Supplicationes deinde fuerunt ex S. C. quod L. Æmilius in Hispania prospere rem gessisset.

CAPUT XLII.

L. Scipio de rege Antiocho ingenti apparatu triumphat: cognomine fratri Africano coæquatus Asiaticus appellatur.

HAud ita multo post L. Scipio ad urbem venit: qui, ne * cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit & in senatu & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui fama id majus bellum, quam difficultate rei fuisse interpretarentur. uno memorabili prælio debellatum, gloriamque ejus victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum vere æstimanti, Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimis orientis omnium gentium contractis auxiliis. Merito 59
ergo & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triumphavit mense intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus fuit: recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisque, non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria CCXXXIV. oppidorum simulacra CXXXIV. eburneos dentes mille CCXXXI. aureas coronas CCXXXIV. argenti pondo CXLVII. millia, & CCCCXX. tetradrachmum Atticorum CC. & XXIV. millia: cistophorum CCCXXXI. millia, & LXX. nummos aureos Philippeos CXL. millia: vasorum argenteorum (omnia cælata erant)

* al. cognomini fratris.

erant) mille pondo, & CCCCXXIV. aureorum mille pondo XXIV. & duces regii præfecti, & purpurati duo & XXX. ante currum ducti. Militibus quiniviceni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere posteaquam consulatu abiit.

CAPUT XLIII.

Profecto in Asiam Manlio cos., prætor quoque Q. Fabius Labeo venit ad classem: belli materiam quærens, in Cretam trajicit: recepta ibi magna captivorum multitudine, Ephesum redit: inde missis in Thraciam navibus, Ænios, & Maronitas in libertatem asserit.

60 EOdem fere tempore & Cn. Manlius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. cæterum Cos. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. cogitantique Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversus Gortynios Gnosiosque gerebant. & captivorum Romanorum, atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ litus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque caussam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit. inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno & Maronia præsidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eæ civitates essent.

L. FLORI

DECADIS QUARTÆ

LIBRI OCTAVI.

EPITOME.

Marcus Fulvius COS. in Epiro Ambracienses obsessos per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius COS. collega ejus Gallogrecos Tolistobogios Tectosagas, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem minime parerent, vicit. Eorum origo, & cum eo loca quæ tenent, occupaverantque, referuntur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in femina traditur: quæ cum regis Gallogræcorum uxor fuisset, capta centurionem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita CCLVIII. millia, & CCCXXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallogræcis, acta per se caussa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam ajunt, a Petillio Acteo tribuno plebis, ut quidam, a Nævio, quod præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies venit, evocatus in rostra, Hac die, *inquit,* Quirites, Carthaginem vici. *& prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribunitiis injuriis vexaretur, in voluntarium exilium Liternum concessit, incertum ibi, an Romæ defunctus. nam eius monimentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusque, cum in vincula & carcerem duceretur; Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona ejus publice possidenda misisset: non modo in iis nullum vestigium pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam a cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessitati ei erat ad cultum, redemta.*

DECADIS QUARTÆ
LIBER OCTAVUS.

CAPUT I.

Aminander Athamanum Rex ab suis vocatus patrium regnum, pulsis inde Macedonum præsidiis, per Aetolos recuperat.

1 Cum in Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Ætolia literis suorum indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissique nuntii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberent, impetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Ætolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro prætore. Quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. hi senos sibi adjutores ad rem gerendam assumserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei, quam agendæ aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. ita duo & L. facti, quadrifariam se diviserunt. pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Aminander cum mille Ætolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum

mum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone præfecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniæ subjectum.

CAPUT II.

Philippus rex, audita Athamaniæ defectione, eo celeriter cum exercitu proficiscitur: a gente repulsus, amissa etiam manu militum, quos ad Ethopiam occupandam præmiserat, in Macedoniam revertitur.

2 PHilippus, audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus milibus Athenæum, quod unum a praesidio suo retentum fuerat, pervenit. inde proximis tentatis, cum facile animadvertisset caetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus praemissum Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheae imminentem: quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovi sacrum posuit castra. Ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viae discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor & trepidatio erat, & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Haec tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur. postea quam Ætoli se conjunxerunt: hos, ut ab tergo agmini instarent: reliquerunt: ipsi a lateribus se circumfuderunt. quidam per notos calles breviore via praegressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugae magis effusae, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremque undique tumulum concesserunt:

fere: quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, & per invias atque ignotas rupes iter fugae non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. postera die per inducias sepeliẽdi cæsos potestas facta est.

CAPUT III.

Aminander usus excusatione, quod patrium regnum recuperarit, pacem ab Romanis petit: Ætoli nonnullas gentes, quæ Philippi erant, in suam ditionem redigunt: territi deinde tum Romanorum victoria de rege Antiocho, tum adventu Fulvii cos. per legatos Romam missos pacem tentant.

3 AMinander, recuperato regno, legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemq; totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quõdam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionẽ venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant: hi primum ad arma concurrerunt: cæterum posteaquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, & cædem præsidii ejus accepere, & ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus, jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque COS. nuntiantes jam cum exercitu trajecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum suæ preces nuper repudiatæ, faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis, ad tentandum ultimam spem, Romam miserunt: nihil, ne bellum haberent prius, (nam pene in conspectu hostis erat) præmeditati.

CAPUT IV.

M. Fulvius cos., per Epirum ducto exercitu Ambraciam, bellum inde contra Ætolos incœpturus, acriter eam urbem aggreditur: oppugnatio, ferentibus auxilium Ætolis, ab oppidanis strenue sustinetur.

JAm M. Fulvius Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Am-

Ambraciam placebat aggredi, quæ tum contribuerat se Ætolis. *sive ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: sive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos & cætera opera esse: & Arethontem, navigabilem amnem, opportunum ad comportanda quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere, & æstatem*
4 *aptam rei gerendæ adesse*. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam advenienti magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta est: Perrhantem incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat: amnis Arethon ex Acarnania fluens, cadit in sinum maris ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli: muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit. ea omnia vallo ac fossa ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset.

CAPUT V.

Aetoli obsessæ ab Romanis Ambraciæ opem ferentes, ubi jam circumsessam vident, dividunt copias: cum pars earum in urbem penetrasset, cæteras ad Acarnaniam populandam ducunt: Ambracienses interim undique oppugnati strenue obsistunt.

Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. deinde, posteaquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit: cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. Consul jam munimentis, 5
quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus: tria

paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit: unum e regione Æsculapii, unum adversus arcem: arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos pavor ac trepidatio cepit. deinde ut præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesve robustos incutiebant, falces anchoris ferreis injectis, in interiorem partem muri trahentes asserem præstringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant.

CAPUT VI.

Aetoli, qui ad Acarnaniam populandam se converterant, tentant denuo Ambraciam ab obsidione liberare: manu militum intromissa, reliqui extra urbem, ut ancipiti tumultu res contra Rom. geratur, se continent: cum hi mox alio avocati discessissent; intra urbem obsessi sentientes se desertos, ad oppugnationem sustinendam segniores fiunt.

IN hoc statu res ad Ambraciam cum essent, jam Aetoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant: inde Nicander prætor spem nactus solvendæ incœpto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciā intromittit. noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe opera hostium, quæ adversus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio, in urbem penetrat: animique aliquantum ad omnia audenda, & spei obsessis adjecit: & simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id incœptum conatu, quam effectu gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad 6
Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Aetoli aggressi sunt. alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie

cie, advenere: multos primo impetu custodes oppressere . deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. uno in loco ferro ignique gesta res est. a duobus irrito incœpto, cum tentassent magis, quam inissent certamen, Aetoli abscesserunt. atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium invasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterum posteaquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo re omissa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, & pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis . quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari una utique parte opera cum magna cæde hohium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Aetoli, non ab ejus solum noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant. jam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus ubi adesse Aetolos audivit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum LX. lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Aetoliæ vastabat. adversus quos mille Aetoli missi, quacumque se classis circumegerat, per litorum anfractus brevioribus semitis occurrebant.

CAPUT VII.

Ambracienses occulto etiam cuniculo ab Romanis oppugnati, eorum conatum irritum reddunt.

ET Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquantum urbis nudaverant: nec tamen penetrare in urbem poterant. nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. itaque cum aperta vi parum procederet COS res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit. & aliquandiu, cum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes

tes

res etiam humum, fefellere hostem. tumulus repente terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pavidique ne jam subrutis muris facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quanta esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt: silentio facto, pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant. quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, pervenerunt. ibi commissis operibus, cum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est, dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumque dolii ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summovendos hostes eminebant. scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat.

CAPUT VIII.

Aetoli diversis simul bellis petiti, legationem de pace ad Fulvium Cos. Ambraciam obsidentem mittunt: interim, dum ultro citroque cum pacis conditionibus legati redeunt, Ambracienses, opera maxime Aminandri regis Athamanum, se Romanis permittunt.

Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Aetolis Phæneas & Damoteles cum liberis mādatis decreto gentis ad COS. venerunt. nam prætor eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Aetolos simul ad tria diversa bella occursantes sufficere: convocato concilio, Aetolos principes, quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, *ut pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis con-* 8

conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, & prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas & Damoteles quod e re Aetolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare COS. *ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis certe coactæ insanire. non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quam boni ante, cum adversus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum large gratiam relatam sibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere.* Ad ea COS. respondit: *Magis sæpe quam vere unquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Aetolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se, arma illis prius, equosque omnes tradendos esse, deinde mille talentum argenti P. R. dandum, cujus summæ dimidium præsens numeretur, si pacem habere vellent. ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem quos P. R. amicos atque hostes habeant.*
9 Adversus quæ legati, & quia gravia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra prætorem & principes consulerent. Clamore & jurgio excepti, quod diu rem traherent, qualemcumque pacem referre jussi cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. cum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud COS. essent: Aminander quoque Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi majorem partem temporis exulaverat, quam pro Aetolis solicitus. per hos certior factus COS. de casu legatorum, adduci eos a Tyrrheo jussit. quorum post adventum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens muris parum proficeret: postremo, COS. permissu, ingressus urbem, partim consilio, partim precibus evicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Lævini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre ge-

genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienses prius pacti ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein *ut quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC. præsentia, CCC. per annos sex pensionibus æquis: captivos perfugasque redderent Romanis. urbem ne quam formulæ sui juris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quintius traiecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset. Cephalenia insula ut extra jus fœderis esset.* Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leviora erant: petentibus Aetolis ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. quæ cum sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream COS. centum & quinquaginta pondo dederunt. signa ænea marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam cæteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia avectaque: nihil præterea tactum, violatumve.

CAPUT IX.

Aetoli jussu Fulvii Cos. legatos Romam, ut a senatu quoque pacem accipiant, mittunt: quamvis Patres propter recentes maxime Philippi crim nationes primo sint ab Aetolis aversi, placati tamen Atheniensium, Rhodiorumque legatorum precibus, tandem, præscriptis conditionibus, dant pacem.

PRofectus ab Ambracia COS. in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochicum (XXII. millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Aetoli, mirante COS. quod morarentur, venerunt. Inde posteaquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque ut & Athenienses & Rhodii deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt, qui per legatos, per literas, Dolopas Amphilocosque & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon Icesiæ filius, eloquentia e-

tiam

tiam dicitur movisse, qui vulgata similitudine, *mari tranquillo, quod ventis conciaretur, æquiparando multitudinem Aetolorum*, usus, *cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos* ajebat. *posteaquam flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Meneas & Damocritus cœpissent, tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset.* Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. fuerunt autem hæ. *Imperium majestatemque P.R. gens Aetolorum conservato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire finito, neve ulla ope juvato: hostes eosdem habeto, quos P.R. armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito. perfugas, fugitivos captivosque reddito Romanis sociisque: præterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Aetoli essent: aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddatur. obsides XL. arbitratu COS. Romani dato, ne minores XII. annorum, neu majores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus, neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges esto.* De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusque ejus nihil ex eo quod cum COS. convenerat, mutatum. *pro argento si aurum dare mallent, darent*, convenit: *dum pro argenteis decem aureus unus valeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines Aetolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio COSS. postve eos COSS. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint. Oeniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunto.* His legibus fœdus ictum cum Aetolis est.

CAPUT X.

Manlius Cos. Ephesi parat expeditionem in Gallogræciam: eo non recta contendens, ad alias Asiæ gentes subigendas divertit.

EAdem non æstate solum, 12
sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio COS. in Aetolia gesta sunt, COS. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum COS. venit, acceptisque copiis a L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prælio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipien-

piendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juvissent, & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoque pauca, nec falsa, nec immodica adjecit. Læti milites cum frequenti assensu COS. audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes, rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse, (Romæ tunc erat) credere COS. gnarum locorum hominumque, & cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus accersit a Pergamo. hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC. Athenæo fratre jusso cum cæteris copiis subsequi: commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. COS. collaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit: quia vado superari amnis non poterat, & contrahendæ naves erant ad exercitũ trajiciendum.

13 Transgressi Mæandrum ad Hieran Comen pervenerunt. Fanum ibi augustum Apollinis, & oraculum. sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate aut armis cogeret jura antiqua pati. Eodem & Atenæus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul a Mandriæ fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaque ita tenet Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, media urbe decurrens per Caras primum, deinde Jonas in sinum maris editur, qui inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius

ex

ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est, quod, Romano tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia consulis, qui misso tribuno edicit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos [quod vocant] processum est. ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum. In finibus Pisidarum posita est urbs in ea parte, quæ vergit ad Pamphylium mare: integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbavere: deinde ut apparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. V. & XX. talenta argenti, & X. millia medimnum tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum. inde profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto dejectus. Haud procul a Cibyra aberant, nec legatio ulla a Moagete tyranno civitatis eius, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini jam fines ingredienti legati occurrerunt, nunciantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem. & in coronam auream XV. talenta afferebant. Helvius integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit. quibus eadem referenribus cōsul. *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna ejus magis, quam de amicitia nobis cogitandum sit*. Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet: veniendique ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo præter Cibyram Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, ut se suosque spolia-

liaret, V. & XX. talenta se confecturum, prope ut diffidens pollicebatur. *Enim vero* inquit consul, *ferri jam ludificatio ista non potest. parum est non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoque in eadem impudentia persistas? V. & XX. talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe expecta.* Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci stipulatione inopiæ, & paullatim illiberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus. adjecta X. millia medimnum frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mandropolim manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refrtum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lysis fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Thermenses eo tempore Hyriensium arcem urbe capta oppugnabant. inclusi, cum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti consuli caussa in Pamphyliam divertendi oblata est. adveniens obsidione Hyrienses exemit. Termeso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aspendiis, cæterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen [quam vocant] Comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoe dedentes civitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas viderunt. legatis missis pacti quinquaginta talentis, & XX. millibus medimnum tritici, & XX. hordei, pacem

:m impetraverunt. Progreſſus inde ad Obrimæ ꞇntes, ad vicum, quem poridos comen vocant, oſuit caſtra. Eo Seleucus Apamea poſtero die venit. Ægros inde & inutia impedimenta cum Aameam dimiſiſſet, ducius itinerum a Seleuco acptis, profectus eo die in etropolitanum campum, oſtero die Dinias Phrygiæ roceſſit. inde Sinnada vet, metu omnibus circa ppidis deſertis. quorum m præda grave agmen ahens, vix quinque millum die toto itinere perᵹcto, ad Beudos, quod ves appellant, pervenit. ad nabura inde, & altero die l Alandri fontes, tertio ad baſſum poſuit caſtra. ibi ures dies ſtativa habuit, uia perventum erat ad oliſtobojorum fines.

CAPUT XI.

allorum Aſiam incolentium origo, diviſio, & imperium.

GAlli, magna hominum vis, ſeu inopia agri, ſeu ædæ ſpe, nullam gentem, r quas ituri eſſent, parem mis rati, Brenno duce in ardanos pervenerunt. ibi ditio orta, & ad XX. mill hominum cum Leonoac Lutario regulis, ſeſſione facta a Brenno, in raciam iter averterunt. i cum reſiſtentibus puando, pacem petentibus pendium imponendo, Byntium cum perveniſſent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Aſiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ ejus eſſet, cepit. & Lyſimachia fraude capta, Cherſoneſoque omni armis poſſeſſa, ad Helleſpontum deſcenderunt. ibi vero exiguo diviſis freto cernentibus Aſiam, multo magis animi ad tranſeundum accenſi, nuntioſque ad Antipatrum præfectum ejus oræ de tranſitu mittebant. quæ res cum lentius ſpe ipſorum traheretur: alia rurſus nova inter regulos orta ſeditio eſt. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per ſpeciem legationis ab Antipatro ad ſpeculandum miſſis, duas tectas naves, & tres lembos adimit: his alios atque alios dies noctesque tranſvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo poſt Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio tranſmiſit. coeunt deinde in unum rurſus Galli, & auxilia Nicomedi dant, adverſus Zybœam, partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. atque eorum maxime opera devictus Zybœa eſt, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis conceſſit. Profecti

fecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex XX. millibus hominum quam decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut quas adiissent, quasque non adiissent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremo cum tres essent gentes, Tolistoboji, Trochmi, Tectosages: in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trochmis Hellesponti ora data: Tolistoboji Æolida atque Joniam, Tectosagæ mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt, tantusq; terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incœpto præter omnium opinionem affuit fortuna, & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eædem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

CAPUT XII.

Manlius Cos. bellum contra Gallogræcos, quorum ad fines jam pervenit, suscepturus, milites oratione accendit: deinde in hostem castra promovet.

CUm hoc hoste tam terribili omnibus regionis ejus quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus est consul: *Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt gentium, Gallos fama belli præstare. inter mitissimum genus hominum ferox natio pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita, atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros. ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque; & plures prope de Gallis triumphi quam de toto orbe terrarum acti sunt. Jam usu hoc cognitum est; si primum impetum, quem fervido ingenio*

nio & cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos, sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerun. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. hi jam degeneres sunt, misti, & Gallogræci vere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cælique sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum alienæ terræ, in id, quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas, feritatem illam silvestrem primo servare; deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt: extorres inopia agrorum profecti domo, per asperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde, & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cælo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis viris cavenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinæ, morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eandem inter socios habebitis, quam, si servantes antiquum specimen animorum, Gallos vicissetis. Concione dimis- 18
sa,

ſa, miſſiſque ad Epoſſognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manſerat, & negaverat Antiocho adverſus Romanos auxilia, caſtra movit. primo die ad Alandrum flumen, poſtero ad vicum quem vocant Tyſcon, ventum. Eo legati Oroandenſium cum veniſſent amicitiam petentes, CC. talenta iis ſunt imperata: precantibuſque ut domum renuntiarent, poteſtas facta. Ducere inde exercitum conſul ad Plitendum: deinde ad Alyatios caſtra poſita. Eo miſſi ad Epoſſognatum redierunt, & legati reguli, orantes ne Tectoſagis bellum inferrent. & ipſum in eam gentem iturum Epoſſognatum, perſuaſurumque ut imperata faciant. Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quicquam, ſed ne ſpinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis utuntur.

CAPUT XIII.

Penetranti in Gallogræciam Manlio Coſ. trans Sangarium amnem Galli Matris Peſſinuntiæ ultro occurrunt: Toliſtoboji, Tectoſagæ, & Trocmi, recuſantes imperata facere, montes ejus regionis editiſſimos petunt

AD Cuballum Gallogræciæ caſtellum caſtra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hoſtium equites. nec turbarunt tantum ſtationes Romanas, repente invecti, ſed quoſdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in caſtra perlatus eſſet, effuſus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde conſul, ut qui jam ad hoſtes perventum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. continentibus itineribus cum ad Sangarium flumen perveniſſet, pontem, quia vado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Tymbri fluvio: inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem ſeſe effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piſcium accolis ingentem vim præbet. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen, præ-

ter

ter ripam euntibus Galli matris magnæ a Pesinunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere se omen cum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari ferme distantia intervallo habet: Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum
19 omnium invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt nuntiantes, *profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, & cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possent, præ se agentes portantesque, Olympum montem petere, ut inde armis locorumque situ sese tueantur.* Certiora postea Oroandensium legati attulerunt, *Tolistobojorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosagos alium montem, qui Magava dicatur, petisse: Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobojis statuisse auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostes censebant: *nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos, & si conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos.* Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

CAPUT XIV.

Manlius Cos. veniens ingenti apparatu ad Olympum, Gallogræcos Tolistobojos, qui eum ceperant montem, magno prælio profligat.

Consul, quia non co- 20
minus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, ve-

litarium hastarum, sagittarum, glandisque, & modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat; instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, & a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam averterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit meridiana regione terrenos, & placide acclives ad quendam finem colles esse, ad septentrionem arduas & rectas prope rupes: atque omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte; qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno solis ortu, & ab æstivo occasu. Hæc contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra: postero die sacrificio facto, cum primis hostiis litasset: trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto possit, subire jubet. si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilibus vim afferre, sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini conjungi: C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis: deinde ab æstivo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero divisit. secum esse ipsum juvenem jussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant: opemque ferre, quo postulent
res, properent. Galli duo- 21
bus lateribus satis fidentes invia esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ minus M. passuum a castris occupandum mittunt: eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarii & funditores, & Tralli Thraces: signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non vi-

derentur

derentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil jam æqui erat. scuta longe, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, male tegebant Gallos. nec jam tela alia habebant præter gladios, quorum, cum manum hostis non consereret, nullus usus erat. saxis nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, ut insueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pavore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex occulto, & procul levibus telis vulnerantur, nec quo ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora: ut quæ nunquam nisi in pugna nudentur. ita & plus sanguinis e multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ: & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis moventur: interdum insecta cute, ubi latior quam altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. iidem, cum aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem urit, & scrutantes quæ vellant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi: sic ut passim procumberent. alii ruentes in hostem undique configebantur, & cum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextera hastas, quibus eminus utitur: gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam Gallorum: qui posteaquam ab levi armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris & tumultus jam plena, ut ubi feminæ puerique, & alia imbellis turba permista esset. Romanos victores deserti fuga hostium accepe-runt tumuli. Sub idem 22
tempus L. Manlius & C. Helvius, cum quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquam

ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una haoebat iter: & sequi consulis agmen modico uterque intervallo, velut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquam ad tumulos ab levi armatura captos prima signa legionum pervenerunt, respirare & conquiescere paullisper militem jubet. simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat. *& cum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armatura hostis trepidet.* præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne idipsum tempus consumserat. Jam castris appropinquabant, & Galli ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis adipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra vis ingens missilium telorum conjiciebatur, &, vulnerari multos, clamor permixtus mulierum atque puerorum ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila conjecerunt. hi vero non vulnerabantur, sed transverberatis scutis plerique inter se conserti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Pa- 23
tentibus jam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant, nihil præter hostem metuunt. itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul, castris captis, direptione prædaque abstinet: militem sequi pro se quenq; & instare, & perculsis pavorem addere jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare finit. protinus ad persequendos hostes mittit, & ipse paullo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur, debellatum ratus, si in illo pavore quamplurimi cæsi forent aut capti,

Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere ſuos a direptione caſtrorum valuit. prædaque eorum iniquiſſima ſorte, qui pugnæ non interfuerant, facta eſt. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ ſuorum ſteterunt. deinde & ipſi, quantum equi in colles ſubire poterant, ſparſos fuga Gallos circa radices montis confectati, cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapſa eſt, pars in ſilvis vepribuſque occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad XL. millia hominum cæſa, auctor eſt. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia XL. explevit: quia omnis generis ætatiſque turbam ſecum traxerant, demigrantium magis, quã in bellum euntium modo. Conſul armis hoſtium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes juſſit: & aut vendidit quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito quiſque: ante omnes Attalus ſummo cæterorum aſſenſu. nam ſingularis ejus juvenis cum virtus & induſtria in omnibus laboribus periculiſque, tum modeſtia etiam fuerat.

CAPUT XV.

Superatis Toliſtobojis, Manlius coſ. contra Tectoſagas proficiſcitur: interim memorabili virtutis & pudicitiæ exemplo Ortiagontis reguli Gallogræcorum uxor centurionem, a quo per vim violata fuerat, occidit.

SUpererat bellum integrum cum Tectoſagis. 24 Ad eos profectus Coſ. tertiis caſtris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit: unde hoſtes paullo plus X. millia aberant. ubi cum ſtativa eſſent, facinus memorabile a captiva factum eſt. Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos, cui cuſtodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris, is primo ejus animum tentavit, quem cum abhorrentem a voluntario videret ſtupro, corpori, quod ſervum fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendam indignitatem injuriæ, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit. & ne eam quidem, ut amans, gratuitam, certo auri pondere pactus; neque conſcium ſuorum

haberet, ipsi permittit, ut quem vellet, unum ex captivis nuncium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quo duo, nec plus, necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiæ erat. hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarii mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiva venit. ubi cum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, impetravit. Jugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit. mirantique cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquam muliebre esset, & injuriam corporis, & ultionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est: aliaque (ut traditur) sanctitate & gravitate vitæ hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

CAPUT XVI.

Cos. Manlius a Gallis Tectosagis in colloquium de pace vocatus fraude pene opprimitur. strenue auxilio sunt pabulatores Romani, qui haud procul a colloquii loco in statione positi fuerant.

AD Ancyram in stativa 25
Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes ne ante ab Ancyra castra moveret, quam collocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quo cum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset: nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset: oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque ventum est: trecentos equites Attalus præsidii caussa cum adduxisset, * dictæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat: convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent

* al. jactæ.

rent tempus, donec res suas, cum quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli parum cauto adversus colloquii fraudem insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & successisset fraus, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia consulibus præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul affirmante Attalo venturos reges, & transigi rem posse, profectus e castris, cum eodem quo antea præsidio equitum, quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes: constituit agmen, & expedire tela animosque equitibus jussis, primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein cum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit. postremo cum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservādis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Galli, & cædere. magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. ii procul clamore pavido suorum exaudito, cum tela equosque expedissent: integri profligatam pugnam acceperunt. itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt. captus est nemo. major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt.

CAPUT XVII.

Tectosagum perfidia irritatos milites ad montem Magaba, ab illis captum, Cos. Manlius ducit: acie ibi instructa, primo impetu turbat, & fugat. captis castris, ingenti præda potitur: fracti demum Galli ad eum oratores de pace mittunt.

Romani, ardentibus ira animis, postero die 26 omnibus copiis ad hostem perveniunt. Biduum na-

tura montis per ſeipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumſit conſul. tertio die cum auſpicio operam dediſſet, deinde immolaſſet, in quatuor partes diviſas copias educit: duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut adverſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium, quod roboris erat, Tectoſagæ, & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta, equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes uſus erat, ad pedes deductum, X. millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces & * Morzi auxiliares in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna vis ad manum eſſet, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia eadem utrinque quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & victoribus ab re ſecunda auctos, & hoſtibus fractos, quia etſi non ipſi victi erant, ſuæ gentis hominum cladem pro ſua ducebant. itaque a paribus initiis cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum; nec aut procurrere quiſquam ab ordinibus ſuis, ne nudaret undique corpus ad ictus, audebat: & ſtantes, quod denſiores erant, hoc plura, velut deſtinatum petentibus, vulnera accipiebant. Conſul, jam per ſe turbatis ſi legionum ſigna oſtendiſſet, verſuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promovit. Galli & 27
memoria Toliſtobojorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, feſſique & ſtando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad caſtra inclinavit: ſed pauci intra munimenta ſe recepere. pars major dextra lævaque prælati, quaquenque impetus tulit, fugerunt: victores uſque ad caſtra ſecuti ceciderunt terga. deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſequebatur quiſquam. In cornibus Galli diutius ſteterunt, quia ſerius ad eos perventum eſt. cæterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſus in caſtra ab direptione abſtrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos hoſtes miſit. per aliquantum ſpatium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea no-

cte

* al. Morzis.

&c in hostium castris mansit: cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captivos prædamque recensuit; quæ tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, cum eis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudatis omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit: ipse (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

CAPUT XVIII.

Ea quæ in censura T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus egerūt.

28 DUm hæc in Asia geruntur, in cæteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerūt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore: & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Æquimelium in Capitolio, & viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit.

CAPUT XIX.

Cos. M. Fulvius Cephaleniam in deditionem accipit: mox ibi rebellant Samæi: qui ab eodem cos. diu oppugnati, denuo rediguntur in potestatem.

AB Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter COS. M. Fulvius perdomitis Ætolis, cum trajecisset in Cephaleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi vicenos * Nesiotæ, Cranii, Pallenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat, cum repente una civitas, incertum quam ob caussam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsine sibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint; an jactata sermonibus res apud Romanos, perlata ad eos sit, nihil compertì est, nisi quod datis jam obsidibus, repētè portas clau-

*al. Ironesiotae.

ferunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incœpto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera, quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

29 Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est: duabus tamen maxime resistebant rebus; una interiorem semper juxta validum pro diruto novum obstruentes murum; altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque iis præliis superiores erant. Una ad coercendos inventa haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaque longius, certiusque & validiore ictu, quam Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearica aliarumque gentium funda, sed triplex scutale triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, sed librata cum federit, velut nervo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent; & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt, cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, & qui superarent, fessi & corporibus & animis essent. Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato in forum pervenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt.

CA-

CAPUT XX.

Coſ. Fulvius, pacata Cephalenia, in Peloponneſum trajicit: vocant eum maxime, præter Aegienſes, Lacedæmonii propter gravia cum Achæis certamina: horum cauſſa, exituſque narratur.

30 Conſul, compoſitis rebus Cephaleniæ, præſidio Samæ impoſito, in Peloponneſum, jamdiu accerſentibus Aegienſibus maxime ac Lacedæmoniis, trajecit. Aegium a principio Achaici concilii ſemper conventus gentis indicti ſunt, ſeu dignitati urbis id, ſeu loci opportunitati datum eſt. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii eſſent, invicem conventus agerentur. & ſub adventum conſulis Damiurgis civitatum, qui ſummus eſt magiſtratus, Aegium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. quo cum appareret omnes fere conventuros, conſul quoque, quanquam Aegienſium favebat cauſſæ, Argos venit. ubi cum diſceptatio fuiſſet, & rem inclinatam cerneret, incœpto deſtitit. Lacedæmonii deinde eum in ſua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exules maxime habebant, quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnis ademta erat, habitabant. id ægræ patientes Lacedæmonii, ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, ſi quando Romam, aliove quo mitterent legatos, ſimulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet: nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, improviſo occupavere. Vicani, quique ibi exules habitabant, primo inopinata re territi ſunt: deinde ſub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervaſit: legatoſque communiter & caſtella omnia vicique, & exules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miſerunt.

31 Philopœmen prætor, jam inde ab initio exulum cauſſæ amicus, & auctor ſemper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumque eo referente factum eſt, *cum in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ caſtella & vicos tradidiſſent: & cum abſtinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus eſſet, cæ-*

desque ibi facta: qui ejus rei auctores affinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo, jugum accepissent, ne id quod jamdiu moliretur Philopœmen, exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreverunt renuntiandam societatem Achæis, legatosque extemplo Cephaleniam mittendos. qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent: orarentque eum ut veniret in Peloponnesum, ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani

32 accipiendam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatum, quæ ejus concilii erant, consensu bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hiems impediit. incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. Cui consul cum alia satis ambitiose, partem utranque fovendo, incerta respondisset: una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Utrinque legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorum suam caussam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui diffidentes in Repub. tum quoque minime inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat. eos optime controversias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decressent, agere liceret: libertatemque sibi illibatam, cujus ipsi auctores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. cæterum responsum ita perplexum fuit, ut & Achæi sibi de Lacedæmo-

ne permiſſum acciperent: & Lacedæmonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate immo-
3 dice Achæi ac ſuperbe uſi ſunt. Philopœmeni continuatur magiſtratus. qui veris initio exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit. legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis, & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta cauſſa paſſuros. Silentium præ metu cæterorum fuit. quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt, fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec cauſſam dixiſſent. Ierunt alii etiam illuſtres viri, & advocati privatis, & quia pertinere cauſſam eorum ad rempublicam cenſebant. Nunquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi ſecum adduxerant in fines: quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius prope anteſignani exules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam caſtrorum agmine facto occurrerunt. & primo laceſſere jurgiis. deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferociſſimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum teſtarentur, & legati & prætor ſummoveret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quoſdam injicientes arceret: creſcebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad ſpectaculum primo concurrerunt, deinde vociferantibus exulibus quæ paſſi forent, & orantibus opem, affirmantibuſque ſimul *nunquam talem occaſionem habituros, ſi eam prætermiſiſſent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olimpiæ, quod in arce Athenis ſacratum fuiſſet, irritum per illos eſſe: priuſquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos eſſe:* accenſa his vocibus multitudo, ad vocem unius, qui ut ferirent, inclamavit, ſaxa conjecit: atque ita XVII., quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti ſunt. LXIII. poſtero die comprehenſi, a quibus prætor vim arcuerat; non quia ſalvos vellet, ſed quia perire cauſſa indicta nolebat. objecti multitudini iratæ, cum averſis auribus pauca locuti eſſent, damnati omnes & traditi ſunt ad ſupplicium. Hoc 34
metu injecto Lacedæmoniis, imperatum primum ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares, qui, mercede apud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent: tum uti quæ ſervitia tyranni liberaſſent, (ea magna multitudo erat.) ante diem certam abirent: qui ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi, Achæis jus eſſet: Lycurgi leges moreſque ab-

rogarent. Achæorum assuescerent legibus institutisque. ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis ascriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure prædæ placuit. multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinitis, quem injuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut enervata civitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit, nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos assueverant, sublata.

CAPUT XXI.

Consules novi sunt M. Valerius Messala, & C. Livius Salinator: veteribus prorogatur imperium: Ædes Herculis a P. Cornelio, Capitolium ab Aedilibus donis ornatur: ludi Romani, plebejique fiunt.

A Concilio, ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messalam, & C. Livium Salinatorem: cum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem dejecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit. eique, & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius, ex decemvirorum responso, & sejuges in Capitolio aurati ab P. Cornelio politi. consulem dedisse inscriptum est. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio & Ser. Sulpitio Galba sũt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata,

rata, uno reo damnato (nam separatim accusaverant) posuit. collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati.

CAPUT XXII.

Consules, Prætoresque provincias sortiuntur: exercitus dividuntur: prodigia expiantur.

U. C. 564 M. Valerius Messala inde, & C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis cum inissent, de republica, deque provinciis & exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. comparare inter se aut sortiri jussi, & novos exercitus, binas legiones scribere: & ut sociis Latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.

36 De exercitibus ita placuit. e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Brutios traduci: & qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis: quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant. & novendiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset.

CAPUT XXIII.

Campani jus connubiorum ab Romanis impetrant; Formiani, Fundani, & Arpinates jus suffragii. Census habetur.

Campani, cum eos ex senatusconsulto, quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent: (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret, & si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati uti justi sibi liberi hæredesque essent. utraque res impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit: uti iis suffragii latio

nam

(nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent, edocti populi esse, non senatus jus, suffragium quibus velit impartiri; destiterunt incœpto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani, & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerii plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa civium capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfecto consules in provincias profecti sunt.

CAPUT XXIV.

Manlius Procos. in Asia, dimissis legationibus, quæ gratulatum venerant de victis Gallis, in Pamphyliam proficiscitur; accepta pecunia, & frumento ab legatis Antiochi, Apameam revertitur: ibi ex decem legatorum sententia, quibus ad id senatus mandata dederat, fœderis leges Antiocho conscribit: misso deinde Patara T. Fabio cum classe, naves regis incendit.

37 Hieme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hibernantem in Asia legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant. & ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis: ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum: incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvissent. Ei CC. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. civitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam, quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere: eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pe-

pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. M. & D. talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, XXX. dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. a Perga L. Manlio fratre cum IIII. millibus militum Oenoanda ad reliquum pecuniæ ex eo, quod pepigerant exigendum misso, ipse, quia Eumenem regem, & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam e-
38 xercitum reduxit. Ibi ex X. legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione ejus erunt, transire sinito. neu commeatu, neu qua alia ope juvato. idem Romani sociique Antiocho, & iis qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis qui insulas colunt, neve in Europam transeundi.* Excedito *urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem usque ad * Tanaim amnem, & * a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris castellisque, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit, recte restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos, seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas, armamentaque earum: neve plures, quam decem naves actuarias, nulla quarum plus quam XXX. remis agatur, habeto: neve monerem ex belli caussa, quod ipse illaturus erit. neve navigato circa Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria: extra quam si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum, socio-*

*al. Halyn.

cio-

ciorumve sunto. Si quæ pecunia debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito: utique recte tradantur, curato. Argenti probi Attica talenta XII. millia dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat, & tritici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium dato: & pro frumento, quod æstimatione fiat, talenta CXXVII. Obsides Romanis XX. dato, & triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu majores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho: vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. controversias inter se jure ac judicio disceptato, aut, si utrisque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus Eubolida, & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere ascriptum est: & si quid postea addi mutarive placuisset, ut id salvo fœdere
39 fieret. Consul juravit in hoc fœdus. ab rege, qui exigerent jus jurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius, qui tum forte ab Oenoandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur: quæque ibi naves regiæ essent, concideret crêmaretque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit.

CAPUT XXV.

Manlius procos. amicitiam cum Ariarathe Cappadocæ rege jungit: cognita deinde cum decem legatis ab Senatu missis caussa civitatum Asiæ, de singulis decreta facit.

CN. Manlius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde caussas civitatum, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui despondcrat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatum autem cognitis caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ

ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni juſſerunt. nominatim præterea Colophoniis, qui in Notio habitant, & Cymæis, & * Mileſiis immunitatem conceſſerunt. Clazomeniis ſuper immunitatem & Drymuſam inſulam dono dederunt. & Mileſiis, quem Sacrum appellant, agrum reſtituerunt, & Ilienſibus Rhæteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſſa fuit. Chios quoque & Smyrnæos & Erythræos pro ſingulari fide, quam eo bello præſtiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant, Lycia & Caria datæ uſque ad Mæandrum amnem, præter Telmiſſum. Regi Eumeni Cherſoneſum in Europa, & Lyſimachiam, caſtella, vicos, agros ejus, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Aſia Phrygiam utranque: alteram ad Helleſpontum, maiorem alteram vocant: & Myſiam: quam Pruſias rex ademerant ei reſtituerunt, & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Tralles, atque Epheſum, & Thelmiſſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum eſſet, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum eſt, integra res ad ſenatum rejicitur.

* al. Myaſenis.

CAPUT XXVI.

Cn. Manlius proconſul, rebus in Aſia compoſitis, exercitum per Helleſpontum in Europam deportat: dum in Macedoniam revertitur, cum Thracibus iter infeſtantibus, alibi accepta, alibi illata clade, pugnat.

His fœderibus decretiſque datis, Manlius cum decem legatis, omnique exercitu ad Helleſpontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene ſervarent, dixit: denuntiavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque ſuorum terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenæum, fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnas in Europam trajecit. inde per Cherſoneſum modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lyſimachiæ ſtativa habuit: ut quam maxime recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant.

bant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem Melana, quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit: a Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat: propter cujus difficultatem itineris, in duas partes divisus exercitus. & præcedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaque cum pet saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii & Cæni & Maduateni & Cœletæ ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse, non alia, quam per Thracium redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas invadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde posteaquam clamor primum ad eos, qui jam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosque, ut ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraque, ut sors tulit, his aut illis incommode objecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit: prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alii enim pluribus quam ipsi erant, alii paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna est: multi utrinque cadunt. Jam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis, sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum 41
agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circumdata vallo mansit. postero die prius explorato saltu, quam moverent, primis se conjungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum passim toto prope saltu pu-

pu-

pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minutii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quam priores: sed quia nihil silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ, Thrausi, gens & ipsa Thracum, convenere. sed quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prælio tamen justo, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto, primum expulere loco hostes, deinde avertere. fuga inde cædesque, suis ipsos impedientibus angustiis, fieri cæpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit. triduumque ibi frumentum accipientes mãserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abdesitarum agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorũ colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam caussam, quam quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque, Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox, cum jam Mutines, in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum pervenisset, nondum adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

CA-

CAPUT XXVII.

Comitia consularia, & prætoria habentur: novi consules sunt M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius: L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, qui Carthaginienses legatos violaverant, Carthaginiensibus deduntur.

42 EXitu prope anni M. Valerius Cos. ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis moræ caussa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia Coss. rogandis fuerunt ad XII. Kalend. Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fulvius Flaccus. M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum Cos. Decreverunt duas Romæ iuris dicundi caussa, duas extra Italiam, Siciliam, & Sardiniam: duas in Italia: Tarentum, & Galliam. & extemplo priusquam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpitius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii Prætoris urbani, per feciales traditi sunt legatis, & Carthaginem avecti.

CAPUT XXVIII.

Decernente senatu novis Coss. Ligures provinciam, intercedit Lepidus consul; qui auctor est, ut aut Manlio, Fulvioque, perfecto jam & in Asia, & in Aetolia bello, succedatur, aut illi Romam revocentur: Manlio igitur, Fulvioque revocatis, novorum Coss. provinciæ Ligures sunt.

IN Liguribus magni belli, & glifcentis in dies magis fama erat. itaque Coss. novis, quo die de provinciis & de Rep. retulerunt, senatus utrique Ligures provinciam decrevit. Huic S. C. Lepidus Cos. intercedebat, *indignum esse* prædicans, *Coss. ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, Coss. iis potius quam privatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem precio venditantes. si eas provincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M. Acilio, L. Scipio Cos. L. Scipioni M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules, ita Fulvio Manlioque C. Livium & M. Valerium Coss. debuisse suc-*

U. C. 56

succedere. nunc certe perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut Coss. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem reipub. debere, Senatus his auditis in sententia perseveravit, ut Coss. ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit.

CAPUT XXIX.

Ambracienses legati ab Aemilio Cos. subornati, M. Fulvium, a quo fuerant bello oppugnati, in Senatu accusant: absentis Fulvii caussam suscipit alter Cos. Flaminius: nihilominus, referente Aemilio Cos., senatus contra acta Fulvii secundum Ambracienses decernit: rebus deinde sacris perfectis, Coss. in provinciam proficiscuntur.

3 INimicitiæ inter M. Fulvium & M. Æmilium Coss. erant: & supra cætera Æmilius serius biennio se Coss. factum M. Fulvii opera * ajebat. itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. qui *sibi, cum in pace essent, imperataque a prioribus Coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi, agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis, conjuges, liberos in servitium abstractos, bona ademta: &, quod se ante omnia moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis: simulacra deûm, deos imo ipsos convulsos ex sedibus suis, ablatos esse: parietes postesque nudatos: quos adorent, ad quos precentur & supplicent * Ambracienses, superesse.* Hæc querentes interrogando criminose ex composito Cos. ad plura velut non sua sponte dicenda eliciebat. Motissibus Patribus, alter Cos. C. Flaminius M. Fulvii caussam suscepit. qui *veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses* dixit. *Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium a Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum Fulvium ab Ætolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis P. C.? (qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit? Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, & cætera spolia ejus urbis ante currum laturus: & fixurus in postibus suis? Nihil*

* al. Ambraciē non peresse.

hil

hil est, quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Aetolorum caussa est. Itaque collega meus vel in alia caussa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquam absente M. Fulvio pa-
44 *tiar*. Cum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam rediret, certamine consulum biduum absumtum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referente Aemilio S C. factum est, *ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur. portoria, quæ vellent terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socii Latini nominis essent. signa, aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, cum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ii censuissent, fieri.* Neque his contentus Cos. fuit, sed postea per infrequentiam adjecit S. C. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decem virorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati Coss. & delectu perfecto [novis enim uterque maluit uti militibus] in provinciam profecti sunt. veteresque omnes dimiserunt.

CAPUT XXX.

Cn. Manlius procos. commemoratis rebus ab se in Asia gestis contra Gallogræcos, triumphum petit: adversarios habet plerosque ex decem legatis, qui cum eo in Asia fuerant, pacis cum Antiocho faciendæ caussa, præsertim vero L. Furium Purpureonem, & L. Aemilium Paulum, qui oratione contradicunt.

Post consulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam venit. cui cum ab Ser. Sulpitio Prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos haberetur, sibique triunphanti urbem invehi liceret: contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Aemilius Paulus. *Legatos sese* 45
Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ caussa, fœderisque & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset.

set, insidiis exciperet. sed illum, cognita fraude Cos., cum sæpe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. cupientem transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admovisse tamen exercitum, & prope ipsis jugis ad divortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi caussam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi jussu bellum illatum. quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populumque jussisse. sæpe legatos ante missos: res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum P. R. bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti. recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumseras: an & per omnes anfractus viarum, cum ad bivia consisteres, ut quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo Cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Frygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? quid enim tibi cum Oenoandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut diis immortalibus honos habeatur, postulas: primum quod pro temeritate imperatoris nullo jure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hostes nobis objecerunt.

46 *Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subjecit, ut si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P. Rom. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagittisque in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello. velut * avium examina ad crepitum primum missilium avolavere. At hercule nos iidem, admonente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset,* cum

* al. apū

cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus, Q. Minutius Thermus, in quo haud paullo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periisset, cum multis viris fortibus cecidit, exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam deluxit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus, aut P. R. dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paullo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum jam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt, quibus nuntiandum esset? ipsis utique regibus nunciaretur, an satis esset ad præsidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui, & confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? fiat (pace deum dixerim) jactura religionis: oblivio deorum capiat pectora vestra. num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri? velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe Coss. Græciam atque Asiam volebant. tamen perseverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo a vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt. Talis oratio Furii, & Æmilii fuit. 47

CAPUT XXXI.

Contra Furium, & Æmilium suam caussam agit Manlius: cui tandem de Gallogræcis triumphus ab senatu decernitur.

MAnlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, P. C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. ex decem legatis, si diis placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere phohibent, coronam insignem capiti detrahunt, quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori, P. C. vos tribunos plebis nuper, viros fortes, ac strenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino*

mino non vidisse, inimici jactabant: ego qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnavi: qui plus XL. millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui circa juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor, sed caussam apud vos, P. C. accusantibus me his legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, P. C. accusatio fuit. nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter dixerunt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus a vobis, P. C. ut quæ communiter de immanitate Gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui * Asiam incolunt, existimetis. Gallos, remota universa gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent: & illos potius querentes, quam me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utrum a graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cum vix redimendi captivos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos audirent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum. Quo 45
longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur; & quicquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro adjecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt: nec ideo P. Rom. his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque quid in his terris fieret, & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis: quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, aliis vectigal imponitis, regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, ut pacem terra marique habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te. L. Scipio, appello.

pello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem facilitatemque pariter non frustra ab diis immortalibus precatus sum. te, P. Scipio, qui legati jus, collegæ majestatem & apud fratrem Cos. & apud exercitum habuisti, sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis ut cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis, bellum his senatus decreverat, & populus jusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreverant, jusserantque, qui inter ejus præsidia fuissent. ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. in qua caussa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni, ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi: & posteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem caussæ meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius calumniæ subjicit ea quæ dii comprobaverunt: & in solennibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac feliciter rempublicam administrarit: si nollem, si grave ac superbum existimarem virtute gloriari, pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut diis immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, unde votis rite nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cum diis immortalibus? Iniquo enim loco di-
49 *micavi. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent: nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid si urbem eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. si degenerem, & emollitum amœnitate*

tate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum, & robore corporum: huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est, P. C. nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis, P. C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex sylvestribus facere potui, & præstare nec ubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarum raperetur? ne quod jumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. quod saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & novissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt: quod multa millia ipso die, plura multa post dies paucos ceciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen procos. triumphum in Thracia duobus præliis merueram. Sed jam dictum satis est. quin pro eo quod pluribus verbis vos quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, P. C. Plus 50 crimina eo die, quam defensio, valuissent, ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlii summis opibus innixi sunt, & auctoritas seniorum valuit, negantium *exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru & laurea privatus inhonoratusque urbem iniret*. hic pudor malignitatem vicit; triumphumque frequentes decreverunt.

CAPUT XXXII.

Petilli tribuni plebis, ob non relatam in publicum Antiochi pecuniam, diem P. Scipioni Africano dicunt: is citatus cum ad Rostra venisset: Hac die, *inquit*, Carthaginem vici, Quirites: in Capitolium eamus, & Diis supplicemus: *quo facto, invidiæ cedens in voluntarium exilium Liternum proficiscitur: cum inde ad caussam dicendam evocaretur, Tib. Gracchus antea Scipionis inimicus, cogit tribunos a vexationibus desistere.*

Oppressit deinde mentionem memoriamque

que omnem contentionis hujus majus, & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem: siquidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset, Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere caussam. quid autem tuto cuiquam, nedum summam Reipublicæ, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ caussæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio Cos. censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die in forum est deductus. Jussus dicere caussam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem unquam neque melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: & aurium fastidium aberat; quia pro periculo, non in gloriam referebantur.

51 Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hibernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum dictatorem consuli, non legatum in provincia fuisse. nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque & omnibus ad orientem versis regibus gentibusque appareret: unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populis jussis esse.* Infamia intactum, invidia qua possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, prodicta dies est. ubi ea venit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad rostra subiit: silentioque facto: *Hoc*, inquit, *die Tribuni plebis vos-*

que

que Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. itaque cum hodie litibus & jurgiis supersederi æquum sit: ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem Opt. Max. Junonemque & Minervam, cæterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie Reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate deos, ut mei similes principes habeatis. ita, si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitolium ascendit. simul se universa concio avertit, & secutá Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis præter servilem comitatum, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa deum cum P. R. circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inve-
52 ctus. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, cum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta in Liternum concessit certo consilio ne ad caussam dicendam adesset. major animus & natura erat, ac majori fortunæ assuetus, quam ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem caussam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum* caussæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad caussam dicendam arguerent, qua judicium, & tribunos plebis, & concionem reliquisset: & quibus jus de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P. R. egisset: secessionemque eo die in Capitolium a Tribunis plebis fecisset: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & auctore nos reliquistis, ab eo ipso relicti estis. & tantum animorum in dies nobis decrescit, ut ad quem ante annis XVII. exercitum & classem habentem, tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum ad caussam dicendam mittere non audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt. *si morbi caussa excusaretur,*

* al. caussam.

sibi placere, accipi eam caussam, diemque a collegis prodici. Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is cum vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremque omnes sententiam expectarent, ita decrevit: *Cum L. Scipio excuset morbum esse caussæ fratri: satis id sibi videri. se P. Scipionem, priusquam Romam rediisset, accusari non passurum. tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne caussam dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P.R. P. Scipionem deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium convitiis, populo Romano magis defor-*
53 *me, quam ipsi sit*. Adjecit decreto indignationem. *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque, ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis succumberet? vos de P. Africano palmam peteretis? nullis ne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri pervenient, ubi si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum considat?* Movit & decretum, & adjecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se, quid sui juris & officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus senioribusque Ti. Graccho actæ sunt, quod Rempub. privatis simultatibus potiorem habuisset. & Petillii vexati sunt probris, quod splendere aliena invidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent.

CAPUT XXXIII.

Scipio Africanus Literni, quo in voluntarium exilium concesserat, reliquam ætatem agit; ac moriens ibi se jubet sepeliri.

Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis artibus: memorabilior prima pars vitæ, quam postrema fuit: quia in juventa bella assidue gesta: cum senecta res quoque defloruere; nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adjicias? quid Asiatica legatio & valetudine

dine adversa inutilis, & filii casu deformata, & post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus, neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

CAPUT XXXIV.

L. Scipio Asiaticus Africani frater, lata a Petilliis tribunis plebis lege, ut de pecunia capta ex Antiocho quæreretur, repetundarum accusatur, damnaturque: de summa pecuniæ, cujus ratio requisita est, quoniam discrepant scriptores, fit conjectura.

54 MOrte Africani crevere inimicorum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem solitus erat. hoc auctore existimantur Petillii & vivo Africano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis. *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpitius Prætor urbanus ad senatum referat; quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt?* Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quam adversus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is *post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique* eam exortam rogationem est conquestus. *parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessione invidiæ mactetur.* M. Cato suasit rogationem: extat oratio ejus de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, Uti rogas, jusserunt. Ser. Sulpitio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres jusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum ela-

55

tumque P. Scipionem [est enim ea quoque fama] tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem, ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. simul & delata & recepta nomina legatorum ejus, A. & L. Hostiliorum & Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris: & ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo, & accensus. L. Hostilius, & scribæ, & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati. quo commodior pa. Antiocho daretur, Scipionem VI. millia pondo auri: quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulerit, A. Hostilium LXXX. pondo auri, argenti CCCCIII. Furium quaestorem auri centum XXX, argenti CC pondo. Has ego summas auri & argenti relatae apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similius enim veri est, argenti, quam auri majus pondus fuisse: & potius quadragies, quam ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque rationis ejus cum Lucium fratrem afferre jussisset, inspectante senatu, suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quod cum bis millies in aerarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cum quaestores pecuniam ex aerario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, & se apertum aerarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

CAPUT XXXV.

De Scipione Africano multa, quæ opinionibus, literisque variant, de morte, de sepulchro, de accusatoribus, de auxilio Tib. Gracchi prohibentis duci in carcerem L. Scipionem fratrem, deque propter hoc beneficium collocata eidem Graccho Africani filia, proponuntur.

MUlta alia in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, 56

nere, ſepulchro in diverſum trahunt: ut cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore convenit. alii M. Nævium, alii Petillios diem dixiſſe ſcribunt. non de tempore quo dicta dies ſit: non de anno quo mortuus ſit: non ubi mortuus, aut elatus ſit. alii Romæ, alii Literni & mortuum & ſepultum. utrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit: quam tempeſtate disjectam nuper vidimus ipſi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia poetæ Q. Ennii. nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Ti. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii Tribuni plebis habet. ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris. nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota ferenda fabula eſt Gracchi orationi conveniens: & illi auctores ſequendi ſunt, qui, cum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Africanum tradunt: quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam: & cum a porta recta ad forum ſe contuliſſet, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repuliſſe a corpore ejus viatorem, & tribunis retinentibus, magis pie quam civiliter, vim feciſſe. hæc enim* ipſa Gracchus queritur, diſſolutam eſſe a privato tribunitiam poteſtatem, & ad poſtremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli eſſe a Tribuno plebis potius, quam a privato victam videri & tribunitiam poteſtatem, & Remp. eſſe. ſed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidia onerat, ut increpando quod degeneraſit tantum a ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione præſenti reddat. caſtigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatorem vellet facere. prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, ut imago ſua triumphali ornatu e templo Jovis Opt. Max. exiret.
57 Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem

* al. ipſe.

nem animi moderandis ad civilem habitum honoribus significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicæ haud dubie a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit. illud parum constat, utrum post mortem patris & desponsa sit, & nupserit: an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, *sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ caussa quicquam facere: sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum*. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio consurrexisse, & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus despondeveret. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis cum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse lætum Scipionem tam concordi judicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erant.

CAPUT XXXVI.

P. Scipio Nasica, cum L. Scipio damnatus pecuniæ captæ ab Antiocho inciperet duci in carcerem, caussam ejus apud prætorem, accusatoresque graviter agit: eo nihil proficiente, Tib. Gracchus tribunus plebis intercedit, dimittique L. Scipionem jubet.

JUdiciis a Q. Terentio Prætore perfectis, Hostilius 58 & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem, quam accepisset pecuniam, in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. *Parentes suos, & P. Africani, ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos viros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania adversus multos Pœnorum Hispanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambos pro P. R. morte occubuisse. cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superavisse laudes,*

laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, ut quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur, consulem & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & a fratre, cui post duos consulatus censuramque & triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus COS. officeret, forte ita incidisse, ut quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Elææ dierũ aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri, eam dici venisse. hic X. legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex X. legatis, qui Cn. Manlium
59 accusarent. tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. A. Hercule in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum, omnia possidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare; quot non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademtam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam, nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cujus cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. * ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumtus non exhauserint, extare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim

* al. id ubi.

nim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ fore
60 *erubescendum*. Adversus ea Terentius Prætor rogationem Petilliam, & senatusconsultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni cum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronunciavit, *prætori non intercedere tribunos, quominus sua potestate utatur.* Tib. Gracchus ita decrevit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis judicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium P. R. propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit P. R. beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes P. R. L. Scipionem in carcere & in vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium.

CAPUT XXXVII.

Missi quæstores in bona L. Scipionis publice possidenda non tantum redigunt, quantæ summæ damnatus fuerat: collatam a cognatis, & amicis ingentem pecuniam Scipio recusat: necessaria ad victum redimit.

IN bona deinde L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit. neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia a cognatis amicisque & clientibus est L. Scipioni: ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit, quæ necessaria ad cultum erant, redemta ei a proximis cognatis sunt. verteratque Scipionum invidia in prætorem, & consilium ejus, & accusatores.

L. FLORI
DECADIS QUARTÆ
LIBRI NONI.

EPITOME.

ÆMilius COS. Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicunque circa Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisset, a consule investigatum, & multorum pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, vir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintii frater, eo quod cum Galliam provinciam COS. obtinuerat, rogatus a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum damnatorum securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et tanquam jungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal a Prusia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopœmen quoque dux Achæorum, vir maximus est a Messeniis interemtus veneno, cum ab iis bello captus esset. Coloniæ, Pollentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma deductæ sunt. Præterea res adversum Celtiberos prospere gestas, & initia caussasque belli Macedonici continet. cujus origo inde venit, quod Philippus ægre ferebat regnum suum minui a Romanis, eo quod cogeretur a Thracibus aliisque locis præsidia deducere.

DECADIS QUARTÆ

LIBER NONUS

CAPUT I.

Conſules C. Flaminius, & M. Æmilius Ligures ſubigunt: inde Æmilius proſectus in Galliam cum exercitu viam a Placentia Ariminum perductam Flaminiæ jungit.

1 Um hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur, Coſs. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Aſia & amœnitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumque rerum, & mollitia hoſtium, regiiſque opibus ditiores, quam fortiores exercitus faciebat. præcipue ſub imperio Cn. Manlii ſolute ac negligenter habiti ſunt. itaque aſperius paullo iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigavit. in Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat, & ex præoccupatis dejicere hoſtem: itinera ardua, anguſta, infeſta inſidiis: hoſtis levis, & velox, & repentinus, qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul, periculoſaque: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. itaque non lixa ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat, nihil præter arma, & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel cauſſa: quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant: nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur. 2
C. Flaminius Coſ. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus præliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non ſincera fide tradebant, cum caſtigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt

est Conf. cæterum effusi rursus, & pars maxima inermes, per invia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abjerunt. qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia ademta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. his quoque perdomitis Cos. pacem dedit finitimis. & quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat: ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter Cos. agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit, depopulatusque est. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus præliis fatigavit: postremo coactos in aciem descendere, justo prælio devicit, in quo & ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Briniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes Æmilius subegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit, viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Junoni reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno gesta.

CAPUT II.

Cænomanis injuste a Furio Prætore ademta arma redduntur: multa Latinorum millia, quæ Romam commigraverant, in suas civitates redire coguntur.

IN Gallia M. Furius Prætor insontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. 3 id Cænomani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad Cos. Æmilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt caussam. arma reddita Cænomanis, decedere e provincia Prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. his querentibus magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Prætori negotium datum est, ut eos conquireret, &, quem C. Clau-

Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

CAPUT III.

M. Fulvius proc. commemoratis rebus ab se in Ætolia Cephaleniaque gestis, triumphum petit: intercedens M. Aburius tribunus plebis, cui ita mandaverat Aemilius cos., Fulvii inimicus, a Tib. Graccho castigatur: remissa intercessione, Fulvius triumphat.

4 PRiusquam Coss. redirent Romam, M. Fulvius procos. ex Ætolia rediit. isque ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in Ætolia Cephaleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent ob Rempublicam bene ac feliciter gestam, & diis immortalibus honorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius Tribunus plebis, *si quid de ea re ante M. Æmilii Cos. adventum decerneretur, intercessurum se* ostendit. *eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur. Fulvium temporis jacturam facere. senatum etiam præsente Cos., quod vellet, decretum.* M. Fulvius. *Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem Cos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis ante portas stare, donec Cos. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset. Verum enim vero cum sint notissimæ sibi cum Cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim S. C. factum ad ærarium detulerit: Ambraciam non videri vi captam, quæ aggere, ac vineis oppugnata sit, ubi incensis operibus alia deintegro facta sint: ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum: ubi a prima luce, cum jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Jam de deorum immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum, cæterarumque captarum civitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit*

belli

belli jus. Se & P. C. orare, & a tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Undique omnes alii deprecari tribunum, alii castigare: Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio movit, *ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero simultatum Tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus potestate & sacratis legibus esse. suo quenque judicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularique irato consuli tribunum plebis; & quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse, tribunatum sibi a P. R. mandatum oblivisci, & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidem cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus Tribunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuisse.* His victus castigationibus tribunus cum templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is cum gratias P. C. egisset, adjecit, ludos magnos se Jovi Opt. Max. eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. in eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent. Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Cum Pontifices negassent ad religionem pertinere quanta impensa in ludos fieret: senatus Fulvio, quantum vellet, impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat. sed cum audisset Cos. Æmilium literis Abutii Tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphavit ad X. Kal. Januarias de Ætolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ centum XII. pondo ante currum latæ sunt, argenti pondo millia LXXX. & III., auri pondo CC. & XLIII., tetradrachma Attica CXVIII. millia, Philippei nummi XII. millia CCCCXXII., signa ænea CCLXXXV., signa marmorea CCXXX., arma tela, cætera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces

aut

aut Ætoli & Cephalenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti ad septem & XX Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque donis militaribus donavit. militibus ex præda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

CAPUT IV.

Magistratus creantur: novi Coss. sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Martius Philippus.

6 JAm consularium comitiorum appetebat tempus: quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati Coss. Sp. Postumius Albinus, Q. Martius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.

CAPUT V.

Cn. Manlius Vulso de Gallis in Asia victis triumphat; hujus ab exercitu invecta in Urbem luxuriæ origo refertur.

EXtremo anni magistratibus jam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. serius ei triumphandi caussa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore caussam lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se, quam in ullum, judicibus, quod disciplinam militarem severe ab eo conservatam successor ipse omni genere licentiæ corruperat. neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur, sed etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam advexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ & cura & sumtu majore apparari cœptæ. tum coquus, vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & usu, in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. 7
Manlius coronas aureas CC. duodecim pondo: argenti pondo CCXX. millia: auri pondo MMCIII.: tetradrachmum Atticum CXXVII. millia: cistophorum CCL. Phi-

Philippeorum aureorum nummorum sexdecim millia CCCXX. : & arma spoliaque multa Gallica carpentis transvecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni, & stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum esse militari magis favore, quam populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus annitentibus, S. C. factum est, *ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum a populo in publicum, quod ejus solutum antea non esset, solveretur*. vicenosquinos & semisses in millia æris quæstores urbani cum fide & cura solverunt.

CAPUT VI.

Affertur ex Hispania, Lusitanos, & Celtiberos esse in armis: Ludi Romani, ac plebeii fiunt.

PEr idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti patres & diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda, & novum auratum faciendum Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & M. Furio Fuso diē unum instaurati sunt.

CAPUT VII.

Hujus anni provinciæ.

INsequens annus Sp. Po- 8
stumium Albinum, & U.C.
Q. Martium Philippum 564.
COSS. ab exercitu, bellorumque & provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt: T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem, COSS. ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est.

CAPUT VIII.

Bacchanalia sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum, atque libidinum seminarium, cum jam ad ingentis multitudinis conjurationem pervenisset, a Postumio consule investigatur, & detegitur.

GRæcus ignobilis in Etruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum, & disciplinam profitendo, animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. cum vinum animos, & nox, & misti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, cum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum feminarumque erant: sed falsi testes, falsa signa testimoniaque & indicia ex eadem officina exibant. venena indidem, intestinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim, quod præ ululatibus, tympanorumque & cymbalorum strepitu, nulla vox queritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat. Hujus mali labes ex Etruria Romam velut contagione morbi penetravit. 9 primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit. tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. & mater dedita viro erat, & vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via una corruptelæ bacchanalia erant: mater adolescentulum appellat, *se pro ægroto vovisse, ubi primum convaluisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deum benignitate, exsolvere id velle. X. dierum castimonia opus esse: decimo die cænatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam.* Scortum nobile, libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu, cui

cui ancillula assueverat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa. ultro enim amatus appetitusque erat: & maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, unum Æbutium
10 institueret hæredem. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset: *religionis se caussa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle*. Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori & sibi & illi satius esse, quam id faceret, & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent*. Admiratus cum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *parcere execrationibus* jubet, *matrem id sibi assentiente vitrico imperasse*. *Vitricus ergo*, inquit, *tuus* (*matrem enim insimulare forsitan fas non sit*) *pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat?* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si coacta caritate ejus silenda enuntiasset: *ancillam se* ait *dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse. scire, corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & jam biennio constare, neminem initiatum ibi majorem annis XX. ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit*. Orare deinde atque obsecrare, *ut eam rem quocunque discuteret modo: nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent*: neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. confestim mulier exclamat, *Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ* 11
delinimentis & venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici,

trici , nec deorum verecun-
diam habere : jurgantes hinc
mater , hinc vitricus, cum
quatuor eum servis domo
exegerunt. Adolescens inde
ad Æbutiam se amitam
contulit, caussamque ei ,
cur esset a matre ejectus,
narravit. deinde ex aucto-
ritate ejus postero die ad
COS. Postumium , arbitris
remotis , rem detulit. Con-
sul post diem tertium ad
se jussum redire dimisit .
ipse Sulpitiam , gravem
feminam , socrum suam ,
percunctatus est, ecquam
anum Æbutiam ex Aven-
tino nosset ? cum ea, nosse
probam , & antiqui moris
feminam , respondisset :
opus esse sibi ea conventa
dixit : mitteret nuntium
ad eam , ut veniret. Æbu-
tia accita ad Sulpitiam ve-
nit : & consul paullo post,
velut forte intervenisset ,
sermonem de Æbutio fra-
tris ejus filio infert. Lacry-
mæ mulieri obortæ, & mi-
serari casum adolescentis
cœpit , qui spoliatus fortu-
nis , a quibus minime o-
porteret , apud se tunc es-
set , ejectus a matre, quod
probus adolescens (dii pro-
pitii essent) obscœnis , ut
fama esset , sacris initiari
12 nollet. Satis de Æbutio ex-
ploratum ratus consul, non
vanum auctorem esse : di-
missa Æbutia , socrum ro-
gat , ut Hispalam indidem
ex Aventino libertinam
non ignotam viciniæ ac-
cerseret ad sese. eam quo-
que esse quæ percunctari
vellet. Ad cujus nuntium
perturbata Hispala , quod
ad tam nobilem & gravem
feminam ignara caussæ
accerseretur : posteaquam
lictores in vestibulo , tur-
bamque consularem , &
consulem ipsum conspexit,
prope exanimata est . In
interiorem partem ædium
abductam socru adhibita
consul , si vera dicere in-
ducere in animum posset,
negat perturbari debere .
fidem vel ab Sulpitia , tali
femina , vel ab se accipe-
ret, expromeret sibi quæ
in luco Similæ bacchana-
libus in sacro nocturno so-
lerent fieri. Hoc ubi audi-
vit , tantus pavor tremor-
que omnium membrorum
mulierem cepit, ut diu hi-
scere non posset . tandem
confirmata , puellam ad-
modum se ancillam initia-
tam cum domina ait. ali-
quot annis , ex quo manu-
missa sit , nihil quid ibi
fiat , scire. Jam idipsum
consul laudare , quod ini-
tiatam se non inficiaretur;
sed & cætera eadem fide
expromeret. neganti ultra
quicquam scire , non ean-
dem , dicere , si coargua-
tur ab alio , ac per se fa-
tenti , veniam aut gratiam
fore. eum sibi omnia ex-
posuisse , qui ab illa audis-
set. Mulier haud dubie, id
quod erat , Æbutium in- 13
dicem arcani rata esse , ad
pedes Sulpitiæ procidit : &
eam primo orare cœpit ,

ne

ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam verti vellet. se terrendi ejus caussa, non quod sciret quicquam, ea locutam esse. Hic Postumius accensus ira, tum quoque ait eam cum Aebutio se amatore cavillari credere: non in domo gravissimæ feminæ, & cum consule loqui. & Sulpitia attollere paventem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: magnum sibi metum deorum, quorum occulta enuntiaret, majorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaque hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ degere tuto posset. Bono animo esse jubere eam consul, & sibi curæ fore dicere, ut Romæ tuto habitaret. Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id feminarum fuisse, nec quenquam virum eo admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu bacchis initiarentur. sacerdotes invicem matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia, tanquam deum monitu, immutasse. nam & viros eam primam suos filios initiasse, Minium, & Herennium Cerrinios, & nocturnum sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse, ex quo in promiscuo sacra sint, & permisti viri feminis, & noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermissum. plura virorum inter sese, quam feminarum, esse stupra. si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari; nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionem esse: viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari. matronas baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim. demissasque in aquas faces, quia vivum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse: in his nobiles quosdam viros feminasque: biennio proximo institutum esse, ne quis major XX. annis initiaretur. captari ætates & erroris & stupri patientes.* Peracto indicio, advoluta rursus genibus, preces easdem, ut se
ablegaret, repetivit. Con- 14
sul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuā face-

faceret, quo Hiſpala immigraret. cœnaculum ſuper ædes datum eſt, ſcalis ferentibus in publicum obſeratis, aditu in ædes verſo. res omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia acceſita: & Aebutius migrare ad conſulis clientem juſſus.

CAPUT IX.

Detectam rem flagitioſam, Bacchanalia, Poſtumius Coſ. ad Senatum defert: Patres, quæ ad vindicandum, atque opprimendum pernicioſum malum neceſſaria ſunt, decernunt.

ITa cum indices ambo in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſtumius defert. Omnibus ordine expoſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita forent, patres pavor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eæ conjurationes, cœtuſque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent: tum privatim ſuorum quiſque vicem, ne quis affinis ei noxæ eſſet. Cenſuit autem ſenatus gratias conſuli agendas, quod eam rem & cum ſingulari cura, & ſine ullo tumultu inveſtigaſſet. quæſtionem deinde de bacchanalibus ſacriſque nocturnis extra ordinem conſulibus mandat. indicibus Aebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis invitare jubet. ſacerdotes eorum ſacrorum, ſeu viri ſeu feminæ eſſent, non Romæ modo, ſed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in conſulum poteſtate eſſent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis, qui bacchis initiatus eſſet, coiſſe, aut conveniſſe cauſſa ſacrorum vellit, neu quid talis rei divinæ feciſſe. ante omnia ut quæſtio de his habeatur, qui cojerint conjuraverintve, quo ſtuprum flagitiumve inferretur. Hæc ſenatus decrevit. Conſules ædilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes ejus ſacri omnes conquirerent, comprehenſoſque libero conclavi ad quæſtionem ſervarent. ædiles plebis videre, ne qua ſacra in operto fierent. triumviris capitalibus mandatum eſt, ut vigilias diſponerent per urbem, ſervarentque ne qui nocturni cœtus fierent: utque ab incendiis caveretur. Adjutores triumviris quinqueviri dati, uti cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificiis præeſſent.

CAPUT X.

Conſules, advocata concione, contra obſcœnum, Reique publicæ periculoſum ſacrum, Bacchanalia, orationem habent; atque ad illud una ſecum demoliendum populum hortantur.

AD hæc officia dimiſſis magiſtratibus, conſules in roſtra aſcenderunt: 15
& Concione advocata, cum ſolenne carmen precationis, quod

quod præfari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: *Nulli unquam concioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc solemnis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret hos esse deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent, non illos, qui pravis & externis religionibus captas mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem: si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. quicquid dixero, minus, quam pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo: ceterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciviam esse credere: & qualecunque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adjunxero qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali hujusce fuit. deinde simillimi feminis mares stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vices conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum caussa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt: & ubicumque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes, milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitiis tantum effœminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent.* 16 *Nunquam tantum malum in Repub. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid iis annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scito, eorum*

esse. Necdum omnia, in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad Rempublicam opprimendam satis virium est, conjuratio sese impia tenet. crescit, & serpit quotidie malum: jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam Reipub. spectat. nisi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ legitime ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli universos concionantes timent. jam ubi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul, ac vestra pernicie, tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, divini juris aliquid immistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, cum demolientes nos bacchanalia, discutientesque nefarios cœtus cerneretis. omnia diis propitiis volentibusque ea faciemus. qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur. vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. vos quoque æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.

Recitari deinde Senatusconsulta jusserunt, indicique 19

que

que præmium proposue-runt: *si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad caussam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugæ caussa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.*

CAPUT XI.

Nefarium sacrum, Bacchanalia, non Romæ modo, sed etiam per totam Italiam multorum supplicio vindicatur: indices ex decreto senatus præmiis afficiuntur.

Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit. nec mœnibus se tantum urbis, aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto & concione & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi, & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri feminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra VII. millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem conjurationis constabat esse, * M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscum, L. M. Opiternium, & Minium & C. Cerrinium Campanum, ab his omnia facinora & flagitia orta. eos maximos sacerdotes, conditoresque ejus sacri esse. data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad Cos. fassique de se, nullam moram judicio fecerunt. Cæterum tanta 18 fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones a Coss. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quærere, & judicia exercere. qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant; eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capita-

* al. Atinios.

li pœna afficiebant. plures necati, quam in vincula conjecti sunt. magna vis in utraque caussa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. datum deinde consulibus negotium est, ut omnia bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S. C. cautum est, *ne qua bacchanalia Romæ, neve in Italia essent: si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur; prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.* Aliud deinde huic conjun-
19. ctum, referente Q. Martio Cos., S. C. factum est, *ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Postumius quæstionibus perfectis Romam redisset, Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum* censuerunt, *magistratibusque Ardeatium prædicendum, ut in interiore eum custodia asservarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet.* Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. eo referente de P. Æbutii & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata bacchanalia essent, S. C. factum est, *ut * singulis his * centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent: utique Cos. cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret: utique Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset: utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset: utique consules prætoresque qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret; utique tuto esset. Id senatum velle, & æquum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex S. C., & cæterorum indicum impunitate præmiisque consulibus permissum est.

* al. singula.

CA-

CAPUT XII.

Q. Martius Cos. in Ligures provinciam profectus, insidiis circumventus cum cæde fugatur.

20 ETiam Q. Martius, quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romanorum, CL. equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumqne & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius Coss. habuerant. duas præterea legiones novas ex S. C. scribere jussi sunt. & viginti millia peditum sociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, CC. equites. totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaque consules, dum ipsi quæstionibus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abdito saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur: in præoccupatis angustiis loco iniquo est circumventus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, undecim vexilla socium ac Latini nominis in potestatem hostium venerunt, & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro evasit, ne quantum diminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Martius est appellatus.

CAPUT XIII.

In Hispania ulteriore rem bene gerit cum Lusitanis C. Atinius proprætor, qui paullo post, accepto in Astæ oppugnatione vulnere, moritur: in citeriore cum Celtiberis dubio primum, deinde prospero prælio congreditur L. Manlius Acidinus.

SUb hunc nuntium ex 21
Ligustinis vulgatum, literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferentes, recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit. ad sex millia hostium sunt cæsa: cæteri fusi, fugati, castrisque exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoque haud

multo majore certamine cepit, quam castra. sed dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur, nuntiaretque senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie confiixit. incerta victoria discessum est; nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt. Romanis & suo sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies coacto majore exercitu Celtiberi ad Calagurim oppidum ultro lacessiverunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ caussa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII. millia hominum cæsa. plus duo capta, & castris Romanus potitus, & nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

CAPUT XIV.

Præter ludos Taurilia caussa religionis, & novendiale sacrum caussa prodigiorum, fiunt ludi, quos & M. Fulvius Ætolico, & L. Scipio Antiochi bello voverant: Galli transalpini in Italiam transgressi, oppidum in Venetia condunt.

PEr eosdies, quibus hæc ex Hispania nuntiata sunt, ludi Taurilia per biduum facti religionis caussa. per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerant honoris ejus caussa. athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum, & prope hujus sæculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque cœlestes multifariam orti adussisse complurium levi afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hostiis majoribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub idem tempus & ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro,

gro, necarique quam primum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Venetiam sine populatione, aut bello, haud procul inde ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re transAlpes missis responsum est, neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit: Legatum eum post damnationem & bona vendita missum in Asiam ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: & quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

CAPUT XV.

Comitia consularia, atque prætoria habentur: novi Coss. sunt Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus: Sipontum, atque Buxentum coloni scribuntur.

23. CUm jam in exitu annus
J. esset, Q. Martius ab-
C. sens magistratu abiturus
565. erat. Sp. Postumius, quæstionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati sunt Consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tēpsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Postumius COS. renunciaverat, peragrantem se proprer quæstiones utrumque litus Italiæ, desertas colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari invenisse, trumviri ad colonos eo scribendos ex S. C. ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

CAPUT XVI.

Referuntur caussæ imminentis Macedonici belli. Hujus origo inde est, quia rex Philippus ægre fert suum regnum ab Romanis imminui; missis enim in rem præsentem ab senatu legatis, Thessaliæ, Perrabiæ, & Athamanum spoliatus urbibus, cogitur ex iis quoque quæ sunt in Thracia, præsidia deducere.

CUm Perseo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo caussas cepit. inchoata initia ab Philippo sunt. & is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, cum victo leges imponerentur, maxime angebat, quod qui Ma-

cedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademtum ei ab senatu erat: cum, quia rem integram Quintius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Termopylas, divisis partibus, cum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. permulsit iram ejus consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret, & urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam urbes novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur, adjun-
24 gendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est: nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandocunque data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portoriisque maritimis auxit, sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & nova multis locis instituit. ut vero antiquam multitudinem hominum, quae belli cladibus amissa erat, restitueret: non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquandiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde caussae quae de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum & Perraeborum querelae de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditae erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod jam Æni & Maroneae affectari possessionem audierant. minus Thessalos curabant. Athamanes quoque legati venerunt, non partis amissae, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse: Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis caussam defendissent, ab regio praesidio. Ii non Maroneam modo, sed etiam

Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & a Philippo legati ad purganda ea, qui *nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum* affirmabant. *civitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem in eadem caussa, qua Ætolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse: armis subactos parere.* Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, T. Sempronium. Quorum sub adventum, ab Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est. Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbique & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusque egerunt. In controversiam autem veniebant Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: utrum Thessalorum juris, cum vi ademtæ possessæque ab Ætolis forent (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent, & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent. Ejusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim jura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in servilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. ibi navibus onerariis comparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohiben-*

tem uti beneficiis populi Romani. quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui. nisi provideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum victum, & se liberatos esse. ut equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse. Hæc acerbe postremi: cum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes ut ignosceret pro libertate loquentibus; & ut deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese præstare, & imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu adjungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perræbiæ fuisse, & , ut sibi restitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Poetneum.

26 Philippus, ut accusatoris potius, quam rei speciem haberet, & ipse a querelis orsus, *Menelaidem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse* questus est. *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perræbisque captam. Xynias quidem haud dubie Ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloidem, quæ sub Athamania esset, nullo jure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objiciantur de insidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum ridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessaverunt legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. quem unquam verbo violatum esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas: sed quid iis acciderit, non adiici. quærentium quid falso obiiciant, cum veri nihil habeant, ea crimina esse. insolenter & immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram haurientes libertatem. ita, servorum modo præter spem repente manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri, & jactare sese insectatione & conviciis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit, *nondum omnium dierum solem occidisse.* Id minaciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. & cum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset; Perræborum inde Athamanumque legatis respondit, *eandem, de quibus illi agant, civitatum caussam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse ea, cum hostium*

essent.

essent. si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiam levium & inutilium sociorum injuriam eos esse facturos. nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: præsertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi sint. Caussa cognita pronuntiaverunt legati, *placere deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de injuriis, quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam juris exequendi constituendam esse.*

27 Inde graviter offenso rege, Thessalonicem ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admoneant: re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. sin autem minor cura sit civitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quam Philippum habere; vel pro patris Attali meritis, bello quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus; vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præjudicium. qui cum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, cum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? vocari Maronitas juberent, ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros.* Legati Maronitarum vocati, *non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus,* dixerunt, *sed pluribus simul, & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios, his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt. *Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Parore jam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum novam postea deflexisse viam,*
qua Maronitarum urbes agros- 28
que amplectatur. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perræbosque nuper, ingressus differendi viam, *Non cum Ma-*

Maronitis, inquit, *mihi*, *aut cum Eumene disceptatio est*, *sed* * *jam vobiscum*, *Romani*, *a quibus nihil æqui me impetrare jamdiu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam: non quia magna accessio ea regni futura esset: (sunt enim & parva oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam oppugnare jussus a consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi præliis operibusque essem, transcendentem me jam muros, a capta prope urbe revocavit consul, & abducere copias inde coegit. ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque & Athamanum reciperem quædam castella magis, quam urbes. ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paullo ante, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumeneni æquius esse, quam me habere. Id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius. mei autem regni tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum, & quinquaginta tectas naves, & omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus. hostemque ei me esse prius etiam, quam M. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: & cum eo consule belli partem, quamcunque mihi delegavit, gessi. & insequenti consuli L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam, ubi etiam inter cætera pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia vestra oportebat; an, quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis, Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes tanquam ad Antiochum spoliandum me venit: & si diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maxime & refelli & coargui potest. disertissime enim planissimeque in eo scriptum est: Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. ubi tandem Ænus & Maronea & Thraciæ civitates ascriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam

* al. etiam.

quam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, * *referte. si tanquam inimicum & hostem insectari propositum est, pergite ut cœpistis, facere: sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.*

* al. litis, refert.

29 Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt. si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare: si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere, cognitionem senatui reservari: & ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci. Hæ caussæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis, ut non a Perseo filio ejus novis caussis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat.

CAPUT XVII.

L. Manlius Acidinus propter res in Hispania præclare gestas ovans Urbem ingreditur: Tarenti magnus servilis motus a L. Postumio prætore multorum supplicio comprimitur.

L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat. exemplum obstabat, quod ita comparatum more majorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo CXXXII. argenti XVI. millia, CCC, & pronuntiavit in senatu, decem millia pondo argenti, & LXXX. auri Q. Fabium quæstorem advehere. id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat. is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severe exercuit. ad septem millia hominum condemnavit: multi inde fugerunt. de multis sumtum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

CAPUT XVIII.

In Hispania C. Calpurnius, & L. Quintius prætores primum non e sententia, deinde prorsus egregie, ingenti parta victoria, rem gerunt.

Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hibernis copias 30

pias

pias eductas in Beturia junxissent: in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioque * parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est: quibus dum utrinque subvenitur a castris, paullatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnæ pro hoste fuere: duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt: non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque in prælio fugaque ad quinque millia occisa: quorum se spoliis hostes armarunt: inde ad Tagum flumen profecti sunt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversae pugnae militum animis consumserunt. ubi satis placuere vires, & jam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat: XII. millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant: extemplo qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, laeva Quintius exercitum traduxerunt, quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani, impedimentis quoque omnibus traductis, contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnii legio, & octava Quintii: id robur totius exercitus erat: campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

31 Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & insueta ignominia milite Romano accenso. acerrime media acies, duae fortissi-

* al. consilioque rem gesserunt.

tissimae legiones dimicabant: quas cum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: & usque plures confertioresque medios urgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius praetor vidit, T. Quintilium Varum & L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. docere & monere jubet, *in illis spem omnem vincendi & retinendae Hispaniae esse. si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam unquam visurum*. ipse cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit. sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & praetor ipse ante alios. nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset. & equites praetoris eximia virtute, & equitum pedites accensi sunt. pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium praetorem conspexerunt. itaque urgere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, & confestim militem sequi. renovatur ab omnibus clamor: impetus fit velut ex superiore loco. haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque perculsos: nec sustinere alii super alios inferentes sese possunt. fugientes in castra equites persecuti sunt, & permisti turbae hostium, intra vallum penetraverunt. ubi ab relictis in praesidio castrorum praelium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus iis legio quinta supervenit: deinde, ut quaeque potuerant, copiae affluebant. Caeduntur passim Hispani per tota castra. nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt, inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt. mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra XXXV. millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. signa capta CXXXIII. Romani sociique paullo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani cruentae maxime victoriae speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatique a C. Calpurnio equites phaleris. pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta & oppugnata esse. Quintius alter praetor suos equites catellis ac fibulis

lis donavit: donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt.

CAPUT XIX.

Consulum M. Sempronii, & Ap. Claudii res secundæ in Liguribus.

32 Consules delectibus, aliisque, quae Romae agendae erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos & castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram, & Lunae portum. Hostes montem antiquam sedem majorum suorum ceperunt. & inde superata locorum iniquitate, praelio dejecti sunt. Et App. Claudius felicitatem virtutemque collegae in Liguribus Ingaunis aequavit secundis aliquot praeliis: sex praeterea oppida eorum expugnavit. multa millia hominum in iis cepit. belli auctores III. & XL. securi percussit.

CAPUT XX.

Post magnas contentiones P. Claudius Pulcher opera fratris Ap. Claudii creatur consul, & cum eo L. Porcius Licinius: Prætoria quoque comitia habentur.

Jam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores habebat patricios, L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus, * & ii repulsi, in spem impetrandi tandem & hi aliquando honoris dilati. * al. re- Claudius unus ex omnibus pul- novus candidatus erat. Opi- sis. nione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus adversariis, & majore parte senatus, *meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii esse: quin ille sedes pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum spectatorem se præberet?* coerceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius

Pul-

Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi claudiana inter plebejos certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætoresfacti. Hæc eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

CAPUT XXI.

Legatis Philippi, & Eumenis Romam ad disceptandum venientibus senatus datur: Patres Legationem decernunt in Macedoniam, & Græciam, jussam Peloponnesum quoque adire, propter turbatum ibi ab Achæis rerum statum.

33 U. C. 566 PRincipio insequentis anni, quo P. Claudius, & L. Porcius consules erant, cum Q. Cæcilius, M. Bæbius, & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumque civitates missi erant, legationem renuntiassent: regum quoque eorum civitatumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt, ad videndum, redditæ ne civitates Rhodiis & Thessalis, & Perræbis essent. iisdem mandatum, ut ab Æno &, Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium concilium. de qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achajam & venundatam, ademtas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ nisi belli pacisve caussa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur.

CA-

CAPUT XXII

Rex Philippus jussus ab Senatu cedere civitatibus Thraciæ, in Maronitas crudeliter desævit: ut appareat non sua culpa factum, dedito Romanis Casandro ministro cædis, filium Demetrium ad placandam Senatus iram Romam mittit.

34 Dimissis iis legationibus, Philippus a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam unum ex regiis jamdiu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes, *tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur*: abnuebat, *quicquam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatum, cum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas*: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, *rem evidentem pro dubia quærendam: si ab se culpam removere vellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset*. Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum* dixit: *ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset*. Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, & eundem indicem haud paullo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque, missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et lega- 35
ti a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent nihil eorum sibi placere: & Philippus minime quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam, Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid mo-

momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum profectus, perculsis iis uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, solicitandos.

CAPUT XXIII.

Legati Romani ex Macedonia in Achajam venientes, cum datum illis esset concilium, senatus nomine de injuriis in Lacedæmonios conqueruntur: legatorum accusationi respondet Lycortas Achæorum prætor.

ET in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achajam ire jussi erant, expectabatur. adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit Ibi de Lacedæmoniis actū. *Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis, quam Achæis esse: ubi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Prius- 36
quam agerent quicquam, terror Achæis injectus erat, & cogitatio, quam non ex æquo disceptatio futura esset. quod Areum & Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: *cædem primum ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene ad caussam dicendam evocati venissent: deinde cum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.* Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis, auctoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit. *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos caussa dicenda est: quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis ani-*

mo te auditurum esse, posita contentione, qua paullo ante egisti. Ego certe, cum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, a te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad caussam dicendam, interfecti sunt. hoc ego crimen non modo non a vobis Romanis, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis, urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno impetu occupaverunt; si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti & oppressi confugissent. cum vos procul essetis; quo alio nisi ad nos socios vestros, quos antea Gytheo opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de caussa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur justum piumque bellum suscepimus. quod cum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, & dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo ea quæ belli jure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod evocavimus eos ad caussam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod vero illi venientes in castra interfecti sunt, vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si diis placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ii quoque duo fuerunt, & tunc vobiscum erant: quod domicilio sibi delegerant maritima oppida: se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio posse consenescere indignabantur, impetum fecerunt. 37 *Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec jure, an injuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe vestra sunt, Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. quæ utraque ab iisdem objici qui possunt? cum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sunt? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non civitati paraverunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem expectare, nec Achæos, sed vos ipsi Lacedæmonii vestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices servitutis erant.*

&

& cum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis: muris velut compedibus circumdatis victi per centum annos servistis. Quod ad leges ademtas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec male consuluisse civitati, cum concilii nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: ut corpus unum & concilium totius Peloponnesi esset. tunc opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri se iniquo jure esse, & indignari possent. Scio ego, Appi Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse, sed servorum verius disceptantium apud dominos. nam si non vana illa vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo observatur: cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge a nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi: &, si non oportet, non indignor, sed oro vos: quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii: imo ne meliore jure sint. nam ut in æquo essent, nos fecimus, cum leges iis nostras dedimus: cum, ut Achæi concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est: plus postulant hostes, quam socii habent. quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, &, si ita vultis, etiam timemus: sed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus: & locutum omnes pro majestate magistratus censebant: ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, *suadere se magnopere Achæis* dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti, & coacti facerent.* Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent: nec Achæos religione obstringerent, irrita ea quæ jurejurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.

CA-

CAPUT XXIV.

Consulibus decretis Liguribus, Prætores provincias sortiuntur: honos Diis habetur propter res a Calpurnio, & Quintio prospere gestas in Hispania: orta contentio de deportandis inde exercitibus senatusconsulto sedatur.

38 Romæ principio ejus anni cum de provinciis consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos sortiti sunt, C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sẽpronius Longus Hispaniam ulteriorẽ. De iis duabus provinciis legati per id fere tẽpus L. Juvẽtius Thalna, & T. Quintilius Varus venerũt. qui quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos absentium, Calpurnii Quintiique. utraque caussa tribunum plebis, utraque consulem habebat. ii se intercessuros S. C., si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est: & S. C. factum, *ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, & quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. cum eas legiones quatuor descripsissent: quod plus, quam quina millia peditum, trecenti equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum qui emerita stipendia haberent, deinde ut cujusque fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent.*

CAPUT XXV.

Exortum certamen propter pertinaciam Q. Fulvii Flacci præturam in locum demortui C. Decimii contra leges, quia ædilis designatus erat, petentis, senatus prudentia, sublatis comitiis creando novo prætori, tollitur.

Hac sedata contentione, alia subinde C. 39

Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Fuppius, qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus (is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant. certamenque ei cum flamine erat. & postea quam primo æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse: quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neq; capere posset, nec gerere: pars, legibus eum solvi, æquum censere, ut quem vellet prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius COS. primo in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet. deinde ut auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre se ad eos* dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati, ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere*. Patres censuerunt, uti L. Porcius COS. cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quominus comitia Prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti COS. ex S. C. respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset facturum*. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a COS. & senatu P. R. beneficium: & invidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. COS. cum & pertinaciam petentis crescere, & favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione advocata, cum egisset COS. ne tum quidem de sententia motus, gratias P. R. egit, *quod tanto studio, quotiescumque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse*. Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si COS. accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter seipsos, & cum COS. fuit: donec senatus a COS. est habitus, decretumque, *quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & prava studia hominum impedirent, senatum censere, satis prætorum esse. P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem* habe-

haberet: Apollinique ludos faceret.

CAPUT XXVI.

Post ingens certamen creatur censor, adversante nobilitate, M. Porcius Cato, vir belli, & pacis artibus maximus, eique collega adjicitur L. Valerius Flaccus.

40 His comitiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, Patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, T. & M. Sempronii, Longus, & Tuditanus. sed omnes Patricios plebejosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. in hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. nulla ars neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ ei defuit. urbanas rusticasque res pariter callebat. ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provehit: huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus: si caussa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet: vivit imo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam caussam dicendo fatigavit inimicos: simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit, sed invicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemtor gratiæ, divitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculique, ferrei prope corporis animique: quem ne senectus quidem, quæ solvit omnia, fregerit: qui sextum & nonagesimum annum agens caussam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque; nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit judicium. Hunc 4
sicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: cojerantque præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes ad dejiciendum honore eum: non solum ut

ipsi

ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre: sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famæ & ab læso a plerisque, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoque minitabundus petebat, refragari sibi, qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo uno collega castigare se nova flagitia, & priscos mores revocare posse. His accensi homines, adversa nobilitate, non Marcum Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt.

CAPUT XXVII.

Consules, Prætoresque in provincias proficiscuntur: L. Postumius prætor, cui Tarentum evenerat, quæstiones de Bacchanalibus ibi perficit.

SEcundum comitia censorum COSS. prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium: quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem, extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. & L. Postumius Prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit; & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes a P. Cornelio conjecti sunt.

CAPUT XXVIII.

In citeriore Hispania A. Terentius Corbionem expugnat: redeuntes Romam C. Calpurnius, & L. Quintius Crispinus de Lusitanis, Celtiberisque triumphant.

42 IN Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit. quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres prætores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphavit. coronas aureas tulit LXXXIII & duodecim millia pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum.

CAPUT XXIX.

Cenſura M. Porcii Catonis, & L. Valerii Flacci: hanc nobilem facit Catonis gravitas, atque ſeveritas in corrigendis moribus, caſtigandiſque flagitiis; nam inter cætera ſenatu movet, & ignominia notat L. Quintium Flamininum conſularem propter quendam, quem in Gallia provincia ad preces ſive amaſii, ſive amicæ, vel ſua manu occiderat, vel ſecuri percuſſerat: L. quoque Scipioni Aſiatico equum adimit.

Cenſores M. Porcius & L. Valerius metu miſta expectatione ſenatum legerunt. ſeptem moverunt ſenatu: ex quibus unum inſignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum conſularem. Patrum memoria inſtitutum fertur, ut cenſores motis e ſenatu aſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit. longe graviſſima in L. Quintium oratio eſt: qua ſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notam uſus eſſet, retinere Quintium in ſenatu ne frater quidem T. Quintius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cætera objecit ei, Philippum Pœnum, carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum. eum puerum, per laſciviam cum cavillaretur, exprobrare conſuli perſæpe ſolitum, quod ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori jactaret. forte epulantibus iis, cum jam vino incaluiſſent, nuntiatum in convivio eſſe, nobilem Bojum cum liberis transfugam veniſſe. convenire COS. velle, ut ab eo fidem præſens acciperet. introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui COS. cœpiſſe. inter cujus ſermonem Quintius ſcorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem aſpicere?* Et cum is vix dum ſerio annuiſſet, ad nutum ſcorti COS. ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemque P. R. atque eorum qui aderant, imploranti latus tranſfodiſſe. Valerius Antias, 43
ut qui nec Catonis orationem legiſſet, & fabulæ tantum ſine auctore editæ credidiſſet, aliud argumentum, ſimile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famoſam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium accerſitam ſcribit. ibi jactantem ſeſe ſcorto inter cætera retuliſſe, quam acriter quæſtiones exercuiſſet, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſe-

curi

curi percussurus esset. tum illā infra eum accubantem negasse, unquam vidisse quenquam securi ferientem, & pervelle id videre. hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris attrahi jussum securi percussisse. Facinus, sive eo modo quo censor objecit, sive ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque attrox: inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis in sinu COS. recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut, si id factum negaret, cæteraque quæ objecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quenquam doliturum censeret, cum ipse vino & venere amens, sanguine hominis
44 in convivio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademtus equus. in censibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. ornamenta & vestem muliebrem & vehicula, quæ pluris, quam quindecim millium æris essent, in censum referre viatores jussit. item mancipia minora annis XX. quæ post proximum lustrum X. millibus æris, aut pluris eo venissent, uti ea quoque decem, tanto pluris quam quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt: & quæ in loca publica inædificata, immolitave privati habebant, intra dies XXX. demoliti sunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas in Aventino, & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt: & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes cum senatus precibus & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari jussisset: censores, edicto summotis ab hasta qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum imminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatumque plena: quæ M. Porcium: cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt.

CAPUT XXX.

Coloniæ duæ Potentia, & Pisaurum deducuntur: comitia consularia, atque prætoria habentur: Coss. sunt M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo: facta à Prætoribus provinciarum sortitione, mittitur L. Julius ad submovendos Gallos, qui in agro Aquilejensi sedem ceperant.

EOdem anno coloniæ duæ, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena jugera in singulos data: diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem triumviri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. COSS. ejus anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt.
45 In insequentem annum crearunt COSS. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat, & Sp. Postumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius & M. Porcius habuerunt, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. prætores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset: peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius proficisci mature est jussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquilejensis est, ædificabant, id eos ut prohiberent, quoad ejus sine bello posset, prætori mandatum est: si armis prohibendi essent, COSS. certiores faceret. ex his placere alterum adversus
Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant: in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Postumius Albinus. 46

CAPUT XXXI.

Mors M. Licinii Crassi Pontificis maximi, atque in ejus funere res propter religionem notabilis.

HUjus principio anni U.
P. Licinius Crassus C.
PONT. MAX. mortuus est: 567
in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pont. Maxim. est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris caussa visceratio data, & gladiatores CXX. pugnaverunt, & ludi funebres per triduum facti; post ludos epulum. in quo, cum toto

foro

foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis coorta, coegit plerosque tabernacula statuere in foro. eadem paullo post, cum undique conserenasset, sublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse, tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemviros supplicatio indicta erat, ejus prodigii expiandi caussa.

CAPUT XXXII.

Senatus, introductis legationibus transmarinis, audit crimina, querellasque de rege Macedoniæ Philippo: satis pro patre faciente filio Demetrio, quem ad id Philippus Romam miserat, senatus nihil contra regem decernit; ita tamen ut velit videri plus gratiam Demetrii filii, quam caussam patris Philippi valuisse.

PRiusquam COSS. in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec unquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri: pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim (gravis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum simul, quod non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respon- 47
dendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea, quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem, aut non dicto; de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse; simul & tirocinio & perturbatione juvenis moveretur: quæri jussit ab eo, *ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset*? cum respondisset *accepisse se*, nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ caus-

caussæ: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse, quominus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querellas de iniquitate decretorum, & quam non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi collegit senatus. cæterum alia excusanti juveni, alia recipienti futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod utcunque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. multa & dissimulare, & oblivisci, & pati præterita senatum posse: & credere etiam, Demetrio credendum esse. obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit, & scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum P.R. esse. honorisque ejus caussa missuros in Macedoniam legatos; ut si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat, velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P. R. De-*
48 *metrii filii beneficio esse.* Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus caussa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt.

CAPUT XXXIII.

Senatus legatis Lacedæmoniorum suas cum Achæis disceptationes afferentibus respondet.

Lacedæmonii deinde introducti sunt. Multæ & parvæ disceptationes jactabantur: sed quæ maxime rem continerent, erant: utrum restituerētur quos Achæi damnaverant, nec ne: inique, an jure occidissent, quos occiderant. verrebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii, an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio; scribique id decretum, & consignari a Lacedæmoniis & Achæis.

CAPUT XXXIV.

Philopœmen dux Achæorum vir maximus a Messeniis capitur, atque veneno necatur.

Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus, jussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant: & Messenii desciverant a concilio Achaico. cujus belli & caussas & ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohærent rebus. Eventus 49
memorabilis est, quod cum bello superiores essent A-

Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad evadendas angustias, cogendo ipse agmen, præbet, sustinens impetus hostium, prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitumque, primum a verecundia memoriaque meritorum haud secus, quam ducem suum, attolunt, reficiuntque, & ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio credentes: pars nuntios Messenen præmittunt, debellatum esse: Philopœmenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuntius audiretur. deinde ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant; tandem facta fides. & priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis effunduntur. itaque clauserat portam turba: dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Ægre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba conferta iter reliquum clauserat. & cum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt: & ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus & principes veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinæ majestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominū abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum. Jam invespe- 50
rascebat, & non modo cætera, sed ne in proximam quidem noctem, ubi satis tuto custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinē pristinæ ejus fortunæ virtutisque, & neque ipsi domum recipere custo-

diendum audebant, nec cuiquam uni cuſtodiam ejus ſatis credebant. admonent deinde quidam, eſſe theſaurum publicum ſub terra, ſaxo quadrato ſeptum. eo vinctus demittitur, & ſaxum ingens, quo operitur machina, ſuper impoſitum eſt. ita loco potius, quam homini cuiquam credendam cuſtodiam rati, lucem inſequentem expectaverunt. Poſtero die multitudo quidem integra, memor priſtinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda eſſe præſentium malorum, cenſebant: defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem ejus conſentiebant: ſed utrum maturarent, an different, ambigebatur. vicit pars avidior pœnæ: miſſuſque qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæſiſſe, ſi incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equiteſque evaſiſſent. poſteaquam dictum eſt incolumes eſſe; *bene habet*, inquit. & poculo impavide exhauſto, haud ita multo poſt expiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achæis noxios dedidit, oſſaque reddita Philopœmenis ſunt: & ſepultus ab univerſo Achaico eſt concilio, adeo omnibus humanis congeſtis honoribus, ut ne divinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latiniſque tantum huic viro tribuitur, ut a quibuſdam eorum, velut ad inſignem notam hujus anni, memoriæ mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœmenen, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſuerunt.

CAPUT XXXV.

Annibal a Pruſia Bithyniæ rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, ſentiens ſe dedi Romanis, per T. Quintium legatum expoſcentibus, ſibi veneno mortem conſciſcit.

AD Pruſiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit, quem ſuſpectum Romanis & receptus poſt fugam Antiochi Annibal, & bellum adverſus Eumenem motum faciebat. ibi ſeu quia a Flaminino inter cætera objectum Pruſiæ erat, hominem omnium qui viverent infeſtiſſimum populo Romano apud eum eſſe, qui patriæ ſuæ primum, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adverſus populum Romanum fuiſſet: ſeu quia ipſe Pruſias, ut gratificaretur præſenti Flaminino Romaniſque, per ſe necandi aut tradendi 51

ejus in potestatem consilium cepit : a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sane confisus. Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. ad omnia undique infesta ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat, & ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse; postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circa clausa custodiis dispositis esse: venenum, quod multo ante præparatum ad tales habebat casus, poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura P. R. quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. mores quidem P. R. quantum mutaverit, vel hic dies argumento erit. Horum Patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt: hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Execratus deinde in caput regnumque Prusiæ, & hospitales deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitæ e- 52
xitus fuit Annibalis.

CAPUT XXXVI.

Non hoc anno, quod quidam scribunt, mortuum P. Scipionem Africanum, colligitur.

SCipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neque Valerio assentior: his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio, cum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius: adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio Coss. sed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio Coss. ad quartum idus Decembres, inde tres menses ad idus Martias sunt, qui-

bus P. Claudius, L. Porcius conſulatum inierunt. ita & vixiſſe in tribunatu Nævii videtur: dieſque ei dici ab eo potuiſſe: deſceſſiſſe autem ante L. Valerii & M. Porcii cenſuram.

CAPUT XXXVII.

Exitus infelix trium ſummorum virorum Annibalis, Scipionis, Philopœmenis inter ſe confertur.

TRium clariſſimorum ſuæ cujuſque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur eſſe, quam quod nemo eorum ſatis dignum ſplendore vitæ exitum habuit. jam primum omnes non in patrio ſolo mortui, nec ſepulti ſunt. veneno abſumti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hoſpite: captus Philopœmen in carcere & in vinculis expiravit. Scipio, etſi non exul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus abſens citatus, voluntarium non ſibimet ipſe ſolum, ſed etiam funeri ſuo exilium indixit.

CAPUT XXXVIII.

Demetrius, placata merito ſuo Senatus ira in Patrem Philippum, in Macedoniam revertitur: cum propterea ingenti favore vulgo a Macedonibus conſpiceretur, magnam & apud patrem Philippum, & fratrem Perſea invidiam ſubit. Philippus interim Romanorum mandatis obtemperans, ut omnem ſuſpicionem avertat, Thracibus bellum infert.

DUm ea in Peloponneſo, a quibus divertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conſpiciebant: ſimul & ſpe haud dubia regnum ei poſt mortem patris deſtinabant. *nam etſi minor ætate quam Perſeus eſſet, hunc tamen juſta matre familias, illum pellice ortum eſſe: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc inſignem Philippi ſimilitudinem præ ſe ferre: ad hoc, Romanos Demetrium in paterno ſolio locaturos: Perſei nullam apud eos gratiam eſſe.* Hæc vulgo loquebantur. itaque & Perſea cura angebat, ne parum pro ſe una ætas valeret, cum omnibus aliis rebus frater ſuperior eſſet; & Philippus ipſe, 53

vix

vix sui arbitrii fore, quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum cōcursu Macedonum ad eum: & alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se judiciis senatus, cōcessisque sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam invidiam non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem conciliabat: utique posteaquam alii legati Roman venerūt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorū aut ex nova cōstitutione senatus facere. sed omnia mœrēs quidē & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum cernebat: obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli caussam præberet. avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dantheletas & Bessos duxit. Philippopolin urbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cep campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philoppopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, 54
novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, appellari jussit.

CAPUT XXXIX.

Galli, qui Alpes transgressi sedem in agro Aquilejensi sine populi Romani permissu occupaverant, venientes in Marcelli Cos. deditionem, rebus omnibus spoliantur: mittentes Romam ad Senatum legatos omnia sua impetrant, ea conditione, ut Italia excedant.

DUm hæc in Macedonia geruntur, Coss. in provincias profecti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. advenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus iis ademta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant: de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt: *se, superante in Gallia multitudi-*

ne,

ne, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos venisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. se certam, etsi non speciosam pacem, quam incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quam in potestatem populi Romani. post paucos dies jussos & agro & urbe decedere, sese tacitos abire quo terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerentve, adempta. orare se senatum P. Q. R. ne in se innoxios deditos acerbius,
55 *quam in hoste, sævirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit. *Neque illos recte fecisse, cum in Italiam venerint, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu ædificare conati sint: neque senatui placere deditos spoliari. itaque se cum iis legatos ad Cos. missuros: qui si redeant unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant: quique protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexuperabilem finem in medio esse. non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias fecissent.* Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus quæ sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt. 56
Legatis Romanis transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, *quod eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sint, impunitos dimiserint: debuisse gravem temeritatis mercedem statui. quod vero etiam reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.* Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt.

CAPUT XL.

Cos. M. Claudius Istris bellum infert: coloniæ deducuntur, Mutina, Parma, & Saturnia: in citeriore Hispania rem bene gerit A. Terentius proprætor.

M. Claudius Cos. Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquilejam deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. Postremo latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius,

nius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum civium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. jugera in
57 singulos data decem. Eodem anno A. Terentius proprætor haud procul flumine Ibero in agro Ausetano & prælia secunda cum Celtiberis fecit; & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio Cos. gestum.

CAPUT XLI.

Comitia cōsularia, atque prætoria habentur: Coss. sunt Cn. Bæbius Tamphilus, & L. Æmilius Pauluss fit caussa prodigiorum supplicatio.

M. Marcellus ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum caussa rediit. Creavit Coss. Cn. Bæbium Tamphilum, & L. Æmilium Paulum. Cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat, a quo consule quintus annus erat, cum is ipse Lepidus post duas repulsas Cos. factus esset. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum caussa, quod sanguinem per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, novam editam e mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quintium Flamininum, cujus in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

L. FLORI

DECADIS QVARTÆ

LIBRI DECIMI.

EPITOME.

CUm Philippus liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem jussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis verita libidinem, prolatis in medium gladiis, & poculo in quo erat venenum, suasit iis ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur, & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum devenit. Item res in Liguribus & Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo a cultoribus agri, in area lapidea clausi, & Græci & Latini inventi sunt: in quibus plura, quæ dissolvendarum religionum erant, prætor, ad quem delati erant, cum legisset, juravit senatui contra rempub. esse ut legerentur, servarenturque: & ex S. C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileja deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filii in eundem delationibus impulsus veneno sustulisset, & de pœna Persei cogitavit: voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere: sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

DE-

DECADIS QUARTÆ

LIBER DECIMUS

CAPUT I.

A Conſulibus, atque Prætoribus fit provinciarum ſortitio: exercitus ſcribuntur: prodigia procurantur.

I J. C. 68 PRincipio inſequentis anni, Coſs. prætoreſque ſortiri provincias ſunt. conſulibus nulla præter Ligures quæ decerneretur, erat. juriſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit: Hiſpaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Iſtræ Sardinia. Coſs. delectus habere juſſi. Q. Fabius ex Liguribus ſcripſerat, Apuanos ad rebellionem ſpectare, periculumque eſſe, ne impetum in agrum Piſanum facerent. Et ex Hiſpaniis, citeriorem in armis eſſe, & cum Celtiberis bellari ſciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor eſſet, luxuria & otio ſolutam diſciplinam militarem eſſe. Ob ea novos exercitus conſcribi placuit, quatuor legiones in Ligures, uti ſingulæ quina millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites: ſociorum iiſdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo conſulares exercitus eſſent. ſcribere præterea juſſi ſeptem millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex conſulatu prorogatum imperium erat. in Hiſpaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum, & CC. equites, & ſociorum ſeptem millia peditum cum CCC. equitibus ſcribi juſſa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium eſt. Ver proceloſum eo z
anno fuit: pridie * Parilia * al.
medio ferme die atrox cum Pali-
vento tempeſtas coorta, lia.
multis ſacris prophaniſque locis ſtragem fecit, ſigna ænea in Capitolio dejecit, forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino eſt, raptam tulit, & in poſticis parietibus Cereris templi affixit: ſigna alia in Circo maximo cum columnis, quibus ſuperſtabant,

bant, avertit: fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta fœde dissipavit. itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat: & a Formiis ædem Apollinis Cajetæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, cum plus annum æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prætores jussi proficisci.

CAPUT II.

Introducuntur in senatum transmarinæ legationes: Martius ex Macedonia reversus admodum suspectum facit regem Philippum; cujus insignis in suos crudelitas, simulque Theoxenæ feminæ in liberos suos, atque sororis, ac tandem in se, virumque suum, ne veniant in potestatem Philippi, atrox facinus narratur.

Legationes trasmarinæ deinde iu senatum introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati & Achæorum & Lacedæmoniorum sub idem tempus venerunt. iis, prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq; visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Martius. 3
nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur; ut facile appareret, non diutius, quam necesse esset, facturum. neque obscurum erat, rebellaturum, omniaque quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem equitum ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque, & aliis barbaris urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit. relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis, pauci tacitum dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret.

Eam

Eam crudelitatem fœdam per se fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis ante annis occiderat. generos quoque ejus postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Æniatum nupsit, & apud eum plures enixa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. postea quam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit, ludibrio futuros non regis modo, sed custodum etiam libidini rata, ad rem atrocem animum adjecit, ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Ænam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cæremonia quotanni faciunt. ibi die per solennes epulas consumto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam, sed trajicere in Eubœam erat propositum. cæterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit. & regii qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Cum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum, nautarumque intentus erat, interdum manus ad cœlum tendens, opem ut dii ferrent, orabat. ferox interim femina ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit, & posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenque animus fert, effugite superbiam regiam. agite juvenes mei, primum qui majores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors juvat.* Et hostes aderant, & auctor mortis instabat. alii alio letho absumti semianimes e nave præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese dejecit. nave vacua dominis regii potiti sunt.

CA-

CAPUT III.

Referuntur initia certaminum inter Philippi filios Persea, & Demetrium; horum caussa est Persei invidia, qui ferens iniquo animo, fratrem & benevolentia apud Macedones, & gratia apud Romanos in dies magis crescere, ad prava contra illum consilia animum adjiciens, capta occasione, ad patrem tanquam reum insidiarum defert: pater aversatus primum fraternam discordiam, jussis deinde coram se disceptare, judicium constituit.

5 HUjus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus execrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse nisi in scelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. & primo quidam ex his aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum quod futurum erat rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt: cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omi ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. simul ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad * spem Romanorum trahebant. ibi cum alii mores & instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent: juvenis incautus & amore nominis Romani, & certamine adversus fratrem, omnia tuendo, suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat, totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles juvenes, & regii quosdam generis. quorum unus sororem suam in matri-

* a pre- tio nē

trimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque conſociatio gentis e,us animum regis. Tum Perſeus, *quid iſta proſunt? inquit. nequaquam tantum in externis auxiliis eſt præſidii, quantum periculi fraude domeſtica. proditorem nolo dicere, certe ſpeculatorem habemus in ſinu: cu,us, ex quo obſes Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipſi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora converſa ſunt, nec regem ſe alium habituros ajunt, quam quem Romani dediſſent.* His per ſe ægra mens ſenis ſtimulabatur, & animo magis, quam vultu, ea crimina
6 accipiebat. Forte luſtrandi exercitus venit tempus: cujus ſolenne eſt tale. Caput mediæ canis præciſæ, & prior pars ad dexteram cum extis, poſterior ad lævam viæ ponitur. inter hanc diviſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipſe cum liberis ſequitur. proxima eſt regia cohors, cuſtodeſque corporis: poſtremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filii juvenes cingebant, Perſeus jam triceſimum annum agens, Demetrius quinquennio minor. medio juventæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat, luſtrationis ſacro peracto, exercitum decurrere, & diviſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulacrum pugnæ. regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ, ſed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera ſudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad juſtam belli ſpeciem. Pars ea, quæ ſub Demetrio erat, longe ſuperior fuit. id ægre patiente Perſeo, lætari prudentes amici e,us, eamque rem ipſam dicere præbituram cauſſam criminandi juvenis. Convivium eo die ſo- 7
dalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit. cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perſeus negaſſet, feſto die invitatio benigna, & hilaritas juvenilis utroſque in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, jactabantur. ad has excipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, cum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egreſſis male mulcatur. Hu,us rei ignarus Demetrius, *quin commeſſatum*, inquit, *ad fratrem imus? & iram e,us, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtra lenimus?* omnes ſe ire concla-

clamarunt, præter eos qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcurrit index ad Persea, ferro succintos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi caussa apparebat: (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen infamandæ rei caussa januam obserari jubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris comessatores, tanquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei
8 ignarus. Postero die Perseus, quum primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, *satin' salvæ? & quanam ea mæstitia esset?* interrogaret eum: *De lucro, pater*, inquit, *vivere me scito. jam non occultis a fratre petimur insidiis. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.* Cum pavore mistum admiratione patri injecisset: *Atqui si aures præbere potes*, inquit, *manifestam rem teneas faciam*. Enimvero se Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium jussit: & seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans inambulavit. posteaquã venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filiis ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater judex inter duos filios, accusatorem parricidii, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & privatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, pueritiæ quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, hor-*

horrendos eventus eorum retuli, quibus se, stirpemque suam, domos, regna funditus evertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa sæcula ipsis patriæque: eandem civitatem, posteaquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. jam hos, Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, & cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam, T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. neque vos illorum scelus, similisque sceleri eventus deterrere a vecordi discordia potuit; neque horum bona mens, bona fortuna ad sanitatem flectere. Vivo, & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba crevistis. eousque me vivere vultis, donec alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ omnibus obortæ, & diu mæstum silentium tenuit.

CAPUT IV.

Perseus apud patrem Philippum insidiarum, affectatique regni crimine Demetrium fratrem agit.

TUm Perseus: *Aperien- 9
da nimirum nocte janua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum: quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum, & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sævires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent,*

rent, mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, jampridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cũ armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium invicem jamdiu vivimus inter nos. regnare utique vis. huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam patris judicium.
* al. hæc. ** huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulacro ludicro pugnæ funestum prope prælium fecisti. nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis, nihil a gladiis nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? convivam me tibi committere ausus non sum, comessatorem tecum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominavero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe.*

10 *Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ, pater, execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem, & petitum insidiis: noxium * huic esse caput. qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & justitia habeat. quo enim alio confugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias evito. quo me conferam? nihil præter deos, pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt,* * al. incesse.

quia

quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademtas tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram indignor, nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. si me scelus fratris, te senectus absumserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu assumserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neque Hercule istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet: pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid usquam
1 *aut spei aut præsidii est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintii credis? quibus & bene te cōsuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris, & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum. T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia: quæruntur adjutores consiliis, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere jubet. qui hinc integri & sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est, eum jam regem vivo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? unus ante me pater est, & ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit. hereditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum. & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris regnum pertinet. tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent*

dent factum. Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt: ita enim res se habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.

CAPUT V.

Demetrius Persei fratris accusationi coram Philippo patre respondet; neque tamen omni suspicione criminis se liberat.

12 Postquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere * juberent. atque ita orsus est. *Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator. Simulatis lacrymis in alterius perniciem, veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumventum, solum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie? quod noctis hujus crimen miscuit cum cætera insectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod jam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsivit, ut repentina & minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis hujus esse, sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem & singulari genere odii, insidias fecisses. ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti, & noctis hujus insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me iniisse videri vult, ut scilicet majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum est futurum:*

* al. juberetur.

ego

ego minor in ejus quem occidissem, succederem locum. quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait? atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis & invisus essem? nisi T. Quintium credis, cujus virtute & consiliis me nunc arguis regi, & cum ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac pene omnium deorum hominumque consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. idem, tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse ju-
13 *dicetur? Exequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, & omnes insidiarum vias in unum diem contulit. volui interdiu eum post lustrationem, cum concurrimus, & quidem, si diis placet, lustrationum die occidere. volui, cum ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere. volui, cum commessatum gladiis accincti me secuti sunt, ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, commessationis. quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera pater prævecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. hoc ego, etiam siquid ante admisissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cum maxime in hostiam itineri nostro circundatam intuens, parricidium, venena, gladios in comessationem præparatos volutabam in animo: ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut merito, sicut, fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, utrum ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut fer-*

ro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cenam evitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoque e-

14 *vitaturum existimabam? Non est res qua erubescam, pater, si die festo inter aequales largiore vino sum usus: tu quoque velim inquiras, qua laetitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria haec & metus crapulam facile excusserunt; quae si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non * milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt. si quaeram unde idipsum scieris, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, ut omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quaerere ex iis, quos nominasset, jubebat, an ferrum habuissent? ut tanquam in re dubia, cum id quaesisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quaeri jubes, num tui occidendi caussa ferrum sumserint? num me auctore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur, & palam est, & sui se tuendi caussa sumsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam caussam, quae nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte an clam te aggressuri fuerimus. si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilii fuit? cōvivio soluto, cum comessator ego discessissem, quatuor subsistissent ut sopitum te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maxime suspecti, quia paullo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi evasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit?*

15 *Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod invidiam urit, reverteris? cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunae successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quae, si tu non esses, certa erat, dubiam & solicitam facis? Haec sentit Perseus, etsi non dicit: haec istum inimicum, haec accusatorem faciunt: haec domum, haec regnum tuum criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere umquam de eo forsi-*

* al. comites.

forsitan debeam, quia minor sum, quid tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo cui jus fasque est, non modestia consequar. Romanos objicis mihi, & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii, a te missus, ire non recusavi. utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. itaque mihi cum Romanis amicitiæ caussa tu fuisti, pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo. ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur. pacis pignus fui. ad pacem retinendam legatus missus sum: neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne invidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. in eo ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio & commessationibus prope semisomnus raptus sum ad caussam parricidii dicendam. sine advocatis, sine patronis ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandam & componendam orationem sumpsissem, cum quid aliud, quam ingenii famam periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & jubentem dicere caussam, fratrem accusantem audivi. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid objiceretur, intelligere potui, nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiam si caritate a fratre majore vincor, misericordia certe reus vinci non debeo. ego enim ut me mihi tibique serves, precor: ille ut me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum, cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lacrimæ 16
simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus summotis iis, paullisper collocutus cum amicis, pronunciavit, *non verbis se, nec unius*

boræ disceptatione caussam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores, & dicta factaque in magnis parvisque rebus observando : ut omnibus appareret, *noctis proximæ crimen facile revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse*. Hæc vivo Philippo velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat.

CAPUT VI.

Coss. Cn. Bæbius Tamphilus, & L. Æmilius Paulus cum Liguribus rem bene gerunt: prætor quoque Fulvius Flaccus in Hispania adversus Celtiberos feliciter pugnat, eorumque oppidum capit: Terentius, qui in eadem provincia rem prospere administraverat, ovans urbem ingreditur.

CONsules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, operiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit, verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e repub. esset, decernere. tum quoque non placere sibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. itaque eos ad consulem mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore prætura provinciam obtinuerat, Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronii proprætoris sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum Urbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. * dura ibi prælia aliquot facta. multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. vicit perseverantia Fulvius, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi præliis variis abscesserunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est: præda militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. translatum argenti pondo IX. millia CCCXX. auri LXXX. pondo, & duæ coronæ aureæ pondo LXVII.

* al. Grō dubia.

CA-

CAPUT VII.

Disceptatio de agro inter Carthaginienses, & Massanissam, cum legatis ab Roma missis difficile sit de ea statuere, ad senatum rejicitur.

17 EOdem anno inter populum Carthaginiensem & regem Massanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Massanissæ Gala. Galam Syphax inde expulerat, post in gratiam soceri Asdrubalis, Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Massanissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde a Syphace ad se pervenisset, repetebant. Massanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere jure gentium ajebat, & caussa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum verecantur ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis jus non mutarunt. caussam integram Romam ad senatum rejecerunt.

CAPUT VIII.

Ex Liguribus provincia reversus Romam Cn. Bæbius consul, habitis comitiis, creat consules P. Cornelium Cethegum, M. Bæbium Tamphilum: creatis Prætoribus quoque, fit provinciarum sortitio: propter Istrorum, Ligurumque maritimas incursiones classis instruitur.

IN Liguribus nihil postea gestum. recesserant primum in devios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos venire Romam jussserunt, alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos transalpinos juventutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur: ita inter se consules compararunt, ut Cn. 18
Bæbius ad comitia iret, quia U.
M. Bæbius frater ejus consu- C.
latum petebat. Comitia Con- 569
sulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his, inito magistratu, provinciæ ita sorte evenerunt. Ligures consulibus: prætoribus, Q. Petil-

ſio urbana, Q. Fabio Ma-
ximo peregrina, Q. Fabio
Buteoni Gallia, T. Claudio
Neroni Sicilia, M. Pinario
Sardinia, L. Duronio Apu-
lia, & Iſtri adjecti, quod Ta-
rentini Brunduſinique nun-
tiabant, maritimos agros
infeſtos transmarinarum
navium latrociniis eſſe. ea-
dem Maſſilienſes de Ligu-
rum navibus querebantur.
Exercitus inde decreti: qua-
tuor legiones conſulibus,
quæ quina millia ducenos
Romanos pedites, trecenos
haberent equites, & quin-
decim millia ſocium, ac La-
tini nominis octingentos e-
quites. In Hiſpaniis proro-
gatum veteribus Prætoribus
imperium eſt cum exerciti-
bus, quos haberent, & in
ſupplementum decreta tria
millia civium Romanorum,
ducenti equites, & ſocium
Latini nominis ſex millia
peditum, trecenti equites.
Nec rei navalis cura omiſſa.
duumviros in eam rem con-
ſules creare juſſi, per quos
naves viginti deductæ nava-
libus ſociis civibus Roma-
nis, qui ſervitutem ſerviſ-
ſent, complerentur: inge-
nui tantum ut iis præeſſent.
Inter duumviros ita diviſa
tuenda denis navibus mari-
tima ora, ut promontorium
iis Minervæ velut cardo in
medio eſſet, alter in dexte-
ram partem uſque ad Maſ-
ſiliam, lævam alter uſque
ad Barium tueretur.

CAPUT IX.

Cauſſa prodigiorum, lateque graſſantis peſtilentiæ fiunt Romæ ſacrificia, ſupplicatioque per totam Italiam decernitur: cura opprimendi in Apulia Bacchanaliorum reliquias L. Duronio prætori, qui eam provinciam ſortitus erat, demandatur: a conſulibus leges de ambitu feruntur. legationes deinde transmarinæ in ſenatum introducuntur.

PRodigia multa fœda & 19
Romæ eo anno viſa &
nuntiata peregre. In Area
Vulcani & Concordiæ ſan-
guinem pluit, & pontifi-
ces haſtas motas nuntiave-
re, & Lanuvii ſimulacrum
Junonis Soſpitæ lacrymaſſe.
& peſtilentia in agris, foriſ-
que, & conciliabulis, &
in urbe tanta erat, ut libi-
tina tunc vix ſufficeret. His
prodigiis cladibuſque an-
xii patres decreverunt, ut
& conſules, quibus diis vi-
deretur, hoſtiis majoribus
ſacrificarent, & decemviri
libros adirent. eorum de-
creto ſupplicatio circa om-
nia pulvinaria Romæ in
diem unum indicta eſt. iiſ-
dem auctoribus & ſenatus
cenſuit, & conſules edixe-
runt, ut per totam Italiam
triduum ſupplicatio & fe-
riæ eſſent. Peſtilentiæ tanta
vis erat, ut, cum propter
defectionem Corſorum,
bellumque ab Ilienſibus
concitatum in Sardinia, o-
cto millia peditum ex ſociis
La-

Latini nominis scribi placuisset, & CCC. equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret; tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere a Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de bacchanalibus quæstio est: cujus residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant: sed magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum ullum perductæ: id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latius, patres jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt, regum primas, Eumenis & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam iis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus, cum assensu patrum, exposuerunt.

CAPUT X.

Demetrius Philippi regis filius, quem jam ante Perseus frater fictis criminibus patri suspectum fecerat, ad ultimum scelerata fratris conspiratione de medio tollitur.

ET a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles nulla super re, quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset, sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quintio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde in dies patris animo fidebat, cum obsideri aures a fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, ut neque scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat.

21 Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis caussa quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Medicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Æmi montis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse. subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Æmi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis per difficillimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, *cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incœpto, an abstinendum? si pergat tamen ire, *non posse oblivisci se in talibus rebus Antigoni; qui sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissurum in aleam ejus, qui proponeretur casus. & quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei, & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.* Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret, quæ proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, speculari que abditos ejus sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis. Philippus Medicam 22
primum, deinde solitudines interjacentes Medicæ atque Æmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem ad deligendos quos duceret secum, postero die iter est in-

ingreſſus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magiſque ſilveſtria & pleraque invia loca excipiebant. per venere deinde in tam opacum iter, ut præ denſitate arborum, immiſſorumque aliorum in alios ramorum, perſpici cælum vix poſſet. ut vero jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis eſſet, adeo omnia contecta nebula, ut haud ſecus, quam nocturno itinere, impedirentur. tertio demum die ad verticem perventum. nihil vulgatæ opinioni digreſſi inde detraxerunt: magis credo, ne vanitas itineris ludibrio eſſet, quam quod diverſa inter ſe maria monteſque & amnes ex uno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipſe, quo gravior ætate erat, difficultate viæ eſt. duabus aris ibi Jovi & Soli ſacratis cum immolaſſet, qui triduo aſcenderat, biduo eſt degreſſus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu ſimilia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in caſtris invenit: ubi ſumma penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte ſolitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorum cauſſa, quos habuerat ſecum, itinere inde ſimili fugæ in Dentheletas tranſcurrit. Socii erant, ſed propter inopiam haud ſecus quam hoſtium fines, Macedones populati ſunt: rapiendo enim paſſim villas primum, dein quoſdam vicos etiam evaſtarunt, non ſine magno pudore regis: cum ſociorum voces nequicquam deos ſociales nomenque ſuum implorantes audiret. Frumento inde ſublato in Medicam regreſſus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare eſt adortus. ipſe a campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu circummiſit, ut a ſuperioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undique inſtaret, obſidibus datis, in præſentia dediderunt ſeſe. iidem, poſteaquam exercitus receſſit, obliti obſidum, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris ſine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium ſuſpicionibus, in Macedoniam rediit. Miſſus 23
hic comes (ut ante dictum eſt) cum ſimplicitatem juvenis incauti, & ſuis haud immerito ſuccenſentis, aſſentando, indignandoque & ipſe vicem ejus, captaret; in omnia ultro ſuam offerens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui conſilio adjutor deûm beneficio

cio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus, & Demetrius dissimulanter asservari jussus. Hæc super cætera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. movebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, jam

* al. præmeditati.

ante *præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintii signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis. * *si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset, nihil eum adversus suorum quenquam facturum; neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit.* Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus de fuga per Pæoniam præparata. arguebant eum corrupti quidam, ut comites itineris essent. maxime falsæ literæ T. Quintii urgebant. nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Asterium Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Asterio Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto convivio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stubæus, & Berrœeus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

CAPUT XI.

L. Æmilius Paulus proc. a Liguribus Ingaunis fraude circumventus, & in castris obsessus, cum accita Romana auxilia serius venirent, eruptione facta, hostes late fugat, & cædit, atque ad deditionem compellit: cujus victoriæ caussa fit Romæ supplicatio. Hoc anno Graviscæ colonia deducitur.

25 DUm hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paulus, prorogato ex consulatu imperio principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse ajebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa vi totum unum diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, ut obsesso sibi per inducias quam primum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinerio prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium: & M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius cum & venturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset.

26 Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt, eo majorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam cum venisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquilejam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi bello

bello inchoato posse. Una, & ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. id ut facerent, pro se quisque patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi in caussa esse, quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. permissum, ut, qua irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus Q. Petillio & Q. Fabio imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus & C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt: Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse L. Æmilio atque
27 ejus exercitui posset. Æmilius, posteaquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque oppugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit: ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato. erumpere extraordinaria porta jussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidiis posuit. M. Servilius & L. Sulpitius tribuni militum his præpositis: tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: principes primi, & hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar & L. Aurelius Cotta tribuni militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala ad quæstoriam portam positus. duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus, contra jus gentium, ad castra oppugnanda venissent; nunc, quãtus pudor esset edocens, ab Liguribus latronibus ve-

verius quam hostibus justis Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute evaseritis, occurret, non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque vicerunt, sed iis qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus invios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro & oppugnat, quem scrutantes ante devios saltus, abditum & latentem vix inveniebamus?* Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum, intellecturum eosdem qui antea fuerint & Romanos & Li-*
28 *gures esse.* Bina cis montes castra Ligurum erant. ex iis primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant, ut quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita imcompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoque & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quanquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus captis in deditionem venit: gubernatores nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora XXXII. captæ sunt. Hæc qui nuntiarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios

milites tumultus caussa conscriptos primo quoque
29 tempore. dimitti. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum de Tarquiniensibus quondam captum, quina jugera agri data. triumviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluvisse, memoriæ proditum est.

CAPUT XII.

Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ a cultoribus agri inventi, jurante prætore urbano non oportere eos legi conservarique, quod in iis pleraque essent dissolvendarum religionum, ex senatus consulto in comitio cremantur.

EOdem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat: in altera Numam Pompilium Pomponis filium regem Romanorum sepultum esse: in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset; quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum ossibus absumtis. in altera duo fasces candelis involuti septenos habuere libros, non integra modo, sed recentissima specie. septem Latini de jure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus studiosus legendi eos libros, a L. Petillio sumsit: & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *sese eos libros in ignem conjecturum esse. prius, quam id faceret, se ei permittere uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum.* Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est rejecta. prætor se jusjurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *satis habendum quod prætor jusjurandum polliceretur. libros primo*

quo-

quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum. id scriba non accepit. libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

CAPUT XIII.

Q. Fulvius Flaccus prætor in Hispania citeriore duabus secundis præliis Celtiberos ad deditionem compellit.

30 Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat a sociis auxilia contraxerat. sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locavit ad oppidum Eburam, modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo ferme inde sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur, deinde subducerentur, ubi equitatus hostium castris procurrisset. Postremo & Celtiberi omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat, equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. pone castra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri al- 31
teros impedientes. Prætor Romanus ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus ptovincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat: inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scri-

bonium præfectum ſocium ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinariis ſiniſtræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plures, quam ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt; omnis equitatus effunditur caſtris, ſimul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit: eo effuſius ſequi hoſtes. primo equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia ſpe, caſtra eo die ſe oppugnaturos. quingentos paſſus, non plus a vallo aberant. Itaque ubi Flaccus ſatis abſtractos eos a præſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam ut qui in montibus erant exaudirent. nec morati ſunt quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præſidium: quos cum & paucitas ſua, & multitudo hoſtium, & improviſa res terruiſſet: prope ſine certamine capiuntur caſtra. caſtris, quæ pars maxime a pugnantibus conſpici poterat, injecit
32 Acilius ignem. Poſtremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conſpexere: deinde per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tum cum maxime ardere. unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam clamor ſuorum vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. cæterum poſteaquam receptus pulſis nullus erat, nec uſquam niſi in certamine ſpes, pertinacius de integro capeſſunt pugnam. Acie media urgebantur acriter a quinta legione. adverſus lævum cornu, in quo ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt ſigna. Jam prope erat ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſucceſſiſſet. ſimul ab oppido Ebura, qui in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi, qui ſupererant, in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. equites bipartito in eos emiſſi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hoſtium eo die cæſa, capta quatuor millia, & DCCC. cum equis plus quingentis, & ſigna militaria LXXXVIII. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus CC. ſocium Latini nominis DCCC. triginta:

ex-

externorum auxiliarium
duo millia ferme & qua-
dringenti ceciderunt. Præ-
tor in caſtra victorem exer-
citum reduxit. Acilius ma-
nere in caſtris ab ſe captis
juſſus. poſtero die ſpolia de
hoſtibus lecta: & pro con-
cione donati, quorum vir-
tus inſignis fuerat. Sauciis
deinde in oppidum Eburam
devectis, per Carpetaniam
ad Contrebiam ductæ legio-
nes. ea urbs circumſeſſa
cum a Celtiberis auxilia ac-
cerſiſſet, morantibus iis,
non quia ipſi cunctati ſunt,
ſed quia profectos a domo
inexplicabiles continuis im-
bribus viæ, & inflati am-
nes tenebant, deſperato au-
xilio ſuorum, in deditio
nem venit. Flaccus quo-
que tempeſtatibus fœdis
coactus, exercitum omnem
in urbem introduxit. Cel-
tiberi, qui domo profecti
erant, deditionis ignari,
cum tandem ſuperatis, ubi
primum remiſerunt im-
bres, amnibus Contrebiam
veniſſent: poſteaquam ca-
ſtra nulla extra mœnia vide-
runt, aut in alteram par-
tem translata rati, aut re-
ceſſiſſe hoſtes, per negli-
gentiam effuſi ad oppidum
acceſſerunt. In eos duabus
portis Romani eruptionem
fecerunt, & incompoſitos
adorti fuderunt. quæ res
ad reſiſtendum eos: & ad
capeſſendam pugnam im-
pediit, quod non uno ag-
mine, nec ad ſigna fre-
quentes veniebant, eadem
magnæ parti ad fugam ſa-
luti fuit. ſparſi enim toto
paſſim campo ſe diffude-
runt, nec uſquam confer-
tos eos hoſtis circumvenit.
tamen ad duodecim millia
ſunt cæſa, capta plus quin-
que millia hominum, equi
quadringenti, ſigna mili-
taria LXII. qui palati e fuga
domum ſe recipiebant, al-
terum agmen Celtiberorum
venientium, deditionem
Contrebiæ, & ſuam cladem
narrando, averterunt. ex-
templo in vicos caſtellaque
ſua omnes dilapſi. Flaccus
a Contrebia profectus, per
Celtiberiam populabundus
ducit legiones. multa caſ-
tella oppugnavit, donec
maxima pars Celtiberorum
in deditionem venit. Hæc
in citeriore Hiſpania eo an- 34
no geſta. Et in ulteriore
Manlius Prætor ſecunda ali-
quot prælia cum Luſitanis
fecit.

CAPUT XIV.

Aquileja colonia deducitur: Ædes Veneris Erycinæ, & Pietatis dedicantur.

Aquileja colonia Latina
eodem anno in agro
Gallorum eſt deducta. tria
millia peditum quinquage-
na jugera, centuriones cen-
tena quadraginta equites
acceperunt. triumviri de-
duxerunt P. Cornelius Sci-
pio Naſica, C. Flaminius,
L. Manlius Acidinus. Æ-
des duæ eo anno dedicatæ
ſunt, una Veneris Eryci-
næ ad portam Collinam.
dedicavit L. Porcius L. F.
Li-

Licinus duumvir. vota erat ab Coſ. L. Porcio Ligustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicavit M. Acilius Glabrio duumvir, ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Is erat, qui ipſe eam ædem voverat quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnaſſet, locaveratque idem ex S. C.

CAPUT XV.

L. Æmilius Paulus de Liguribus Ingaunis triumphat: pacem deinde petentes Ligures impetrant. a M. Pinario prætore cum Corſis, & Sardis res bene geritur: habitis Romæ comitiis, conſules prætoreſque creantur: Coſſ. ſunt A. Poſtumius Albinus Luſcus, & C. Calpurnius Piſo.

PEr eoſdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ ſunt, Æmilius Paulus procoſ. ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Tranſtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diviſit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuam orantes: ita in animum induxiſſe Ligurum gentem, nulla unquam arma, niſi imperata a P. R. ſumere. Reſponſum a Q. Fabio prætore eſt Liguribus juſſu ſenatus: *orationem eam non novam Liguribus eſſe: mens vero ut nova & orationi conveniens eſſet, ipſorum id plurimum referre, ad Coſſ. irent, & quæ ab iis imperata eſſent, facerent. nulli alii, quam conſulibus ſenatum crediturum eſſe, ſincera fide in pace Ligures eſſe.* Pax in Liguribus fuit. In Corſica pugnatum eſt cum Corſis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. qua clade compulſi obſides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda prælia facta. Carthaginienſibus eodem anno centum obſides redditi: pacemque cum iis P. R. non ab ſe tantum, ſed ab rege etiam Maſſaniſſa præſtitit, qui tum præſidio armato agrum, qui in controverſia erat, obtinebat. Otioſam provinciam Coss. habuerunt. M. Bæbius co- 3
mitiorum cauſſa Romam revocatus Coss. creavit, A. Poſtumium Albinum Luſcum, & C. Calpurnium Piſonem. prætores exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Poſtumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Molliculus, A. Hoſtilius Mancinus, C. Mœnius. ii omnes magiſtratum idibus Martiis injerunt.

CAPUT XVI.

Prætor Q. Fulvius Flaccus, missis ex Hispania citeriore nuntiis rerum ibi feliciter ab se gestarum, petit per eos, ut sibi liceat exercitum inde deportare: Tib. Gracchus, cui ea provincia evenerat, vehementer obstat: assignato prius ab senatu consulibus exercitu, agitur deinde de exercitu Tib. Gracchi: decerniturque ut ex militibus, qui sunt in Hispania, alii dimittantur, alii retineantur.

PRincipio ejus anni, quo A. Postumius Albinus, & C. Calpurnius Piso Coss. fuerunt, ab A. Postumio Cos. in senatum introducti, ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minutius legatus, & duo tribuni militum T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, *ut ob res prospere gestas, diis immortalibus honos haberetur: deinde ut Q. Fulvio decedenti de provincia, deportare inde exercitum, cujus forti opera & ipse, & multi ante eum prætores usi essent, liceret. quod fieri, præter quam quod ita deberet, etiam prope necessarium esse. ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur, aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.* Coss. ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, T. Minutio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur: *Quæro, inquit, de te, L. Minuti, cum confectam provinciam nunties, existimesne Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? si neque de fide barbarorum quicquam recipere, aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum censes, utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi? ut iis modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi & mittendi, cum contemtum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? dictu, quam re facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem confecisse. Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna pre-*

mebant, in jus ditionemque venerunt, ulteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego jam hinc prædico; P. C. me exercitu eo, qui nunc est, Remp. administraturum. si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula electurum, neque novum militem ferocissimo hosti

36 *objecturum.* Legatus ad ea quæ interrogatus erat, respondit, *neque se, neque quenquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio exercitum mitti. novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint, simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. si ex eo quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud côcionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit, palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.* Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit, qui suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & socium Latini nominis, quantus semper numerus, XV. millia peditum, & DCCC. equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio & M. Bæbio prorogatum imperium: jussique provincias obtinere, donec COSS. venissent tum imperatum, ut dimisso quem haberent exercitu, reverterentur Romam. de Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi, & mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites, & sociis e nomine Latino imperare septem millia peditum, CCC. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem T. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut qui milites ante Sp. Postumium & Q. Martium COSS. cives Romani sociive in Hispaniam trasportati essent, & præterea supplemento adducto, quod amplius duabus legionibus quam decem millia & CCCC. pedites, sexcenti equites essent, & socium Latini nominis XII. millia, DC. equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos præliis usus Q. Fulvius esset; eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretę, quod is prospere remp. gessisset.

&

& cæteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Galliam imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

CAPUT XVII.

Moriuntur T. Minutius prætor, C. Calpurnius Consul, aliique illustres viri: accepta in religionem horum morte, decernitur supplicatio: cum consulem ab uxore Hostilia necatum compertum esset, illa damnatur. in locum demortui declaratur cos. Q. Fulvius Flaccus.

37 PRætor T. Minutius, & haud ita multo post COS. C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cæpta est. C. Servilius pont. max. piacula iræ deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere, & dare signa inaurata, quæ vovit, deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis caussa in urbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt. majores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis: & veneficii quæstio ex S. C. quod in urbe; propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum T. Minutii erat suffectus: ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta COS. erat mors maxime. necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici COS. est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos COSS. Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, & adjecisse, pararet se ad petendum, intra duos menses effecturam, ut COS. fieret. inter multa alia testimonia ad caussam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero eventu comprobata valuit, cur Hostilia damnaretur.

CAPUT XVIII.

Ut bellum tandem in Liguria finiatur, multa Apuanorum Ligurum millia ad deditionem a P. Cornelio, & M. Bæbio compulsa, procul ab domo in Samnium traducuntur: Romam deinde redeuntes Cornelius, & Bæbius triumphant.

VEris principio hujus dum COSS. novos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt. interim P. Cornelius & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum in-
38 duxerunt. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non expectassent bellum, improviso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres, procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui * Taurasinorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido * montibus descendere cum liberis conjugibusque: sua omnia secum portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulcra majorum cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu, ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. argenti data centum & quinquaginta millia H. S. unde in novas ædes compararent, quæ opus essent. agro dividendo dandoque iidem qui traduxerant, Cornelius & Bæbius præpositi: postulantibus tamen ipsis, quinque viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

* al. Taurum Tauraninorum.
* al mōte.

CA-

CAPUT XIX.

In Hispania citeriore Q. Fulvius Flaccus adducens exercitum Tarraconem, traditurus Tib. Graccho in provinciam succedenti, cum Celtiberis ex insidiis erumpentibus prælio congressus, rem optime gerit.

9 Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proprætor, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare: qua re irritavit magis, quam conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret, ibi dimitti veteranos, supplementumque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle: dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coegisset, barbari caussæ ignari, suam defectionem, & clam comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes suo quenque loco, & arma expedire jubendo, sedavit: & sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus & locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit: *cum his deditis rem esse* admonens, *scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos*. Plura dici tempus non patiebatur. invehebant se hostes, & in partibus extremis jam pugnabatur: deinde acies concurrerunt.
Atrox ubique prælium, sed 40]
varia fortuna erat. egregie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt:

runt: quo tantum valent genere pugnæ, ut quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites, &, *Ecquid auxilii in vobis est? actum jam de hoc exercitu erit?* cum undique acclamassent, quin ederet quid fieri velit, non segniter imperium executuros: *Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent: id cum majore vi equorum facietis, si effrænatos in eos equos immittitis, quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est.* Dicto paruerunt, detractisque frænis, bis ultro citroque cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et alarii equites postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi virtute eorum accensi, sine ullius imperio, in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur: & imperator Romanus aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Jovique Opt. Max. ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur. vivi capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum: nullis castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine jactura militum fuit. quadringenti LXXII. milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempub. egregie gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

CA-

CAPUT XX.

A Coss. Postumio, & Fulvio Apuani Ligures ad deditionem compelluntur: horum septem millia in Samnium traducuntur: M. Fulvius tribunus militum, qui legionem, cui ad Pisas praerat, injussu Coss. dimiserat, in Hispaniam relegatur: milites, qui abierant, ad signa revocantur, atque aere diruuntur.

41 CONsules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: & premendo præsidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius secunda & quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos: ad septem millia hominum in naves impositos præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab Ap. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. priusquam hi COSS. venirent ad exercitum qui Pisas indictus erat, præerant A. Postumius, & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem, jure jurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Fulvio nunciatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, * deduxit castigatos Pisas, de cæteris Cos. certiorem fecit. eo referente S. C. factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt a COS ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. milites jussi ad signa redire. caussa ignominiæ, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non rediisset, eum ipsum, bonaque ejus vendere COS. jussus.

* al. reduxit.

CAPUT XXI.

Illyriorum rex Gentius tanquam reus maritimarum incursionum a L. Duronio prætore ad Senatum accusatur; ille per legatos se purgat: quibus antequam respondeat Senatus, cognitioni mandat C. Claudio prætori.

42 EOdem anno L. Duronius, qui prætor an-

no superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundusium redierat, inde in portu relictis navibus cum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi caussam avertit. ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati a Gentio, qui quo tempore Romani conveniendi regis caussa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus, & cives Romanos dici Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoscere: neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi.

CAPUT XXII.

Aliquot Sacerdotum in locum demortuorum cooptatio.

INter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo. Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium Pont. Max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem, quem ut inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare jubebat: recusantique id facere, ob eam rem mulcta duumviro dicta a pontifice: deque ea cum provocasset, certatum ad populum. cum plures jam tribus intro vocatæ dicto esse audientem pontifici duumvirum juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset; vitium de cœlo quod comitia turbaret intervenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Servilius pont. max. decessit. idem decemvir sacrorum fuit. pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus, at pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, cum multi clari viri petissent, & decemvir sacrorum Q. Martius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. & augur Sp. Postumius Albinus decessit: in locum ejus P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt.

CAPUT XXIII.

Cumanis permittitur ut publice Latine loquantur: Pisas colonia deducitur: C. Mænius prætor in Sardinia, habitis quæstionibus de veneficiis, magnum hominum numerum damnat.

43 Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi jus esset. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilii Lenates. A C. Mænio prætore, cui provincia Sardinia cum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum, literæ allatæ, *se jam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quæstionem indiciis. aut eam sibi esse deferendam, aut provinciam dimittendam.*

CAPUT XXIV.

Reversus ex Hispania Q. Fulvius Flaccus creatur Cos. cum L. Manlio Acidino, & paullo post triumphat: Lex annalis primum a L. Villio tribuno plebis fertur: ex lege Bæbia quatuor creantur prætores: provinciæ deinde, exercitusque decernuntur.

Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum: qui cum extra urbē triumphi caussa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea auri pondo triginta unum, & signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem sociis Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quenque magistratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor post multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos jubebat creari.
Hi facti, C. Cornelius Sci- 44
pio, C. Valerius Lævinus, Q. & P. Mutii Scævolæ. Q. Fulvio & L. Manlio COSS. eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Tib. Sempronio & L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est, & in supplementum COSS. scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC. equites, quinque millia sociorum Latini nominis, &

quadringentos equites. P. Mutius Scævola urbanam sortitus provinciam est: & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia passuum: C. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam.

CAPUT XXV.

Q. Fulvius Cos. vota, quæ in Hispania cum pugnaret cum Celtiberis, nuncupaverat, solvit: Prodigia procurantur.

U. C. 571 Q. Fulvius COS. priusquam ullam rem publicâ ageret, liberare & se & rempublicam religione votis solvendis dixit velle, vovisse se quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi opt. max. & ædem equestri Fortunæ sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. ludi decreti: & ut duumviri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, *ne major caussa ludorum consumeretur, quam quanta Fulvio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset, neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret adversus id S. C. quod L. Æmilio, Cn. Bæbio COSS. de ludis factum esset.* Decreverat id senatus propter effusos sumtus factos in ludos T. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant. Hiems eo anno nive sæva & omni tempestatum genere fuit. arbores quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. itaque Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas in monte turbavit: instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa constravit, fulminibusque complura loca deformavit. ædem Jovis Tarracinæ, ædem albam Capuæ, portamque Romanam, muri pinnas aliquot locis decussit. Hæc inter prodigia nuntiatum & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri jussi adire libros, edidere quibus diis & quot hostiis sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii Cos. per dies decem magno apparatu facti.

CAPUT XXVI.

Creati Censores M. Æmilius Lepidus, & M. Fulvius Nobilior veteres simultates, petentibus principibus senatorum, deponunt; datisque dextris, atque fide, reconciliantur.

Censorum inde comitia habita. creati M. Æmilius Lepidus pont. max. & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimi-

micitiæ erant, sæpe multis & senatu, & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt. quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civitatis, inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.
46 *Non obliti sumus, censores, vos paullo ante ab universo P. R. moribus nostris præpositos esse, & nos a vobis & admoneri, & regi, non vos a nobis debere: indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur, M. Æmilii, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo cum simul aspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis: nec tantum reip. prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves & atroces geritis: quæ periculum est, ne ex hac die nobis & Reipub., quam vobis graviores fiant. De quibus caussis hoc timeamus, multa succurrunt, quæ dicerentur: nisi forte implacabiles vestræ iræ implicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos universi: & quos conjunxit suffragiis suis P. R. hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis, quod omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis, ut ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eveniat, ita, ut vere, ut ex animo velitis evenire; efficiatisque, ut quod deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus. in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur: ex infestis hostibus plerunque socii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse.* Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus cum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam: tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire

nire odium. deinde, collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annum decretum est.

CAPUT XXVII.

Res secundæ in Hispania prætorum Tib. Sempronii Gracchi, & L. Postumii Albini: quorum alter in citeriore cum Celtiberis, alter in ulteriore cum Vaccæis egregie pugnat.

47 EOdem anno in Hispania L. Postumius, & Tiberius Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reverteretur. Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex improviso aggressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit: ubi cum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido; quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium *bellaturos, si vires essent. petierunt enim ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda: si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Gracchio ierunt. & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi juberet dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex iis, *Missi sumus*, inquit, *a gente nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fretus, arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit, *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse*. tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii in deditionem venerunt. sestertium nummum quater & vicies ab iis est exactum: quadraginta nobilissimi equites, nec obsidum nomine (nam militare jussi sunt) & tamen re ipsa ut pi-

* al. rebellaturos.

48 pignus fidei essent. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam levem immittendo in stationes lacessisset parvis præliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi quod petebatur sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum nec opinatum hostes. qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

49 Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones. & cum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent: CIII. oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instituit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt. deinde cum jam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captivi nobiles in potestatem venerunt. inter quos & Thurri filii duo, & filia. regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit: & primum quæsivit ab eo, *liceret ne sibi ac suis vivere*? cum prætor *victurum* respondisset, quæsivit iterum, *si cum Romanis militare liceret*? id quoque Graccho permittente, *sequar*, inquit, *vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me * propiunt suspicere*. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam

* al. Grō. pi- guit res- pice- re.

ad-

50 adjuvit. Erga via inde nobilis, & potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam auctores sunt. e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Caunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse. multos utrinque cecidisse, nec aliud magnopere victores fuisse Romanos, nisi quod postero die manentes intra vallum prælio lacessierint: spolia per totum diem legisse: tertio die prælio majore iterum pugnatum, & tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta & direpta esse. viginti duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide Celtiberos fecisse. Eadem æstate & L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnasse, scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere.

CAPUT XXVIII.

Quæ acta sunt a censoribus M. Emilio Lepido & M. Fulvio Nobiliore,

Censores fideli concordia senatum legerunt. 51 princeps electus est ipse censor M. Æmilius Lepidus pont. max. tres ejecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam: ingratum opus, quod prædia habebat ibi, privatamque publicæ rei impensam * infuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis, ædem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit, & ab his columnis, quæ incommode * opposita videbantur, signa amovit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis demsit. M. Fulvius plura, & majoris locavit usus. portum, & pilas pontis in Tiberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam post argentarias novas, & forum piscatorium circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post navalia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tiberim, ædem Apollinis medici. habuere & in promis-

* al. injunxerat.

* al. apposita.

miſcuo præterea pecuniam : ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Craſſus, qui perfundum ſuum duci non eſt paſſus. Portoria quoque, & vectigalia iidem multa inſtituerunt. complura ſacella publica, quæ occupata a privatis, * publicaque ſacra, ut paterent, eſſentque populo, curarunt. mutarunt ſuffragia: regionatimque generibus hominum, cauſſiſque & quæſtibus tribus deſcripſerunt. Et alter ex cenſoribus M. Æmilius petiit ab ſenatu, ut ſibi dedicationis templorum Reginæ Junonis & Dia-
52 næ, quæ bello Liguſtino ante annis octo voviſſet, pecunia ad ludos decerneretur. viginti millia æris decreverunt. Dedicavit eas ædes utramque in circo Flaminio. ludoſque ſcenicos triduum poſt dedicationem templi Junonis, biduum poſt Dianæ, & ſingulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem Larium permarinum in campo. voverat eam annis duodecim ante L. Æmilius Regillus, navali prælio adverſus præfectos regis Antiochi. ſupra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa eſt. *Duello magno regibus dirimendo ** caput ** ſubigendis ** patrandæ pacis ** Hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii F. Regillo Prætori ** auſpicio, imperio, felicitate. ductuque ejus inter Epheſum, Samum, Chiumque claſſis regis Antiochi ante D. XI. K. Jan. victa, fuſa, contuſa, fugataque eſt. ibique eo die naves longæ cum omnibus ſociis captæ XLII. Ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumque ejus. ** **. Ejus rei ergo ædem Laribus permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio ſupra valvas fixa eſt.

*al Grō. publica rurſus ut eſsēt alter patentque.

CAPUT XXIX.

Q. Fulvius Coſ. cum Liguribus proſpero prælio congreditur: hujus victoriæ cauſſa fit Romæ ſupplicatio: Galli Alpes tranſgreſſi, Italia ſubmoventur.

Biduo quo ſenatum legerunt cenſores, Q. Ful- 55
vius Coſ. profectus in Ligures, per invios montes valleſque ſaltus cum exercitu tranſgreſſus, ſignis collatis cum hoſte pugnavit, neque tantum acie vicit, ſed caſtra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hoſtium, omniſque ea regio Ligurum in deditionem venit. Coſ. deditos in campeſtres agros deduxit, præſidiaque montibus impoſuit. Celeriter & ex provincia literæ Romam venerunt. ſupplicationes ob eas res geſtas in triduum decretæ ſunt. Prætores quadraginta hoſtiis majoribus per ſupplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero Coſ. L. Manlio nihil memo-

ria dignum in Liguribus eſt geſtum. Galli tranſalpini tria millia hominum, in Italiam tranſgreſſi, neminem bello laceſſentes, agrum a Coſ. & ſenatu petebant, ut pacati ſub imperio P. R. eſſent. eos ſenatus excedere Italia juſſit, & Coſ. Q. Fulvium quærere, & animadvertere in eos, qui principes & auctores tranſcendendi Alpes fuiſſent.

CAPUT XXX.

Rex Macedonum Philippus mœrore confectus propter interfectum Demetrium filium falſis Perſei delationibus, quia Perſeum in poteſtate ad pœnam corporis habere non poteſt, ne ſcelus ejus ſit impunitum, cogitat regnum Antigono relinquere: ſed in hac cogitatione Philippo extincto, Perſeus regnum invadit.

54 EOdem anno Philippus rex Macedonum ſenio & mœrore conſumtus poſt mortem filii deceſſit. Demetriade hibernabat, cum deſiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis ſuæ, * quæ ſtimulabat animum: & alter filius haud dubie & ſua & aliorum opinione rex, converſique in eum omnium oculi, & deſtituta ſenectus, aliis expectantibus ſuam mortem, aliis ne expectantibus quidem. quo magis augebatur, & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir majeſtatis, nobili etiam pugna adverſus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a cæteris regibus diſtinguerent, appellarunt. Hujus fratris filius Antigonus, ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanſerat: eique ea fides * nequaquam amicum Perſea, neinimiciſſimum fecerat. is que proſpiciens animo, quanto antea cum periculo ſuo hæreditas regni ventura eſſet ad Perſea, ut primum labare animum regis, & ingemiſcere interdum filii deſiderio ſenſit: nunc præbendo aures, nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actæ, ſæpe querenti querens & ipſe aderat; & cum multa adſoleat veritas præbere veſtigia ſui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literaſque exitiales Demetrio ſub nomine Flaminii attulerant. eas falſas eſſe, & aſcriba vitiatas, ſignumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Cæterum 55
cum ſuſpecta magis, quam manifeſta eſſet res, forte Xychus obvius fit Antigono: comprehenſuſque ab eo in regiam eſt perductus. relicto eo cuſtodibus, Antigonus

* al. ſtimulabat animũ & aliter.

* al.

nus

nus ad Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude & insidiis esset. homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exolvere possit, in potestate tua est Xychus.* forte vocatum perductumque in regiam vocari * juberet. Adductus, primo ita negare inconstanter, ut parvo metu admoto paratum indicem esse appareret. conspectum tortoris verberumque non sustinuit, ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi qui legatos comprehenderent: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Appelles missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alii tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: & infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter periisset, * censebat Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum ut procul abesset, curabat:

* al. jubet.

* al. superesset.

56

interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat, cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat: regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli tutela ejus custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est Te unum habeo, quem dignum regno judicem. si neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perseo sceleste fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset; circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare. & si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione

nê regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin venisset, gravi morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque & vigiliis, cum identidem species & umbræ insontis interemti filii * eum diris exagitarent, extinctum esse, cum execrationibus alterius. admoveri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in adventum ejus omnes qui extra regiam erant, celavit. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum invasit.

*al. tum.

CAPUT XXXI.

Dum morte Philippi regis differtur contra Romanos bellum (cujus ab illo agitata consilia hic exponuntur) Perseus filius partum scelere regnum firmat, occisoque Antigono, quem Philippus in possessione regni relinquere cogitaverat, Romam legatos, donec vires bello contrahat, amicitiam petendam mittit.

57 PEropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu solicita ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde prægressi qui nuntiarent regi, Antigonus, & Cotto. nobilis is erat Bastarna. Erat Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum esse regem, quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat, transitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur: & Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiamque. alia via traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos

ipsos adjuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent. inde in omnem eventum consilia * commodabantur. sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ solatio fore: sive prospere gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant.

* al. accommodabantur.

58 Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ emto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. * Quo ubi Bastarnæ vellent, quasi tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremtos esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad juga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum: sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora, nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fuga per rupes præaltas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere ajebant. Dissipati procella, cum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent: consultari quid agerent, cœptum. inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Elonico duce profecti erant) pervenerunt. cætera multitudo retro qua venerat, transdanubianam regionem repetiit. Perseus potitus regno interfici Antigonum jussit: & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

* al. Cum ire subire.

CAPUT XXXII.

Q. Fulvius cos. ex Liguribus triumphat. comitia consularia, atque prætoria habentur: novi coss. sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso: prodigia expiantur.

59 Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus trium-

triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit, nullam pecuniam admodum. divisit tamen in singulos milites tricenos æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati Coss. sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum idus Martias, M. Titinius Curvus, T. Claudius Nero, T. Fontejus Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia quæ evenerant. Terra movit, in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se: lanaque cum integumentis, quæ Jovi *opposita fuit, decidit. de mensa apoleas quoque prægustasse muribus mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

* al.

FINIS DECADIS QUARTÆ.

AUGUSTÆ TAURINORUM. MDCCXXXII.

Ex Typographia Fontana.

Cum Privilegio REGIS.

